ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) цьвітня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин.

Ч. 7.

За громаду.

Хроніка одного села на Поділю — К. Т. Подоленка.

(Конець.)

— Панове громадо, панове громадо, — солоденьким голосом заговорив писар.

Громада і слухати його не хотїла. Гомін перейшов з школи на подвіря; там вже підняв ся галас; жінки наддали тому галасу сили.

— Погане діло, — подумав писар, і повернув ся до старшини, котрий стояв ні в сих, ні в тих, і місив ногами, а тут осьмілив ся сказати: — Панове громадо, прошу замовчати!

Але і його слова нїхто не вважив.

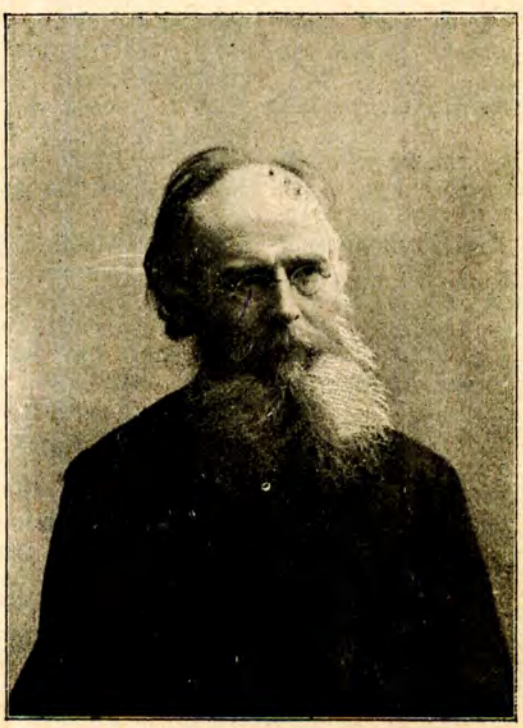
— Панове громадо, тсс!... — спокійно та голосно крикнув сам Омелько, піднявши руку вгору.

Передні ряди зараз-же притихли, за ними другі, а там помаленьку і вся громада вгамувалась.

— Ну, — повернув ся спокійно і разом поважно Омелько до писаря, — кінчайте, чи то, по правдї, починайте дїло.

Неначе окропом, тими словами обдав Омелько писаря. Злі очи його, так видавалось, і хотїли вискочити і зїсти Омелька.

— Я, я, панове громадо, — почав неспокійним голосом писар, — повинен ще раз наказати вам, щоб ви сьогодня, як предписує мировий, вибрали собі соцького і десятника, та непремінно з самих поважних і шановних хозяїнів.

Олександер Потебня.

Нїхто не дав йому одвіту. Чути було тілько, що дехто з людий осьміхнув ся. Писар помаленьку заспокоїв ся, сїв на кріселко і опер ся ліктями на столик.

Громада зовсїм притихла.

— А може ви, — бадьорив ся вже знову писар, — маєте охоту послужити соцьким громадї, — повернув ся він до Андрія Довбанюка, з котрим допреж сього жив по приятельськи...

— Нї, спасибі, за таку честь, — відказав сердито Довбанюк. — Громадї обіцяв ся і обіцяюсь служити, ну, а соцьким бути, вибачайте, нї за які гроші не буду. Та скажіть таки, на милість божу, ви самі, пане писарю, кому з шановних господарів прийде охота бути соцьким! Що в нас таке соцький? Тьфу, та й більше нїчого! Мировий нї за що нї про що має право скільки вліве надавати йому стусанів, вигнати з хати, та й ще арештувати на скілька закаже днїв, як було недавно це з нашим таки Ситником. Адже знаєте, що про цей випадок батющин брат писав в ґазетах. Та й становий має право копати його ногами перед всею громадою, — як було знову недавно таки весною, коли дорогу виправляли для архірея, і теж з тим самим Ситником. На що урядник, і той чубив Ситника при людях... А за віщо? Господь його зна!...

— Правда, правда, — підтакнули люди з громади. Писар мовчав; мовчав і старшина.

— Нехай буде соцьким Микола Варенуха, — сказав Довбанюк.

— Нехай, нехай, — підтакнула знову громада.

Писар стревожив ся і скочив на ноги.

— Не можна! — відрізав він голосно і навіть грізно. — Мировий мінї і старшинї наказував, щоб не вибирати на соць-

кого такого, як Варенуха; адже-ж він був засуджений мировим суддею на два місяці в арештанську. Не можна його!

— Бог зна, що ви, писарю, говорите, — обізвав ся знову Довбанюк. Хіба ви не знаєте, за що він був осуджений? За те, що пхнув підсліпуватого Арона, а той слїпий впав на острий пень, та й зломив ледаче жидівське ребро; але хто кого з них скривдив, то це ви теж добре знаєте. Нещасний Микола позбув ся через нїкчемного Арона всего хозяйства.

— Не можна, кажу вам ще раз, — крикнув сам писар.

XX.

В ту саму хвилину на дворі щось громада раптом притихла і в сїнях хтось гукнув:

— Мировий!

Писар скочив з-за столика і прожогом побіг до дверий, а за ним звольна і старшина. Люди розступились і в школу ввійшов в кожусї невеликого зросту і худий з себе, на вид ще молодий мировий посередник Микола Михайлович Біляшевич з поповичів київської ґубернії.

— Здраствуйте! — поздоровкав ся посередник писклявим голосом. — Що, у вас тут все гаразд? — спитав ся він далї у старшини.

Старшина замяв ся і по своєму замісив ногами.

— Нї, — дав за старшину одвіт писар, — люди щось бунтують.

— Хто? Як? Де?! — кричав писклявим голосом посередник, обводючи людий, що́ стояли в школї, грізними чорними очима.

Люди мовчали.

— Так от, наприклад, — докладував зі злістю в голосї писар, — вибирають на соцького чоловіка „ненадежного“, котрий вже був під судом і сидїв в арештанській.

— Нельзя! Хто сьміє?! — крикнув посередник і ногою тупнув.

— Та ми, ваше благородіє, ніби-то так тілько сказали на Варенуху, бо знаєм його за доброго чоловіка, а що він попав ся в арештанську, то через жида: жиди на все підведуть, — спокійно відказав посередникови Андрій Довбанюк.

— Нельзя, несьмійте такого вибирати! — крикнув на всїх посередник; — ви привикли тут свавольничати, але я зроблю кінець вашому свавольничанню. Приказую вам другого вибрати на соцького!

— А як другого, то й другого, — що-ж таке? Виберем, коли ваше благородіє прикажете, — голосно за всю громаду відповів вже Омелько Нечепура.

Посередник вгамував ся і зразу подобрів від тих слів Нечепури.

— Але вже, ваше високе благородіє, коли на то пішло, то позвольте, — просив далї Нечепура посередника, — вибрати і нового старосту.

— Як? За чим? На що нового? — грізно питав посередник.

— Бо, коли правду говорити, то наш староста не тее... непригодний староста для села, — сьміливо сказав Омелько Нечепура.

— А чим-же він непригодний староста? — перепитав посередник; — може тим, що не потурає вашому свавольничанню...

— Ба нї, він так нехороший! — додав хтось з громади.

— Ба нї, нехороший!... — перекривив ся писклявим голосом посередник, — а чим нехороший, то не скажете. Не сьмійте мінї і заїкати ся про старосту, — крикнув далї посередник, ще й ногою тупнув.

— Нехороший, нехороший з нього староста! — на крик посередника раптом загуло скількanайцять голосів з громади.

— Цить! — крикнув сердито посередник. — Хто сьміє сказати, чим він нехороший, — повернув ся до Омелька Нечепури.

— Та всїм, — спокійно відповів Омелько; — з нього і чоловік нехороший, хозяїн ледачий і староста непутящий.

— А чим, скажи?! — ще грізнїще викрикнув посередник, наступаючи на Омелька Нечепуру.

— Поганий, зовсїм поганий! — знову загули люди в школї.

— Поганий, зовсїм поганий! — перекривлював ся з людий посередник, — а чим поганий, то нї один не вміє сказати.

— Ба нї, я вмію! — вихватив ся Петро Стиртюк і пропхав ся перед самого посередника.

Посередник грізно окинув його оком і тілько сказав йому:

— Ну!

— Староста Трохим, — почав голосно Петро не зводючи очий з посередника, — перш всього тим нехороший, що він прихильник жидівський: в кожнім дїлї з жидом, — а в нас, як на те жидів, спідручників посесора, і не перелїчити, — він завжди верне на сторону жида, хоч жид і неправий був. От хоч-би й сьогодня, розказували дядько Михайло, що вчора староста поміг Шльомі, нашому арендарови, без всякого суду взяти з двора остатню коровицю в Ониська.

— Це правда? — спитав посередник, повернувшись до людий.

— Правда, правда! — загули люди. — Таки вчора серед білого дня вивів своїми руками коровицю, та трохи не бив Ониська...

Старшина торкнув за руку старосту Трохима, а той тілько очима лупав...

— Та це ще нїчого, — знову заговорив Петро, — а от назад тому не більш так двох тижнїв, то староста не то що побив, а вкінець знївечив Семенового парубка, Степана, за те, що той назвав таки того самого Шльомку Іудою, бо він, жид, ошукав його; дав три половинчики горілки, а правив плату за чотири. Це дїло було таки в коршмі і при людях, а парубок, то ще й досї слабий.

— Правда? — спитав посередник і вже грізно повів очима на старосту, що́ стояв як на голках коло старшини.

— Правда, правда! — загула громада.

— То мій син; він ще й досї не може взяти ся до роботи, — пожалїв ся Семен Карий.

— Та про його і не перекажеш всього, — говорив далї своє Петро. — Одним словом, як-би він був добрий староста, то може-б і тої біди з Архипом не прилучилось-би, а то староста своїм упорством все наробив. Та й люди не поважають його, як жидівського прихильника і чоловіка несправедливого.

— Доволї! — крикнув посередник Петрови. — Староста, ступай сюди!

Староста вийшов і став перед посередником.

— Ти чув, що про тебе говорили? — сердито запитав його посередник.

— Я тут, присяй Богу, ваше високоблагородіє, нїчогісїнько не винен. То на мене люди спересердя показують, а дещо то й брешуть, — тихо і несьміливо оправдував ся староста.

— Нї, нї, правда, правда! — раптом загули сливе не всї люди. — Він ще й до того і пяниця, — гукнув хтось з громади.

— Вибрати нового старосту! — приказав посередник. — Вийдїть, — командував він далї, — всї з школи і там на дворі громадою виберіть собі старосту.

Люди помаленьку вийшли з школи і почали спершу гуторити про Трохима і Петра.

— От Петро, так-так що знатний парубок, недаром грамотний, — промовив Довбанюк.

— Та, мабуть ще й дрюкований, — додав Омелько Нечепура.

— Таки зумів вивести на чисту воду жидівського прихильника, — додав знову Довбанюк. — От з Петра, то будуть люди, — сказав він голосно, нарочне так, щоб міг почути і Яків Муляр.

— О, з нього таки будуть люди, — піддержав Довбанюка старий ґосподар Максим Савчук, що́ стояв коло самого Якова Муляра.

Яків все слухав, та сердив ся, а совість щось дуже йому говорила...

Через хвилину вийшов з школи посередник і запитав людий, чи всї вони хотять вибрати собі нового старосту.

— Волимо! волимо! — в один голос кричала вся громада.

— Ну, то і вибирайте зараз, кого хочете, та тілько з чесних хозяїнів.

Громада на хвилину притихла; всі збирались з думами. Серед тої тиші Петро Стиртюк голосно викрикнув:

— Волимо Якова Муляра!

— Волимо, волимо Якова, Якова!... — раптом підхватила вся громада.

— Муляра Якова! — все викрикували люди.

— Яків Муляр тут? Вийди сюди! — визвав посередник.

Яків Муляр вийшов поважно і став перед посередником.

— А ти хочеш послужити громаді? — запитав його посередник.

— Та голос народа, кажуть, голос божий, — спокійно одвітив Муляр.

— Так бути тобі старостою, — порішив посередник і звелів писареви написати протокол.

Соцького і десятника недовго вибирали. На соцького вибрали Андрія Ганчаря, сусіду Муляра, а на десятника — Пилипа Сторчака, жонатого сина Остапа Попелюха, що́ при батькови і жив.

Пісьля того скоро посередник і розпрощав ся з людьми. На прощання він навіть пожалкував Гетьманців, що вони попались в біду з тим Архипом і сказав їм, сїдаючи вже в бричку:

— Надійтесь, люди, на Бога і на правду, але все таки знайте, що правда завжди карає людий, як вони ідуть проти закона.

Не всякий зрозумів слова посередника, а хто зрозумів, то не полекшало йому від них.

XXI.

На другий день пісьля сходу, в суботу в вечері по скінченню сабашу, Гершко Цаль, старший прикащик посесорський, пішов до посесора за приказами. Кац сидів в своїй конторі перед столиком за рахунками в однім жілєтї без сюртука і в ярмолцї на голові. Він боком повернув ся до Гершка, коли той ввійшов і запитав його по своєму:

— Ну, що нового?

— Та ще нїчого; побачимо, як-то себе покаже Яків Муляр, — одвітив Гершко.

Довго вони говорили про свої хозяйські речі. Порішили з неділї молотити на машинї овес, а під кінець перевели річ на цїлину.

— Ну, а що, як тепер міркують мужики про цїлину? — запитав Кац.

— Та мужикам тепер було не до того; вони все товкли ся і ще й довго товкти муть ся з своєю бідою — Архипом, — одвітив Гершко.

— А я думаю, що вони тепер мусять бути покладнїщі і піддадуть ся на мої умови.

— І я так думав, і було-б так, як-би не скинули Трохима і не вибрали на старосту Якова.

— Це все глупство: Якова теж можна перетягти на нашу сторону. Пообіцяй йому від мене морґу цїлини, то він і душу свою продасть.

— Нї, не такий Яків! Я його знаю добре, — сказав Гершко і головою похитав; — він упертий чоловік, а це по іхньому, по мужицьки, — чесний...

— То скрутити його, — сердито сказав Кац. — Пятьдесять карбованців пообіцяй писареви... Ось що!...

Кац встав з кріселка і почав ходити по хатї...

— А я вже придумав, що треба зробити, щоб позбути ся Якова, — тихо сказав Гершко, боячись, щоб і стїни його не почули.

— А що? — тихо теж спитав Кац.

— Та тепер ще не можу сказати; треба ще дещо обміркувати, щоб вийшло все гаразд.

— Ну, добре, Гершку; я на тебе надію ся... Як що не треба буде дати писареви пятьдесять карбованців, то половину тобі дам.

— Добре! — весело сказав Гершко і руки вже потер...

Скілька раз зупиняв ся Гершко по дорозі, як ішов від Каца до дому, міркуючи все про погане дїло, а нарештї перед самою своєю квартирою махнув рукою і промовив:

— Що буде, то буде, а зроблю по своєму...

В середу на другу неділю з вечера повіяв холодний, північний, вітер, а вранцї і грязюка почала замерзати. Груда була страшна, так, що трудно було і возом їхати, але люди раді були, що минулась слякоть і взялись до роботи. Дехто з людий потяг таки зраня до коршми; тут Шльомка всїм розказував новину, що в ночи вкрадено з току Каца чимало мішків пшениці, і що вже Гершко поїхав в волость і за урядником, щоб струсити село.

Кац дав знати про покражу і сїльському старості.

— От тобі й на, — промовив зі злістю Яків, коли почув про таке дїло. — Самі жиди крадуть і перепродують, а на людий, чого доброго, і звернуть. От тобі і робота.

Яків одяг ся і пішов собі на село, щоб порадитись з людьми. Коло коршми вже стояла бричка урядника, а сам урядник був у посесора, куди скоро покликали і старосту з соцьким.

В посесора урядник і порішив струсити по порядку всїх людий в селї. Староста не сьмів йому перечити. Почали трусити людий з кінця села від посесорського току і нїгде нїчого ненаходили. Дійшла черга і до старостової оселї.

— А що, трусити старосту? — питав Гершко. — Може не треба?...

— Нї, коли вже всїх трусять, то нехай і мене не минають, — промовив твердо Яків і сам першим ввійшов на подвіря. За ними ввійшли: урядник, соцький, десятник, три понятих чоловіка і Гершко.

— Тут трусїть самі, — сказав Яків, — ключі від комори, клуні і льоху — зараз вам винесе моя стара. — Василю, ке-лишень, винеси ключі, нехай і нас обшарять, — повернув ся він до сина, що́ вийшов на говір з хати.

Гуртом всї оглядїли комору, льох, горище на хатї, стайню, кошару овечу, шопу на оборі, а пісьля пішли на тік. В клуні обшарили обидва засторонки, обійшли кругом стіжки і хотїли вже вертатись назад, аж Гершко показав на невеличку ожеред соломи нової і спитав:

— А то що в вас за солома?

— Житня, — спокійно відповів Яків; — пощарте ще й там.

Пішли всї до ожереду і один край зразу кинув ся всїм в вічи тим, що там солома була розворушена.

Соцький сьміло розгорнув в руками солому і відскочив, як вжалений. В соломі лежали мішки.

— От тобі й на! — сказав соцький і руками розвів.

Яків кинув ся до соломи і уздрівши мішки, став як вкопаний.

— А це що?! — спитав він не-то себе, не-то людий.

— Господи Сине Божий, а це де вони тут узялись?! — скрикнув Василь і взяв ся обидвома руками за голову.

— А чиї мішки? — запитав урядник.

— Наші мішки, — відповів Гершко.

— Оттакої! — сказав один з понятих і сплюнув.

— Ну, добре, що хоч пшениця найшлась, — сказав Гершко, вириваючи з соломи мішки.

— Пшениця, як пшениця, але чого вона тут? — знову не повертаючись ні до кого, — запитав Яків Муляр.

— Отсього і я вже не знаю, — відказав Гершко, — може ваш Василь знає.

Побий тебе сила божа!... Я так знаю, як і ти, — сердито відказав Василь. — Я сю ніч з кіньми і людьми всю ніч був в полї, це всї люди, що́ ночували зі мною, можуть засьвідчити.

— Так, правда його, — сказав Яків і знову руками розвів.

— Як так, то й так, — сказав Гершко, — добре, що хоч пшениця найшлась.

— Нї, — сумно промовив Яків, — не в тім сила...

— Еге-ж бо, не в тім сила, що кобила сива, а в тім, як везе, — додав соцький.

— Тут непремінно треба довідатись, як вона сюди попала. Оце на старість хтось наробив мінї сорому, — сказав Яків і сердито сплюнув.

XXII.

Вість, що в старости струсили пшеницю, скоро рознеслась по всьому селу. Та вість дуже вразила всїх. Люди загули в селї, як бжоли в пасїці. Скоро та вість дійшла і до Петра Стиртюка; його, здаєть ся, вона більш всього вразила.

— Тут щось та не так, — сказав він голосно і поспі-

шив до оселї Мулярів, щоб там від людий все розвідати. На дворі і на току Муляра стояло вже чимало народу і всї стиха і сумно розмовляли проміж себе. Петро осьмілив ся ввійти на подвіря, куди запросив його Василь, а пісьля і на тік.

— Ну, що тут довго балакати, — говорив Гершко; — напишіть протокол, що пшениця найшлась, та й розійдемось...

— То напишіть, прошу вас, — просив Яків, — і те, що то хтось її підкинув.

— Як довідаємось, хто підкинув, то тоді і припишем, — строго сказав Гершко.

— Та тут і не трудно довідатись, — промовив нежданно для всїх Петро Стиртюк. — Ось погляньте, люди добрі, від ожереду ведуть слїди до перелазу в садок. Та ще й то диво, що як придивити ся, то це слїди, добре, що вони замерзли, та й кажу такі слїди чобіт добрих, шевських, з тонкими корками... А от, — показав далї рукою Петро, — другий слїд ґумілясковых кальошів, та ще й нових. Мусить бути, так мінї воно здаєть ся, що ці слїди зоставлені тими, хто пшеницю сюди принїс...

Гершка як обухом по голові ударив Петро своїми догадками. А коли Петро глянув на нього, а пісьля на його кальоші, то він весь здрігнув ся, що добре запримітив Петро і ще більше сьміливости набрав ся.

— А й справдї, що тут есть якісь цїкаві слїди, — сказав соцький, доторкуючись кінцем свого цїпка до одного слїда.

— Підем по слїдах, то і все розвідаєм, — сказав Петро.

— По слїдах, по слїдах! — загомоніло разом кілька голосів.

— Молодець-же ти, Петре, — радісно промовив Василь і пішов рядом з Петром по слїдах.

Яків Муляр зразу повеселїйшав і все говорив:

— Ось воно що, ось воно як!

Йшов за людьми по слїдах і Гершко, та все мовчав і дико навкруги озирав ся. Слїди довели до перелазу з току в садок, пісьля через весь садок до другого перелазу, що́ вів до ставків. Попереду всїх ішов Петро з Василем, а за ними урядник.

Дійшовши до перелазу, Петро голосно сказав:

— А ось за перелазом і слїд воза, а скоріще брички.

Всї сьвідки перелїзли через перелаз і почали оглядувати колесні слїди.

— Ось слїд мішка, — говорив соцький, — що повинно був впав з воза.

— Еге, так, так, — підтакнуло скілька голосів.

— Це неважно, — промовив Петро, — а от це вартна річ, що тут був не віз, а візок, — от примірно такий, як у Гершка. Придивіть ся, люди, і колеса ковані були, — говорив далї Петро.

— Тепер і мінї все ясно, — грізно сказав Яків Муляр. — Тепер правда сама виплине на верх, — сказав він і прямо глянув в вічи Гершкови.

Гершко потупив ся і став ніби і собі розглядувати слїди.

— І ще добрий ознак, — заговорив знову Петро, — дивіть ся люди, тут в візок була запряжена не пара коний, а одна коняка, до того ще й підкована, от як Гершків сивий кінь: і кінь був невеличкий і підкова невеличка.

— Ось воно, справдї, що! Ну, Гершку, не-то весело, не-то сердито заговорив Яків Муляр; — тепер чи не витлумачиш ти часами нам, чого-то оце твій кінь і візок тут, отаки-тут находились.

— Брехня, зовсїм брехня, — бо мого коня і візка тут не було, — відрізав Гершко. — А Петра, то я ще й в тюрму задам, нехай не зводить на мене брехнї, — сказав він вже сердито, аж слина показалась з рота.

— Чекай, Гершку, не лякай так завчасу, — промовив з осьміхом Петро, — бо я, справдї, ще й нїчого на тебе поки не зводив, а ти, коли невинуватий, то сам звели привезти сюди твого візка і коняку; ми оттут при людях та й приміряємо їх до слїду, і як що слїди не пристануть, то й кінець дїлови.

— Не треба мінї сього; я з тобою не хочу і заходитись, — вже боязно відказав Гершко; — приміряй собі, як хочеш, свого візка.

— Нї вже, голубе, тепер не викрутиш ся; давай нам сюди, Гершку, свого воза і коняку, — твердо і грізно сказав Яків Муляр.

— Овва! Не кричіть так на мене, бо я непідвласний ваш, — відказав Гершко старостї, а сам весь струсив ся.

— Як не хочеш сам дати, то ми і силою візьмем, — сьміливо сказав Петро.

— Ой, Петре, високо ти літаєш; дивись, щоб часами не впасти низько, — перестеріг Гершко Петра.

— Впаду звисока, але на жидівську голову, — відказав згорда Петро.

— Оттак козак, оттак хлопець, — сказав Василь і зо всього розмаху перебив Петрови руку.

Урядник стояв нї в сих, нї в тих. Гершко крутив ся, як пес в сливах. Люди весело проміж себе гуторили.

— Та що тут довго говорити, — голосно загорив Яків Муляр; — тра вже вертїти це погане дїло. А ну, хлопцї, хто жвавіщий, приведіть сюди коняку і візка Гершкового.

Чотири парубки раптом кинулись виповнити приказ старости.

— Без мене там нїхто не сьміє брати з стайнї коня, — крикнув Гершко в догін хлопцям.

— Засьміють ся та й візьмуть, — знову з осьміхом сказав Петро.

— Люди добрі, я сьвідчу ся вами, що парубок Петро зводить на мене тяжку брехню; прошу вас і перед мировим показувати все як було, — сказав Гершко, щоб застрашити Петра, а сам весь трусив ся, як в лихоманцї.

— Добре, все покажемо, — дав відповідь за всїх сам Яків Муляр; — ось підождемо, як приведуть коня і воза, то покажемо і те, як вони дотепно пристануть до слїду.

Люди розсьміялись, а Гершко аж зубами заскреготав.

— Нехай-но там мужики перелякають мінї жінку, або дїтий, то ще й в тюрмі посидять, як Варенуха, — страшив вже всїх людий Гершко, не глядючи одначе нїкому в вічи.

— Нї, не перелякають, — заспокоїв Петро Гершка; — межи хлопцями побіг Гнатко, а то моторний і розумний хлопець: він найдеть ся сказати твоїй Рухлї, що ти сам приказав дати коня і воза, щоб завезти на тік пшеницю.

Почувши таку мову Гершко раптом кинув ся на здогін хлопцям.

— Хутчій, хутчій, поли вріж! — сьміялись люди в слїд Гершкови.

Як вгадував Петро, так і сталось. Гнатко взяв коня з возом з рук самої Рухлї і сутками через двір Панаса Галушки спішив з хлопцями до Мулярового перелазу. Гершко розминув ся з хлопцями; він страшно вилаяв Рухлю і побіг до Каца на пораду.

Люди тим часом приміряли воза і коня до слїдів і всї перевірились в тім, що слїди зоставлені були Гершковим візком і його конякою.

Тепер, пане урядникy, — сказав Яків Муляр, повертаючись до урядника, — напишіть нам протокол о всїй цїй оказії.

— Нехай завтра, бо вже пізно тепер, — сказав урядник, зирнувши в годинник.

— Воно й справдї смеркає, — промовив Муляр; — але що-ж мінї робити з пшеницею.

— Пшеницю, поки що, візьміть до комори; а там вже якийсь розпорядок буде, — сказав урядник і не прощаючись з людьми, перелїз через перелаз і пішов садком до своєї підводи.

XXIII.

Розсердив ся, розлютив ся Кац, як почув від Гершка про оказию з пшеницею. Він лаяв ся, плював ся і грозив сам віддати Гершка головою людям. А той все мовчав. Накінець Кац видимо зморив ся, сїв на деревяний тапчан і щось замислив ся. Гершко все мовчав, як винуватий.

— Ну, та тепер вже нїчого не подїєш, — заговорив накінець Кац спокійно по жидівськи; — тепер тра вивернути ся з сього поганого дїла. Я напишу листа до свого приятеля станового пристава, а ти, або нехай лучше Сруль, на всю ніч біжить з листом, щоб завтра-ж становий приїхав.

Кац писав листа, а Гершко все стояв коло вікна, та мовчав, а в голові перебирав, як-би пімстити Петрови. Скінчивши листа, Кац дав його до рук Гершкови і нї слова не сказав йому. Довго пісьля того ходив він по конторі, міркуючи, чи

Купіть ягоди! (Платонова).

відказати Гершкови від місця, чи ні. Незабаром ввійшла в контору його жінка, огрядна з себе жидівка і тихо з боязнию, бо зразу постерегла, що чоловік сердитий, запитала по жидівськи:

— Що у вас вийшло з Гершком?

— Дурний Гершко попав ся, та ще й погано. Прийдеть ся оце ще за нього тягати ся по судах. Ну, та сього вже я йому не пущу: прожену від себе, — сердив ся Кац, бігаючи по конторі.

— Ой, не спіши, щоб пісьля не жалкувати, — боязно перестерегала Файґа чоловіка. — Ти не вмієш ціпити Гершка!... Ти вже забув, що тілько один Гершко помагає тобі управляти ся з бураками, а то до нього, то ти все тратив на бураках... А сього року, то ти сам казав мині, що на бураках лучше виграв, ніж на пшениці, а все Гершко поміг.

— Правда, правда твоя, — вже спокійніще заговорив Кац і сів на танчачі, — я хотів тілько налякати Гершка; але я його таки визволю з біди; нехай знає і мою ласку, то ще й вірніще буде мині служити.

— Оттак добре буде! — сказала Файґа, — а тепер пора і чай пити; булка спечена з сьвіжої пшениці.

— Добре, — подобріщав зовсім Кац, взяв любязно за руку жінку і через сіни повів її в горницю, в котрій на столі вже давно клекотів самовар.

А тим часом Сруль взяв найлучшого скарбового коня, запріг в бідку і вже летів з листом від Каца в Панівку, де була станова квартира і жив приятель Каців, становий пристав Савелій Гербутовський. На нещастя Сруля, станового не було дома; він ще вчора виїхав в степанський сахарний завод, а звідтіля, як сказали Срулеви, мав поїхати по стану. Сруль недовго міркуючи, поїхав в степанську сахарню, а звідтіля по слідам станового був в трьох селах і накінець в четвертому найшов його у батюшки. Становий прочитавши листа Кацового, сказав Срулеви, що скоро прибуде в Гетьманці і відіслав його без листа до дому, а сам сів дограваті пульку в преферанса, бо вигравав у батюшки більш десяти карбованців.

Аж на третій день пісьля того, як струшена була пшениця, приїхав в Гетьманці становий і прямо заїхав до Каца, а старості звелів зібрати скілька хозяїнів. Пісьля доброго обіду в посесора, весь червоний до потилиці, становий вийшов до людий, любязно з ними привитав ся, чого не ждали люди, і звелів їм іти на двір Якова Муляра і сам туди поїхав.

Оглянув становий мішки з пшеницею, хотів оглянути і слїди коло перелазу, та тілько дарма: слїду там вже нїякого не було, — все було розтерто і заглажено. Становий скривив ся, похитав головою, та й сказав людям:

— Не розберу я тут нїчого... Гершко каже, що він правий і жаліється ся на людий, що люди зводять на нього брехню і хоче навіть пожаловати ся в суд; а ви теж своє правите: хто з вас правий. Господь його знає! І суд тут нїчого не розбере. Добре як ви, люди, докажете мировому, що то Гершко підкинув пшеницю і заприсягнете, що навіть бачили, що він підкидав її, а як нї, то Гершко вийде правий, та ще й підведе не одного з вас під дядькову хату... А по мойому так лучше зробіть так: Ти, старосто, — повернув ся він до Якова Муляра, — відвези пшеницю посесорови і закажи від мене людям, щоб вони нїчого не брехали язиком, то я і протокола нїякого не буду писати. Годі з вас тих протоколів... Не треба вам вже судсьного слїдователя, — лякав становий людий. — От і ввесь тут суд, — закінчив він і рукою махнув.

Староста Яків Муляр здвигнув плечима і ні слова не посьмів сказати становому; мовчали і люди. Становий скінчивши так легко діло, — привітно розпрощав ся з людьми і поїхав знову до посесора.

— А, становий наш, то такий добрий і привітний чоловік, даром, що дуже лаяв ся за того Архипа, — сказав соцький.

— А й справді він таки добрий чоловік, — піддержав соцького один з хозяїнів.

— Воно, як направду пішло, — промовив Яків Муляр, — то по всьому видно, що він таки тримає руку посесора, але й то правда, що як з жидом судити ся, то лучше поли вріж, та втікай!...

— Як що так, — промовив стиха Довбанюк, повернувшись до Муляра, — то беріть, куме, пшеницю і везіть на тік до жида.

— Нї, най йому хрін! Сам я не повезу. Відвезіть, люди добрі, хто небудь за мене, — попросив Муляр.

— Я відвезу, — відізвав ся соцький.

Страшно лаяв ся і грозив ся Гершко, коли на току приймав від соцького пшеницю.

— То все той вчений блазень Петро наробив, — з піною в роті говорив Гершко; — але я йому ще дам ся в знаки! Попамятає ще він мене! Я його так провчу, що всїм буде наука...

Соцький, добрий і спокійний чоловік, все сьміяв ся, та промовляв:

— Лай ся, лай ся, хоч лайкою себе потіш, бо Петра не вкусиш.

В ту саму хвилину, коли Гершко, мов несамовитий, лаяв ся на току, Василь Мулярів розказував Петрови про станового, як він порішив діло з пшеницею. Петро теж розлютовав ся і почав і собі лаяти ся. Лаяв він і громаду, що пристала на суд станового, лаяв самого станового, а більш всього жидів і особливо Гершка.

— Оттакі жиди вміють викручуватись з біди, — говорив неспокійно Петро, — але Гершко, я впевний в тім, ще раз попадеть ся нам; оттодї вже я наляжу на нього. Ще побачимо тодї, чия візьме!... Чую, що тут без боротьби не обійдеть ся діло. Ой, чую я, що прийдеть ся всїм бороти ся з жидами: на то воно все діло іде.

— Ну, ну, Петре, не лютуй ся так завчасу; але Боже тобі помагай! — перебив Василь Петра і розпрощав ся з ним.

XXIV.

На другий день пісьля виїзду станового з Гетьманець, прилучилось як раз сьвято казанського образа Божої Матери. Люди зраня поспішили до церкви. Пісьля служби, батюшка запросив скілька хозяїнів, щоб зайшли в його господу порішити одно церковне діло.

— І ви, старости, — повернув ся батюшка до церковного і сільського старостів, — зайдіть до мене. В мене всї гуртом і покінчимо діло, котре я ще вчора сам розпочав, — говорив батюшка, ідучи попереду всїх.

— Яке-ж таке цїкаве дїло? — запитав один з попечителїв.

— А ось недалечко і господа моя; там скажу і покажу вам все, — відказав весело батюшка.

А там в батюшки вже давно ждав хозяїнів купець з парчовими ризами, котрі батюшка приторгував за 55 карбованців. Люди оглянули ризи, похвалили їх і ще почали торгувати ся з купцем. Мусїв купець спустити ще пять карбованців і поставити людям могоричу два ока горілки.

Веселі розійшлись люди від батюшки і кожний спішив до дому обідати, бо в батюшки випили один тілько могорич.

— А що, в тебе обід готовий? — запитав Яків Муляр веселим голосом в жінки, ступивши одною ногою в хату.

— Вже й застиг, — відповіла старостиха, насипаючи в миску горячого капустняку, затертого старим салом з пшоном.

Яків роздяг ся, положив нового чугая на жертку і сів в білій сорочці на покутї; коло нього помістив ся Василь; Орися стала біля столу від печі.

— Може і обідати не хочеш? — жартуючи запитала старостиха в чоловіка.

— Оттакої! та ми там в батюшки тілько могорич пили, а їсти — нїчогісенько не їли; то тепер давай хоч дві миски разом, — промовив Яків відбатовавши собі добрий шмат хлїба.

— А ви, дїтоньки, і горілоньки не пили, а їсте капустняк, то незгірш від мене, — жартував батько, втираючи вуса.

— Хіба, тату, тілько одна горілка піддає хисту до їжі? Єсть і инчі речі лїпші від горілки, — ввернула своє Орися, постерегаючи, що батько дуже добрий.

— А цїкавий я знати, які-то такі речі? — запитав Яків і моргнув до жінки.

— А от, а от... — змішалась Орися і почервонїла як квітка, — а от хоч-би й робота...

— Ну, ну, нехай буде твоя правда, — заспокоїв дочку батько. — А ти, Василю, правда, так міркуєш, що горілка потрібна річ.

— Я-б і зараз, тату, випив, — одвітив Василь і облизав ся.

— От і видно, що синок в батька, та тілько ба! що тієї ледащиці тут нема. А може в тебе, — повернув ся Яків до жінки, — де небудь заховано хоч пів пляшки?

— Є в мене, єсть! та тілько не горілка, — промовила старостиха і положила ложку на стіл.

— А що-ж? — цікаво запитав Яків. — Може варенуха?

— Ні, мині таки вчора дячиха, спасибі їй, дала одну пляшку вишнівки, то й хочу подержати цю вишнівку до якого доброго випадку.

— А якого-ж тобі треба випадку? — запитав Яків. — То сьогодня-ж Бог дав нам чимале сьвято, та й ризи нові купили. Чого-ж тобі ще треба?

— Та нічого вже робити? Ке, лишень, доню в льошок; там коло бараболі захована пляшка.

Орися, щоб підслужити ся батькови, прожогом кинулась до дверий і в три миги принесла вишнівку; а тим часом старостиха поставила на стіл гречані лежні з сиром.

— Оттепер, то й инча мова в нас піде, — весело промовив Яків, наливаючи собі чарку вишнівки. Налив — випив; пісьля налив жінці, там Василеви, а накінець і Орисі.

— Казав я, що тепер в нас инча мова і розмова піде, — знову весело заговорив Яків, наливаючи собі другу чарку вишнівки. — А що, стара, — повернув ся він до жінки, — пора нам вже й дітий женити. Як ти собі міркуеш?

— Ой пора, давно пора! — зітхнувши сказала старостиха, — та тілько, тілько... — так і недоговорила вона і пішла ніби до печі.

— А що-ж тілько? — допитував ся Яків.

— Та тілько, тату, ви самі пручаетесь, — одвітив за матір Василь.

— Та не вдержав язика за зубами, — сказав Яків і налив собі третю чарку вишнівки.

— Та він правду каже, — піддержала мати сина.

Орися вся зачервонїла і покинула їсти.

Яків положив чарку на стіл і не глядючи ні на кого, стиха промовив:

— А може й ні.

Орися стрепенулась і осьмілилась заглянути батькови в вічи.

Всї на хвилину замовчали.

— Десь дурень народив ся, — сказав Яків і положив пів лежня в рот.

— Так що ви, тату, сказали? — допитував ся Василь в батька.

— А тобі що до того? Не до тебе петь ся, не кажи й здоров.

— Хоч і не до мене, та...

— Та може ти хочеш женити ся, — перебив Яків сина.

— Ні, не я, а от Орися... — говорив все своє Василь.

— А Орися нехай сама за себе правує, — сказав Яків, витираючи долонею вуса.

— Та вона сама не сьміє, — заговорила старостиха, постерегаючи зміну в чоловікови. — А ти, коли хочеш, то прямо й скажи, що Петро вже може слати сватів.

— А мині що? Не мене будуть сватати, — відказав Яків і знову налив собі чарку вишнівки.

— Тату! — скрикнула Орися, кинулась до батька і почала його цілувати.

— Тьфу, пожди, не сїпай ся так! Глянь, ти вже розхлюпала мині пів чарки вишнівки.

— От таки дячишина вишнівка діждалась свого, — весело промовила старостиха, цілуючи дочку, котра з великої радости почала зараз плакатн.

— От вже й розплакалась, — сказав Яків ніби сердитим голосом; — так і не дасиш мині допити вишняку...

— Ні, тату, таточку, я не буду, не буду, — сьміялась вже Орися, хватаючи батька за руку. — Пийте, тату, пийте всю, пийте тепер хоч ціле море... Ох, мамо, як мині тепер весело, — промовила щаслива дівчина і кинулась матери на шию.

Василь теж несказано втішив ся і набрав ся сьміливости повернути ся до батька.

— А дайте, тату, і мині ще чарку вишнячку, ради такого доброго випадку.

— Давай, давай, сину, поділимось, — одвітив Яків добрим голосом і наливши повну чарку підніс перше жінці.

З радощів всї випили по повній чарці і Орися розчервонїлась і розжеврілась як півонія.

— А тепер, дїти, пора і Богови подякувати, — сказав Яків поважним голосом і почав хреститись на покуття до образів.

Щиріще всїх тут молилась і хрестилась Орися.

XXV.

Несказано втішив ся Петро Стиртюк, коли Василь розказав йому про все, що і як в них було за обідом. З радощів він так міцно обняв Василя, що той аж скрикнув:

— Пусти, Петре, а то задусиш!

— Не бій ся, голубе, не бій ся, Василю, не задушу, — говорив щасливий Петро, — я тілько чую, що в мене крила виростають, що я ще нової і нової сили набираюсь. От тепер, Василю, я послужу громадї!...

Зузуля й Горлиця.

(Байка.)

Зузуля Горлиці жалїлась,
Що доля їй недобрая судилась,
Мов сирота вона, тиняєть ся сама,
Минає літечко, порадоньки нема.
— „А дїтки? — Горлиця питає:
Чи може хто гніздечко зруйнував?
Чого на сьвітї не буває!
Хто, серце, горенька не знав?“
— „А цур їм, дїтям тим! — Зузуля закувала:
На що здалось гніздо мині?
Яєчки крадькома я другим підклала,
Нехай висижують дурні.
То все, голубонько, дурниці;
Нам літечко сьвяте
Судилось не на те,
Щоб у гніздї сидїть, як печериці.
Згадала я зузульників дурних, —
Бодай вони мандрикою вдавились, —
Як куковала я, за мною волочились,
Тепер хоч-би один на-сьміх“...
— „Ну, коли так, — їй Горлиця сказала:
Ти, вітрогононько, на долю не звертай!
Все літечко кукукала,
Тепер сиди, очицями моргай“.
Не раз Зузуля Горлицю згадала,
Як кулаками сльози утирала.

* * *

Дарую байку я зузулям молодим,
Не тим,
Що у гаях гульню справляють, —
Дарую я своїм,
Що у цяцькованих корсетках похожають
І крутять розумом дурним.
Нехай вона на спомин буде,
Що не що-дня бува бридня;
Пшениченьку позабирають люди,
Останеть ся суха стерня,
А в осени підкрадуть ся морози,
На серце томлене накинеть ся зима,
І не роса паде, поллють ся тихі сльози,
Що є, мов, каяттє, та вороття нема.

Л. Гїбів.

З ЗИМОВИХ СОНЕТІВ.

I.

Те поле змучене торік, лежить
Погружене в глубокім супокою,
Мов велитень подужаний у бою, —
На нім покривало снїжне мигтить...
А дуб старий, що́ на межі стоїть,
Запугавсь в срібний иній з головою,
Та й ще вповив ся сїрою імлою,
Й байдужний на мороз, завзято спить...
І снить ся єму сон: що ніби лїто,
Богатий урожай і духота,
Й пшеничка вже доспіла золота,
Клонить ся повне, колосисте жито,
Що в полї женчики веселі жнуть
И солодкі пісьні, мов ручай, пливуть...

II.

У лїсї гамір, крик і сьпів лунає: —
Зубаті пили, мов вужі, сичать,
Зі стоном дерева долів летять, —
Послїдну днину лїс переживає...
А „содухи“ єму жидок сьпіває,
Котрого очи, мов той жар, блищать,
Й хижо на лїса знищенє глядять,
А лоб заробок певний обчисляє...
Се змий, се черв невпинний, невсипущий,
Що́ в ненаситности своїй горючій
Завзявсь сточити всї лїси дрімучі...
Єго обмерзла борода скрипить,
А вітер пса ухами смалить,
Рудими пейсами баламкотить...

Т. Бондаришин.

Памятник Івана Амоса Коменського в Прерові.

ІВАН ТУЗ.

[Нарис].

. . . . . .

Und der Mensch versuche die Götter nicht
Und begehre nimmer und nimmer zu schauen,
Was sie gnädig verhüllen mit Nacht und Grauen.

„Der Taucher“ — Шіллера.

Для ученика, що ходить до школи в місті, а особливо у Львові, і проживає далеко поза родинним домом, нема приємнійшого запаху над запах зелізничого диму. Я бодай дуже его любив, і навіть нині, як небудь нині я вже не ученик, запах сей не перестав мині бути милим. Атмосфера того запаху починає ся у Львові, вже там, де скручує ся з Городецького на „колієву“ улицю. Город „колієвий“ переповнений сею атмосферою, і се причина, длячого у нім проходжуєсь небагато публіки, а за те чимало школярів; тому-то і я любив так сей город. Згаданий запах нагадував мині завсігди хвилю відїзду на „вакації“; коли я ним віддихав, мині на хвилю здавалось, що їду до дому. Зелізниця взагалі має щось принадного, щось притягаючого для ученика. Добре тямлю: було се у низшій гімназиї в другій або може в третій клясї. Я пішов з одним товаришем, моїм краяном, на прохід у поле, в місце, куди йшла зелізна дорога до Стрия. Ми стали на мості і тужно споглядали вздовж шин, що мов дві блискучі гадюки чим раз зближались до себе, а відтак губились в корчах.

— Дивись, Грицьку! — оттуди ми до дому їдемо, — промовив я.

Він сумно покивав головою.

— Ходім дальше! — каже він.

— Е, ні! Сядьмо ту, та дивім ся. От, може наша зелізниця надійде.

Я збіг на долину на зелізну дорогу і вхопив руками за шину.

— А-ди! — кажу я до Грицька: — як-би тепер тато в Стрию ухопили за тоту шину, то оба тримали-бисьмо за одно зелізо.

Грицько і собі збіг на долину і сів на другу шину.

— А як-би тепер мамуня або Ганя [его сестра] у Стрию так сіли на отсю шину, то сидїли-бисьмо немов на одній лавці.

І дїти тішили ся та уявляли собі, що їх родичі держать руками за шини, або сидять на них.. В тім надійшов будник, зігнав нас з дороги, та ще й прутом погрозив.

Їдучи по матурі фякром улицею „колієвою“ на дворець, з великим студентським куфром на козлї, я віддихав тим дивним запахом, та згадував дитинні хвилї з житя в гімназиї, згадав свій прохід з Грицьком, згадував радість, з якою я завсігди вибирав ся на „вакації“... А тепер ся радість була ще більша, ще сильнійша, але також — ще дитиннійша.

Ще був день ясний. Сонце не зайшло ще, але не було его видно, бо чорні хмари залягли захід, віщуючи дощ у ночи. Я заїхав на дворець; скриню віддав пакерови, а сам, з ташкою на плечах, з цвікером на носї, в рукавичках [перший раз по матурі купив я собі рукавички], з паличкою пішов за ним. Позаяк касу ще не отворено, зайшов я до гостинної, і з „шиком“ проходжував ся по салї, та переглядав людий, що дожидали відходу поїздів. А було їх уже багацько. Правдиві вакації ще не були почались, але саме тепер виїздили зі Львова люди, передовсім ті, що у них цїлий рік вакації, що разом з бузьками летять на зиму у вирій — до міста, а на лїто — лише не разом з бузьками, а значно пізнійше від них — вертають цїлим гніздом на село. Так саме тепер наспів на них час. Виїзджали хорі, або удаючі хорих богачі на купелї, молоді матери з маленькими, але страшно голосними дїтьми і няньками, разом з колисками, пеленками, візочками... Їхав звичайний процент, від колиски до гробу, зимою чи лїтом, вічно їдучих — жидів. Хоч ще було далеко до відходу поїздів, усе те сидїло на лавках попід стїнами або на кріслах при столах. Няньки ходили по салї псикаючи і мугикаючи над верещучими дїтьми, що ані раз не хотїли зрозуміти, що їдуть — на вакації.

В самім кутику, поміж пакунками і клуночками, немов також якийсь клуночок, виднїло добре мині знакоме жовте лице з великими сивими очима. Ріденький темний заріст окружав его, та якось ні трохи его не красив, а радше робив его ще чорнійшим. Я утішив ся, побачивши шкільного товариша Туза. Буде кумпанія в дорозї — думаю, хоч се Туз, але завсігди лїпше з товаришем, як самому.

А Туз — се „специяліст“, се найдивнійший тип у нашій клясї. Я ходив з ним 7 лїт до школи, разом з ним ріс під оком одних професорів, але я его зовсім не знав. І не лиш я. Не було нікого в клясї, щоби его знав близше. Усї видїли его сидячого в першій лавці, чули, як уміло відповідав питаючому учителеви, бачили, як сидїв глубоко задуманий, пустивши в стовп свої великі сиві очи та немилосерно гризучи пальці. Нераз будив его з такої задуми який веселий товариш штовханцем під бік... Тодї Туз підносив на него свої сиві очи, відкладав палець від зубів, а по его жовтім лици ровливалась якась дивна, на половину наївна, на половину злобно-іронічна усьмішка. Годї було пізнати, чи він сьміє ся з себе самого, чи сьміє ся і жаліє над докучаючим. Він відсував ся в противний бік і за хвилю вертав до первістного положеня: пальці знов були при зубах, очи знов стояли стовпом на стїні, або на таблицї. Але коли прикрий жарт повторив ся кілька разів, то в его очах являлась якась грізна блискавиця, брови стягались і їжились, губи блїдли... Туз підносив ся, хапав з лавки книжку того ученика, котрий ему докучав, і з цїлої сили метав нею — не за ей властителем, але — об землю. Книжка нераз розлїталась, а Туз сїдав на своїм місци, уже без виразу гніву на лици, але з тою самою дивною, ему лише властивою, усьмішкою. Деколи приходив він уже до кляси, з тим дивно усьміхненим виразом лиця, з мутними, в землю спущеними, очима, з розбуреним волосєм, немов-би був пяний. Деколи знов, видїли его, як він з очима, зверненими в перед себе, з головою висуненою на перед, розмахуючи руками, і усьміхаючись до себе, йшов улицею, але так скоро, що добре-би мусїв бігти той, хто-би хотїв его дігнати. Таким ми его бачили в школї, таким видїли его деколи на містї. А дома у нього нїхто не був, і він у нікого. Ті, що знали де мешкає, говорили, що его о жадній порі дня не можна було застати дома. Та впрочім не було так по що до него і заходити. Треба було мати велику ласку і трафити на дуже добрий настрій, щоби Туз пожичив відписати завданє або приготованє. Та і се не на багато здало ся, бо завданє хоч-би як складно відписане від Туза, професор завсігди перечеркував і писав під ним: „Не власна праця“.

Тілько ми знали про Туза; знали ще й те, що він дуже убогий і сам удержує ся. Про его родичів також не багато знали. Его родинного села нїхто не знав, а він сам нікому не розказав про них. На его картї вписовій, під рубрикою: „Імя, стан і мешканє вітця“ стояло написано: „Анна Туз, зарібниця в Д.“. А про вітця згадки не було...

А говорилось про Туза багато. Одні казали, що Туз ще нікому нїчого доброго не вчинив, що се поганий чоловік; другі-ж знова побренькували, що Туз, хоч який бідний, а раз заплатив з свого гірко зароблено гроша, цїлу оплату шкільну за одного бідного ученика. Говорили також, що він сильно залюблений, що пише вірші на славу свого „ідеалу“ і вічно про него гадає. Та й багато дечого такого. Було нераз, що деякий вітрогон, хотячи з него закпити, сїдав коло него і насьмішливим тоном випитував про карі оченята, про шовкове волосє. Тодї Туз, усьміхаючись після звичаю, потер долонею по лавці і плеснув по нїй, хотячи тим показати, як він маловажить таку бесїду і такого бесїдника.

Побачивши сего чоловіка на двірци, я таки справдї утішив ся. Через свою загадочність, его особа була в моїх очах оточена якимсь чудним „нїмбом“, що будив якесь мимовільне — вже не знаю, чи поважанє, чи жаль, чи лише цїкавість. Я ему нїколи не докучав, не зачіпав его.

Я підійшов до него і подав ему руку. Він поглянув на мене і усьміхнув ся. Сей погляд збив мене зовсім з пантелику; я змішав ся: мині прийшло на гадку, що мушу виглядати не дуже „по дозрілому“, а радше „по дурному“, і я мимохіть зняв цвікер та поставив просто капелюх.

— Ти їдеш? — питаю.

— Як бачиш! — каже.

І бесїда урвала ся.

— Куда-ж ти їдеш? — запитав я по хвилї.

Туз знову усьміхнув ся тою усьмішкою, яку я бачив у него в клясї, тодї як єму хто під бік дав штовханця.

— А куди-ж-би?! — На село.

Відповідь вправдї не зовсїм мене вдоволила, але я не питав більше. Розсунувши пакунки сїв я коло нього в тім пересьвідченю, що разом поїдемо. Туз мовчав, а я також не знав що говорити. Але мене починала брати досада... — Отсе нужда якась! — думав я — і матуру здав, а таки дикун як і все! Як можна бути таким чоловіком?? Але в моїм веселім настрою я не міг довго усидїти мовчки. Мене покортїло єго розрухати, розбалакати.

— Чого ти так скоро їдеш зі Львова? — спитав я єго, а не одержавши відповіди. — Еге, — кажу, — кортить на село! Кортить побачити якісь карі очи, що́ нетерпеливо ждуть-виглядають!... — Слухай, Тузе, чи правда се, кажуть, що ти залюблений?

Туз не відповів нїчого на цїлу сю бесїду, лише усьміхнув ся звичайним собі усьміхом. По єго лици перебігло щось як-би погорда або пожалованє. Я не вважав на се. Мене покортїло на скрізь переглянути того чоловіка, хотїлось розброїти єго з єго страшного оружя, хотїлось з тих мовчачих, гірко чи злобно усьміхнених уст добути хоч одно щире слово...

— Іванку! — говорив я помовчавши трохи, — сїм років товаришую з тобою і не можеш на мене нарікати, щоби я зобидив тебе коли небудь, щоби я докучив тобі. Нині ми розходимось: хто знає де, і коли побачимось... Будь-же хоч ту годинку, що́ ще перебудемо з собою, — хоч хвилинку будь щирим до мене!!

Туз звернув на мене свої великі очи. Мінї здавалось, що у них малювалось лише здивованє єго. Уста були спокійні, затиснені.

— Чого ти хочеш від мене? — спитав він якимсь чудним голосом. По сїм голосї, годї було пізнати, чи ті слова значили тілько що: „Чого хочеш?! відчепи ся!!“ — чи він справді питав, що я від нього хочу?

— Я-ж тобі сказав, чого я від тебе хочу, — промовив я горячо; — я прошу тебе, щобись хоч сю хвилю був зі мною щирим, — був моїм приятелем!

— Чого ти хочеш? — спитав він ще раз тим самим голосом, лише сильнїйше; в тім голосї пробивалось слабоньке дрожанє; а на устах дрожали уже филї єго страшної усьмішки.

— Тузе! — кажу, і минї стало якось нїяково — скажи минї, що ти за чоловік? Скажи, чи правда, що про тебе говорять, що ти залюблений, поет, що вірші пишеш? Ще раз прошу тебе, будь моїм приятелем будь щирим до мене!

Туза лице насупилось, брови наїжились, уста дрожали. Менї здавалось, що він от-от, пісьля свого звичаю ухопить за мій капелюх, або ташку, і шпурне об землю. Менї стало чогось лячно. Але буря не наступила. Мов-би на силу, Туз старав ся вгамуватись. Очи єго станули стовпом на землї під столом, брови уложились. Лише уста сильно викривились: на них сїв єго звичайний страшний усьміх. Наступила хвиля мовчанки; я сидїв не мов на розпаленім зелїзї...

— Паничу! — промовив вкінци Туз якимсь глухим голосом і ухопив мене за руку повисше ліктя. — Їв ти нинї снїданє?

Чудне питанє!

— Каву — пив — кажу.

— А обід їв ти? — питав дальше Туз, давлячи мою руку.

— Їв! — кажу. — Але до чого сї питаня?

— А кілько страв було у тебе на обід? Чотири чи пять?

Я рішив ся відповідати впрост на питаня і дожидати кінця бесїди.

— Нї! — кажу — лише три.

— А друге снїданє, і підвечірок, їв ти?

— Їв!

Туз страшно засьміяв ся.

— От бачиш! — говорив він. Ще й не так давно від раня, а ти вже чотири рази здорово попоїв! — Ну! — а наївши ся та напивши ся, прийшла тобі охота дружити ся. Гарно! — Тілько от біда, що натрафив на чоловіка, що́ ще нинї анї разу не їв.

Туз говорив поволи, крізь зуби, а кожде єго слово, горячим углем падало на мене.

— Але... як-же-ж? Чому то... так? — питав ся я, не знаючи що говорити. Туз не зрозумів мого питаня.

— Га! — Так відай тобі судилось натрафити на такого чоловіка...

— Але-ж нї, Тузе! Я... я питав ся,... чому ти нинї... нїчого не їв?

— Чому не їв?! — Звістно чому: не було що, а купити не було за що. Але се пусте! — Туз махнув рукою.

Настала знов мовчанка, страшна мовчанка. Сам Туз перервав єї. При перших звуках єго голосу, я поглянув на него. Лице єго було вже спокійне лише очи мутні вп'ялені у висячий на стїнї годинник. Він говорив наче до себе самого:

— Я мав у ґімназиї лєкциї, та самі лихі, а перед „матурою“ мусїв і їх покинути...

Туз зупинив ся і усьміхнув ся, не мов-би чудував ся, на що він се говорить.

— Слухай Іване, — заговорив я до него, — ходїмо в буфет, перекусимо дещо, та випємо на здоровлє...

Туз знов страшно викривив лице, знов засьміяв ся, і з якоюсь погордою поглянув на мене.

— От бачиш! — промо... він — яке то тяжке порозуміннє тих, що́ їдять пять разів денно, з тими, що́ їдять раз або й анї разу!... Ти думав, що коли я признав ся тобі, що нинї нїчого не їв, то хотїв ніби, щоб ти менї вечеру заплатив?! — Нї! паничу! Спасибіг тобі! — але я не прийняв-би від тебе перекуски...

Я пізнав, що стрілив знов велику дурницю.

— Але-ж Іване? Я... я не думав... я лише... — оправдував ся я.

— Та нї! нїчого! — говорив Туз дальше і якось милосердно поглянув на мене. Може бути що єму стало мене жаль. Може бути, що наколи-б я був на твоїм місци а ти на моїм, то я так само думавби. Але се чей наступить! Так поки що, знай що я не дуже голоден. У мене се не першина не їсти цїлий день, або й більше. Та нинї ще досить добре. Нинї знаю, що завтра мати хоч грудку хлїба поставить перед мене, а у ґімназиї нераз от нинї не їм, а не знаю де завтра візьму. Тай ще нїчого, ще якось жилось!

Туз замовк і затиснув губи, немов-би не хотїв вже пустити крізь них ні словечка.

Задзвонили перший раз.

— Се вже до Стрия — питаю ся.

— Нї! се до Перемишля.

І справді за хвилю увійшов дверник і оголосив перше дзвоненє до Перемишля. Туз поспішно підняв ся і ухопив за свої пакунки.

— Ти куди? — спитав я зачудований.

— А їду! — каже.

— Та куду їдеш?

— А куду-ж-би — до Перемишля.

— Я ще більше здивував ся.

— А я думав, що ти зі мною...

Туз усьміхнув ся.

— Як можу я з тобою?!... Ну, бувай здоров — говорив він, стискаючи менї руку. Прощай! і не гнївай ся на мене. Та й за що маєш на мене гнївати ся? Я-ж зробив тобі, чого хотїв єси від мене.

Туз зібрав свої клуночки, обвішав ся ними і звернув ся до двирий. По дорозї ще раз обернув ся, мов-би хотїв у послїдній раз ще знущатись над своєю жертвою. Усьмішка грала знов на єго лици.

— Та ти не маєш чого гнївати ся на мене от радше вдячний повинен ти минї бути. Без мене, може не мав-би ти був нїколи нагоди довідати ся, що можна бути сумним і марним не лише з любови — але і з г о л о д у.

Він скоро вийшов, а я сидїв, сидїв неначе прикований до деревляної лавки. Все те що я чув, що бачив, не міг я ще розібрати: в моїй голові шуміло; у нїй збудилось нараз чимало рїжнородних думок, викликаних рїжнородними чувствами. Я не знав, котра з них важнїйша, а всї разом творили дивний пригнетаючий „хаос“.

— Він зобидив мене кождим своїм словом! — се дикій чоловік! По що було єго зачіпати?! Дивак!! — А преціньсам бажав єго щирости! Сам витягав я від него слова! — Бідний! нещасливий чоловік! Він так багато перетерпів. Він ще нині нічого не їв! А преціньвін так само став „дозрілий“ як я. Хто знає, чи так само? Мині здаєсь, що він значно „дозрільший“ від мене. — Який він розумний! Він знає вже сьвіт до глубини, а я лише з верха дивив ся на него, піднесений в гору на крилах фантазиї.

— Сей Туз, котрим усї гордили, котрого поштурковали, страшно погордив мною, котрого преціньусї любили,... І за що? Що я єму злого зробив? що сказав лихого? А преціньні!! я сам не знаю... але єму чогось вдячний за сю хвилю, за що? — сам не знаю...

Такі гадки сунулись минї на раз до голови, мішались і путались, що годї було їх свобідно розвинути.

Вже й другий раз задзвонили, вже й „до Стрия“ оповістили, вже саля опустїла — усї повиносились на перон та до ваґонів, а я ще сидів не знаючи, не тямлячи що діє ся коло мене. Із моєї задуми збудив мене дверник запитавши! Чи я не до Стрия? Я скочив, поглянув довкола, саля була вже майже пуста. Коло дверей на перон товпились ті, що́ не мали білєтів, а випроваджали на дворець рідню та знакомих. Вони слали через двері поздоровленя головам, що́ виднїлись у вікнах ваґонів.

Я побіг до каси на щастє не було ще запізно. Купивши білєт і надавши „на фрахт“ скриню, побіг я до ваґону. Я вибирав такий ваґон, де міг-бим свобідно дати волю своїм думкам...

Олекса Бобикевич.

ВЕСНА.

I. (Сонет 1.)

О весно, весно, де ти забарилась?
Чому не йдеш ти нас теплом зогріти?
Уже земля ждучи тебе втомилась
І хоче снїг змінять на пишні квіти.

Чи ще зима не досить наглумилась?
Чи ще морози будуть скаженіти?
Доволї, вже й дїброва зажурилась
І простяга' до сонця змерзлі віти.

Прийди-ж, прийди; тепла і сьвітла прагнуть
Усї живі створіння всї, рослини
І без твоєї ласки замирають.

А прийдеш ти, убори пишні вдягнуть
Садки, лїси, і гори і долини
І сьпіви щастя в гаї залунають.

II. (Сонет 2.)

Приходь-же весно; вже готові всї ми
Тебе, богине пишна зустрічати
І вглядівши твої зелені шати
Де тебе вийдем з сьпівами гучними.

А ти устами пишними твоїми
Як рівних всїх нас станеш цїлувати.
І от тодї почнем ми оживати
І заміцнятись силами новими.

І забренить і полетить у гору
Наш сьпів окрилений твоїм коханням
І вславить він твої могутні чари.

Усе до одного пристане хору,
І гимн людий з пташиним щебетанням,
В одній гармонії пронише хмари.

III. (Сонет 3.)

Ти все не йдеш, і заклик наш даремний,
Хоть час давно настав твого приходу.
Чому-ж не хочеш ощастить природу,
Чи тим, що в їй живе народ нїкчемний?

Так; темні душі й неба по́крив темний,
Холодні хмари над серцями з льоду.
Але прийди і як пїлющу воду
Подай у серце нам свій вплив таємний.

Під впливом тим добрійші станем ми
І крига в серцї нашому ростане,
Неначе покрив лютої зими.

Від нашої душі злоба відстане
А промінь твій чуття засьвітить ясне,
І довго, довго сьвітло те не згасне.

IV. (Сонет 4.)

Я бачив як дитиночка маленька,
Що́ ще краси твоєї не зазнає,
В тяжкій недузї руки простягає
До сонця. Весно! ти для всїх як ненька.

Дай знати їй як вітерець злегенька
Квітки рясні в садочку нахиляє,
Як гай з роско́ші теплої вмлїває
І в небі пташка дзво́ником теленька'.

О чарівнице! лїкарко чудова!
Ти кличеш жити й тих, хто жить не хоче,
Ти гоїш рани вто́мленого духа.

Ось-ось твоя жива поллється ся мова,
Й життям створіння всяке затріпоче,
Що́ тую мову тільки раз послуха.

V. (Сонет 5.)

Я чув її, ту мову чарівную
І серце рветь ся ще її почути.
Найбільше щастя, де найменш отрути,
І щастя те моє, бо я істную.

Та мова душу розважа смутную;
Тодї вже не питаюсь я: чи бути.
Здаєть ся, в вічність-би протяг минути,
Щоб вічно бачить ту красу живую.

О хутко, хутко вже тебе побачу
Красо-природо в шлюбному убранню,
Тебе утїхо кожному диханню.

Якою-ж піснею тобі віддячу
За радість ту, що в серце налила́ ти?
Натхни мене й навчи тебе сьпівати.

VI. (Канцона 1.)

Вона вже йде
І серце жде
Її як кралю молоду.
Іди-ж скорійш
Мене потїш,
Тобі назустріч я піду.
В ряснім гаю
Журбу свою
Забуду й щастя там знайду;
По муках всїх
До чар твоїх
З сльозами щастя припаду.
Тобі ясній,
Тобі благій
Я росповім свою біду;
Твоїм квіткам,
Твоїм пташкам
Гучні я сьпіви заведу.
Іди-ж мерщій;
В природї всїй
Я чую вже твою ходу.
Красо моя!
Зустріну я
Тебе як кралю молоду.

В. Самійленко.

*

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчôлка)].

(Дальше.)

Епиґрафомъ суспôльнои дѣяльности Олени Пчôлки можуть уважатись отъ-сѝ ѳи слова, якѝ читаємо въ стихотворѣ „Зъ Новымъ Рокомъ“·

Намъ не страшна лиха подѣя,
Поки въ насъ бѣться кровь жива, —
Поки ще жеврѣє надѣя,
Поки намъ серце зогрѣва![1])

Вôдтакъ ступивши на нове поле украиньскои письменности, высказала Пчôлка въ стихотворѣ „Переможець“ ось-яку провôдну думку: Минувъ той часъ, коли крôвавѝ рѣчки лились во имя правды й добра, — коли напередовець кращу думку свого часу чорнымъ дымомъ кострищѣвъ повивавъ, — коли невôльнѝ станы, здобувши волю, гадали взяти тôлько кровь за кровь, — настали иншѝ часы: добра думка въ поступѣ своѥму не прагне днесь нѣ крови, нѣ вогню, — якъ гожа зôрка сіяє она зъ ясныхъ небесъ тихимъ промѣнѥмъ безъ громôвъ, блискавиць, безъ тучѣ, и новый переможець иде не въ блискучôѝ зброи бойовôѝ, — вôнъ ко ворогу не меча простягає, а подає ѳму масличну вѣтку, — здôймає короговь науки, працѣ та згоды, — починъ спôльного щастя...[2]).

Національный же ідеалъ Пчôлки вызначує ся найпаче въ ѳи поемѣ „Козачка Олена“. Въ далекôѝ перспективѣ сеи картины бачимо гетьмана Дорошенка, котрый намагавъ ратувати батькôвщину зъ загибели. На переднѣмъ же плянѣ картины стоить Олена, одиниця-дочка бѣднои вдовицѣ. Она полюбила козака Василя Кравченка, але вôнъ зрадивъ єѣ и посватавъ Настю. Розлучниця прийшла до вдовицѣ, просити на весѣлє, и вôдтакъ въ недѣлю для Олены сонце не зôйшло, — горе хмарою сумною свѣтъ оповило, коли милый повѣнчаный ишовъ вôдъ шлюбу. Трохи зъ-годомъ хотѣла Олена зрадливому перекôръ зробити та за иншого выйти за-мужь, одначе залишила сю думку; — вернулись до дому нѣ зъ чимъ сваты: Олена вôдказала козакови другому. Ажь ось налинула турботна година на те село, де жила Олена, бо гетьманъ Дорошенко кликавъ козацку громаду, щобъ помогла ѥго вôйску пôдъ Чигириномъ[3]). Якъ про се дôзналась Олена, то погадала собѣ, що й Василеви треба рушати, бо вже-жь не мôгъ бы стати зрадливымъ у козацкому дѣлѣ той, кого она кохала й теперь кохає. И справдѣ Василь выбирає ся въ похôдъ и прощає ся зъ Настею, щó лежить въ полозѣ. Та отъ, незабаромъ приходить у двôръ козака й Олена та приносить ѳму на прощанє гостинець, — ту свою мережану хусточку, щó єѣ готувала на весѣлє, и вôдтакъ каже она Василеви: „Нехай здасть ся хустиночка не на те, щобъ гнить, а для славы козацькои, сѣдельце укрыть“. Ба, сердечна патріотка каже козакови: „Не кляла я тебе за тую у коханьи зраду, а клясти-му, якъ зостанешь у вôйська по-заду“[1]). И отъ, Дорошенка вôйско взяло гору, и якъ козаки вертались до дому, то селяне выйшли имъ на-зустрѣчь за царину. Мѣжь тымъ гуртомъ стояла зъ-переду й Олена; она побачила Василя, щó ѣхавъ по-переду и радôсть заграла блискавкою въ ѳи очахъ. И Василь пôзнавъ Олену, — вôнъ привитавъ єѣ и вказавъ хустину, щó нею звязано ранену праву ѥго руку. Та не тяжко на ту рану дивити ся Оленѣ! — она вдоволилась тымъ, що Василь на вôйнѣ ишовъ по-переду вôйска. Але-жь мѣжь гуртомъ не було Настѣ, дружины Василевои, — она не зустрѣла ѥго на улици, — єѣ поховали по-за-вчора! Въ-ранцѣ привела она на свѣтъ сына, а въ-вечерѣ Богу душу вôддала! И похиливъ ся Василь на ту лаву, де клали ѥго Настусю, и пôшовъ до колыски, щобъ подивитись на свою дитину, мале сиротятко!

Минуло лѣто и въ осени Василь зустрѣвъ разъ Олену въ лѣсѣ. Тогдѣ сказавъ вôнъ дѣвчинѣ: „Ты була моя кохана, кохана й зосталась; Богъ судивъ, щобъ ты минѣ, дѣвчино, досталась!“[2]) Але Олена вôдповѣла Василеви осьщо: „Не кажи про шлюбъ, Василю! — залиши ту думку! Не судилось намъ у парѣ зъ тобою прожити! — нѣ! тобѣ не хочу бути милою другою!... Зъ-першу була я тобѣ мила, потôмъ мене въ твоихъ очахъ инша заступила!... За теѥ-жь не можу навѣть и згадати, якъ той хлопчикъ мене буде мамою взывати!... У ворожки попытаю зѣлля, щобъ могла я забути ся коханця Василя. Буду-жь пити теѥ зѣлля, якъ воду цѣлющу, — та тебе тодѣ забуду, якъ очи заплющу!“ — Вôдтакъ минуло кôлька лѣтъ, а вôйсковѝ чвары все лѣтали по Вкраинѣ, мовь чорніи хмары. И зновъ кликавъ Дорошенко козакôвъ на пораду, щобъ кôнця дѣлу доводити. Але въ тôмъ походѣ не було щастя: вѣтеръ славу Чигириньску розвѣявъ по полю, — славный гетьманъ Дорошенко впавъ у неволю. — Василя привезли тяжко раненого: куля ворожа розôрвала ѳму груди. Оленочка поливала рану ѥго своими сльозами, та не помагало нѣчого. Вмираючи просивъ Василь Олену, щобъ малого Миколю взяла до себе та выховала въ йому душу козацьку, хоробру. Олена-жь вôдповѣла свому другови, що вволить ѥго волю. Вôдтакъ Василь умеръ на рукахъ своѥи дѣвчины. Опôсля Олена всю зиму сидѣла въ шпитали й тамъ доглядала болящихъ козакôвъ. Иногдѣ-жь водила она сиротятко на могилу батька. На хрестѣ повѣсила она новеньку хустиночку, бо колишню ѥи хустину Василь узявъ зъ собою и вôдтакъ просивъ, положити єѣ біля него въ домовину. И розказувала Олена хлопчикови про батька, щó за святе козацьке дѣло въ могилу лѣгъ. А Миколько бавивъ ся квѣтками, щó ихъ Олена поливала дрôбными сльозами.

Про поему „Козачка Олена“ написала Пчôлка осьщо въ автобіоґрафіи: „Вôдъ появленя сеи поемы, котру я й теперь уважаю дуже милымъ для себе твором, я ждала богацько; менѣ думалось, що окрôмъ формы вона зверне на себе увагу тымъ, що въ нѣй першій разъ въ нашôѝ украиньскôѝ письменности выводить ся типъ жôнки-патріотки зъ часôвъ козаччины. Мене трохи вразило, що навѣть Шевченковѝ жôночѝ типы, при всѣй ихъ духовнôѝ красѣ й симпатичности, являють ся, — якъ отъ

[1]) „Думки-мережанки“. Кіевъ, 1886; стор. 3.

[2]) „Зоря“, 1891; стор. 43—44.

[3]) Въ 1674. р. Самôйловичъ, гетьманъ лѣвобережнои Украины, приступивъ до Чигирина зъ сильнымъ вôйскомъ, и зажадавъ вôдъ Дорошенка, гетьмана правобережнои Украины, щобы пôддавъ ся и зрѣкъ ся гетьманьства на ѥго користь.

[1]) „Рада“, украинський альманах на 1884. рік. Частина II., стор. 18

[2]) ibid., стор. 29.

навѣть сама героиня Гайдамакъ, Оксана, — зъ интересами чисто личными й вузкими, интересами самого кохання, — въ-загалѣ зъ погляду высшихъ горожанськихъ вымогъ: особами млавыми й незначными. Боялась я тôлько, що навпаки менѣ закинуть, будьто моя героиня зъ ѳи патріотизмомъ трохи натягнена, пересадна. Яке-жь було моє здивованє, коли критика нѣякои идеѣ (нѣ у автора поемы, нѣ у героинѣ!) не завважала! Критика въ-загалѣ пройшла поему ласкавымъ мовчанємъ... (либонь пожалѣвши автора лаяти?). Лишь у Кіѣвськôй „Зарѣ“ появила ся при загальнôмъ розборѣ II. тому „Рады“ згадка про „Козачку Олену“, въ котрôмъ про змѣстъ поемы нѣчого не сказано, а упомянуто тôлько, що можна прочитать „не безъ удовольствія“... Тымъ-часомъ критикъ (Федôръ Мѣщенко) выхопивъ зъ поемы зъ котроись-то сторôночки кôлька слôвъ, за укованє котрыхъ и склавъ менѣ догану. Отъ-се й все, щó я чую про свою „Козачку Олену“!¹)

Хоча-жь Пчôлка богацько ждала, пустивши свою поему мѣжь люди, то все-жь та ѳи надѣя не зовсѣмъ сповнилась. Сей бо твôръ, нѣгде правды дѣти, має у своѣмъ складаню деякй похибки. Навперед годѣ второпати, чому Василь покинувъ Олену, котру бувъ покохавъ. Коли-жь вôнъ уже прихиливъ ся серцемъ до Настѣ, „голубки ласкавои“, то по-що бравъ вôнъ хустину вôдъ Олены, выѣзжаючи въ похôдъ зъ козаками? — чому сказавъ ѣй опôсля, що єѣ у своєму серцю не тративъ нѣколи? Вôдтакъ Олена являє ся героинею патетичною й горячою патріоткою, дарма́, що она, бувши бѣдного роду, жила въ старенькôй хатинѣ, де при злидняхъ годѣ було набувати высокихъ идей патріотичныхъ. Коли-жь она справдѣ забажала „правды щирои и прихилля до дѣла святого“²), то годило-бъ ся, щобъ она по смерти Настѣ не говорила Василеви про свою любовь до него, по-за-якъ не думала бути єго дружиною. Та й конець поемы не може насъ зовсѣмъ вдоволити. Поетка згадує про саможертву Олены, котра цѣлу зиму сидѣла въ шпитали, де гоила раны козакôвъ. Хоча-жь те дѣло справдѣ велике й святе, то таки не лицює оно дѣвчинѣ, для котрои дотôль не було нагоды, навчитись тои лѣкарскои штуки. Опроче могла она водити Миколю на грôбъ батька, — могла на могилѣ поливати квѣтки дрôбными сльозами, але не повинна була хлопчикови говорити, що „отъ-тутъ лежить твôй татко, а мôй милый!“ — Вже зъ тыхъ кôлькохъ замѣтокъ видно, що козачка Олена, при всѣй своѣй симпатичнôй вдачи, є типомъ подекуды неприроднымъ. Пчôлцѣ не вподобалось се, що навѣть сама героиня Шевченковыхъ „Гайдамакъ“, Оксана, проявляє интересы чисто-личнй й вузкй, тому-то хотѣла она въ козачцѣ Оленѣ зъобразити типъ горячои патріотки. Але-жь намъ здає ся, що то бѣдна козачка не могла выйти по-за вузкій кругъ свого свѣтогляду, дарма́, що богата титарѣвна Оксана „зъ погляду высшихъ горожанськихъ вымогъ“ по думцѣ Пчôлки є особою млавою. Тому-то въ части сповнилось теє, чого поетка боялась: ѳи героиня зô своимъ патріотизмомъ явилась трохи „натягнена, пересадна“. Все-жь таки годить ся похвалити патріотичну тенденцію Пчôлки и такожь вдатне наслѣдованє мотивôвъ народнои поезіѣ въ писаню деякихъ частинъ поемы.

У своихъ стихотворахъ Пчôлка придержує ся понайбôльше напряму романтично-національного, та тôлько въ фантазіи „Русалка“ намагала она звернутись до напряму реального, — тôлько-жь выйшло таке, що въ сѣй фантазіи зъявивъ ся контрастъ романтичности до свѣта реального, дѣйстного. Ось-якій змѣстъ сеи фантазіи: Въ чудовôй ночи лѣтнѣй выринула Русалка зъ озера пôдъ гаємъ и, всмѣхнувшись до свѣтла мѣсяця, выйшла на берегъ та сѣла край скелѣ. И побачила она величный будынокъ, щó при темнôй затоцѣ ввесь горѣвъ огнями. Тамъ бенкетъ справляли веселй люде, — гулявъ утѣшный миръ. Ажь ось почула Русалка, немовь крôзь веселу музику оркестры лунали рыданя и стогôнъ глухій. Се бо грає на скрипцѣ нещасный старый музика, — вôнъ самъ собѣ сердце смыкомъ крає, — померъ єго сынъ молодый! Недавно єго поховали; та отъ, старый батько мусить забути жаль на сей вечôръ, — вôзьме не богато, а все-жь таки живе вôнъ зъ того заробку! А ось въ суремку зô стогономъ сурмить хлопчина, — вчора вôдказала єму дѣвчина, та грає вôнъ, — на теє вôнъ грачь! — Почувши, що въ оркестрѣ розголосъ є, Русалка подумала собѣ: „Якъ добре тымъ людямъ (щó гуляють)! — не треба имъ знати, щó чує музика, якъ грає, — абы було весело имъ танцювати!“¹)

Наставъ перерывъ у танцяхъ. Бучна громада выходить у парахъ и простує до берега озера. Русалка побачила пару знакому, — се тй, щó любились торôкъ, та отъ, теперь остыло имъ серце, — а все-жь идуть у парѣ, бо шлюбъ узяли! Онъ друга пара: хороша жôнка вдова йде пôдъ руку зô своимъ кавалєромъ, — по мужеви ще не скôнчилась жалоба, та туга въ серци малá, — въ очахъ у обохъ ихъ сьяє жадоба, взяти теє, щó смерть имъ дала. А за ними надходить молодчикъ и жôнка стара. Молодчикъ иде зъ нею въ парѣ, бо знає, що, якъ оженить ся, достануть ся єму й грошѣ й хорошая путь. Иде ще одна пара. Змарнѣла дѣвчина говорить щось такъ охочо мужчинѣ, але вôнъ все глядить на бôкъ и вôдтакъ дѣвчина гадає собѣ: „Чи довго-жь я буду крутить ся до суму, та въ парахъ безъ пары ходить?“ — А отъ идуть троє у-рядъ: мужчинъ двоє й жôнка одна; — она щебече до двохъ суперечникôвъ, до коханця й до мужа свого, — все-жь мусить ити въ серединѣ, — коханця кохає, а мужа боить ся. Вôдтакъ иде бôльша громадка бундючна, — тôлько одна дѣвчина въ громадѣ мовчазна, — она не дбає про речи пустй, думы ѳи не пôдходять до того, про що товариство гуде, — она говорить лишь до серця свого, — самотна въ гуртѣ тôмъ бреде; — друга-жь жôнка, щó єѣ коханець покинувъ, силує ся забути своє горе й вдає веселу, ба й заявляє товариству, що она опять охоча до танцѣвъ. И зновъ подалась до будынку громадка, — зновъ грає музика гучна, а мѣжь-тымъ Русалка задумалась у смутку и не слухала вже тыхъ гукôвъ. Та отъ, почула она якйсь звуки навѣсній: се повертало вôйско слухняне зъ вôйны, де оно богато розлило людскои крови, а теперь спѣваючи неначе пяне зъ крôвавого бенкету йшло. И крикнула Русалка: „За-досыть людського втѣшання! — вже буде! — не треба його бôльшь менѣ!“ И рада Русалка, що пѣсня затихла въ поли, въ дали, спустила она очи къ земли. Она побачила, що по озеру тихо плыве въ човнѣ вбогій рыбалка: пôдъ берегъ краде ся вôнъ по-маленьку, щобъ плескôтъ не зрадивъ єго, — а онъ-де господарь надъ берегъ тихенько йде изъ свого будынку. Се

¹) „Зоря“, 1888; стор. 55.
²) „Рада“, II; стор. 1.

¹) „Зоря“, 1888; стор. 331.

бувъ той самый чоловѣкъ, щó колись-то за вбогихъ такъ серцемъ болѣвъ, ба навѣть хотѣвъ робити якúсь-то полѣпшеня для долѣ бѣдноты. Та те було колись! — а теперь скарбницю душѣ вôнъ заперъ для думокъ величныхъ, — теперь вôнъ увесь въ невсыпущихъ клопотахъ ґосподаря, мовь на сторожи той песъ! Вôнъ выйшовъ зъ розкôшного свого будынку, поглянути, чи пôдъ гучный той бенкетъ не краде тамъ у него хто чого? И ось, подыбавъ вôнъ того рыбалку и крикнувъ: „А хто тутъ?!“ Русалка не дôждала кôнця отôй розмовѣ суворôй, — встала зъ-пôдъ скелѣ тихенько й поринула у своихъ холодныхъ филяхъ, бо на земли мѣжь людьми здавъ ся ѣй побутъ не милѣйшій[1]).

Въ сѣй фантазіи хотѣла поетка сказати, що бѣднымъ людямъ тяжко жити зъ-за нагальнои перемоги панôвъ, та що й въ паньскôмъ побутѣ не живе ся такъ весело, якъ бѣднымъ здає ся. Є й тамъ свои невзгодины, — ба въ часѣ гуляня не всѣ веселять ся. Тому-то не дивно, що Русалцѣ остогидло людске втѣшанє. — Коли-жь бы хто запытавъ ся, яка основна думка скрыває ся въ сѣй фантазіи, то можна-бъ мабуть ёму вôдповѣсти, що въ уявѣ поетки романтичнôсть має высшу стôйнôсть, нѣжь реализмъ.

* * *

Хоча-жь поезіѣ Олены Пчôлки суть годящимъ здобуткомъ нашои литературы, то все-жь красше проявляє ся ёи таланъ въ оповѣданяхъ. Ось и они:

1. Пигмаліонъ. Оповѣданє. („Зоря“, 1884; стор. 186—189; 193—195; 201—203).

2. Забавный вечеръ. Оповѣданє. (ibid., 1885; стор. 1—3; 13—16).

3. Чадъ. Святочне оповѣданє. (ibid., 1886; стор. 37—40; 53—54; 69—71).

4. Свѣтло правды й любови. Оповѣданє. (ibid., 1886; стор. 217—220; 249—253; 273—278; — ibid., 1887; стор. 17—20; 37—40; 73—75; 89—92; 109—111; 125—128; 141—145; 177—179; 199—201; 213—220; 385—388; 405—410; — ibid., 1888; стор. 93—99; 113—116; 129—131; 149—152).

5. Товаришки. Оповѣданє. („Першій вѣнокъ“. Жôночій альманахъ, выданый коштомъ и заходомъ Наталіѣ Кобриньскои й Олены Пчôлки. Львôвъ, 1887; стор. 231—357).

6. Соловйовый спѣвъ. Розповѣдь. („Зоря“, 1889; стор. 1—5).

7. Маскарадъ. Зимова новеля. (ibid., 1889; стор. 69—78).

8. За правдою. Оповѣданє — посвячене Галичанамъ-Золочôвцямъ. (ibid., 1889; стор. 293—296; 309—313; 329—332; 345—350; 365—368; 381—385; 397—399).

9. Три ялинки. Святочне оповѣданє. (ibid., 1891; стор. 26—32).

Крôмъ сихъ оповѣдань писала Пчôлка ще деякí казки й приповѣстки, якъ: „Голосный памятникъ“ („Дзвôнокъ“. Львôвъ, 1890; стор. 50—51; 58—59); „Милосердна“ (ibid., стор. 47); „Сосонка“ (ibid., стор. 189—191); „Збаночокъ“ (ibid., 1891; стор. 130—140).

(Дальше буде).

[1]) Баллядy „Русалка“ написала такожь дочка Олены Пчôлки, Леся Украинка („Першій вѣнокъ“. Жôночій альманахъ. Львôвъ, 1887; стор. 56—68).

Українська книжка на селї.

(Далї.)

Про всї-ж інші Квітчині речі треба сказати, що читати їх таки важкенько і бере їх читати і розбира той, що вже чимало книжок читав. „Сердешна Оксана“ подобаєть ся більш дівчатам, а „Добре роби, добре й буде“ — чоловікам. *Христя* прочитала чоловікам і жінкам „Добре роби, добре й буде“ після „Перекотиполе“ і воно жінкам зовсїм не сподобалось, а чоловікам менш, ніж „Перекотиполе“.

Більш нїчого Квітчиного мінї не доводилось давати читати селянам, але не багато вже чого й зістало ся. На підставі-ж того, що я бачив і чув, — можу я, — як що не помиляю ся сказати, що Квітчині твори, так саме, як і твори Левіцького, подобають ся моїм слухачам та читачам взагалї дужче, ніж твори яких інших українських авторів. Минаючи все інше, їх приваблює в цих творах ще й спосіб викладу. Скільки я міг помітити, моїм читачам подобаєть ся спосіб оповідання ab ovo; всяка оповідь повинна починати ся з того, щоб сказати де, коли і які герої жили і потім уже, щоб в хронольоґічньому порядку оповідано було все те, що з тими героями зробило ся. Це видко й з народніх творів, з казок напр. Та не один раз доводилось і мінї помічати се. Наведу хоч один приклад. Істнїє поганенька брошурка: „Вовче лихо“. В їй оповідає учитель, як він поїхав у земську управу по гроші, як там стрів ся з дїдом на прізвище „Вовче лихо“; зацїкавившись таким прізвищем познайомив ся з дїдом і трохи згодом дїд оповідає учителеви свій життепис, з котрого той дізнавсь, через віщо дїд почав бити вовків і придбав таким побитом своє прізвище; після цього вчитель уже оповіда, що стало ся далї з тим дїдом.

Але народ не полюбля таких початків з середини і ось один з моїх читачів, хлопець років 15 так переказує оповідання: „Один чоловік жив у лїсї і в його не було дїтий — одна тільки дівчинка. Раз вона гралась на дворі, а вовк прийшов та перекусив їй горло та й став нести. Дїд почув, що щось кричить, — коли дивить ся, коли несе вовк дівчинку. Він кинувсь і відбив та так розсердив ся, що й кинув хлїборобствувати та почав вовків бити, казав: „доти буду (бити), аж поки не вбю того (вовка, що загриз дочку), або хто небудь (вбє), тодї кину бити“. Раз він углядів того вовка і побіг за ним. Ждали-ждали — нема; пішли шукать, — коли він лежить неживий, — а коло його вовк лежить...“. Як бачите, хлопець росположив усе в порядку хронольоґічньому і зовсїм відкинув штучну форму оповідання з учителевих уст. Вийшла така форма оповідання, як і в народніх казках.

От такої то форми, улюбленійшої в народї, тримають ся і Квітка з Левіцьким і це не тільки пособляє читачеви з народу розуміти їх, а й подобаєть ся йому. І навпаки о скільки я міг помітити, моїм слухачам не подобають ся оповідання коротенькі, ескізні. Це особливо я помітив на Маркови Вовчкови. Не вважаючи на те, що „Інститутка“ його пройшла досить мляво, я все-ж вважав Марка Вовчка за любленого в народї письменника. І ото одного вечора я наважившись читати моїм слухачам М. Вовчка, а щоб вдовольнити *Христине* бажання та не читати про кохання, я узяв „Сестру“. Не вважаючи на те, що в їй усього 28 бок. буйного друку*), я не знав, як її й дочитувати, — так очевидячки, так виразно було видко, що слухачі нудьгують. Завсїгди жвава, завсїгди язиката *Кухарка*, що так і сипле усякими увагами — навіть і вона сказала дві-три зовсім нічого не вартих фрази, а деякі то й просто мовчали, а як *Дід* забалакав, то виявилось, що вони й сюжета не зрозуміли до пуття. Ледві-ледві дотяг ту „Сестру“ до краю і на спробу узяв прочитати „Приятелї“ Левіцького. На мій погляд це найпоганійша річ з усїх оповіданнїв Левіцького — се просто анеґдот, гарно росповіданий — навіть характерів нема і сюжету бракує. До того ще й Жиди у нас зовсім такої ролї не грають, як там, де жили ті „приятелї“ — тут є два-три Жиди, щó торгують бакалїєю і навіть краще реноме мають, ніж один бакалійщик-українець. Таким побитом і тенденция книжки була моїм слухачам незрозуміла.

*) Повістки. (Народні оповідання) М. Вовчка. Пет., 1861.

Але-ж тільки я почав читати і прочитав перший бік, — зараз усе мов ожило. Почали сьміяти ся, почали докладати своїх уваг до читаного. То правда, що уваги були незначні, але і саме оповідання незначне. Я, жалїючи дорогого місця, не наводжу тих уваг, але сподіваю ся, що мінї мої читачі піймуть і так вірн, коли я скажу, що у всїх моїх слухачів була видима цїкавість до читаного, котра виявлялась в їх увагах, де сьміх з комічних випадків перемішувавсь з сумними увагами над тим, як Жид одурює темних людий.

Чи не показує се, що хоч і поганенький твір краще народови від гарного ескізу? Так думав я і з такою думкою почав через кільки день читати Номисове „Дїд Мина і баба Миниха“ (Хата, 1860) річ, що мінї колись (я її давно читав) дуже подобалась. І знов мої слухачі трохи-трохи не заснули. Сю мабуть ще менш розібрали, ніж „Сестру“, у автора бо є бажання писати якимсь оріґінальним стилем — без „сказуємих“ — і це пособляє тому, що слухачі не все розуміють. І де автор підслухав таку мову? Коли се ляконїзм, то не дуже гарний, бо незрозумілий, а в гарному повинно бути мало слів і багато думок. Тут-же багато солоденького балакання, що з його слухачі іронїзували-б, як-би зацїкавились читанням. А не зацїкавились вони нї трохи, і вражіння ті солодощі і навіть сумні місця з оповідання не зробили нїякого: посьміяли ся тільки і з того, як баба Миниха свиню чуха, і з того, що автор радіє дїдовим поцїлункам [*Баба*: І Боже мій! яка радість!...], і з того, що здох Задирака [*Дід*: Отако! задрав ноги!], і з того, що дїд Мина каже, що й йому пісьля Задираки вмирати і навіть з трагічньої — по авторовій думцї — фрази, сказаної капитанови, що убив Свдошок, що тільки він та скажена собака їсти ме їх. Але сьміяли ся не багато, а більше нудьгували, а *Дід* любенько спав. Ось *Христини* рецензия на се оповідання, котру потім вона сказала:

— Як читали „Мину“, так я тільки й дивилась, чи скоро скінчить ся. Та й погане-ж! Ще отам трохи веселїйше, де про Задираку та про волів, а спершу таке!... Як-би його все не росказати коротенько, то воно дїтям цїкаво було-б про півня та про волів.

Довго ми потім сьміяли ся з того на зразок нудного вечора, як читали „Дїда Мину та бабу Миниху“.

Чому-ж мінї — та й не самому мінї подобались „Сестра“ та Номисове оповідання, а моїм слухачам — нї? Мінї здаєть ся — тому, що народ не любить ескізів. Народ любить, щоб все було сказано виразно, докладно, щоб не було недобалаканого, не було натяканнів, — так саме, як народ не любить блїдих, посереднїх кольорів: любить червоне, а не рожеве, синє, а не блакитне; не любить дуже дрібних та мудрованих лиштов, до котрих треба придивляти ся довго, щоб побачити красу їх, — він любить такі лиштви, щоб брали очи. Ось через віщо йому не подобають ся ескізи. І... я згожуюсь з своїми слухачами.

Але-ж — думав я собі — може просто сюжет тих ескізів не подобаєть ся, може, як що взяти ескіз на сюжет, що дужче усіх захоплював-би, щоб у йому було і драматизму багато, і мужичі інтереси захоплювались. Такими річами на мою думку (я вже не лїчив оповіданнів з кріпацького життя) є у Марка Вовчка „Девять братів і десята сестриця Галя“ та „Кармелюк“. (Оповідання М. Вовчка. Пет., 1865). Я заходивсь через кільки день читати „Девять братів“.

Тут знов особлива манєра стилїстична. Її перш у Марка Вовчка не було, вона з-явила ся тільки в сьому останньому томикови. Се так, паче балакання до дїтий, — річ, що́ страшенно утрудня моїм слухача́м розуміти книжку, як і вся оповідь не проста, а манєрна та з карлючками. Але ще спершу читання йшло нїчого — слухали всї. Але де далї увага почала зменшувати ся і тільки *Кухар* та *Кухарка* слухають, як і слухали. На б. 72 описано, як мати принесла чоботи дїтям.

— Тож-то вони їх і не бачили зроду сердешні! — каже *Кухарка* жалібно і в неї́ сльози на очех. Котять ся сльози у обох *Кухарів*, як мати навчає сина, як жити в наймах, як мати приходить з міста і росповіда про старшого брата. А тим часом одна жінка, що́ прийшла тільки сьогодні, та *Баба* вже давно задрімали і де далї дрімають усе дужче та дужче, а *Дід* і зовсїм спить. А *Кухарї* і далї слухають уважно, особливо *Кухарка* з надзвичайним розумінням і спочуттям слухає все і її моторне, трохи хитре, трохи мошенникувате обличчя якось просьвітляєть ся, робить ся дуже гарним, як вона слухає про горе у вбогої сїмї, — видко, що вона перебуває сама частину тих почуваннів, які були в авторовому серцї, як він писав сю повість. Але всї останні сплять, опріч двох, що́ нудьгуючи лагодять ся і собі закуняти, а *Христя* і зовсїм утекла.

Я дохожу до того місця, де вмирає мати.

— Ну, ви вже нас пустіть! — перепиняє *Кухар* читання.

— А чого тобі? — невдоволено питаєть ся *Кухарка*.

Він каже (не знаю, чи правду) про якусь ґосподарську потребу.

— Хоч-би ще трошечки, — протестує *Кухарка*, а то й не знаю, на чому стали.

— Я знаю! — каже *Кухар*. — Сини пішли у розбійники, а мати вмерла.

Я не спиняю, бо зовсїм не бажаю, щоб усї слухачі, опріч *Кухарів*, попадали заснувши до дому. *Кухарї* висловлюють бажання неодмінно дослухати, але другі нїчого не кажуть. Тільки не судилось нам дочитати оповідання: я не намагавсь, а слухачі мої більш мене не прохали.

Не дуже гарно вийшло й з „Кармелюком“. Тут сьпівають пісьню про Кармелюка і як *Христя* дома росказала, що вона читала Кармелюка (їй він подобав ся), то дома й сусїди дуже зацїкавили ся книжкою і прохали *Христю* прочитати її. *Христя* взяла у мене книжку під неділю і пішла читати. Зійшло ся душ десять. Спершу всї дуже цїкавили ся і слухали добре; випадок з дївчиною, що кинула „Кармелюкови“ намисто, зацїкавив слухачів, але пісьля сього увага їх почала менчати: слухачі не розуміли манїрної, карлючкуватої мови, не розуміли натяканнів там, де сподївали ся знайти вимовно висловлену думку і дехто почав дрімати. А хто не дрімав, то так погано розбирав, що не зрозумів навіть, що Кармелюка взято на Сібір і як почули, що Кармелюк вернув ся, то питались:

— Хіба його вже заслано?

Читання скінчило ся нудьгою. З усїєї книжки найбільш сподобались пісьнї.

Опріч того „Кармелюка“ ще читали *Олена* та *Христя* — обом їм сподобав ся, але *Марянї*, що теж сама читала — зовсїм нї. Їй здавало ся, що якось воно не так описано, як справдї дїєть ся і наводила приклад. Одного разу Кармелюк сьпівав у вечері пісьню у хатї, а мати почула та: „Кармелю! де, в кого ти навчив ся тієї пісьнї?“ (б. 8).

— Чи вже ж таки вона, — казала *Маряна*, — не могла його назвати „сину“ або „Іване“, а то „Кармелю“! Де-ж таки видано, щоб мати звала сина на прізвище!

Від себе я додам, що до мови, ще ось що: мова в сьому томикови не тільки манїрна, але й з багатьма москалїзмами, що́ теж, звісно, стають на перешкоді сїльському читачеви.

Краще вийшло читання „Трьох доль“. Сю повість написано теж ескізним способом. Так напр. автор оповідає, що Чайченкова мати щось казала йому на весїллї і він пісьля того устав і пішов танцювати. Мінї замір авторів зрозумілий: я розумію, що М. Вовчок хоче показати, що Чайченкови байдуже все це, що він не бажає нїяких весїллїв, і тільки матїр люблячи йде танцювати. Автор хотів сказати цим, що через якесь нещастя життя Чайченкови обридло. Але-ж се тільки натякання, і його мої слухачі не розуміють.

Але все-ж, кажу, „Три долї“ подобають ся слухачам далеко більш, ніж всї інші М. Вовчкові оповідання, що я досї читав. На читанні молодиці та особливо *Христя* багато плакали, жалїли Катрю, Марусю та Химу і з усяких дрібних уваг, що чув я від слухачів, я міг впевнити ся, що обстанови сієї повісти змальовано досить правдиво. Що-ж до людий, до їх вдач, то вагаюсь не погодитись з д. Кулішем, що́ колись казав, що персонажі з сієї повісти могли-б бути де хочеш, тільки не серед вкраїнського селянства. Справдї, візьміть хоч Катрю. Найсамперед вона дуже емансіпована. Селянські дївчата не кричать своїм батькам та матерям у вічи,

що я люблю того або того, а ховають ся з цим. Це добре помітили й мої слухачі. Так напр. *Маряна* сказала:

— Тож-то! і капельки не соромить ся матері!

— Що вже й всї люди тюкають! — додав потім *Павло*.

І хоча *Маряна* і обороняла трохи Катрю, виясняючи її вдачу тим, що в неї „таке серце уперте“, але-ж видко було, що слухачам дивно чути, як поводить ся Катря з своїм коханням.

Далї: Катря доходить до того пересьвідчення, що на сьвітї нема ні добрих, ні злих людий. Минаючи вже те, що ся добра, по авторовій думцї, дївчина мусїла мати чимало еґоїзму, щоб з-за ясного персонального горя зневіритись в добрі, — я спитаю ся: чи можлива така фільозофія у селянської дївчини? І потім: як погодити з сїєю фільозофією неґативізму те, що Катря пішла у манастир? Зневірря річ зато́го невідома в народї, а що до жінок — то запевне й зовсїм невідома; по своєму зневіррю Катря — інтелїґентка; але вихід, який вона знайшла з сього становища — манастир — навряд чи погодить ся з інтелїґентною фільозофією неґативізму. Як-би ще Катря пішла у манастир відмінившись душею, а то й сього нема: вона й у манастирі зісталась така саме зневірена і те зневірря вбило в її серцї любов до людий. Звести все це до якогось одного гармонїйного осередку дуже не легко — і я се бачив і на своїх слухачах: вони ще розуміли Катрю тодї, як вона кохала, і звали її безсоромною, але з того часу, як вона вкинулась у філософію — то вже зовсїм її не розуміли, не знали, що про неї казати, були нї в сих, нї в тих. Бачучи це я пісьля читання, таким тоном, мов-би сам не розумів дїла, сказав мов сам до себе:

— І чого це така Катря зробила ся?

— І правда, — відмовила *Маряна*, — чого вона така? — не забалакає, не гляне?

Почали про це балакати і нарештї *Маряна* сказала:

— Нї, усе це гарно, усе в цїй книзї гарно кладеть ся, до ладу — одно тільки перебива трохи — ото, що Катря так неласкава стала. Оце якось воно наче не в лад.

Але кажучи, що тільки це перебива, *Маряна* забула, що всї вони так саме не зрозуміли й Чайченка. Справдї се не є дужий тїлом і духом мужик, а недужий і тим, і тим зневірений інтелїґент — се „Кавказскій плѣнникъ“ Пушкина, або що, а зовсїм не мужик. І слухачі його не зрозуміли, лаяли, узивали Гострохвостом (з „На кожумяках“ Левіцького); іронїзували з його.

Я не кажу вже, що й батько Катрин і Пилипиха так саме дуже надзвичайні люди (згадайте напр. ефектну Пилипишину фразу: „Лучче ображеному вмерти, а нїж так жити“). Досить і самої Катрі та Чайченка, щоб впевнитись, що М. Вовчок далеко краще зробив-би, як-би своїх героїв убрав у сурдути та в сукнї, а не в свити.

Давав я ще читати „Ледащицю“ та „Викуп“ М. Вовчка. Читають, але не дуже хвалють і забувають швидко.

IX.

Я вже згадував про „Голку“ Стороженкову. З других Стороженкових творів доводилось менї читати ще „Вчи лїнивого“, „Вуси“ та „Не в добрий час“. „Вчи лїнивого“ і беруть читати охоче, і слухають охоче і багато сьмїють ся. „Вуси“ я де в чому поясняв; вони теж викликали великий щирий сьміх. В їх чимало справжнього комізму. За те в другому Стороженковому оповіданню „Не в добрий час“ мало комізму, а багато глузування з дурного мужика. Дехто регочеть ся з таких творів, а декому, розумнїйшому, вони не дуже подобають ся. До таких творів належить напр. і книжечка д. Кирпатого „На панському обідї“. Мої слухачі сьміяли ся з неї трохи, більш усьміхали ся. І я згадав, який регіт бував на „По ревізії“, на Левіцького „Бабах“ і подумав: І в тих книжках сьміють ся з мужика, і в цїй. Але в тих сьміють ся з його, яко з людини, сьміють ся з того, з чого варто сьміяти ся, а тут з того, що мужик нїби-то дурень, з того, що він не вміє сидїти чи ходити в панському будинкови. Чи варте-ж це сьміху? І яка потреба підносити мужикови глузування з його самого не яко з людини, що її вади осьміюють, а саме яко з мужика? Та й взагалї: на що такі книжки і не задля народу тільки видавати? Це все послїдки „Котляревщини“, — тільки дд. автори таких книжок мов не хочуть розуміти, що „Котляревщинї“ був свій час і що тепер час не її, а також і те, що „Котляревщина“, не вважаючи на все своє блягузкання, все-ж була річчю серіозною по своєму заміру і значінню*).

До тих таки книжок належить і славетна „Сїра кобила“ Іродчукова, що д. Куліш пустив її в сьвіта у своїй редакції. Я памятаю, як я ще хлопцем років 14 схотїв дещо прочитати одній селянській сїмї і обібрав на перший дебют „Сїру кобилу“. Я сподївав ся величезного сьміху — такого, який викликала ся річ проміж нами, мійськими школярами. І як-же я здивував ся, як побачив, що мої слухачі ледвіледві всьміхнули ся — ті саме слухачі, що́ потім лягали з реготу слухаючи деякі комічні народні казки. Почавши потім давати читати селянам „Сїру кобилу“, я скоро впевнив ся, що її нїхто не бере. Почав допитуватись через віщо, і нарештї допитавсь. Декільки хлопцїв брали сю книгу і читали дома голосно, але батьки їх трохи з хати не вигнали і звелїли нїколи не брати таких книжок. Книжка згубила кредит і її нїхто не став брати. Річ уся була в тому, що в сьому оповіданнї напхано безлїч усяких лайок: „сучий син“, „чорт його й бачив“, „біс його батькови“, „матері його чорт“, „чортяка під кручею“, „чортове гайвороння“ та інш. Наші селяни, звісно, лають ся, часом ще й далеко гірше, але з одного боку запевне не так часто, як Іродчуків дурень, а з другого — вони зовсїм не бажають знаходити в книжцї лайку.

— Геть мінї з хати з цією книжкою! — кричала мати на одного хлопця. — Що це за книжка, що все чорти та чорти — мало я їх чула й так — він ще з книжки буде мінї вичитувати їх!

Почувши таке, я позамазував у книжцї геть усї чисто лайки. Її трохи згодом почали брати, але неохоче.

З справжнїх Кулїшевих творів зато́го нїчого не доводилось читати селянам. „Чорну раду“ читано самій *Христі* — вона слухала цїкаво, хоча трохи плутала персонажі. У всякому-ж разї здаєть ся мінї, що „Чорна рада“ в народньому дешевому виданнї була-б дуже користною річчю. Подобаєть ся читачам „Орися“, але мало вони розуміють „Дївоче серце“, там багато про дещо тільки натякаєть ся. За те зовсїм не зрозуміли селяни (чоловіки й жінки) „Про злодія у селї Гаківницї“, що читала їм одна добродійка. Пісьля незрозумілого початку їх страшенно вразила фраза, зовсїм невинна: „Байдуже нам хуторянам про церкву!“ (б. 4).

— Хіба як хуторянам, то вже й до церкви не треба ходити? — обурюють ся слухачі. — А хіба їм і говіти не треба? — і таке інше.

Сей випадок, як на мою думку, показує, як обережно треба писати для народу (книжка ся увійшла до серії „Сїльська бібліотека“). Як у „Сїрій кобилї“ автор не поберігшись напхав, мабуть, щоб більш „етноґрафічньої правди“ було, — безлїч лайок і тим відіпхнув від книжки тих, котрих він малював з такою „етноґрафічньою правдою“, — так са́ме й тут нерозважно сказане слово відразу здискретувало оповідача (а значить і його слова й думки) в очех слухачів-мужиків.

Але ще гірше вийшло з самим „злодієм“. Спершу з злодієвої оповіди сьміяли ся, потроху лаяли його за крадїжку. Але як почули, що злодій забагатів, що йому пощастило, то на превелике диво почули ся такі розмови:

— Бач, і не ловлють його!

— Та він-же Богу молив ся, як ішов! — Ото-ж Бог йому й пособляв, що він молив ся! — Правду кажуть, що без Бога нї до порога. — А вже-ж у всякому дїлї треба Богови молитись.

Сїмї злодієвій, що́ зупиняла його, не спочували, а як злодій піймав ся біля церкви, слухачі казали:

— Он бач: не помолив ся Богови і піймав ся...

— Бач і на ікони в церкві не дивив ся — так йому Бог і дав.

Не знаю, чи ради „етноґрафічньої правди“ напутив автор свого злодія молити ся перед злодійствами, чи ради чого іншого, але знаю тільки те, що автор хотїв досягти одного, а досяг іншого: фарисейської моралї.

*) Колись іншим часом я оповідаю про те, як селяни читають „Енеїду“.

Саме такий погляд на сю річ стріли ми і в одного малого (років 10), але розумного хлопця. Ось що він сказав, прочитавши книжку:

— То йому спершу гарно йшло: як піде, вкраде — і не піймають а як пішов церкву обкрадати, так не схотів Богу молити ся, каже: я тепер уже й сам, — та й піймав ся.

— Та хіба-ж йому Бог пособляв красти?

— Хто й зна... Мабуть, пособляв.

Як бачите, річ дуже цікава. Тим-то було-б гарно, як-би кожен з таких земляків, що живуть по селах, прочитав у своєму селі сю книжку та написав про результат. Як що те, що вийшло з цими слухачами, трапилось-би й по інших місцях, то з сього виникало-б дещо дуже цікаве...

Скажу декільки слів ще про одну книжку М. Макаровського „Наталю". Читаючи сю поему я колись думав, що вона дуже подобати меть ся народови: вона правдива і талановита. Але на моє превелике диво книжка ся не сподобалась. Один хлопець, що брав її читати, написав на неї таку рецензию: „Ся книжка погана, бо в сій книжці нема нічого гарного". Більш докладну відповідь на те, чого ся книжка не подобаєть ся, дає *Христине* читання. *Христя* читала її в сімї — своїм та сусідам.

— Це не гарна, — казали слухачі, — таке, що тільки почуєш, зараз і забудеш.

Збивало слухачів багато прізвищ, знаходили вони, що не так весілля описано. А *Настя,* язиката жінка, найлайливійша на всю слободу казала: „На що нам такі книжки? Наче ми його не знаємо? То тільки *Маряна* як почне читати про любощі, то зараз і плаче. А мінї те байдуже, — я того не понімаю. От як вона про сиріт читала, так і в мене серце стрівожилось — ото й я скажу, що гарне".

— „Наче ми його не знаємо?" — з цим усї слухачі згодились. Але помилив ся-б той, хто помислив-би на підставі сього, що народ не любить читати про те, що знає. Адже мої слухачі слухають і читають „Кайдашеву сімю" — чи вже-ж се не щоденщина, що завсїгди вони бачуть? А тут, здаєть ся, річ в тому, що в „Наталї" більш етноґрафії, нїж поезиї...

Що до перекладів, то я дуже мало читав і давав читати їх. Давав я *Христі* читати „Гамлєта" (у д. Старицького перекладї), але вона його не зрозуміла: і мова важка, і обстанова чужа, і мара збиває з пантелику — не розбереш, чи правда, чи нї. Давав декому „Антиґону" Софокльову (у д. Нїщинського перекладї). Дав спершу *Олені* (вона гарно розбира) не сказавши нїчого — прочитала вона двічі і ледві розібрала сюжета. Дав потім *Христі*, але спершу висловив маненьку передмовку про Греків, про грецьку культуру, про театр та про Едипа. Після сього *Христя* розібрала все добре і їй дуже сподобала ся книжка. Здаєть ся, що твори великих письменників можна було-б видавати завсїгди з такими передмовами і вони тодї були-б зрозумілі народови.

Давав ще Гоголеві речі „Весняної ночі" [пер. Ол. Пчілки], „Сорочинський ярмарок" [пер. М. Старицького] та „Т. Бульба" [пер. М. Лободин]. Перших двох я не читав сам, а тільки давав читати. Вони цілком слухачам не подобають ся: в „Сорочинському ярмарку" вони знаходять безліч ненатурального і взагалї не різнять ся з відомими П. О. Кулїшевими поглядами на сю повість. Що-ж до „Весняної ночі", то одна добродійка дала сю книгу хлопцеви, але його батько прогнав з нею; дав я *Кумовому синови* сю річ, а він і почав читати у неділю:

— Кинь її геть, — сказав *Кум* (це він мінї сам оповідав), — хоч до обід не читай такої книжки!

Причина зрозуміла: неправда життєва (візьміть хоч-би відносини Левкові до батька) та ще фантастичний елємент, що не дозволяє читачеви з народу до пуття розібрати, чи то казка, чи правда; та й взагалї, скільки я міг помітити, мої слухачі люблять у книзї містицизм, але зовсїм не люблять бісівщини... Що-ж до чудових крайовидів, до описів природи, що блищать по цих оповіданнях у Гоголя, то як правду казати, мої читачі їх не розуміють і читаючи їх позіхають.

За те „Т. Бульба", не вважаючи нї на важку літературну мову, нї на неможливу перекладареву мову, придбав собі чималі симпатиї: його беруть часто, навіть купують, не вважаючи на високу для селянина ціну (75 к.). Купують у книгонош-москалїв погані лубочні малюнки до сієї повісти і чіпляють їх на стїни. Я читав його декільки разів і хлопцям, і дорослїйшим людям і цілком, і проминаючи дещо незрозуміле, і завсїгди він подобав ся, завсїгди розбуджував у слухачів любов до Україні, до козацтва. Треба було побачити блискучі від високого почуття очи у моїх хлопців-слухачів, щоб зрозуміти, як подобаєть ся і яка користна ся книжка. Правду кажучи у нас на Вкраїнї тепер нема книжки, котра хоч і не без помилок, але так виразно знайомила-б народ з козацтвом, з національною борнею. Ось через віщо „Т. Бульба" не вважаючи на всї його чималі вади, а також і на те, що зовсїм його не для народу писано, зостаєть ся все-ж дорогою книжкою в народній бібліотецї, і мінї здаєть ся, що мусимо бути ми вдячні д. перекладареви і за такий переклад сієї коштовної нам книги, — бо без його запевне й такого не було-б.

Читав я ще й „Демона" Лермонтового у д. Старицького перекладї. Читав я його запевне найрозвитїйшим з моїх слухачів: *Христі*, *Марянї* та *Оленї* з пятьма малюнками до чарівничого лїхтаря та відкинувши деякі цілком незрозумілі моїм слухачкам уступи, а також і епільоґ („На злозї дикої гори"). Слухачки мої зрозуміли сюжет, але зовсїм не зрозуміли самого демона. Вони тільки лаяли його, жаліючи Тамару і навіть на малюнках, де його намальовано дуже чепурного і симпатичного, знаходили в йому якісь страшні очи і таке інше. А про те я не журивсь, що демона не зрозуміли, бо думав собі: чи треба й справдї тепер нашому народови розуміти його? Розуміння таких типів є послїдком великих власних мук і великої зневіренности — чи можу я бажати сього народови? Прийде час запевне, що й це він зрозуміє, але думка така, що нема чого журити ся, коли цей час відсунеть ся чи хоч-би й дуже на далї...

(Конець буде).

Б. Вільхівський.

В справі язиковій

і декотрі замітки про книжки для українського люду.

Недавні то ще часи, коли у нас в Галичинї противники „оукраинщины" піднимали пустий регіт про язик українофілів порікаючи і висьміваючи частенько слова спільні порівну малоруському як і росийському язику. Не вміючи язика росийського твердили тоті панове, що намічені ними слова „уковані" Українцями для того, щоби „исковеркати коренно-русскую рѣчь". Не знаю, чи дуже утішились тямучі Москалї читаючи наших твердих „фільольоґів" бистроумні виводи, в котрих находили опоганені і обсьміяні слова в цілій Росиї загально уживані. Та ми галицькі народовцї читаючи тоті довгі пустословні твердоязикові спори, написані неімовірною для руського чоловіка гаканиною, хоть часом — дуже а дуже рідко — і попали який справедливий докір, здвигали лише раменами та проказували: ех, ви тверді чистителї язика! до вас би примінити слова сїльської дївочки, що то хвалилась: „як мамця спечуть хлїбець, то закалець на палець — а як я, то на два!". — Та за якийсь час перенялась по немногу тая лайка, так як не лише з сторони наших народовців, але і з сторони Росиян озивались голоси: годї! не показуйте такого неуцтва!

Аж тут довелось нам недавно прочитати критику на язик галицьких письменників вже не від тих людий, що у нас лишень спинюють природний розвиток язика народного, але від чоловіка щирого, письменника знаного, котрий однакож — таки нїгде правди дїти — прикрашно до критики взяв ся. Не охота шкодити нашому язикови, але надто велика ревность і занадто велика певность в доброту свого вчинку руководила ним. Тож не порікаєм его вчинку безусловно — та годї знов мовчки пропустити питанє так важне, як про чистоту язика. Хоть і не можем заперечити, що язик народа не єсть

виключно єго єдиним добром, признати мусим, що язик єсть одним із найважнійших прикмет і скарбів народа. Стратить нарід свій питоменний язик, перестає бути народом, перетворює ся, нїкчемніє, розпливає ся як слина по воді межи іншими народами. То теж кождий нарід, що́ почуває себе народом, дорожить рідною бесїдою. Хто ображає річ народню, той ображає святощі народні, ображає весь народ. „У язику майже ввесь виявляє ся чоловік“, як каже п. Ш. Дійсно так! Як срібло пізнати по звукови (не по г о л о с у!), так і бесїда виявляє чоловіка.

Нїм прийдемо до подрібного розбору слів наклеймованих п. Ч. яко „ненародних“, тут єще декотрі загальні подамо уваги.

Наперед випадає нам розважити ті обстанови, серед котрих припало розвиватись нашій словесности. Обстанови не конче веселі. Не маєм нї вельмож-меценатів, нї богатого міщаньства, нї заможної численної інтелїґенциї, нї повного руського університету, нї руської академиї — одним словом не маємо того, що посїдають другі народи в Европі. Люд наш сердечний численний, та убогий і темний: він один лише держить наших праотців найдорожшу спадщину, рідний язик — а держить єго і плекає так, як ростить земля свята травицю, зіле, цьвіти, дерева. Від руського люду і припадає руській інтелїґенциї рідної бесїди вчитись. Бо сама інтелїґенция нечисленна, одірвана від люду, часто ледви вміє говорити по руськи. І межи тою інтелїґенциєю находять ся люди, котрі кермовані любовю до своєї рідні пишуть рідним язиком в хосен народа, пишуть, як уміють, не дожидаючи собі нї слави, нї користи. Чиж подібно таких людий порікати задля того, що може не всї їх починаня вінчають ся успіхом? Се було-б і несправедливо і нерозумно, бо виливаючи купіль викинулибисьмо і дітину. То теж пишучи яку небудь критику, належить добре на се уважати. Критика розумна, се як дощ благодатний, від котрого править ся пшениця. Та від дощу благодатного править ся, а не від побиваючого граду, або, коли заєдно дощ лле, а до того і студїнь морозить...

Вдруге. Виробляючи письменность малоруську добре належить застановитись, як до того братись. Єсли вже згодилисьмо ся приняти яко середник словесної обмінн наріче українське, то належить тое так розуміти, що форм п е р е в а ж н о уживаєм з нарічя українського, бо тоті форми суть легко всїм нам доступні, а по части уживають ся і у люду галицького. Під зглядом-же лексикальним належить малоруському письменнику брати весь обшир, на котрім звучить наше рідне слово. Про тое всї слова над Пслом, Сулою, Днїпром, Днїстром, Бугом, Серетом, Сяном, Попрадом... всї слова збираєм і вибираєм з них тое, що найпригіднійше до язика літературного. При виборі слів треба мати певну дотепность язикову, снагу, одмічати зерна від полови. Нігде в Европі жадне наріче живуче в устах люду не підносить ся in crudo без всякої критики до язика літературного. Тож не можна кождо людове слово пхати у річ літературну. Слова: дзїсь, дзїсяки, нїц, овшім, незграбний, скромний не уживати мем н е з а д л я т о ї п у с т о ї п р и ч и н и, щ о т а к і - ж с л о в а с у т ь в п о л ь с ь к і м, а за-для того, що они противні руській звучнї (Lautlehre). Місто д з ї с ь, д з ї с я к и, скажем н и н і, с е г о д н я, д н е с ь. д н е с ь к а; місто н і ц скажем н и ч. Овшім мусїло-би в руськім звучати „овсїм“, та маєм другі вирази підходячі: п р о т и в н о, н а в п а к, н а в п а к и, н а в р я д. С к р о м н и й після руської звучнї було-би — скоромний, та в руськім скором означує товщ; скором заячий = сальець заячий; скоромно їсти = масно їсти — оскоромити ся, поскоромити ся = зїсти масно в піст. На польське skromny маєм: чемний, смиренний, смирний (у галицького люду іногдї в тім значінню). При всім однакож залюбованю в річи людовій не належить забувати, що ми не зродились нині або вчера, що маєм історию, що маєм літературу, котрої нам не покидати ані єї випирати ся. Про тое хоть-би і найспеціяльнійша студія над язиком людовим сама не вистарчає: треба увзглядннти належито дїла нашої літератури новійшої і старшої. Під язиковим зглядом великої дуже ваги суть для нас писаня українські від Котляревського почавши. Яко клясиків українських випадає уважати Котляревського, Основяненка, Шевченка, Вовчка — також Гулака Артемовського, Гребінку, Метлинського, Єремія Галку і др. Тут наводимо поіменно тих писателїв за-для того, бо в їх творах язик і жизнь люду українського мов в чистім відбиває ся зеркалї. Твори новійших українських писателїв подекуди і т а ж ц і н н і, та п і д з г л я д о м я з и к о в и м вимагають гоpкого критичного ума, розріжнюючого слова новоутворені від дійсно людових. Твори галицьких писателїв — розуміє ся, лишень народні — також вимагають основнійшої критики, хоть заперечити годі, що именно в послїдних 15 роках під зглядом язиковим є незаперечний поступ і многі пишуть тепер доволї чистим язиком малоруським, лише подекуди мішаючи слова і вираженя галицькі з українськими, чого їм однакож не считати гріхом, бо не пишуть нарічєм, а старають ся писати язиком малоруським. До ширшого обробленя нашого язика студія давних наших памятників словесних необходима, так як доконечним єсть також для наукової основи познакомити ся з граматикою язика старословенського. Про тое повиннисмо узгляднити словесность с т а р ш у, н о в і й ш у, а самим головним жерелом нашим єсть живучий я з и к л ю д у. Лише на таких підставах може розвивати ся і користно остояти наш язик літературний, оттак на підставах подібних, як і у других літературних язиків народів живучих в Европі. Язик бо літературний мусить служити яко довідний середник до цїли, котрою єсть образованє народне. Про тое язик літературний руський, єсли має єствовати і свою задачу сповняти, мусить дійти до того совершéнства, яким пишають ся язики літературні других народів европейських. Наш язик літературний мусить протое здобути, що другі язики літературні: з в я з к і с т ь, я с н і с т ь, о п р е д і л е н і с т ь (прецизию) вираженя. Годї нам покинути рідше уживаних слів: звук, звучати, звучний, бо інакше лише обіднїв би наш язик без потреби. Скажіть в школї: „струна введена в дроганє видає звук або звучить“, а вас зрозуміє кожда дитина — скажіть, що струна видає голос або голосить — так де-хто счудує ся, що струна видає голос, мов жива або „заголосить“ се-б то заплаче.

(Далї буде).

Лосун.

ТОВАРИСТВА.

Товариство імени Шевченка. Загальні збори відбулись 13 нов. ст. марця с. р., котрі мали муть велике значінє для дальшого розвитку товариства. На збори прибуло 27 членів, а опісля 5 ново-принятих. Участь була одже живійша, як давнїйшими роками. Збори відкрив заступник голови проф. В. Шухевич і присьвятив сердечну споминку вельми дїяльному голові пок. Д. Гладиловичеви, вказуючи на велику втрату для товариства. Зібрані пошановали память незабутного голови і товариша, повставши з місць. Відтак удїлив голосу п. Коцовському а потім п. Паньківському, щоб здали справу з дїяльности видїлу в 1891 р. і стану майна товариства. З сего справоздання бачимо, що товариство мало в 1891 р. 48 членів. Видїл відбув в 1891 адмінїстраційнім році 9 засїдань звичайних, а 1 надзвичайне, і окрім справ друкарні, займав ся видавництвом „Зорі“ і підготовлював видавництво „Записок“, наукового збірника товариства. В „Зорі“, котрої редакцию поручив видїл п. Василеви Лукичеви, заведено важні зміни, а именно ілюстрациї і правопись фонетичну, окрім історнї літератури руської дра Ом. Огоновського, позаяк ся праця передруковує ся окремими книжками, а попередні томи почались правописею етимольоґічною. Редактор звернув бачність на те, щоб зміст „Зорі“ був лїпший і інтересовнїший, і задля того збільшилось число пренумерантів. А все-ж таки видавництво виказало 1000 злр. недобору, позаяк чимало накладу мусїло дати на кліші і премію „Остап Вересай“. Се не спиняє товариство робити дальші наклади і поліпшувати видавництво в надії, що число пренумерантів буде збільшуватись і покриє з часом сї наклади. — „Записок“, котрих редакцию поручено дру Целєвичу, не могло тоі вариство в р. 1891 видавати, позаяк наукові працї обіцян-

для того збірника не були ще покінчені. За те видало товариство своїм коштом в р. 1891: „Без праці“ оповіданє Ів. Франка, „Навіжена“ повістку Ів. Нечуя, а тепер друкують ся: „Твори В. Ч[illegible]енка“ в трох томах, хроніка К. Т. Поділенка „За громаду“, драматичні твори Карпенка-Карого, дальший том „Істориї літератури руської [українсько-руської] і „Збігці в Новоросиї“ повість Данилевського в перекладі на українсько-руську мову. На наклад сеї останньої книжки зложив один патріот 330 злр. — Товариство взяло участь в вечерницях Шевченкових і похоронах пок. Д. Гладиловича і покрило частину коштів похоронних. — Виділ упросив проф. дра Ом. Огоновського, щоб заняв ся повним виданєм творів Т. Шевченка. Виданє розложене на 4 томи формату давнього видання львівського, вийде на гарнім папері і обіймати ме до 50 аркушів друку. Ціна всіх 4 томів, оправних на взір нїмецьких клясиків, поставлена на 3—4 злр. — Справа заснованя літографії друкарнї, як і оферта товариства на наклад руських книжок для шкіл народних ще не полагоджені. Виділ вніс до сойму оферту на видавництво книжок руських для шкіл середних і подав о дозвіл відкрити свою книгарню. — В справі наглячої потреби управильненя правописи в шкільних книжках внесло товариство представленя до міністерства просьвіти і до ради шкільної.

Касове справозданє виказує актива на злр. 22.465·61, пасива злр. 8.675·57, так що майно товариства представляє суму злр. 13.790·04. По короткій дебаті над тими справозданями — тое по вдоволяючих поясненях справоздавців даних на деякі запитаня членів в справах білянсу і видавництва „Зорі“ — збори приняли оба справозданя до відомости. Відтак по справозданю проф. Громніцького в імени комісиї контрольної, збори уділили виділови абсолюторию з веденя фінансової сторони товариства.

Опісьля принято в члени товариства [позаяк членів приймають пісьля статута загальні збори] проф. Василя Тисовського, проф. дра Осипа Олескова, о. Евгенія Гузара і дра Олександра Кулачковського. Відтак приступлено до вибору виділу і голови товариства картками. На 27 голосуваших вибрані майже всїми голосами до виділу: проф. др. Целєвич, проф. Олекс. Барвінський, проф. Сидор Громніцький, директор інституту тов. педаґоґічного Кость Паньківський і др. Ол. Кулачковський; заступниками — проф. П. Огоновський і проф. Ів. Верхратський. [Проф. В. Шухевич випросив ся від вибору до виділу, позаяк яко голова „Львівського Бояна“ має доволї робити]. Головою товариства майже усїма голосами вибрано проф. дра Целєвича. [Др. Целєвич промовляв, щоб збори вибрали головою проф. Барвінського, одначе сей заявив, що яко голова товариства педаґоґічного і посол до ради державної не міг-би стільки часу присьвятити товариству ім. Шевченка, як сего буде потрібно іменно задля того, що товариство має вступити тепер на нову дорогу наукової праці]. По виборі трох членів до комісиї контрольної подав проф. Шухевич до відомости зборів, що 10 (22) марця с. р. припадають 25-лїтні роковини композиторства славного нашого музика М. Лисенка і 50-лїтні роковини єго уродин. [Першу свою композицию „Заповіт Т. Шевченка“ на тенор сольо і хор мужеський написав М. Лисенко на просьбу редакциї „Правди“ в 1868 р., щоб її відсьпівано на роковинах Тарасових]. Збори з одушевленєм заявились за съвятковань сего ювілею і на внесенє редактора „Діла“ Ів. Белея постановили: іменувати М. Лисенка почесним членом товариства ім. Шевченка [се й вчинили збори на тімже засіданю] а в орґані товариства „Зоря“ зазначити сей ювілей відповідним способом. Окрім того звернулись збори до „Руської Бесіди“ орудуючої театром, щоб в день 10 (22) марця у виставі виступив хор „Бояна“ задля пошанованя славного артиста-музика. [Хор „Льв. Бояна“ відсьпівав композицию „Іван Гус“, а п. Кліщевська і п. Карпінський, артисти руського театру, відсьпівали дует з опери „Різдвяна нїч“: „О нї, я хороша“. Годить ся нагадати, що минувшого року тов. „Руська Бесіда“ у Львові іменувало д. М. Лисенка почесним членом, а сего року вчинив се і „Львівський Боян“].

Найважнїйша справа, яку полагодили загальні збори, се зміна статутів товариства. Потребу сеї зміни вказувано вже давнїйше. В 1889 р. оден з українських патріотів подав проєкт нового статуту, над котрим робили свої поміченя пп. Ол. Барвінський і Ів. Франко. Одначе сей проєкт показав ся невідповідним анї з огляду на наш закон про товариства, анї з огляду на орґанізацию наукового устрою. Тому в 1890 р. виробив проф. Ол. Барвінський новий проєкт статута і реґуляміну, взявши яко основу статут і реґулямін Краківської академії наук і наукових товариств в Познанї і Торунї та „Ученог Друштва“ в Білоградї. Над сим проєктом статута з дрібними поправками дра Дїдошака і пок. Д. Гладиловича, зробленими в 1891 р., вели дискусию загальні збори. Пісьля сего проєкту товариство має назву: Наукове товариство ім. Шевченка, а яко ціль кладе собі плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, збирати і зберегати всякі памятки, старинности і предмети наукові України-Руси. До сеї мети мають вести 1) наукові досьлїди: а) з фільольоґії руської і славянської; з істориї українсько-руського письменства і штуки; б) з істориї і археольоґії України-Руси, а також з наук фільозофічних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природних з ґеоґрафією і лїкарських; 2) відчити, розправи і розмови наукові; 3) з-їзди учених, літератів і артистів; 4) видаванє наукових Записок товариства і інших творів наукових; 5) збиранє материялів до музея і бібліотеки; 6) премії і підмоги ученим і літератам: 7) удержуванє власної друкарнї. Пісьля головних діїлів наукових може товариство поділити ся на три секциї: а) фільольоґічну; б) історично-фільософічну; і в) математично-природничо-лїкарську. Для деяких спеціяльних справ наукових з обсягу кождої секциї може бути вибрана окрема комісия наукова. Засїданя секций відбувати муть ся що місячно, а загальні збори товариства щорічно. Товариство складає ся з членів дійсних, котрі платять вписове 2 злр., а відтак щорічно 3 злр., з основателїв, котрі платять одноразово 50 злр., і з почесних. Виділ має складати ся пісьля нового статута з голови і 5 членів [заступника голови, бібліотекаря, секретаря, редактора видань товариства і адміністратора майна] і двох заступників, вибраних з львівських членів загальними зборами, а крім того мають входити до виділу директори 3-х секций або замість них вибрані секциєю референти секційні. — Се головнїйші постанови проєкту нового статуту, котрий приняли збори і для остаточного зредаґованя передали анкеті зложеній з дра Целєвича, дра К. Левіцького, редактора Ів. Белея і дра Ол. Кулачковського, почім статут сей буде висланий до намістництва. З наведених постанов нового статута, котрий обіймає 42 §§., всякий вирозуміє, що товариство ім. Шевченка вступає в нову фазу свого розвитку і ся переміна мати ме далеко-сягаюче значінє в культурнім становищі українсько-руського народу. Сю звістку приймуть певно з великою втїхою усї патріоти українсько-руські і ми не сумніваємось, що на запросини виділу поспішать громадно вписуватись в члени товариства і тим допоможуть не тільки розпочати наукову роботу але й материяльно підпоможуть товариство, щоб могло сповнити свою велику і трудну задачу.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Купіть ягоди! (Плятонова). [Гл. стор. 125]. Яке неоднаке успособленє душевне в одну і ту саму хвилю видимо на лицях тих трьох дівчат: у одної весела надія, у другої неспокійне бажанє і вижиданє, а у третьої маленької сестрички, невинна наївність і спокій на лици.

Памятник Івана Амоса Коменського в Прерові. [Гл. стор. 128]. Іван Амос Коменський, уродив ся 28 н. ст. марта 1592, помер 15 падолиста 1671 в 80-ім році житя в Амстердамі. Дня 28 марта с. р. сьвяткував нарід чеський 300-тні роковини уродин Івана Амоса Коменського, котрий почав найновійшу добу в вихованю і научуваню. Се постать автора сотнї книжок, переложених ще за житя на всї мови сьвіта, се великий учитель, з котрим рахують ся всї держави і народи, се сьвіточ народу чеського, а тим самим і цілої

Славянщини. Великанський поступ на ниві шкільництва всіх країв і народів — се послідок єго славної дїяльности. Добутками праці єго довго ще користуватись ме вся людська суспільність у вихованю і научуванню.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Руска читанка для высшихъ клясъ школъ середныхъ, уложивъ Олександеръ Барвѣньскій. Часть I. Устна словесность. Друге выдане доповнене и перероблене. Львів, 1892 р. Накладом фонду краєвого. Стор. V + 204 в 8-ку. Ціна в оправі 1 злр.

Зміст: А. *Часть поетична.* I. Пісьні мітично-обрядові: а) Коляди; б) Щедрівки; в) Веснянки і Гагілки; г) Пісьні купальн. II. Пісьні з житя домашнього і родинного: а) Пісьні приколискові; б) Пісьні весільні; в) Пісьня сирітська; г) Дума про сестру і брата; д) Дума про вдову і трех синів; е) Пісьня похоронна. III. Пісьні господарські і суспільні: а) Пісьні обжинкові; б) чумацькі; в) бурлацькі; г) козацькі і вояцькі; д) Коломийки. IV. Пісьні історичні: А. Пісьні віка дружинного і книжого. 1. Коляда. 2. Облога города. 3. Поединок з Турським царем. 4. Князь Роман. 5. Пан Перемисльний. Б. Пісьні віка козацького (думи): I. Думи невольницькі: 1 Про полон турецький. 2. Плач невольника. 3. Про побіг трьох братів з Азова. 4. Про Марусю Богуславку. 5 Побіг Самійла Кішки з турецької неволі. II. Думи козацько-лицарські: 1. Поединок козака Голоти з Татарином. 2. Про козака Байду. 3. Про бурю на Чорному морі. 4. Похід на Волощину. 5. Семен Палій та Мазепа. 6. Про руїну Старої Січи 7. Про руйноване Січи. 8. Дума про переселене Запорожців за Дунай. В. Пісьні релігійно моральні: 1. Правда. 2. Пісьня, що по нещастю живучи на сьвітї сьпівають. Б. *Часть прозаічна.* А. Казки і Перекази: I. Казки з переважно мітичною основою: 1. Казка про вужа і царівну. 2. Кривенька уточка. 3. Перехід душі в ріжні твари. 4. Казка про Івася і відьму. 5. Казка про вбиту сестру і калинову дудку. 6. Казка про дівчину та лиху бабу. II. Повіря про чортів і мерців: 1. Як чорти виманили у чоловіка сало. 2. Крепак і Чорт. 3. Як мати бачила вмерлого сина. 4. Про мертвяка. III. Перекази про початок сьвіта і давних людий: 1. Про сотворене і благословене сьвіта. 2. Про сотворене гір і каміня на землї. 3. Овес і кукіль. 4. Велитні і пітмеї. 5. Песиголовці. IV. Перекази про місцевости: 1. Українські степи в старовину. 2. Савур-могила. 3. Сторожева могила. 4. Скарб в баштї старого замку в селї Білилівцї. V. Казки з переважно моральною основою. 1. Правда та Неправда. 2. Злидні. 3. Про неділю. VI. Перекази про історичні особи і події та легенди: 1. Кирило Кожемяка. 2. Легенда про золоті ворота. 3. Михайло і золоті ворота. 4. Про Запорожців їх звичаї і обичаї. 5. Ведмедівська попівна. 6. Легенда про Мазепу і Палія. 7 Семен Палій. 8. Легенда про померші душі. VII. Останки звіринного епоса: 1. Людська мова у звірят. 2. Лисичка, котик і півник. 3. Коза дереза. Б. Приповідки. В. Загадки.

Нелюбъ. Оповидання. Напысавъ Васыль Чайченко. [Виданє В. П. Наголкина]. — Київ, 1891 р. 16 стор. 16°.

Каторжна. Оповидання. Напысавъ Васыль Чайченко. [Виданє В. П. Наголкина]. — Київ, 1861 р. 16 стор. 16°.

Наше лихолѣтє. Историчне оповѣданє. Напысавъ Романъ Заклинській. [Книжка „Просьвіти“ Ч° 141 і 142]. — Львів, 1892 р. 63 + 1 нен. стор. мал. 8°. Ціна 15 кр. Присьвята: „На вічну память сестрички Манусї і братів Корнила та Леонїда“.

Зміст: Передне слово. Перше лихолїтє. Друге лихолїтє. Два образи з другого лихолїтя. Оборона від Татар. Конець лихолїтя. Жерела.

Хутиръ. Малороссійскій литературный збирнык на 1890 рик. Зибравъ В. Т. Калениченко. — Кобеляки 1891 р. 99 стор. 8°. Ціна 75 коп.

Вибір поезій Генріха Гейне. (Німеччина. Байки для дітей). Переклав і пояснив Іван Франко. [Видавництво „Академічного Братства“ в память 20-их роковин заснованя Товариства. Книжка II.]. — Львів, 1892 р. VIII + III + 1 нен. стор. 8°. Ціна 50 кр.

Зміст: Передне слово. Німеччина, зимова казка. Поетови. Вандруючі щурі. Ослячі вибори. Король Довгоух I. Осторога. Вхід до неба. Диспута. Цар Давид. Enfant perdu.

Празникъ въ Грановцѣ. Оповѣданє для народа. Написавъ Н. С. [Видавництво народне у Львові. Рік XI. Книжка 2. Місяць Лютий]. — Львів, 1892 р. 32 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Проклятє матери. Оповѣданє для народа. Написавъ Єронимъ Луцыкъ. [Виданє нар. у Львові. Рік XI. Книжка 3. Місяць Март]. — Львів, 1892 р. 20 стор. 16°. Ціна 4 кр.

Статутъ товариства взаимныхъ обезпечезь „Днѣстеръ“ въ Львовѣ. Зъ додаткомъ: Постановы впроваджуючій зъ формулярами А и Б. — Львів, 1892 р. 47 + 1 стор. 8°.

Любителямъ смѣха. Торбына реготу. Сцены и разсказы изъ малорусскаго народнаго быта для театра и семейнаго чтенія. Сочиненія малорусскаго артиста. куплетиста и разсказщика Луки Тимофѣевича Лучицкаго. — Київ, 1891 р. 85 стор. 16°. Ціна 50 коп.

б) періодичні видання.

Правда. [Том XII. Випуск XXXVI. За місяць лютий 1892 р. 65—128 стор. 8°]. Зміст: Моншер-козаче, гумористичне оповіданє Т. Зіньківського. Поступові придбання Росиї за останнї десять лїт. Українські гумористи та штукарі. етнографічна студия Івана Нечуя-Левіцького. Віщованя про XX вік. Місто Городище (в Полтавщинї), розвідка Миколи Чорноморця. Вісти: З Київа, Чуб—а. В Шевченкові роковини (вірш). Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого. Безвиглядність соціяльної демократиї, стаття з нїмецького Д-ра Е. А. Шефля. Москвофільське фарисейство. Перед соймом. Некрольоги. Переписка Редакциї і оповіщення на окладцї.

Правда. [Том XII. Випуск XXXVII. За місяць марець 1892 р. 129—192 стор. 8°]. Зміст: Непримирена (з записок сїльської учительки на Україні) О. К. Моральність народна на Україні, статистичний ескиз Журмана. Божественна комедия, Дантова поема в перекладї Сивенького. Пекло. Пісьня друга, з поясненями до I і II пісень. Нові придбаня в музеї В. В. Тарновського. Вісти: З Тернополя. Зі Львова. Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого. Дїяльність руських товариств і інститутів. Сьвяткованє 31 роковин смерти Т. Шевченка. Сойм краєвий. Критичні і бібліографічні замітки: Нова розправа про українську шляхту (задніпрянську) Хлопци. Переписка редакциї і оповіщення на окладцї.

Народ, орган руско-української радикальної партиї [1891 р. Ч-а 20—24]. Чудацькі думки IV (20—24). Руско-український націоналїзм і Радикали (20—24). Критика „Зорі“ Ч-а 1—16 з р. 1891 (20 і 21), і повісти „Над чорним морем“ (22). Стан мужицького господарства на лівім боцї Днїпра (23 і 24). Листи Ів. Наумовича I і II (23 і 24).

Кіевская Старина. [Январь, 1892. Томъ 36. Стор. IV + 188 + 145 — 160 в 8°]. Зміст: Отъ редакціи. Современная малорусская этнографія, Н. Т. Сумцова. Протоіерей Алексѣй Андріевскій, эпизодъ 1789 г., В. Антоновича. О языкѣ и поэтическомъ стилѣ народныхъ малорусскихъ думъ, П. Житецького. Раскопки на княжей горѣ въ 1891 г., Мик. Біляшевського (з двома таблицями знимків). Къ вопросу о происхожденіи думъ. [По поводу статьи г. Равиты о думахъ] А. Степовича. Гетьманъ Мазепа и остерскія общія земли. [Изъ исторіи землевладѣнія въ лѣво-бережной Украинѣ], І. Лучицького. „Малорусскія суевѣрія, коимъ мало кто вѣрилъ, собранныя 1776 г.“. [Рукопись А. И. Чепы], Н. В. Стороженка. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Портрет Олександра Афанасьевича Потебнї. 2) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

Кіевская Старина. [Февраль, 1892. Томъ 36. Стор. 189 — 364 і 4 + 161 — 178 в 8°]. Зміст: Странствующіе школьники въ старинной Малороссіи, Т. Житецького. Современная малорусская этнографія, Н. Т. Сумцова. Малороссія по разсказомъ путешественниковъ конца прошлаго и начала нынѣшняго столѣтія, Л. Синицького. Барская околичная шляхта до к. 18 в. Этнографическій очеркъ М. Грушевського. Картины моего прошлаго, Б. Познанського. Путешествіе импер. Екатерины II въ Южную Россію въ 1787 г., Г. В. Есипова. Поминки по А. А. Востоковѣ, І. Каманїна. Памяти кн. П. Репниной, Н. С. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Портрет Т. Шевченка. 2) Хата Шевченкова в с. Кирилівцї. 3) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

Спростованє похибок.

В 2-ім Ч-ї на стор. 27 в оповіданю В. Чайченка „Зустріч“ в другій шпальті пісьля віршів з Шевченка: „Нїмим [а не нїчим] отверзли ся уста“ — надруковано: „гарячі події змученого серця“, — а має бути: „гарячі надії“ і т. і. — В 3-ім Ч-ї на стор. 46 в поезиї А. Хванька „В зденервуванню“, рядок 18 знизу, замість: „І певне-ж“ — має бути: „І невже-ж“, — а рядок 2 знизу, замість: „Чом нїзащо“ — має бути: „Чом ти нїзащо“. — В тім-же Ч-ї на стор. 54 в статї „Українська книжка на селї“ в шпальті 2-ій, рядок 20, замість: „а то чудно“ — має бути: „а то чадно“.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Слїдуюче Число вишлемо лише сим П. Т. передплатникам, що зложили передплату. — Премію Остапа Вересая вислано вже всїм П. Т. передплатникам.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарні Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цїлий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) цьвітня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин.

Ч. 8.

Понад Днїпром.

(Картини.)

I.

Прийшла весна, і все ожило, стрепенулось, прокинулось і загомонїло. Прокинув ся лїс і тихесенько шепче, розбиваючись, прокинув ся старий Днїпро, застогнав, поспинів і, розбивши кригу, мов з пересердя, що так довго спав закований у кайданах, розлив ся далеко на обидва боки; і нема йому спину: реве, лютує, заливає луг, розриває містки, греблї, топить села. Затопив і Вишняки, велике село, що́ розкинулось під горою в пишних садках та байраках. Там на горі, над річкою, весь у садку стояв великий та веселий будинок Гетьманів. Назар Степанович Гетьман і Олена Остапівна весь вік свій прожили у Вишняках. Сусїди любили і поважали їх, як розумних і добрих людий і хазяїнів, хоч і дивно було їм, що Гетьмани обоє такі вчені та розумні, не братались з панами, а жили просто, по українськи; дивувались перше сусїди з їх української мови, простої української одежі, дивувались, а про те любили і не раз їздили до їх по раду чи про хазяйство, чи про дїтий.

Яків Кухаренко.

У Гетьманів була невелика сїмя: старша дочка, Оксана, чимала вже дївчина, і синок Івась; обоє вчились у Кіївї. У їх-же доживала віку стара нянька Оксанина та Івасева, і вже нїчого не робила, тільки зимою дерла піря Оксанцї на подушки, а лїтом доглядала курий та качок. І Оксана і Івась дуже любили свою стару няньку: вона їм, малим, казки казала про „Козу-Дерезу“, про „Івасика-Тересика“, вона їм сьпівала свої жалїсні пісьні про „Перепелочку-невеличечку“, про „Калиноньку“... Розказувала дїтям, як люди мались за панщини, як дали волю, а Оксана-дитина слухала її і здавалось їй, що то нянька знов казку каже, і слухає, слухає, оченят не зводить, як та нищечком розказує у куточку на печі.

— Няню, голубко, — спитає вона, зїтхнувши: — чи се-ж справдї було?

— Було, моя пташко, було колись, як була я ще молодою.

А Оксана пісьля того мов сонна ходить; далї забере свої ляльки і почне грати ся „у панщину“: ото пан сердитий, а то пані, що́ верещуть на няньку...

— Не лягай спати, пташко, з ляльками, — каже було нянька їй, — бо вони опівночі гомонять між собою і тебе розбудять.

— Як-же вони гомонять? — думала Оксана і не спить довго, прислухаєть ся, чи не гомонять ляльки.

II.

Була вербна субота. Скрізь коло хатів порались та прибирались. Підтикані вище колїн баби мазали хати, а чоловіки та парубки лагодили зверху повітки, ставляли тини, дївчата копали городи; всї поспішались, щоб упоратись до „верби“.

Стояв тихий та ясний весняний день. Пташки весело щебетали і клопотались коло своїх гнїзд. Он лелека стоїть на одній нозї на коморі у старому гнїздї, мов задумалась чогось; он друга, простягши здорові червоні ноги, несе жабу, котра дрига тільки ногами. Кури бридять по всему двору, розгрібаючи сьмітя, і здоровий червоний півень порядкує між ними. Ворони сьміливо скачуть по двору.

З сїний вийшла нянька з повним коряком проса і, сипнувши його коло кучи, почала скликати курий: тютечки, тю,

тю, тю! І зо всего двору набігли, махаючи крилами, кури, позлітали голуби, а горобці і ворони і собі підскакують. Нянька здоровою ломакою розганяє їх.

Старий сірий кіт, потягаючись, крадеть ся до хати, сів коло ґанку, помурликав і почав вмиватись обома лапками.

— Гляньте, Олено Остапівно! — весело сказала нянька, вказуючи на кота: — кішка вмиваєть ся — гостий сподіваєть ся!

Олена Остапівна стояла на порозі з засученими рукавами, перетираючи миску і раз-по-раз поглядала на шлях.

— А вже-ж гості будуть, — обізвалась вона: — незабаром повинні бути наші.

— І півень сьпівав аж тричі на порозі, — сказала дівка, виливаючи воду з поставця.

— А цить лиш, здаєть ся щось гуркотить, — прислухаючись казала Олена Остапівна.

Всі разом глянули на шлях; але то проїхав поуз двір простий віз.

— Чогось забарились... киш! — крикнула нянька, відганяючи наїдливих ворон та горобців.

Рипнула хвіртка, і з садка вийшов Назар Степанович з пилкою і ножем у руках.

— Їдуть, їдуть, — сказав він: — на греблї бачив.

І справді трохи з годом у двір вїхала бричка, з котрої повискакували Івась і Оксана. Івась кинув ся на шию матері, так і припав.

— Скучав, синку? — ласкаво запитала його мати.

В хатї підняв ся гармідер. Всї загомонїли, роспитуючи один другого. Дївчата внесли з повозки скриньки, узлики, кошовки. В сїнях роздувавсь самовар. Олена Остапівна клопотала коло столу над полуднем дїтям.

Івась, оббігавши по всїм хатам, заглянув і до няньки у кухню, вискочив на двір і побіг скрізь по повітках, по загородах, у конюшню до коний і на горище до голубів і опинив ся вже в садку, де наймит підрізував сухе гільля.

А Оксана тим часом пішла в свою кімнату. Тут все було однаково, як і перше. Скрізь було чисто прибрано. У відчиняні вікна, позавішувані рушниками, заглядали гільлячки бузку і клену. По стїнах висїли картини; на одній кобзар з кобзою, на другій — село, хати, сонечко заходить, череда йде... На третїй — козаки-запорожці у високих шапках гуляють, танцюють. У кутку шафа з книжками.

Оксана проворно скинула з себе темненьку панську сукню і вдяглась по українськи, як вона раз-у-раз ходила дома.

В кімнату заглянула мати.

— Та ти-б йшла полуднувати, мабуть добре виголодилась.

— Зараз, зараз, мамусю.

— Що-ж там у Київі? — питала її мати, коли все трохи угомонилось, і вони всї посїдали коло столу полуднувати.

Івась вбіг у хату, вхопив ріжок і знов втік.

— Куди ти, сину?

— Побіжу до церкви вербу брати.

На зеленому горбику, коло церкви, вже стояв густо народ, і попи вже сьвятили вербу. Не вспів Івась добігти, як всї разом кинулись до неї; пхають ся, хапають, аж падають. Івась вхопив і собі гільлячку.

— Івасю, Івасю, чи ти вже приїхав? — кликали його школярі і обступили кругом.

— Ходїм з нами сьпівати у церкву.

— Добре, ходїм. І побігли.

А в церкві на вербах засьвітили сьвічки і так ясно стало; мов зірочки, бликали сьвічки між червоними з білими баранчиками гілочками.

Вийшли з церкви. Дїти почали одно другого вербами бити.

— Не я бю, верба бє! — За тиждень — Великдень! Недалечко червоне яєчко!

— Добривечір! Чи се ви вже до дому приїхали? — привиталась до Івася молодиця.

— А вже приїхав.

— І Оксана приїхала.

— І Оксана. Зайдїть, тїтко Марино.

— А таки зайду, бо менї й треба щось спитати у Олени Остапівни.

І тїтка Марина завернула до Гетьманів.

— Чи ще вас там не зальляла вода? — спитала її Оксана.

— Де вам не зальляла? Вже в хату набігла по кісточки, так і хлюпаємось по водї. До церкви ледве добрела. Деяку худобу вже поперевозила та попереганяла до брата... А я оце до вас зайшла спитати, чи не треба вам квочки? У мене аж три заквоктало, та де їх тепер садить?

— От і добре, а менї як раз треба; і досї нї одна не квокче. Що-ж тобі дати за неї?

— Може-б ви менї паску спекли?

— Добре, я тобі спечу паску.

— А то, кажу, як його тепер паски пекти, як у хатї вода? Оце-ж буду до дому бігти, бо дїтий самих дома покинула. Вже досї плачуть там.

Над вечір другого дня тїтка Марина принесла квочку. Нянька зараз одлїчила пятнадцятеро сьвіжих курячих крашанок у хлопячу шапку (щоб курчата були волохаті), висипала у гнїздо, посадила квочку, ще й решетом зверху прикрила, щоб не вставала.

III.

А вода все прибувала та прибувала.

Рано прокинулась Оксана; чує, щось шумить, гуде, клокоче. Скочила, хутенько одяглась і вибігла на город, розбіглась по стежцї вниз і — злякалась: весь горо́д, вся левада, верби, гребля — все було у водї. Через греблю по водї ще переганяли скот; дурні вівцї кидались у бік і тонули; скот ревів; люди кричали; дїти плакали; весь той галас стояв над затопленим селом. Оксана стояла смутна і не зводила очий з греблї, де бились люди, переганяючи скот. Човни сновали то туди, то сюди, перевозили деякий скарб, людий...

— Ох, лихо! що се! — крикнув коло неї Івась: — вода! вода! А моя-ж вербочка!

— Яка твоя вербочка?

— А що я з церкви приніс та посадив отам коло ставка; вже її і не видно! — трохи не плакав Івась.

— Нїчого їй не станеть ся, виросте, — сказала Оксана і побігла до дому.

В хатї сидїла немолода жінка з жовтим, змученим видом.

— Лишенько менї з цією водою, — журилась вона, — залила хату по самісінькі вікна.

— А дїти-ж твої де? — питала Оксана.

— Дїтий дома покинула з старим своїм.

— Та то, кажеш, Горпино, що і досї вода прибува! — допитувалась Оксана.

Дуже прибува, серденько. Вчора цїлїсенький день люди скот переганяли, а сегодня вже й не можна через греблю перейти: вода розірвала і побігла геть по городах... Таке лихо, таке лихо! А Устя Коржівна, чи знаєте її?

— Знаю.

— Вона ще нижче мене живе. От учора у вечері погнала вона вівцї [там у неї їх щось з пятеро]; перегнала через греблю, та трохи і ті вівцї не потонули і сама там не зосталась; а дїтий, моя матїнко, замкнула самих у хатї, тройко у неї: два хлопчики і дївчинка; посадила на печі: сидїть, каже, а я приїду по вас. Перебрела ото вона з вівцями через греблю, а назад вже й не можна, бо греблю розірвало.

— Хіба-ж не було там човна, щоб її перевезти? — спитала Оксана.

— Було там двоє невірненьких, та все перевозили людий та скот; вона, сердешна, бігала, бігала, просила, щоб її перевезли, та так і осталась на цїм боцї. Всю ніч не спала, боялась за дїток. Сьвітом побігла до води, перевезли її, а у неї з переляку і руки, і ноги трусять ся. Вбігла в хату, аж піч провалилась, а дїтки сидять на припічку у купцї з краю і плачуть.

— А у кого-ж вона тепер з дїтьми?

— Отут недалеко у свого дївера, у Степана.

— Знаю, знаю, у него і своя сїмя чимала.

— А у одній хатї то зовсїм стїну вивалило, у Марусї Ковалївни. Встала, каже, сьогодня вранцї, дивлюсь, що воно таке? Лїс видно... Коли туди, аж стїни нема. Горе в сьвітї з цією водою, — важко зітхнувши сказала жінка: — що воно

таке? Що року все більш та більш прибува її. Скільки то вона шкоди робить, скілько добра відносить за собою!

В хату прожогом ускочив Івась.

— Де се ти був, сину? — запитала мати: — де се ти так замазавсь?

— В садку був, стежки чистив.

— А батько що там робить?

— Підрізує груші та яблуні. Сього року мабуть рясно уродить груш та яблук... Як хочете, то дайте пиріжка, або що, бо їсти хочу.

— Візьми собі отам у миснику в мисці.

Івась взяв пиріжок і повернув до дверий, а далі став серед хати і питає:

— Скажіть менї, мамо, чи сьогодня чистий четвер?

— Сьогодня.

— А як-же вони купають ся, що така ще холодна вода?

— Хто вони?

— А дівчата-ж кажуть, що у чистий четвер треба купатись.

Олена Остапівна засьміялась.

— Слухай ти їх, що вони тобі казати муть...

Тим часом у хату понаходили молодиці та бабки. Одна просила дріжджий, друга зайшла за пахучим коріннячком у пасни, та принесла хусточку для сира на вареники. Олена Остапівна що-року перед Великоднем наділяла пів села кого знадібєм до пасок, а кого і пасками, а запевно тих, котрих заливала вода.

В печі палало полумя, і гарячий дух з неї росходив ся по всій хатї, аж душно стало. Олена Остапівна з дівкою місила паски. Вже чимало їх вироблених стояло на лежанці, понакриваних рушниками, і сходили.

— Зробіть і менї, мамо, маленьку пасочку, — просив Івась.

— Зроблю, сину, зроблю, тільки не вештайсь тут під ногами і біжи вже у садок, помагай батькови.

— Як таки сьогодня дівчата купають ся? — допитував ся Івась.

— Відчепись собі з тими дівчатами, нїколи менї... Он Оришка скупалась позаторік у чистий четвер, а на Великодних сьвятках і вмерла.

Незабаром стало смеркати. Почали вже звонити і на Страстї. Олена Остапівна достала великі білі воскові сьвічки і роздала всім; навіть стара нянька взяла здорову жовту сьвічку, котру сама і зробила з свого воску, і потюпала до церкви. Одна тільки Гапка зосталась дома доглядати паски.

У церкві було багато народу. Стало душно. По кутках дрімали з сьвічками малі дїти, бабки; старенькі дїдки і собі, притулившись до стїни, куняли, підсмалюючи ненароком кому свитку, кому хустку, а кому то й чуба. От і прочитали всї дванадцять Євангелий. Вийшли з церкви. Ніч була темна. Зривавсь маленький вітрець і гасив сьвічки.

— Ой, ой, погасла, моя погасла! — крикнула дівчина: — Стрівай, Насте, я засьвічу від твоєї.

— Відчепись, і мою загасиш.

— Та не загашу, дай-бо!

— Ну, сьвіти, та гляди менї...

Дівчина цїлить ся засьвітить свою сьвічку; в ту-ж хвилину повіяв вітер і загасив обидві сьвічки.

— А бодай тебе ледащо взяло! — розсердилась Настя; — через тебе і я не принесу до дому сьвічки. Дайте, дядьку, засьвітити...

І скрізь по улицях довго ще блискають сьвічки, мов зірки серед ночі... І далеко йде гомін по селу і стихає помалу десь по кутках, і знов тихо та темно стало. Олена Остапівна принесла свою сьвічку і поставила горіти перед образами.

А на подушках, прикриті скатеркою, лежали тільки що вийняті з печі паски; від їх пахло скоромним по всїх хатах так смачно, що Івась заходив коло їх зо всїх боків „хоч понюхати“.

Тим часом, повечерявши, стали розходитись спати, коли рипнули двері і в хату вийшов чоловік, а за ним стара нянька.

— Добривечір! Оце я вам привів вашу бабу.

— Де се ви були, няню? — допитував ся Івась.

— Та слава Богу, що вже доплелась до дому, — перехрестившись казала нянька: — як бачте, трохи не пропала... Як-би не чоловік спасибі йому, то там-би і сидїла.

— Заблудила хіба?

— А заблудила, — сказав чоловік; — іду я помаленьку з церкви, коли чую, щось кричить: „Люди, люди, хто в Бога вірує, виведїть мене!“ Збилась з шляху та й зайшла у бурян та рипяк.

— Як се ви, няню, заблудили? — питала її Оксана.

— А так, моя пташко, глядїла на сьвічку, щоб не погасла, та й забрела не туди...

IV.

Був теплий весняний день. Тихенький вітрець повівав злегенька. Хмарка набігла на ясному небі і пропала без слїду. На дереві почали розбиватись бруньки, зазеленїла молоденька травичка. Пишаєть ся зпід старого листя ряст та пролїсок. Пташки так весело щебечуть... З греблї чути було, як шуміла та клекотала вода, як ревів скот... А на селї ще роботи багато в останнїй день. Дівчата помились, позаплїтались і несуть воду, а матері миють посуду та домазують хати. Всї поспішають, щоб швидче упоратись.

Назар Степанович з парубком підрізували в саду кучерявий бузок, а Івась посипав стежки білим пісочком.

Стара нянька скликала у сїни курий.

— Ідїть, ідїть, мої рябенькі та біленькі, мої хороші панночки! Не довго вже вам гуляти: ось почнуть різать вас... А ти, жовтий, чого сюди? Геть відсїля, оттуди йди! — і вона викинула здорового півня за двері: ще й він лїзе, який, бач, ласий! Нате, їжте, я ось ще принесу вам проса, і вона пошкандибала в хату. Поки вона туди та сюди, — свиня вбігла в сїни, порозганяла курий і почала товктись у корзинї з крашанками.

— А лиха година та нещаслива! Що се ти, моя голубочко, наробила? Га? Хто тебе сюди пускав? І чого-б-то лїзти? Дала-ж повне корито! Нї, ще їй мало! Ще таки треба у сїни! Стрівай, стрівай, моя голубко, незабаром і тебе закинем у саж, не будеш більш у сїни лазити! — сердито балакала стара нянька до свинї.

А Оксана слухала те з кухнї і усьміхалась тихенько; вона помагала матері прибирати то те, то се. У великій кімнатї розклали стіл, застелили його білою чистою скатеркою і всего наставили: і паску, і коляч, сир, крашанки, котрі розклали на дві тарілочки з зеленим вівсом; наставили жарене порося, уквіччане барвінком так щиро, що й шкурки не було видно; рядом поставили индика, сало, масло, а серед столу Оксана поставила горщок з пахучими квітками. Перед образом засьвітили лампадку і вона тихим сьвітом осьвітила чисто прибрану хату і накритий стіл.

Смеркло. Стали звонить на Дїянія. Оксана побігла до себе в кімнату і вернулась відтїля з стрічками, намистом, сережками і кісниками.

— Оце вам, дівчата, вбирайтесь та підем всї разом на Заутреню. А се вам, няню, — подала вона хорошу чорну хустку своїй няньцї, — приберіть ся на Великдень.

— Спасибі, моя пташко, чи вже-ж то старому прибирати ся!

— Ось і я вам привіз з Київа гостинця, — казав Івась, кидаючись до скриньки.

— Якого-ж ти менї гостинця привіз?

— Ось якого! Від Варвари срібний дукач...

А дівчата тим часом, подякувавши Оксанї, проворно вбирались та приміряли перед зеркальцем подарунки.

— А ходїм на Дїянія, поки ще до Заутренї, — сказала цїкаво Гапка.

— Ходїм, однаково спати не будем.

— І я з вами піду, — обізвалась Оксана.

І вони хутенько вдяглись і вибігли на улицю.

Ніч була темна та тиха; чорні хмари десь взялись і вкрили пів неба. Вийшли дівчата, взялись за руки і побігли.

— Чи ти мене бачиш, Гапко?

— Нї, не бачу, — засьміялась та.

— А ну, як це ми заблудимось, як наша нянька позавчора?

— Ой лишенько, на когось найшла! — крикнула Уляна: — що воно таке? Та се тин! тю!

*

— Таки нічогісенько не видно.

Уляна знов стукнулась об когось лобом...

— Оце обморило! Хто се такий?

— То се я, — обізвалась жінка: — до церкви мабуть? Ідіть з Богом!...

Під церквою у цвинтарі сиділи жінки, дівчата і малі діти з засьвіченими сьвічками і мов заревом осьвітили край церкви, тихенько гомоніли. На серед церкви перед Плащаницею стояв столик, і школяр голосно читав Діянія сьвятих Апостолів; коло його тісно стовпився народ. По кутках стояли нищечком бабки і діди, і деякі куняли киваючи головами.

Постояли трохи дівчата і пішли до дому. З церкви, з сьвітла здавалось ще темнійш. Спотикаючись та натикаючись на людий добігли до дому. Батько і мати лягли трохи відпочить. Скрізь було темно, тільки лампадка блимала перед образами.

— Нумо, лиш прибирати ся, бо і до Заутренї скоро зазвонять.

— Та глядіть нишком, не стукайте та не гуркайте дуже, — обізвалась з печі нянька.

Коли се вдарили в звін. Всї стрепенулись.

— Мамо, мамо, вставайте, вже звонять!

— Чую, чую.

Олена Остапівна встала і проворно стала вбиратись.

— Швидче, Оксано, — кликали дівчата.

— Зараз, зараз.

А звін все гуде та гуде серед темної ночі. Церква сьвітить ся, як сьвічка. З усїх боків їдуть люди, поспішають; і далеко йде гомін... Тихо, тихо в церкві, тільки у одному кутку парубки нишком змагались за коругву. Один держав її обома руками, а другий і собі хотів взяти.

— Пусти, Опанасе, се не ваша, — казав один.

— Я перше став.

— Так що-ж? Кажу тобі пусти, це нашого кутка.

— Я вже взяв її перше.

— Пусти.

— Не пущу.

Затрусилась коругва у чотирох руках: ні той, ні другий не випускав.

— Та онде ще стоїть, візьми ту.

— Візьми сам.

На підмогу прийшов титар і розборонив їх. Вийшли попи в блискучих ризах. Зазвонили у всї звони, і всї з сьвічками пішли кругом церкви.

— Христос воскресе! — засьпівали попи у звініці.

— Христос воскресе! — засьпівали хлопці-сьпіваки.

Відчинили двері у церкву. Війшли. А церква як у огні вся горить, сьвічки мов дужче горять, мов веселїйше сьвітять.

V.

Чи здрімнула Оксана, чи ні після Заутренї, — чує, вже мати будить її:

— Вставай, дочко!

Схопилась Оксана; кинулась до вікна. Сонечко тільки що піднялось над лїсом і весело грало на синьому небі, весело заглядало у вікна.

— Як хороше у садочку, як зелено! Мамо, голубко, як хороше! — і Оксана відчинила вікно.

На неї пахнув сьвіжий здоровий вітрець. Пташки щебечуть, бжоли гудуть...

— Швидче, Оксано, вбирай ся до церкви.

— Як хороше, мамо, — ще раз промовила Оксана і кинулась вбирати ся.

Вбіг Івась, протираючи заспані очи.

— Вже давно позвонили. Ходім швидче, — кричав він, — я піду з батьком, а то ви опізнитесь.

Народ зо всего села скидавсь до церкви.

У мисках, обвязаних рушниками, несли паски, поросята, колачі, крашанки, сало — і розкладали у цвинтарі на зеленій травиці. Як у садку, де багато квіток, червонїли у цвинтарі прибрані молодиці і дівчата. Тихесенький вітрець маячив їх довгі червоні [illegible]. Після служби посьвятили паски і всї швидче кинулись [illegible] свого сьвяченого, мов боялись, щоб хто не вхопив його.

— Он і Маруся, бачиш, Оксано?

— Де?

— Та онде-ж, коло баби Сопілчихи.

— Бачу, бачу. А у баби, замість поросяти, то щука.

— Та й здорова-ж, мов порося.

— Тепер багато риби сьвятять.

— Тим, що чимало її набігло з Днїпра.

У цвинтарі стояла пані з дїтьми. Вглядївши Івася коло Оксани, вона йому усьміхнулась і злегенька кивнула головою, а її хлопчик, товариш Івася, махнув йому рукою. Івась підійшов до їх і зараз вернувсь.

— Оксано, Ольга Михайлівна хоче з тобою побачитись.

— То що-ж?

— Так йди до неї.

— Відчепись собі. Не піду.

— Та вона просила...

— То нехай йде до нас, коли хоче.

Івась знов пішов до пані.

— Що-ж вона не йде? — спитала пані Івася.

— Вона вже пішла до дому... Казала, щоб ви зайшли.

— О, яка горда, сама не хоче підійти, — подумала пані. — Підожди трошки, Івасю, я поїду з тобою до вас.

Оксана вийшла до неї і весело привиталась.

— Чи не скучно отут вам після Кіїва? — питала пані Оксану, скидаючи з білих рук рукавички.

— Нї.

— А менї так скучно, так скучно тут після го́рода. Там було раз-у-раз музика грає, хожу у театр, гостї понаходять, гуляють, танцюють... А тут часом цілий місяць ні одного порядочного чоловіка не побачиш. Народ такий грубий, непокірний; змучили мене отут зовсїм, трохи не заслабла... За доктором посилала у го́род.

А Оксана мовчки сиділа коло неї і думала.

— І чого вона приїхала до нас? Нї за що, нї за що не поїду до неї... Я і тепер не знала, що з нею балакати... Як-би вже їхала собі швидче до дому.

Ще трохи посиділа пані, поскреготала, як сорока, і стала прощатись.

— Приїзжайте до нас швидче! Хоч сьогодня, хоч сьогодня, — кликала вона Оксану.

— Спасибі, я сьогодня дома буду.

— Ну, завтра я пришлю коний по вас.

— Не присилайте, я і своїми приїду, як можна буде.

Оксана рада вже була збутись гостї, бо вона не любила чванливих панів. Вона раз-у-раз відхилялась від їх, а ті звали її за те гордою. Випровадивши паню, вона відчинила вікно і вгляділа в садку батька, котрий побалакавши трохи з панею, пішов нїби по хозяйству.

— Та й смачно-ж оце я похристосував ся з дівчатами, — казав він, розгортаючи довгі вуси і приглажуючи сивого чуба, — а їсти все таки хочу. Давай, лиш, стара, обідати. Хвалити Бога, розговілись.

Посїдали за стіл.

— Чи наш човен спустили на воду? — спитала Оксана.

— Спустили. Хіба хочеш поїхати трохи човном?

— А вже-ж хочу.

— Їдьте, їдьте з Богом.

Після обіду всї дівчата і обидва наймити поїхали на човнї. Оксана сїла на стерню. Вона дуже любила плавати, як розільлє вода, між зеленими вербами по весняній водї.

Потихеньку переїхали вони через тин, виплили з горо́да і поплили по улицях між хатами та садками, затопленими у водї. Виплили на леваду, де росло багато кучерявих верб. На водї скрізь снували то туди, то сюди човни та душегубки з дівчатами і парубками. Весела розмова та сьміх далеко розносились по водї. От виплив один човен: на серед його стояв великий дрючок, а на самому версї маячіла червона хустка. Парубки сьпівали, і та пісьня хвилею йшла по водї. Виплив другий човен з парубками; там грали на бубон та на скрипку веселого гопака.

Наші дівчата виплили далеко за село. Тут вже не було нї верб, нї тинів; то були сїнокоси, залиті водою; тут вже і човнів не було.

— Поїдем аж до тих верб, що он далеко видно, — сказала Оксана, вказуючи на купку верб, далеко од їх.

— Поїдем.

Вони підплили під самі верби. Пахучі зелені гілочки верб з кашкою та молоденькими листочками схилились у воду, мов заглядали на дно, мов прислухались до тих пісень, що хвилею лились по воді далеко, далеко за село.

Спочили під вербами і стали вертати ся назад. Назустріч їм виплив човен з парубками та дівчатами.

— Та й гарні дівчата, — сказав один парубок обертаючись.

— Хоч гарні та не ваші, — обізвав ся Петро, наймит. Оксана мовчки сиділа і дивилась у воду.

— Чого се ти, Оксано, така смутна стала? — спитала Уляна.

— Так... — і знов замовкла.

— А бодай вас! Мов сичі понадувались, засьпіваєм, — сказала Гапка і голосно засьпівала:

Ой гук, мати, гук! Гей, де козаки йдуть!

Сьвяченє пасок в Тишківцях повіту городенського.

Вже сонце сїло, як вони вернулись до дому. Похиливши голову, Оксана мовчки побрела у хату, сїла коло вікна і задумалась. Її молода душа рвалась кудись, їй було душно, тїсно. Не чула вона, як мати кликала її вечеряти, як недогукавшись сама повечеряла і лягла спати. Вона все сиділа, схиливши голову на руки, і все думала і думала...

— Так весело було, чого-ж тепер так сумно на серцї стало? Чого? І плакати хочеть ся... Що се зо мною?... О, я знаю що! Я бачила, які веселі були сьогодня всї і дївчата, і парубки, як жартували між собою... Щасливі! весело їм! А я сама, сама, і слова нема з ким сказати... Вони щасливійші від мене, зійдуть ся, побалакають, пожартують... А менї нї з ким! Хіба з Гапкою, чи з Уляною! Та й годї! Нї з ким!... — та й тихенько заплакала.

VI.

На другий день Сьвяток приїхав до Гетьманів брат Назара Степановича. Він був у другому селї лїсничим. З виду він нї капельки не походив на свого брата: невеликий ростом, худий, з великою бородою і рижими вусами. Ходив він у панській одежі; на йому була біла сорочка з високим коміром, котрий підпирав йому шию під самі уші. Гетьмани дражнили його „перевертнем“, бо навіть і підписувавсь він уже не Гетьман, а „Гетьманов“, на московський лад.

— Пора вже тобі, Оксано, покинути сю мужицьку одежу, — промовив він за обідом, поклавши ложку на стіл.

— А що-ж менї надїти? — усьміхалась Оксана, догадуючись, до чого воно йде.

— Вдягнись так, як вбирають ся всї панни. Ти-ж таки не проста мужичка, і в Кіївї вчиш ся. Там-же не носиш сього?

— Як трапить ся. Більш того, що як прийду з ґімназиї, то передягаюсь у свою одежу.

— Не годить ся так ходити, не годить ся... Вже он через рік і ґімназию скінчиш.

— Ну, то що-ж? Чом-же не годить ся?

— А вже-ж, бо ти вже панна.

— Така, як ви Москаль. Скажіть менї, на що я буду цуратись свого народу, як я з роду Українка, і батько, і мати, і дїди мої були Українцї?

— Як ти така Українка, то навіщо-ж ти їздиш вчитись у ґімназию?

— Бо треба вчитись, хоч де...

— На що-ж ти знаєш ся з тими Москалями, то йди на вулицю до мужиків та й гуляй.

Оксана насупила брови.

— З Москалями я знаюсь не того, що вони Москалї, та й Москалїв у Кіївї мало, все такі Українцї, як і я; а того я знаюсь з ними — хоч і простого народу я нїколи не цураюсь, — не того, що вони Москалї, чи Нїмцї, а того, що там разом ми вчимось.

— То по твоєму однаково, чи простий мужик, чи пан? — усьміхнувсь дядько.

— А вже-ж. Аби не дурень та добрий чоловік.

— Так... так ... Якому вас там вчать... А на що-ж ти, як їдеш між люди, та вбираєш ся в панську одежу, на що ти в Київі ходиш в панській одежі і вчиш ся і балакаєш по панськи? Га?

— Бо інше не можна.

Оксана вся аж почервоніла і з усім палом її молодої щирої душі оборонняла свою народність. Давно вже пообідали, а вони все сидїли забалакавшись, а другі заслухавшись їхнього спору, що́ всїм був дуже до серця.

— Так, дочко, так, — казав Назар Степанович; — гріх тому, хто цур аєть ся свого народу.

Мати тихенько покачала головою і, важко зітхнувши, задумалась.

— Так, так... Куди вже менї тебе переспорити! Цїкава дуже! — усьміхавсь дядько.

— Я ка жу так, як менї здаєть ся. От ви кажете, чого не знаєш ся з простим народом? Хіба я коли цуралась свого народу? І у Київі є багато ґімназисток з простих, дочок кухарок, прачок, або і так хозяїнів; і між студентами є багато з простого народу, а про те нїхто їх не цураєть ся. З яких-же панів або ґосподарів ми самі?

І довго ще балакали вони про те.

Сонечко вже спускалось над гору. Старі сидїли на ґанку і пили чай. Оксана пішла в садок.

— Ох, як хороше скрізь! Як хороше! А менї знов чогось хочеть ся, чогось нужу сьвітом! Що се зо мною? Ото дурна! Може скучаю, як та панї? – усьміхнулась вона сама собі. — Не хочу більш сумовати, не хочу! Чого й що? Так весело скрізь; не буду думати про себе... Що то там роблять подруги тепер? Гуляють... — нехотя знов звернула думку на себе.

— А бодай його! — з досадою подумала вона, аж ногою тупнула: — от на злість-же собі поїду на левадки і буду дивити ся, як щасливі люди гуляють... Щасливі! А я хіба нещаслива? Зовсїм дурна зробилась!... — І вона швиденько побігла над беріг, відвязала човен, скочила в його і відпихнула веслом від берега.

— Оксано, Оксано, підожди, візьми і мене! — кричав з берега Івась.

— Як вернусь, тоді поїдеш собі.

І пливе, пливе вона поміж зеленими вербочками, слухає веселий гомін, сьміх, пісьнї, дивить ся на прибраних веселих дївчат, а далї, далї пливе, а на очах блистять сльози... От і село минула, перестала гребти і тихенько пустила човничок, підплила під кучеряві верби.

— Отут спочину, нема нїкого, здаєть ся...

І сїла на широкій гільляцї, що́ спустилась над водою. Далеко десь чути було тонку дївочу пісьню. Десь з другого кутка обізвалась... Змовкли пісьнї. Роздражували дївчата пісьнями соловейка, і засьпівав він так хороше, що здаєть ся вікби слухав — і не наслухав ся.

А Оксана мов розчарована сидїла. Кругом тихесенько плескалась вода, над головою шептались верби, а там соловейко щебетав...

VII.

Недалеко від Вешняків був хутір Павла Івановича Косаренка. Хутір той був не дуже великий, але гарний. Хата Павла Івановича була велика, весела, з високим ґанком у широкий зелений двір.

Павло Іванович Косаренко був ще здоровий чоловік, хоч вже і чуб і вуси його посивіли. Жінка його з блїдим лицем і великими чорними очима, замолоду була дуже хороша. У їх було два сини студенти, і оба вчились на докторів у Київі. Старший Грицько, був гарний, чорнявий парубок; його карі очи весело виглядали зпід густих брів. Він був веселий, охочий до жартів та до пісень. Менший, Гордій, зовсїм не походив на свого брата. Блїде лице його, ще краще, як у Грицька, раз-у-раз було трохи смутне. Тонкий та високий він аж зігнувсь наче трохи, бо раз-у-раз сидїв над книжками. Часто бачила мати сьвітло у його хатї, коли сама вже вставала у досьвіта. Вона дуже любила його і про те мов трохи боялась; з нею він був ласкавий, тільки нїколи не жартував, як Грицько, котрий втїшав матїр своїми жартами та веселими пісьнями.

Був другий день Сьвяток. Грицько увійшов у хату до Гордія.

— Годї вже тобі отут сидїти! Дивись, як хороше на дворі. Поїдем на човні трохи.

— Відчепись з своїм човном. Менї нїколи.

— То кинь, кажу тобі, книжку! І Грицько вхопив її з столу і поклав на поличку з книжками.

— Подивись на сьвіт Божий! — і він відчинив вікно. Сьвіжий теплий вітрець вірвавсь у хату і пахнув у блїде лице Гордія.

— А і справдї, як хороше! — стрепенувсь Гордій.

— Ну, поїдем-же.

— Чи є-ж човен? — нехотя питав Гордій.

— Є, є, ходїм швидче... І не гріх тобі сидїти отут?

— Куди-ж ми поїдем?

— Під Вишняки.

— Вже певно наглядів гарних дївчат у Вишняках.

— Нї, ще не наглядів, — усьміхнувсь Грицько, — а може наглядимо.

Грицько сїв по гребку і засьпівав своїм чистим здоровим голосом українську пісьню. Гордій сидїв на стернї, задумавшись. Скінчивши пісьню Грицько і сам змовк. Вони виплили з-за густих лоз на леваду.

— Як тут хороше, — тихо промовив Гордій і скинув шапку. Вода тихенько плескалась о край човна. Сонечко вже спускалось за гори, і вода то червоніла, то синїла, то була біла, як хмарка.

Коли се зовсїм близько за вербами, чують вони, тихесенько засьпівала дївчина:

Край беріжка у затишку
Привязані човни;
А три верби схилили ся,
Мов журять ся вони...
* * *
Журю ся і я над річкою,
Що вернеть ся весна,
А молодість не вернеть ся,
Не вернеть ся вона!...

— Хто се? — спитав Грицько сам себе, бо запевно знав, що від Гордія він нїчого не дізнаєть ся: — Хто се так гарно сьпіває?

А Гордій сидїв мовчки похиливши голову і слухав.

Нищечком, не хлюпаючись, виплили вони ще трохи з-за верб і вгляділи човник, а на гільляцї верби сидїла дївчина, відкинувшись на вербу. Вітер злегенька маячив її червоні стрічки. Біленькі маленькі руки закинула вона за голову, і вишивані рукави її сорочки закотились вище ліктя.

— Стрівай, не лякай; може вона ще засьпіває, — нишком сказав Гордій.

— Та хто-ж се? — знов тихо спитав Грицько: — яка вона хороша, як квіточка...

А дївчина ще засьпівала:

Ой у полї криниченька одна,
Тече вода холодная
Зо дна.....

— Чи не Гетьманівна се? — догадавсь Грицько. — Так мабуть і є! А я і досї не знав, що у Назара Степановича така дочка.

Підождавши поки вона перестане сьпівати, Грицько плеснув веслами, і вони виплили з-за верб. Оксана стрепенулась і почервоніла.

— Добривечір, дївчино! — привитавсь Грицько.

Оксана почервоніла ще більше, аж сльози повернулись на очах.

— Де се взялись у нас паничі? — подумала вона: — Се мабуть Косаренкові. Я їх нїколи не бачила. Нї, отой, що́ на стернї — де я його бачила? А десь наче бачила! Так і є! У Київі у читальнї...

А ті вже повернули за верби, і Грицько не втерпів, ще раз оглянувсь і засьпівав голосно та весело:

Добривечір, дївчино, куди йдеш?
Скажи-ж менї правдоньку,
Де живеш?

Оксана проворно скочила у човник і повернула до дому, хоч ще й не хотілось у хату.

— Де се ти була, дочко? — спитав батько.

— На воді.

— Та сама і їздила?

— Сама.

— Чи не бачила ти там часом паничів?

— Бачила. Вони мене навіть злякали, так тихенько виплили з-за верб. Хто-ж то, тату?

— А, цікава бач, хочеть ся знати! Косаренкові, бо я з городу їх бачив.

Теплий та тихий вечір спустивсь над землею. Олена Остапівна готувала вечеряти у садку.

— А де-ж нянька? Чом не йде вечеряти?

— Та там десь качки заганяють, — відізвалась Гапка.

— Поклич-же її. Хіба вона сама буде вечеряти?

— Бабо, бабо, йдіть вже вечеряти, та швидче! — гукала Гапка.

— Еге! Швидче! — тюпаючи казала нянька: — он качок і досі не загнала. Що з ними, з такими капосними, зробиш? Не йдуть та й годі!

— То ви-б їх гарненько попросили, — жартував Назар Степанович.

— Еге, попроси! Ось бродила, бродила, та й годі сказала! Вже й кликала, вже й просила, — не хотять...

— Ото які ледачі; то покиньте їх, цур їм!

— Покиньте! То вони і позапливають! Шукай їх тоді!

З води заквакали жабки.

— Ото розсьпівались! — усьміхнулась Уляна.

— А правда, добре! — жартував Назар Степанович: — куди вам, дівчатам, так сьпівати!

— Та вже-ж ми так не засьпіваємо, — обізвалась Гапка.

— А знаєте, що то вони сьпівають?

— Де вже нам знати! Хіба ви скажете.

— То-то й є, що не знаєте. Одна каже: повна верша раків, повна верша раків! А друга: чия то верша, чия то верша? А третя: Ми-ки-ки-ти-на! Ми-ки-ки-ти-на!

— Ой і видумають-же!

— І зовсім бо не видумую. А ті знов обзивають ся: нівроку, нівроку! Ось прислухайтесь: оця так товсто, зовсім, як Гапка, сьпіває: нівроку!

— Та годі вже видумовати! Їж-же вареники! — сказала мати.

— І єй-же Богу, не видумую!

— А оці, що́ кажуть: ну-у, ну-у?

— Зовсім бо не ну-у... коли кажуть: ку-ум! ку-ум! А де кум? Уто-нув!...

А все небо блестіло зірочками. Тиха весняна ніч вже наступила. З берега повіяло холодком. Десь далеко на селі сьпівали дівчата. Давно вже повечеряли, давно попробирали з столу, а всі сиділи у садку, мов зачаровані тією тихою зоряною нічю, прислухаючись до пісень.

VIII.

Минула весна. Збігла вода, що́ затопила було Вешняки, назад собі у Дніпро. Зацвіли квітки і зовяли. Минуло літо з ягодами, яблуками та грушами, кавунами та динями. Минула і осінь. Позвозили хліб, де який був у полі, помолотили і помололи.

Прийшла зима. Старі Гетьмани сидять дома самі: обоє діти поїхали у Київ.

Олена Остапівна сидить та шиє, а кругом неї дівчата прядуть та вишивають рукави. І розказує вона їм про всяке диво в сьвіті.

Згадують про Івася і Оксану.

А Оксана останній рік вже вчить ся в Київі.

В гімназії, де вчилась Оксана, зазвонив звоник, і з усіх кляс вийшли учителі, а за ними юрбою вибігли дівчата-учениці. Підняв ся крик, ґвалт, як на ярмарку.

Тільки з одної кляси, послідньої, за вчителем не вийшли учениці.

— Зачиніть, будь ласка, двері, — сказала одна худенька чорнява дівчина.

Двері зачинили, і одна дівчина стала коло їх, щоб нікого не пускати.

— А цитьте, дівчата, я щось маю вам сказати, — і чорнява дівчина вилізла на столець.

— Що таке? Що?

Всі дівчата стовпились коло неї.

— Вчора я бачила таку убогу удову, що́ з голоду і холоду трохи не вмерла...

— Де-ж то?

— Хто вона? — зашептали кругом.

— Слухайте, я роскажу: захожу я вчора до своєї прачки, а вона і каже менї: У нас тут таке лихо; жінка вмирає і нема кому доглядіти; та ще як-би сама, а то з дитиною... Я туди — коли вона, нещасна, як з хреста знята, вся посинїла вже, а дитина лежить на полу у ганчірці і тільки позіхає. А вона вже і не бачить нічого і не чує; сидить на лаві та все щось шепче і дивить ся у вікно так страшно, так сумно... Вона була швачкою та заслабла, а за нею заслабла мабуть з голоду і дитина. Не було кому доглянути, так два місяці вилежала. Часом було прачка зайде до неї на часинку, як вернеть ся з роботи, а то так цілий день сама лежала... Вчора мій брат, що́ вчить ся на доктора, ходив до неї; каже, як-би догляд, то може і подужає... Дівчата, складемось потроху та й поможемо їй, бо у неї не топлено і нема чого їсти...

— Добре, добре, — закричали дівчата і декотрі кинулись до кишенї за грішми.

— А я завтра принесу, бо сьогодня нема у мене...

— І я!

— І я!

І пленталисьсрібні і мідні гроші у фартушину чорнявої дівчини.

Знов позвонив звоник і дівчата розійшлись по клясї. Війшов рижий довговязий вчитель і мов з просоння лїниво розказував про якусь війну. Дівчата мало слухали його. То було десь дуже далеко, дуже давно, а тут у їх перед очима гинули з голоду люди. У всіх в думці була голодна удова з дитиною.

Ледве досидїли вони тої пори, коли зазвонив звоник, і вчитель, чмихнувши носом, встав і вийшов з кляси. Дівчата розбились по кутках. На одній партї сидїли три дівчини і снїдали. У їх йшла мова про те, хто що буде робити, як поїде до дому.

— Як тільки скінчу ґімназию, ні за що не буду жити у го́роді, — казала чорнява дівчина.

— На село?

— На село. Я знаю, що там я згожусь, там буду вчити дітий, школу свою заведу.

— А я тож поїду на село, тільки перше ще хочу вчитись на доктора... Тоді приїду у своє село, поставлю больницю, буду лїчити людий і школу заведу.

— Та сама будеш і вчити і лїчити?

— Може і сама. А як не поспівати му, то попрошу кого помогти.

— Мене, Марусю попроси...

— Добре тобі, що у тебе гроші є, то ти і вчитись будеш, і школу заведеш, і больницю, а я-б і рада — так нема! У нашому селї школа мала́, тїсна, темна, трошки не розвалить ся... А я все таки буду в ній вчити, буду вчити, поки сил мати му... Я вже й батькови так казала.

— Кажуть, що важко в школї самій вчити, та ще й в такій, як ти кажеш...

— Нїчого, я ще молода і сили маю. Он Оксана Гетьманівна теж школу завести хоче.

— У Оксани батько добрий. Він їй ще поможе. А мої батько і мати не хотять, щоб я вчилась на доктора і щоб школу заводила. А про те я таки відпрошусь, буду вчити і сама вчитись.

До їх підійшла Оксана.

— А ми оце з Мотрою про тебе росказували, — сказала до неї чорнява дівчина.

— Про мене!

— Катря каже, що і ти школу хочеш завести?

— А вже-ж хочу! Чого-б то я не схотїла! Менї тільки ніби трошки страшно, як подумаю, як за таке діло брати ся;

нас тут ніхто не вчить, як треба в школі дітий вчити. Мені і те, і те хочеть ся завести у себе... Як би то Бог поміг!

— А я ні капельки не боюсь, — заговорила Катря: — я вже кільки книжок накупила та й прочитала, як треба вчити, і без їх... учителів.

— Та книжки то є... — відізвала ся Мотря, — а як то воно прийдеть ся до діла...

— Будеш вчитись, як прийдеть ся до діла...

— Катре, чи ти принесла мені ту книжку, що я тобі казала? — спитала Оксана чорнявої дівчини.

— Оксаночко, серденько, не принесла, бо ніколи дуже було. Та ти сама піди та й візьми.

Та я-ж не знаю...

— Ось я тобі розкажу. По цій записці найдеш ти хату, де живе той студент. — Війдеш з вулиці у хвірточку та через двір по дощечках прямо у двері. Його ти дома не застанеш, бо він пізно приходить з „уроків“ до дому. Спитаєш у хазяйки ключ, відсунеш хату і на полиці візьмеш собі ту книжку; та гляди, не забудь тільки покласти на столі записку, що ти взяла ту книжку. Розумієш?

— Розумію.

— А то мені далеко так туди йти, а тобі таки ближче... Знов зазвонив звоник, і дівчата розійшлись.

IX.

Над вечір піднялась завірюха. Сніг, як ті білі метелики, летів на землю. Швидче й швидче забігали по вулицях, закутавши носи люди.

На кінці го́рода у маленьких низеньких хатах жили три сестрі з братом студентом — Ярошенки. Меньші, Маруся і Катря, ходили у ґімназию. Катря, та сама чорнява дівчина, подруга Оксанина, що́ збирала гроші на бідну удову, — а старша, Ольга, удова, жила з ними і хазяйнувала. У їх була наймичка з села, Ганна, котра готувала їм дома обід. Частенько сходились до їх студенти — товариші Степана, і дівчата — товаришки Катрині.

— Ой, завірюха піднялась! — сказала Катря, обтрушуючи сніг, і поклала на стіл, накритий білою скатеркою, хусточку з паляницями.

— Що-ж се ти самих паланиць накупила, а яблук і нема? — спитала Ольга...

Не купила! Бодай їм, тим яблукам, так за ними далеко йти... Сніг так і лїпить очи. Нехай вже сьогодня обійдеть ся і без яблук... Дай, лиш, я погріюсь трошка, і вона присїла коло груби, і простягла руки до огню.

Ганна внесла і поставила на стіл блескучий самовар. Ольга почала хазяйнувати коло чаю.

— Що се так довго не йде Степан? — спитала вона.

— Казав-же, що зайде за Грицьком, — обізвалась Катря з другої хати.

У сінях затупотїли. обтрухуючи сніг, і у хату війшов Степан, а за ним Грицько з Гордієм. Трохи згодом прийшла Оксана з другою дівчиною, теж подругою.

Всї дівчата були вбрані по українські. Тут збирались часто Українці посьпівати та побалакати. Тут-же, у Ярошенків, Оксана вперше побачила і познакомилась з своїми сусїдами, Косаренками.

Студенти і дівчата посїдали коло столу грітись чаєм. Маруся проворно випила свій чай, навіть язик спекла. Вона була дуже цїкава, за те і прозвали її „дзиґою“.

— Оксано, Оксано. — кликнула вона, відбігши у куток, — йди сюди!

Добрі приятелї.

— Чого ти Марусю?

— Дай, лише, я налякаю Лелеку [Лелекою звали одного довгоногого студента], на що він тодї нас налякав? Він повинен скоро прийти... Замотай мене у сю хустку, то я стану коло дверий... Та швидче, бо вже здаєть ся йде... Що-б тільки нїчогісенько не було видно.

— Та добре, добре, — усьміхнулась Оксана і завертїла її всю з головою.

Тільки що Оксанна увійшла у другу хату, де пили чай, як рипнули двері і війшов „Лилека“ не сам, а ще з двома студентами. Маруся, почувши, що гомонять чужі, тихенько притулилась до стїни, заплющила очи, і не дихне. Та на лихо над її головою був цвяшок, і студенти стали вішати на йому свою одежу. Маруся задихалась під одежою і від сьміху затулила носа, щоб зареготатись. Тільки, як підійшов вішати одежу „Лелека“, вона не витерпіла і чмихнула.

— Де се ви тут? — здивовавсь Лелика і перевертував навішану одежу. В хатї не було сьвітла, тільки сьвітило з другої кімнати у відчиняні двері.

— Оце вас хотїла налякати...

— Тай самі попали ся...

— Та цитьте-бо, не кажіть нїкому.

— Справдї? Отже все чисто роскажу, як ви хлопців лякаєте.

— А бодай вас ледащо взяло!

— І вам не шкода буде?

— Та чого ви там завелись? Дзиґа, що там таке? — обізвалась Ольга: — Ідіть бо сюди, до сьвітла.

Пісьля чого студенти і дівчата почали сьпівати всяких пісень українських. Ольга підгравала їм на фортепянї.

— Ходім вечеру варити! Хто хоче лїпити вареники? — спитала Маруся. — „Лелека“, ідіть поможіть менї, ви-ж раз-у-раз менї помагаєте.

— Та йду, йду зараз, — обізвавсь „Лелека“ усьміхаючись і пішов за проворною дівчиною.

— Оксано, Оксано, — крикнула Маруся, виглядаючи у кімнату, замазана у борошно; — чи ти знаєш, що „Лелека“ зліпив вареника з пшоном?

— Ба нї, то Дзиґа сама зліпила...

— Дзиґа, Дзиґа! все на Дзиґу звертають, — передражнювала вона: — а хто казав, щоб Коваленкови зробити вареника з пшоном за те, що довго не йде?

— А хто принїс пшона?

— Нї, а хто лїпив?

— Та вже-ж нїхто, як не Дзиґа.

— Цитьте, бо так і обсиплю борошном!

— Та чи ви-ж полїпили вареники? — спитала Ольга: раз-у-раз оцей „Лелека“ заведеть ся з Дзиґою.

— Та вже, вже! Ось зараз Ганна подасть.

Посїдали вечеряти.

— Чи ще живенькі та здоровенькі? — гуркнуло щось у двері. У хату вийшов високий, патлатий студент, Коваленко. — Бачу, сьвітить ся у всїх вікнах, та й зайшов на вареники. За ним вийшов другий студент русявий, з виду худий, Косовський.

— І-і! вся Хохляндія у зборі! — сказав він, здоровкаючись зо всїма.

— А до їх прибив ся один русапета — обізвалась до його „Дзиґа“.

— Вибачайте, а хахлацьких варенїків все-ж поїв-би...

— Як-би були для вас настачали, — дражнилась „Дзиґа“.

— А для мене є? Я-ж не русапета.

— Хто пізно ходить, той сам собі шкодить, — сказала Ольга; — одначе сїдайте та їжте, що є.

— Здаєть ся, ще є, — обізвалась Маруся, — лукаво усьміхаючись, — ось я зараз принесу.

І вона проворно побігла у кухню і внесла на тарілцї один вареник.

— Я думав, що і справдї вареники, а то один!

— Та їжте оті, а оцей, найкращий, буде пану Косовському, він-же, хоч і русапет, а любить хахлацькі вареники.

— Дарма; давайте і цей, коли більш нема, — і Косовський розрізав вареника; з його посипалось пшоно.

— Пряма ви „Дзиґа“; чи можна-ж годувати такими варениками?

— Се вже такий вдав ся!

— Ну, насьпівались і награлись хахлацьких пісень?— спитав усьміхаючись Косовський.

— Насьпівались і награлись.

Косовський повів плечима.

— Грають ся, мов дїти!

— Еге-ж, ми дїти України, — обізвавсь Грицько.

— Носитесь ви з своєю Україною, як дурень з писаною торбою, та нїчого з того не буде. Скільки ви не сьпівайте своїх нїби то пісень, скільки-б не балакайте, наче-б то по своєму, по українськи, скільки не переряжайтесь — однаково нема нїякої України, а єсть одна Русь. Пишуть якісь козачки — і думають, що нарождаєть ся Українська лїтература! Я не розумію яка то є українська лїтература?! Який небудь десяток — другий малесеньких книжок — кому нема чого робити, то читає їх...

Українцї оступились за свою народність, за свого славного Шевченка, за пісьнї свої, за свою мову.

А Косовський кричав, аж надривавсь, лаяв все українське.

Було вже пізно, як вони стали розходити ся.

— На Різдво побачимось? — сказала Оксана.

— А вже-ж побачимось.

— Прошу всїх до себе на Різдво.

— Спасибі, спасибі, приїдем.

І всї юрбою висипали на морозну вулицю.

(Конець буде).

Катерина Маляренко.

КРАШАНКА.

(Посьвята Оленї Пчілцї).

Багато лїт тому назад
За слово істини — Христа
Скували люди неправдиві
І пригвоздили до хреста.

І потемнїли ясні очи,
Замовкли чистії уста,
І пролила ся кров невинна
В Ісуса Господа Христа.

Нещасна Ненька заридала,
Заплакав вірний ученик,
А злії люди веселились,
Веселий регіт чув ся й крик.

Аж далї, небо потемнїло,
Земля навкруги затряслась,
Від страху всї затрепетали,
Велика смута піднялась.

І правда знов заговорила,
Гукнув у голос мир увесь,
Засмучені гукнули сьміло, —
Христос воскрес! Христос воскрес!

Так! смертї камень увалив ся,
Желїзна сила полягла,
Нї, не вдержала правду кривда,
Та сила Ірода царя.

І тьма лихая вся минула,
Засяяв людям сьвіт з небес,
І обнялись враги і друзї
При слові тім — „Христос воскрес“!

Та що-ж-то, Боже, як-би знову
На землю к людям Ти прийшов,
Чи знов Тебе не пригвоздили-б,
Не розпяли-б Тебе ізнов?...

Дубно. 1891 р. 21. квітня.

Іван Козак.

До мого фортепяна.

Елєґія.

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстати ся на довго... Жаль менї!
З тобою звикла я дїлити ся журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.

Тож при тобі, мій друже давній, вірний,
Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тодї встає!

Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і сьпіва, й гука,
На клявішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва' рука.

Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане тяжке?...
Не сила тугу крить такій милій дитині,
Здавило серце почуття гірке.

Чого я плакала тоді, чого ридала?
Тоді кругом так весело було...
Ох, певне лихо серцем почувала,
Що на мене́ мов хмара грізна йшло.

Тепер ота осіння хмара сива
Мене де-далі більше покрива'...
Знов смуток? — Що-ж почну я нещаслива,
Хто-ж в осени весняночки сьпіва'!

Та серед того тяжкого туману
Сьвітив для мене ясний промінь мій,
Я мала днину не одну кохану,
Я забувала жаль і смуток свій.

Коли я смуток свій на струни клала, —
З-являлась ціла зграя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко линув думок лехкий рій.

Мій друже! ті хвилиноньки яснії,
Я при тобі найбільше мала їх,
Твої кохані струни голоснії
Будила зграї красних мрій моїх.

Хоч я не завждї щиро говорила
З людьми, хоч тяжкий роспач мій
Від рідних, милих, найлюбійших крила,
Та не від тебе, любий друже мій!

А ти, мій друже? ти не крив нїчого,
Свої всї гуки ти менї віддав,
На тяжкеє страждання серця мого
Менї лагідную потїху слав.

Розстаємось на довго ми з тобою.
Зостанеш ся ти в самотї нїмій,
А я не мати му, де дїти ся з журбою...
Прощай-же, давній, любий друже мій!...

Леся Українка.

Весняна думка.

Весна. Садочок. Кругом зелень мила
Шовковим руном землицю вкриває.
Тисячев нїжних цьвітів залелїла,
З чашок маленьких солодочком дише;
Горов тепленький легіт повіває,
Крилечком тихим дерева колише;
І наді мною яблуневі віти
Як буйна филя зеленев шепочуть,
І у долину дрібними платками
Летять невпинно з роси капельками,
І так мя наче водопад оточуть.
А поза мною близенько-близенько
Не звучна арфа Бояна то грає:
То пчілок рої крилечком маленьким
Бренять, а пісьню соловій сьпіває
При арфі тій... І довго так сиджу я,
І гамір сьвіта ту не долїтає,
І повнов грудев солодощі пю я.
А моє око гень, в даль поринає,
Де буйні ниви руном зеленїють,
Де розстелились широкі діброви,
Де похилились луги калинові,
Де сині гори мерехкочуть-мріють.
І так помало утопив я очи
В далеку даль, а гдянуть мов не хочу
Що близькьо дїєсь... О не дивись, брате!
Бо розійдуть ся твої буйні мрії,
Бо розлетять ся привиди крилаті,
Бо промине хвилиночка упою
І щастя хвильку возьме із собою!...
О не диви ся, де ті старі стріхи
До долу-долу важко похилились.
Не знайдеш там відради нї потїхи,
Тяжка там нужда постійно вселилась:
Як віл там батько працює-гарує,
А за заплату три бляшки дістане!
Чи-ж грошенят тих на всї драчі стане?
А чим-же дїток своїх погодує?
Прийде до дому, та сяде на лаві,
Зітхне, обітре з чола піт кровавий,
Спочав-би; а ту голубять ся дїти;
Возьмуть шептати, возьмуть лепетїти:
Одно питає: „Що-сь принїс ми тату?“
А друге просить: „Гаму, хочу, папу!“
І рученята худі витягають,
Сльозами личка блїді заливають...
І батька жаль так за серденько стисне,
Така му хмара на душі нависне,
Що хоч, не може з лави ся двигнути...
Він з хати йде, щоби плачу не чути...
Піде і тяжко-гірко заридає
Лиш не сльозами, бо сліз вже не має...
А зажурена утомлена мати
Бульбу надгнилу сїла оббирати —
Дрібним дїточкам такий корм приносить...
Цьвіточко бідна! В зараню зівянеш!
А виростеш, то слаба заморочена
Важков працев змалку придавлена,
Яков відрадов родинонцї станеш?
Яке житє твоє буде на сьвітї?
Ти в темній хатї курній породилась,
Тобі неволя була пеленами,
Панська тя ласка твердо повивала,
Тебе біднота у колиску клала,
Погордою ти змалечку кормилась,
А напивалась потом і сльозами,
Тебе минало за́рево просьвіти...
Коли-ж бо долю і ти будеш зріти?!...

1887 р.

Олександер Колесса.

Байда.

Степан Петрович Корнїєнко ішов до дому з уряду, з канцелярії в ґуберньскому місті Н. Хоч місто Н. було і в північно-східній Великороссії, але вже і в його давно зазірнула весна, давно прогнала снїги, повисушувала калюжі та багна і наробила замісць їх багато пилу по вулицях. Се останнє дуже не подобало ся Степанови Петровичу: поки перейшов він до дому, його рот, ніс, вуха були повні того поганого сїрого пилу. Степан Петрович і так натомивсь за своїми офіціяльними паперами, а тут ще цей пил! Хоч-би швидче в хату та вмити ся.

Ось нарештї той провулок, де він живе, ось і будинок майора Путилова, у котрого Степан Петрович наймає кватирю. Звісно, краще було-б не наймати її, а мати свій власний будинок; але-ж Степан Петрович чоловік ще молодий (37-й рік йому), та й ранґ його невеличкий: тільки „с т о л о н а ч а л ь н и к“ ґубернаторської канцелярії, та й годї. Ну, а як-же його в таких лїтах і за таким ранґом придбаєш будинка? Треба ще послужити!

Але кватиря в його не погана: кабінет (в йому він спить), їдальня та вітальня, опріч хатинки для слуговника. Степан Петрович дума, що чоловік має потребу робити, їсти, одпочивати, — ну, й чужу людину іноді в себе (звісно, — „по дїлу“) привитати. Цим усїм вимогам і вдовольняє його кватиря.

Він підійшов до великого будинку, в котрому він має свої „парадні“ двері з блискучою мідяною табличкою, і подзвонив. Високий рудий льокай відчинив йому. Степан Петрович був чоловік одинокий, тим і не мав потреби наймати инших слуговників. Іван скинув з його літнє пальто, і Степан Петрович пройшов у свій кабінет, коротко звелівши:

— Вмиватись!

Холодна вода одволожила обличчя Степанови Петровичу і мов трохи зняла з його втоми. Він почував себе уже зовсім гарно, стоячи перед сьвічадом і росчісуючи своє коротке темне волосся та чорні невеликі бакени, що так гарно облямували його повне обличчя. Обличчя було чепурне й поважне — таке саме, як повинно бути обличчя у людини, що має бути чимсь більшим в урядовій гієрархії, ніж тепер є.

Росчесавшись, Степан Петрович надів на себе легеньку літню одежу і вийшов у їдальню. Степан Петровичь не полюбляв бути між людьми, тим то завсігди обідав у своїй квартирі сам і на те мав особну їдальню. Там уже стіл був застеляний білим обрусом, і на йому парувала гаряча смашна юшка. Харчуєть ся Степан Петрович у ґосподаря домового і — можна сказати — має харч дуже добрий.

Смакуючи виїв Степан Петровичь першу тарілку юшки і вже насипав другу, як зненацька вдоволено всьміхнув ся. Йому згадало ся те, що сьогодні трапило ся у канцелярії. Чудні, їй-бо, люде єсть на сьвітї! А ще „правитель канцелярії“! Схотїв сам написати важливий папер офіциальний і забув підвести статії закону.

— На-те, — каже, — Степане Петровичу, — звеліть переписати!

Глянув, — аж там таке!

— Насьмілююсь зауважити, — каже Степан Петрович, — що в таких справах неодмінно треба підводити статії закону.

— Що таке? — каже.

— А от, — статії закону тут не підведено...

— Які?

— Та ось — і виклав йому усе. Збентежився, аж засоромився, бідолашний...

— Ах, ваша правда! — каже!

А ще „правитель канцелярії“!

І Степан Петрович, згадуючи все це, знов засьміявсь тихим вдоволеним сьміхом. Він-би краще міг впорядкувати канцелярию. Та одно його лихо: не дають йому поступати ся у перед так швидко, як йому хочеть ся і як він заслугує. А запевне, все це тим, що він колись був „штрахований“.

Еге, Степан Петрович справдї був „штрахований“. Шіснадцять тому років уже поминуло, як його заслано сюди. Йому не було тодї ще й двадцяти років, — не дали й університета скінчити. А за що? Звісно, він був о стільки дурний, що міг уганяти за тією україноφільською мрією, але-ж можна було його й помилувати — він ще такий молодий тодї був, та й що він зробив? Сїм років вибув він під доглядом, жив Бо'зна як, аж поки нарештї дозволено йому взяти уряд. З того часу вже полекшало, хоча він тодї ще поривавсь їхати відціль до дому. Але цього ще тодї не дозволено було. Ну, потім і цю заборону скасовано, та тодї вже сам він не схотїв. Не варто було, бо тут краще було зостати ся: всї ті мрії роспорошили ся, як полова од вітру, а уряд „служба“ зостали ся — це-ж не дурничка, бо цього не швидко знайдеш по других місцях — поткни ся лиш. Та хіба не однаково „служити“, чи тут, чи дома, в Харкові? Ну, але все-ж здаєть ся йому, та історія, його минуле, і досі не дає йому вільно поступати ся уперед.

Усьміх давно уже зник у Степана Петровича з обличча: він не любив згадувати про це, бо пісьля цієї згадки завсігди було йому... оповивало його щось таке — чи то пересердя на себе самого, чи нудьга, сум якийсь... І чого і на що той сум? Цього Степан Петрович зрозуміти не міг, та навіть не хотїв про це і думати, бо завсігди... А, цур йому!...

— Іване! забирай!

Степан Петрович устав з-за столу і пішов до кабінету. Там любить він одпочити по обідї на мякій канапцї, котру він на це саме й купив. Так гарно: циґара смашна пахне, а все тїло обнїма тепло, упокій. Гарно куняти!

Але цього разу Степан Петрович щось не куняв. Якийсь надзвичайний невпокій обнїмав його. Відкіля це він? Це все ті прокляті згадки! Вони не дають йому спокою. А на що вони? Він їх давно не бажає, не хоче. Він вже давно помурував стїну проміждо тим, що було, і тим, що єсть. Здавало ся, що мур цей досить високий. Але-ж мабуть — нї, бо те, що було, не хоче забувати ся. Все гірке не швидко забуваєть ся, а воно — правди нїде сховать — таки гірке було, тяжке. Але-ж мусить-же воно колись забути ся!

Запевне, мусить! Як би все памятати, чого за життя зазнаєш, то...

Нї, зовсім розійшовсь сон. Хоч-би почитати, або-що. А! який він дурний забув сьогоднї часопись узяти з канцелярії! Коли так, то де-ж книга? Він бере книги у поганенькій мійській бібліотеці. Шкода тільки, що библіотека погана...

Він знайшов книгу, розгорнув і почав читати, лежачи. Се був якийсь юридичний трактат — Степан Петрович цікавить ся юридичними питаннями (він був-би юристом, як-би скінчив університета) і дещо чита. Але-ж книгу писано такою важкою мовою, а по обідї голова так погано робить. Степан Петрович перегорнув одну картку, другу, а потім і сам не помітив, як книга тихо впала з рук на канапу, а сам він заснув спокійно, солодко...

Як прокинувсь Степан Петрович, то вже смеркло ся.

— Оце заспавсь! — подумав він і скочив з канапи. Він згадав, що узяв з канцелярії до дому роботу — треба самому росплутувати дуже поплутану справу. А проспав аж он поки!

— Іване! Вмиватись! Чаю!

Нашвидку умившись, він залюбки випив три склянки чаю з цитриною і сїв до свого столу у кабінетї.

На дворі було вже зовсім темно, і видко було як зірки мигтїли крізь вікна. Але Степан Петрович не мав часу на їх дивити ся. Він підсунув лямпу ближче до себе, розгорнув папери і почав читати. Іноді він робив деякі примітки олівцем, іподї мурмотав собі під ніс:

— Хитра шельма! Бач, як підводить!

І знов починав читати, потім дещо писати. Так збігав час, і Степан Петрович і не помітив, як проминуло години зо дві. Він тодї це помітив, як у його трохи заболїла спина. Він випроставсь, потягсь. Засидівсь як! Він устав і підійшов до вікна.

Справдї те було, чи то тільки так здало ся Степанови Петровичу, — але од вікна мов дихнуло на його щось. Він штовхнув вікно рукою, — воно відчинило ся. Запашне весняне повітря обняло усього Степана Петровича, пройняло йому груди; тихе зоряне небо глянуло на його з високої високости. В цій далекій од мійського осередку вулиці не чуть нї гомону, нї гуркоту од повозів. Тихо гарно.

Степан Петрович забув про свою роботу. Він стояв і впивав ся диханням ласкавої весняної ночі. І у його в грудях зробило ся так гарно.. Зовсім було-б гарно, як би щось не защеміло там теж у грудях...

Тихії зорі... Попід вікнами квітник, і в йому два-три дерева — яблуня та вишня. Вони цвіли білим цьвітом, і той цвіт здавав ся таким гарним при сьвітї од тих зір. І чого це він здаєть ся таким гарним? Біле та й годї, а гарне.

Серед тихої ночі розітнув ся сьпів. Степан Петрович пізнав сьпівця. Це син сусїдин — десь у Петербурзї сьпівати вчить ся, а тепер до дому приїхав. Він часто сьпіва і сьпіва гарно. Мабуть у його в хатї теж відчинене вікно, бо голос долинає зовсім чисто й виразно. Слів Степан Петрович не розбіра, але голос у пісьні гарний. Ось вже й змовк. Як-би ще! Степанови Петровичу так чомусь схотїло ся сьпіву — він сам засьпівав-би, як-би не одвик уже давно. Тепер уже нема хітї самому сьпівати. А послухати хочеть ся. А! ось він знову починає. Це — відомий романс. Степан Петрович не любить таких річий. Самі вихиляси та викрутаси — більш нїчого. Ну, дяка Богови: кинув, недосьпівавши.

Степан Петрович уже хотїв був одійти од вікна, але зоставсь. Високо-високо знявсь чистий голос. Одна нота, друга, третя... Що це таке? Знайоме щось, дуже знайоме і дуже гарне.

*

Ой не Байда мед-горілочку,
Та не день, не нічку, та не годиночку...

Ой, що це? Мов искра вогньова пронизала йому усе тіло. Байда! Він зна цю пісню... Так часто сьпівав... Так багато думав... Образ цього Байди так виразно колись малював ся йому в думках. Це був героя о́браз, з тих героїв, що сьвітять ясним сьвітлом з далекого темного минулого на сьогочасність і підносять дух угору.

Прийшов до його цар турецький:
„Ой що-ж ти робиш, Байдо молодецький?“
— „Ой пю, царю“...

Який правдивий образ козаччини! Він пе-гуляє — чому не пити й не гуляти? Але-ж надходить ворог, і з гультая робить ся герой!...

„Сватай мою дочку та йди царювати!...“

Це вже спокуса. Ще давно... Був тихий вечір, такий, як тенер .. тільки не тут. Був у садку гурт товаришів, і всі сьпівали. Сьпівали й „Байду“... І потім збалакались са́ме про це, про т а к у спокусу. І він сказав, що ні одна дівчина-чужоземка не могла-б бути йому дружиною. І йому тоді згадували ся одні карі очі... Де вони тепер?...

„Сватай мою дочку та йди царювати!...“

Не піде він царювати, бо не може проміняти свою Україну ні на́ що. Але-ж він зна, що йому за те буде! Запевне, зна! Але муки за рідний край йому кращі, ніж уся та пишна шана й повага од чужого народу у чужій землі.

Ой як кривне цар турецький
Та на свої слуги, слуги молодецькі...

Ось вона, кара! Але-ж солодко терпіти її: знаєш за́ що..

Взяли Байду, і звязали
Та й за ребро гаком, гаком зачіпали...

Він уже не слухав, не міг слухати. Він обхопив голову руками і стиснув її так, мов-би хотів роздавити. Але ту-ж мить у його все зникло, згинуло з перед очий. Він забув усе: одна могутна хвиля підхопила його і понесла, полинула без упину...

Як він міг т а к думати? І так д о в г о думати це? Як він міг хоч на одну хвилину забути те, що для й о г о він — і тільки для його — повинен був жити? А він забував це не хвилину, не дві, а роки, роки!...

Але-ж не від разу він забув. Він мучився, він сподівавсь. За віщось — він і досі не зна, за віщо са́ме — запроваджено його сюди, одірвано од рідного краю, од сїмї, од усього дорогого. Але він тоді не занепав духом. Він ждав. Чого? А, чи він сам знав — чого? Тільки воно повинно було бути таке, котре відразу могло-б одмінити усе. Він ждав, і тяжко було ждати...

Листів він зато́го не мав. Інодї писав батько, — але не в його листах міг шукати т о г о заславший студент Корнієнко. Та батько незабаром і вмер (матері вже давно не було), дві сестри пішли заміж і теж якось не стали писати. Та знов таки не в листах од їх він міг знайти т е. Були ще товариші, дру́зї — люд — що́ мали з їм однакові думки, однакові надії. Та од їх зато́го нїчо́го не було: декому не можна було писати, дехто „страха ради іудейська“ не писав. Усяке було. Але-ж Корнієнкови з того не лекшало, і ждати було тяжко, ой тяжко!

Глухі, невиразні звісти долинули й до його. Він почув про кінець семидесятих років, почув про загальне мовчання. Були важкі часи. Усім ледві можна було дихати. Здавало ся, що все вмирало, що нїщо вже не могло жити. Так йому тоді здавало ся...

Оттоді вперше ця ганебна проклята думка увійшла до його в голову. У нас нема сили, щоб досягти свого — нас роздавлять Ось вона! Він клав на терези на одну шалю убогий український дух, а на другу могутно узброєну систему централізації, котрій пособляли українські лїнощі, зрадництво та не́лад. Він важив це, і друга шаля важко й глибоко спускала ся до долу. І йому в грудях кипіла тоді злість, лютість на себе самого, на увесь рідний край та народ за те, що за стільки вікiв істнїння історичнього цей край і цей народ не міг виробити у себе нїчо́го, — нїчо́го, опріч безладного, безглуздого отарного духу. О, які це страшні хвилини були і до якого страшного виводу вони довели: н а д і ї н е м а! Нї, більш ще од того! Не тільки надії нема, а навіть і н е в а р т о. Не варто, бо все нїкчемне, бо ся нїкчемність, байдужність, безладність побила́ увесь народ з гори́ аж до спо́ду, і не може бути ратунку. Не варто!

А там уже пішло швидко. Там уже не було нїякого впину...

І йому згадало ся, як він сам собі зрік ся свого Бога, як він сам собі пообіцявсь служити мамонї і як він служив. І він застогнав тяжким страшним стогнанням.

Той, що про його пісню сьпівають, — м у к не злякав ся, а він? Він проміняв усе за якусь тисячу рублїв щорічньої плати, продав за... за —

За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матїр попроси,
То віддасте!...

Він віддав! Що-ж він тепер таке? Як звуть тих людий, що́ так роблять?

Тепер нїяк не звуть, тепер кажуть, що у його просто погляди одмінили ся, та й годї — я колись — що́ тодї, як звали? Хто так саме зробив, продав матїр? Еге! — Брюховецький! Як звали Брюховецького? — Зрадник!

Він скрикнув несамовито, страшно і, простягши руки уперед, трохи не впав до долу. Але він вдержавсь. Хитаючись, ледві волочучи ноги, підійшов він до столу, сїв...

Він просидїв деякий час не рушаючись. Йому було холодно, він трусивсь. Це було не од вікна, бо на дворі було тепло...

Так... — Зрадник! І стогнання вихопило ся крізь сціплені зуби. Що йому тепер? На що він тепер? Зрадника рідний край не прийме, не може прийняти. Він не може належати до чужого краю, а свій не може його приняти. Що-ж він таке? де він істнїє? Він нїде́ не істнїє, він уже вмер. Ось чого було йому холодно! Се був с м е р т е л ь н и й х о л о д.

Але-ж він ще дума, рахує. Що-ж йому робити?

— Що робити? — промовив він голосно і сам злякавсь свого голосу. А що зробив Брюховецький? Брюховецький нїчого не зробив, бо Брюховецькому зроблено. А йому нїхто нїчого не зробить: тепер такого не роблять. Але чому-ж не роблять? Хіба зрада вже не зрада? О, нехай-би краще карали зрадників найлютїйшими муками, нехай-би... А тепер він сам повинен себе скарати.

І він зна, що зробити. Треба тільки докінчити те, що́ почало ся. Він уже вмер, але тїло ще живе. Ну, він повинен зовсїм його покинути.

Він устав холодний, зва́жливий. Він увесь мов застиг. Він випростався і вже простяг був руку, щоб одсунути стіл — там у його лежить...

Щось сяйнуло йому перед очима. Ясні зорі сьвітили ся на високому небови. Тихії зорі!...

Він упав назад на своє місце. Умерти, покинути усе, покинути рідний край, любий, коханий рідний край! Так хочеть ся в йому жити, так хочеть ся ди́хати його повітрям, гуляти поглядом по широких степах, так хочеть ся — о! як хочеть ся! — віддати себе на роботу рідному краєви, рідному народови! Темний, зопсований цей народ; прибитий, здеморалїзований цей край, — але що до того? Тепер він вірить в ідею, у її силу. Хіба-ж може і д е я не подужати? Хіба-ж може і д е ю що́ подужати — централїзация там, чи баґнет, чи кайдани, чи інквізиция? Все зникає, тільки ідея зостаєть ся, тільки вона поду́жає і тільки їй треба служити. І він хоче їй служити, хоче служити рідному краєви!...

Р і д н о м у??... Чи він-же йому рідний? Адже він уже його продав за шмат гнилої ковбаси, і нема йому прощення.

Невже нема? О, як-би було!...

Він ско́чив і кинувсь до вікна. Там сяли зірки —

На тихії води,
На ясній зорі —

Згадалась йому пісьня невільницька. І відразу зашумїли в його над головою верби, повіяло на його степовим вітром, блиснула йому в вічі Дніпрова хвиля... Як підрізаний упав він на вікно і заридав. . . . . .

. . . . . .

Проминув місяць! Швидкий поїзд курсько-харково-азовської заліэниці біг на південь. Була ніч. На платформі ваґоновій стояв якийсь чоловік. Він стояв непорушно і дивився туди, куди линув поїзд — на південь. Він затóго всю ніч не сходить відціля. Він жде...

Він порвав з усім, покинув усе і тепер їде віддати своє життя, їде заробити прощення...

І він жде ..

А тим часом ніч уже минала. Засіріли тумани. Золотий промінь пронизав їх і облив землю ясним сьвітом. Перед самотним подорожним розіслав ся степ, а серед його здалека маячіло, визираючи зза верб зелених та садків, якесь село. Тоді, оповитий могутним радісним почуванням, — він простяг уперед свої руки; очи йому засяли, а уста палко шепотіли:

— Краю мій! Любий мій! Україно моя!...

Василь Чайченко.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчôлка)].

(Дальше.)

Найлучшимъ изъ тыхъ беллетристичныхъ творôвъ є оповѣданє „За правдою“. На першій плянъ своєи картины Пчôлка высунула молоденьку Надежду, сестрѣницю прачки Марины, котрои чоловѣкъ Семенъ бувъ швець. Въ тôмъ самôмъ дворѣ жили въ однôй домôвцѣ такожь студенты Кіевского университету, Лукіяненко й Мокіевскій, и до нихъ заходила иногдѣ Надежда, приносячи имъ выпране хустє. Лукіяненко вподобавъ собѣ Вєру, котра жила въ тôмъ-самôмъ дворѣ у полковницѣ, своєи тѣтки. Коли-жь вôнъ дôзнавъ ся, що россійска институтска культура, якъ полуда, сильно влипає до сеи панночки, то ставъ супроти неи байдужнымъ и прихильвъ ся серцемъ до Надезѣ, у котрои помѣтивъ натуру глибоку, богату тонкимъ чутємъ.

Надежда була дочкою паламаря при церквѣ одного жôночого манастыря. Коли-жь єи батько вмеръ, то черницѣ взяли єѣ до себе. Вôдтакъ Надежда жила два роки въ манастырѣ, одначе житє чернече не було ѣй по-нутру; тому-то покинула манастырь, коли тѣтка Марина навѣдалась до неи. Не найшовши правды въ манастырѣ Надежда стала чутливою и вôдъ того часу глядала она стежки, котрою могла-бъ ити за правдою.

Коли Надежда одного разу принесла хустє обомъ студентамъ, то Лукіяненко показавъ ѣй на образку Тамару въ обôймахъ демона. Вôдтакъ розказавъ ѣй про демона, що колись бувъ ангеломъ. Той хотѣвъ все знати, що єму було заказано знати, — отъ, и за се Богъ прогнавъ єго. Пôсля того демонъ лѣтавъ свѣтами: вôнъ тогдѣ нѣчого не любивъ, нѣчого не хотѣвъ, про все було єму байдуже. Ажь ось разъ побачивъ вôнъ Тамару, дуже гарну дѣвчину, найкращу вôдъ усѣхъ въ свѣтѣ й покохавъ єѣ. И тогдѣ вôнъ залишивъ давнѣйшу злôсть, зновъ єму схотѣло ся любити й вѣрити въ добро. Вôнъ прилѣтавъ до сеи дѣвчины, — говоривъ ѣй про своє коханє. Коли-жь они обоє разъ обнялись, то въ ту хвилину Тамара вмерла. Опôсля демонъ зновъ пôрнувъ у пôтьму, а душу Тамары взявъ ангелъ. — „А що-жь було души тои дѣвчины?“ замыслено спыталась Надежда Лукіяненка. — „Нѣчого!“ вôдповѣвъ студентъ. „Єи душу взяли въ рай“, — отъ такъ говорить ся у книжцѣ, де про се дуже гарно пишеться:

Вона страдала и любила,
И рай вôдкрывъ ся для любви“[1]).

Трохи перегодя Надежда просила Лукіяненка, щобы прочитавъ ѣй казку про демона. Коли-жь сей студентъ вволивъ єи волю и прочитавъ поему до кôнця, то Надежда дôзнавшись, що демонъ зôставъ ся зновъ самъ одинъ въ цѣлôмъ свѣтѣ и безъ любови й безъ надѣѣ, зôтхнула глибоко та промовила: „Краще було-бъ, коли-бъ вôнъ не бачивъ тои дѣвчины!... Така-то тяжка доля! Знайшовъ бувъ щастє, вôдраду и зновъ згубивъ. А вôнъ же хотѣвъ уже вѣрити й бути добрымъ! Не знайшовъ добра, не зазнавъ и ласки, — зновъ проклятый! Се не по правдѣ!“[2])

Недовго опôсля прийшовъ до шевця Семена кумъ Андрѣй, землякъ єго зъ Потокôвъ. Се бувъ религійный мрѣйникъ, що приставъ у Кіевѣ до громады, котра, вызначуючи ся назвою братерства, сходилась въ однôмъ домѣ, щобъ читати св. Письмо й спѣвати псальмы. Лукіяненко вмѣвъ зъєднати собѣ того чоловѣка, котрый давъ єму набожну книжку. Якъ же Лукіяненко въ домôвцѣ шевця побачивъ таку-жь книжку въ Надежды и вôдъ неи довѣдавъ ся, що она не добре розумѣє тоє, що читає, то спôмнувъ вôнъ, що для спробунку зладивъ украиньскій переспѣвъ одного псальму. Сей-то перекладъ сподобавъ ся Андрѣєви, и вôнъ заявивъ, що, якъ прочитати отакъ простôй людинѣ, то она справдѣ зрозумѣє швидче. Ажь ось надôйшла Марина. Она дивилась бѣсомъ на ту религійну пропаганду Андрѣя й гримаючи на Семена назвала єго безувѣромъ, що не хотѣвъ ити на вечѣрню до церкви. Опôсля Лукіяненко вернувъ ся у свою домôвку й розказавъ своему товаришеви Мокіевскому про кружокъ Андрѣя, що се зовсѣмъ окремый миръ, котрый має свои окремѣ думки й принципы. — „Яка у нихъ велика сила переконаня!“ говоривъ Лукіяненко; — „се мене надить! — се сила, рухъ и духъ своєвидный!“ Коли-жь Мокіевскій єму закинувъ, що они оба тому рухови чужѣ, то вôдповѣвъ Лукіяненко: „Хто знає, на скôлько чужѣ! Врештѣ выходна думка одна, — шукати идеалу; — тôлько що они, отъ наприкладъ Андрѣй, чи Надежда, не знають сього мудрого слова й говорять: шукати правды! Але се все одно, — не въ словѣ дѣло!“[3])

И отъ незабаромъ пôшовъ Лукіяненко на збôръ того братерства. Въ товариствѣ були чоловѣки й жôнки, старѣ й молодѣ, люде простѣ й паны, — всѣ они єднали ся въ одинъ спôльный гуртъ и мáли на собѣ немовь якусь однакову печать. Лукіяненку здавалось, неначе бувъ одинъ выразъ у всѣхъ тыхъ очахъ, що такъ набожно дивили ся у той бôкъ, де читано книжку. Тôлько самъ вôнъ чувъ себе такимъ-же спокôйнымъ и байдужнымъ, якъ та стѣна, до якои вôнъ прислонивъ ся. — „По-що я прийшовъ сюды!“ пытавъ себе Лукіяненко и зъ байдужности переходивъ чимъ разъ бôльше у станъ якоись соромливости: єму здало ся, що єго присутнôсть духовно ображає зôбраныхъ.

---

[1]) Поему „Демонъ“ написавъ славный россійскій поетъ Михайло Лєрмонтовъ.

[2]) „Зоря“, 1889; стор. 330.

[3]) ibid., стор. 350.

Мѣжь товариствомъ побачивъ вôнъ и Надежду: она клячала й почала спѣвати, коли читанє перейшло въ спѣвъ, — обличє єи, пôдведене въ гору, палало. И ось середъ спѣву Лукіяненко почувъ поклики покаяня й рыданя, — дехто падавъ ниць, обливаючись сльозами. Въ такôмъ-то товариствѣ не мôгъ вôнъ довго выдержати, — єму здалось, що бачить фанатикôвъ такого пієтизму, щó доходить до екстазы, до несамовитости.

Опôсля Надежда не приходила до Лукіяненка, ажь ось вôнъ самъ закликавъ єѣ зъ тѣткою Мариною до своєи домôвки, коли вôнъ зъ деякими студентами впровадивъ сюды Вересая. Старый кобзарь спѣвавъ про трьохъ братôвъ, щó втѣкали зъ турецкои неволѣ, и вôдтакъ заспѣвавъ пѣсню про „правду“. Слухаючи сего спѣву Надежда зворушилась душею: въ єи смуглявому виду палала краска, уста на пôвъ розкрылись, а очи вогкѣ вôдъ зворушеня пильно дивили ся на спѣвця, на єго незрячѣ очи й тѣ гôркѣ уста, щó промовляли: „Нема въ свѣтѣ правды, — самъ Богъ свята правда!“[1])

Трохи зъ-годомъ Лукіяненко займавъ зъ Мокієвскимъ иншу кватиру, и вôдтакъ вôдъ двôрника давнѣйшого свого житла довѣдавъ ся вôнъ, що Вєра выйшла за мужь за офицера, котрый знавъ єѣ вôдъ довшого часу, та що Марина зô своимъ чоловѣкомъ живе въ давнôй домôвцѣ. Вôдтакъ зайшовъ Лукіяненко въ хату шевця й дôзнавъ ся вôдъ Марины, що Надежда стала якась чудна. Она покинула свою тѣтку и пôшла до Андрѣя въ Потоки, шукати правды. Але кôлька тыжнѣвъ опôсля вернулась она до тѣтки. Надежда змѣнила ся й на вроду, — якось зовсѣмъ змарнѣла та мовь сама не своя стала. И отъ, ту дѣвчину побачивъ разъ Лукіяненко біля памятника Владимирового. Она була смутна й розказала студентови, що ѣздила далеко й богацько бачила, — що не знайшла нѣчого та ще й те згубила, щó мáла. Вôдтакъ про те религійне товариство говорила она ось-що: „Нема й у нихъ того, про що они говорять, — щирои правды нема! И тамъ люде бють ся за владу, за зверхнôсть, — и тамъ закрадається ненависть, неправда, — и тамъ не хотять бачити, якъ гине ближнiй вôдъ кривды вôдъ дужчого!“[2]) Потому звернулась Надежда до памятника та сказала: „Не навчивъ ты, князю Владимире, людей правды й любови! Не перейняли вони того слова! Вони хрестять тѣло та не душу, — хрестять ся для людського ока, а не Божого!“

Якъ Лукіяненко розпрощавъ ся зъ Надеждою, то повернувъ вôнъ до своєи домôвки й розказавъ Мокієвскому про свою зустрѣчь зъ тою дѣвчиною. Мова єго була зъ-першу сумно-спокôйна, далѣ розстроєнѣ нервы не могли выдержати, й мова полилась болѣзна, нервова. Ба, въ одчаю душѣ дорѣкавъ вôнъ собѣ, що не зъумѣвъ розважити Надежды, тои болящои душѣ зъ народу, щó бажає ратунку й порады. Вôдтакъ заявивъ Мокієвскому, що не варто жити, що вôнъ нѣ каплѣ не пожалкує, самъ за себе, стративши таке житє. Тогдѣ Мокієвскій ставъ єго втѣшати й сказавъ єму мѣжь иншимъ ось-таке: „Мы маємо обовязокъ передъ тыми, хто те-жь шукає правои стежки, не кидати ихъ на роздорожьи, а вести, — та нѣ! нехай и не вести, а просто йти вкупѣ зъ ними!“... Лукіяненко притакнувъ товаришеви, кажучи зъ-тиха, що имъ обомъ треба справдѣ вкупѣ зъ Семенами та Надеждами шукати стежки правды.

Про се оповѣданє пише Пчôлка, що она дуже дорожить нимъ[1]). Та й годить ся признати, що въ сѣмъ творѣ є чи-мало картинъ справдѣ художницкихъ. Ось и красшѣ картины въ оповѣданю „За правдою“: 1. Домôвка шевця Семена (стор. 293—295). 2. Надежда приносить выпране хустє обомъ студентамъ, Лукіяненкови й Мокієвскому (295—296). 3. Перша стрѣча Лукіяненка зъ Андрѣємъ у шевця Семена (345—347). 4. Кобзарь Вересай мѣжь студентами въ Кієвѣ (366—367). 5. Розмова Лукіяненка зъ двôрникомъ про давныхъ сусѣдъ, — про Семена, Марину, Надежду й Вєру (383). Хоча-жь се оповѣданє має справжню стôйнôсть литературну, то мы позволяємо собѣ замѣтити, що Надежда своєю вдачею є чи-мало сентиментальна, — що она шукає правды, неначе-бъ перенялась идеалами деякихъ богатырѣвъ оповѣдань Кулѣшевыхъ. Се-жь була проста людина, щó жила лишь два роки въ манастырѣ, де могла навчитись лишь церковнои грамоты; — отже сумнѣваємо ся, чи Надежда могла проявляти таке интензивне житє психичне. Опроче й Лукіяненко є натура бôльшь пассивна, нѣжь дѣяльна. Вôнъ, бувши народовцемъ, вôдвернувъ ся вôдъ Вєры, що чванилась культурою институтскою и не хотѣла спѣвати по-украиньски; вôдтакъ зъявлявъ супроти Надежды любовь платоничну. Коли-жь дôзнавъ ся, що она не могла найти правды, то въ зворушеню душѣ сказавъ Мокієвскому, що не знає, чи не розôбє собѣ сегодня-завтра головы кулею, тому-що вôнъ нѣ Надежды не мôгъ розважити, нѣ самъ собѣ не вмѣвъ дати рады.

Въ оповѣданю „Товаришки“ зъобразила Пчôлка двѣ панночки зъ Россіѣ, щó вчились лѣкарскои науки на Цюрихскôмъ университетѣ въ Швайцаріи. Се були: Люба Калиновска и Раиса Брагова. Побôчь нихъ стоить ще князѣвна Бѣлосельска й „Діяна“ Песцова. Люба Калиновска, Украинка, походила зъ невеликои дворяньскои сѣмьѣ въ Полтавщинѣ и за житя батька вчила ся въ однôмъ пансіонѣ. А вже-жь дома бачила она въ комôрцѣ скриню зъ книжками батьковыми, й мѣжь ними найшла Енеиду Котляревского. Коли-жь приѣхала старша сестра Любы зъ чоловѣкомъ, то привезла зъ Полтавы Шевченкового Кобзаря. Люба сказала про тѣ вѣршѣ своєй товаришцѣ по пансіону, Раисѣ Браговôй, котра чванила ся родомъ аристократицкимъ, дармá, що дѣда єи мужики называли Брагою. Трохи-перегодя поѣхали обѣ сѣ панночки до Цюриху, вчити ся медицины. Зъ ними выбравъ ся туды такожь Кость Загоровскій, товаришъ зъ дитячихъ лѣтъ Любы[2]). Въ Цюриху пôзнались они зъ князѣвною Бѣлосельскою, котра тамъ бôльшь бавилась, нѣжь училась, и намагала причарувати до себе Костя. Сей же Украинець охоловъ у своєй любвѣ до Любы й заплутавъ ся въ сѣточку краснои Раисы. Коли-жь Раису посватавъ професоръ Штокманъ, то Кость повѣявъ ся зъ князѣвною до Парижа. Крôмъ Костя Загоровского вчились въ тамошнѣмъ университетѣ ще два Украинцѣ, Апольонъ Кузьменко и Дмитро Корнієвичь. Они оба вподобали собѣ Любу, але Московка Песцова стала лицятись до Кузьменка, и вôдтакъ тôлько Корнієвичь бувъ вѣрнымъ товаришемъ Любы.

[1]) ibid., стор. 367.

[2]) ibid., стор. 397—398.

[1]) Письмо Олены Пчôлки до Ом. Огоновского зъ д. 13. лютого, 1892. р.

[2]) Дѣя вôдбуваєся окôло половины 60-ыхъ рокôвъ.

Довершивши науки лѣкарскои Люба поѣхала зъ Цюрихскимъ дипльомомъ до Вѣдня, щобы бути ще на курсѣ акушерскôмъ и звѣдати Вѣденьску клінику. Въ Вѣдни пôзналась она зъ галицкимъ Русиномъ Бучиньскимъ, горячимъ молодымъ патріотомъ, котрый зъ нею довше говоривъ про народну словесноѣть. Люба довѣдалась вôдъ Бучиньского, що галицкî Русины выробили собѣ свою мову й для культурнои потребы, мѣжь-тымъ коли Украинцѣ переходять заразъ на россійску мову, коли заводять поважнѣйшу бесѣду. Якъ Люба, выѣзжаючи зъ Вѣдня, прощала ся зъ Бучиньскимъ, то подякувала ѥму за всѣ ѥго послуги, котрî вôнъ оказувавъ ѣй въ невѣдомому великому мѣстѣ, та тôлько соромилась сказати ѥму, що въ души своѣй она дякуѥ ѥму ще за одну послугу: що коли она верне ся до дому зъ мôцнѣйшими національными переконанями, то й симъ она мусить завдячувати ѥму[1]). Коли-жь Люба приѣхала на Украину, то всѣла фельдшерицею въ одному селѣ й подавала лѣкарску помôчь бѣднымъ людямъ. Зъ нею оженивъ ся Дмитро Корнієвичь. На весѣлє молодятъ прийшла й Раиса, зъ котрою бувъ одружився професоръ Штокманъ. Обоѥ жили въ Петербурзѣ й приѣхали до Браговои, подыхати трохи пôвденнымъ украиньскимъ повѣтрѥмъ. Люба, побачившись зъ Раисою, спытала ся ѥи: „Ну, щожь? и для бѣдныхъ маѥшь прийомнî годины?“ И вôдповѣла Раиса: „Нѣ, нѣ!... Се страшенно клопотно, та й користи жаднои немаѥ![2]) — Мѣжь иншими бувъ на весѣлю такожь Кость Загоровскій, — але-жь вôнъ ставъ сумный и журливо задумавъ ся, що не ѥму судило ся те щастє, котрого вживаѥ теперь зъ Любою Корнієвичь. Про Бѣлосельску-жь Кость розказувавъ Любѣ, що она въ Парижи хотѣла вступити въ консерваторію, вчити ся спѣву, та теперь мабуть кудысь выѣхала, либонь въ Милянъ, чи на воды кудысь.

Оповѣданє „Товаришки“ вызначуѥ ся найпаче гарными діяльоґами, — але акціѣ въ сѣмъ творѣ не богато, и вôдтакъ стôйнôсть оповѣданя пôдносить ся бôльшь епизодами вдатными, нѣжь живымъ розвоѥмъ самои дѣѣ. На першôмъ плянѣ картины стоять товаришки Люба й Раиса, по-за-якъ они репрезентують два напрямы въ житю суспôльнôмъ, напрямъ національный и реалистичный. По думцѣ Раисы „коженъ индивидъ зъ (простого) народу може не бôльше выкликати интересу, якъ ростина, бо живе чисто ростиннымъ життємъ“. Вôдтакъ сказала она ось-що Костеви Загоровскому: „Подивѣть ся онъ на того хлопчика й дѣвчинку, щó лежать тамъ на верху воза: чимъ вони одмѣннî одъ тыхъ-же снопôвъ?... Або й сей ґосподарь, зъ котрымъ вы такъ щиро повитались! — у найлѣпшôмъ разѣ може буть порôвнаный зъ своимъ воломъ: однî процесы життя — и физіольоґичного й интеллєктного“[3]). И отъ, та Раиса, щó въ подружю зъ професоромъ Штокманомъ зажила собѣ по-паньски, бувши лѣкаркою не мáла прийомныхъ годинъ для бѣдныхъ, бо се було-бъ страшенно клопотно та й не принесло-бъ нѣякои користи!

(Дальше буде).

[1]) „Перший вінок“, стор. 325 – 326.
[2]) ibid., стор. 355 – 356.
[3]) ibid., стор. 264.

Українська книжка на селї.

(Конець.)

X.

На сьому я кінчаю поки свої замітки, не чіпаючи зовсім відділу книжок наукових. Робити які небудь певні виводи з того, що казано, я, звісно, й не думаю насьмілюватись, бо все сказане є дуже вже дрібна дрібничка. Я мав на бачности не виводи, а просто — показати, як у мене селяни розуміли вкраїнські книжки; а думка була така: а може прочитавши оце все, скільки добрих людий зацїкавить ся справою та почне робити такі спроби та оголошувати резултати своїх спроб друком! На що? А задля двох річий.

Перше на те, що коли ми мати мемо перед себе чимало спроб з усяких кутків Руси-України, то на підставі їх зможемо відмовити собі на питання: Як народ розуміє літературу? Чого він у їй шука, що знаходить, чого не знаходить? Яку ролю відограє література тепер у народї і яку відограватн маѥ? і на багато інших. Все це питання великої ваги і відмови на їх невикрутно треба задля того, щоб не помиляти ся на тому просьвітньому шляху, що їм ми повинні йти до нашої мети: национального відродження рідного краю.

Друге: на те, що взнаючи народні погляди на книжку, ми за одним заходом узнаємо багато і про самий народ і ці материяли можуть дуже пособити в справі народознавства.

Але-ж коли з того, що я казав, не можна нїяк робити загальних виводів про народні відносини до книжки, все-ж можна дещо погадати про м о ї х с л у х а ч і в, і це мати ме також своє значіння, бо й мої слухачі се ч а с т и н а з т о г о - ж н а р о д у. От через віщо я скажу тут зараз, як на мою думку слухачі мої та читачі розуміють книжки і чого вони в їх шукають, і що знаходять і чого не знаходять, і що повинніби ми, інтелїґенти, з сього боку зробити. Казати му я, як на підставі того, що казано в сїй замітцї, так і взагалї на підставі мого неоднорішнього досьвіду.

А про те, на перше питання: Як розуміють мої слухачі книжки, здаєть ся, не треба багато відмовляти. Сподіваю ся бо, що з усього, що я вже тут сказав, добре видко, що вони розуміють Шевченка, Левіцького, Квітку, та не тілько розуміють, але й люблять. Звісно, не кожне однаково гарно зрозуміє. Часом читач не вміє до пуття й читати, [як то звичайно буває з учнями істнїючих тепер по Вкраїнї московських шкіл], — де вже йому розібрати Левіцького, коли він і казки про Івасика не втне. Але-ж як що чита́ч хоч мало не багато механїзм читання подужав, та маѥ не дурну голову, то ви сьміливо можете йому дати до рук народні повісти Левіцького та Квітки. Він може довго й мучити ме яку „Кайдашеву сїмю“ чи „Марусю“, але таки домучить, дочитаѥ й зрозуміє. Далеко поганїйше зрозуміє він речі ескізні — М. Вовчкові напр. і вони йому не сподобають ся. Це доводить мене до відмови на друге питання: Чого вимагають мої слухачі та читачі від книжки? Вони вимагають від книжки не ескізности, а е п і ч н ь о ї д о к л а д н о с т и, і книжка з літературнього боку о стілько їх вдовольняє, о скільки вона досягає такого типу. Але опріч вимог літературних, є в моїх слухачів та читачів ще й вимоги м о р а л ь н і від книжки. Але тут я мушу трошки збочити.

Скільки разів чув я від своїх читачів такі напр. питання: „А що Богдан Хмільнїцький — коли він був: тодї, як і Тарас Бульба?“ — або: „От у вас багато патретів, — чи нема у вас Марусиного (з Квітчиної повісти) патрета?“ — Спершу такі питання мене дивували, а потім я зрозумів, в чому тут річ. Ви памятаєте, як *Кум* казав про Устю з „Інститутки“ М. Вовчкової:

— Сібірна й Устя — усе дозна! Це-ж вона й росказуѥ. Пан-би не здумав писать, а це все Устя росказуѥ.

Або як *Кухар* про повість „М. Джерю“ казав:

— Ну, хто його списував? Не самі-ж вони писали! Хіба він (автор) слїдом за їм ходив, що знаѥ, що й рогачем підпірало?

Вся річ в тому, що мої читачі та слухачі нїяк не розуміють, що можуть персонажі з творів істнїти тільки в творчій уяві, а вважають, що це були с п р а в ж н і л ю д и і що повісти та оповідання не суть тільки овощами творчої фантазиї, а суть ж и т т є п и с а м и л ю д и й, щó с п р а в д ї ж и л и

на сьвітї, і з сього погляду життєпись Б. Хмільнїцького і повість про Тараса Бульбу речі у їх цїлком однакові.

Що повстає з такого цїкавого погляду на книжку? Те, що мої читачі та слухачі люблять читати або слухати книжки, де оповідано про гарних людий, і не люблять або менш люблять ті книжки, де описано поганих людий.

Воно й зрозуміло. Коли персонаж з повісти стає моєму читачеви за справжню живу людину, то він і поводить ся з їм, як з справжньою живою людиною. А в справжньому живому життї яких людий більш бажаємо ми бачити? Запевне тільки гарних. Ось через віщо й мої читачі далеко більш люблять читати книжки про гарних людий. Як в життї шукає людина гарних людий, щоб здобути від їх і собі чогось гарного, так і в книжцї мої читачі шукають гарних прикладів, шукають моральної науки.

Дуже важлива, як на мій погляд, річ виникає з сього, коли мої читачі так серіозно дивлять ся на книжку, то нїчого й казати, що вона мати ме для їх далеко більше значіння, нїж для читача інтелїґента. Читач інтелїґент прочитає та й кине казку про „Черепяні гроші“, що переробив д. У. Гармаш, а читáч мій її прочитає або другого попрохає прочитати і почне міркувати над тим, чи гарно батько зробив, що синів одурив, осудить батька, що він звелїв себе поховати пишно і тим примусив синів ускочити у великі трати, але-ж незмірно більш осудить синів і стане цїлком на батьковому боцї і почне казати, що „отакі книжки треба давати дїтям читати“, і потім почне у мене купувати цю книжку так, що й не стане всїм. (Я оце оповідаю те, що справдї було). Але-ж коли такий вплив має книжка [в справах моральних, в справах межилюдських відносин, а не в наукових та утилїтарних — то зовсїм інша річ], і коли з „гарнонавчаючої“ книжки мій читáч здобуде далеко більш користи, нїж інтелїґент, то за теж і з „погано-навчаючої“ видобуде він далеко більш зла, нїж той таки інтелїґент.

А коли се так, то на всякого письменника, що схотїв-би писати для моїх читачів та слухачів, накладають ся такими поглядами на книжку дуже серіозні обовязки. Він повинен, пишучи книжку, що читати муть мої слухачі, раз-по-раз дивити ся за тим, щоб не сказати чого такого, що воно зоставшись незрозумілим, або невірно зрозумілим, могло-б дати моєму читачеви погану моральну науку. Приклад такої помилки усяке може знайти, згадавши про те, як мої слухачі зрозуміли „Про злодїя у селї Гаківницї“.

Виникає з сього, що неґативних типів у писаннях для моїх читачів не повинно бути? Сподївáю ся, що нї. Неґативні типи можуть бути і повинні бути, коли вони і в життї є, але вони повинні бути обмальовані так, щоб мій читáч відразу зрозумів, що це тип неґативний і що його тут поставлено тільки на те, щоб показати, як не треба робити.

Сподївáю ся, що те, що я зараз сказав, нїхто не зрозуміє яко пораду ліпити на персонажі карточки з написами: „се злочинець, а се доброчинець“, бо з того, що я оповідав перш, було видко, що мої читачі розуміють, що Інститутка тип неґативний, а М. Джеря, не вважаючи на всї свої вади, належить до типів позитивних. Річ виходить не в етикетках, а в артистичности, з-єднаній з виразно видним авторовим сьвітоглядом.

Придивляючись потім до моїх слухачів та читачів я не міг не помітити, що вони не однаково дивлять ся на книжку і не одного в їй шукають. На підставі того, що тут казано, а також і всього мого досьвіду я насьмілююсь сказати, що, коли не помиляюсь, всї вони подїляють ся на такі чотири ґрупи:

а) таких, що́ в читанню шукають моральної науки; такі дуже охоче читають книжки релїґійні і не люблять усяких інших, [illegible]бливо повістий, де багато казано про кохання; з „небожес[illegible]их“, як вони кажуть, книжок, вони прихильні бувають [illegible]о тих, в котрих виведено позитивні типи, — так *Ба*[illegible]ильна була до Квітчиної Марусї;

б) таких, що́ дивлять ся на речі ширше: мораль і в їх стоїть по сам перед, але вони цїкавлять ся і наукою, хочуть знати систему сьвітобудови, власну старовину, громадські порядки в других народів. Такий напр. *Кум*: він признає тільки белетристику історичну, але вірить їй, як історії, і найбільш любить читати книжки про мораль, сьвітобудову та історию;

в) таких, що́ шукають в читанню забáвки; сї не люблять „божественних“ книжок та й наукових; як що мало розвиті, то читають казки, а більш — романи та повісти; таких найбільше — до їх належить напр. *Олена*, що́ читала багато і вкраїнських і росийських повістий, але не може дочитати до краю без великого примусу і дрібненької наукової брошурки;

г) таких, що цїкавлять ся і релїґією та мораль, і наукою, і літературою; таких найменше; з таких у мене сама *Христя* та може *Кухарка*; се найсимпатичнїйша мінї ґрупа, але на превеликий жаль вона заснóвуєть ся несамостійно і починає істнїти тільки там, де є серед тих читачів інтелїґентна людина.

От на які ґрупи, як що не помиляю ся, подїляють ся мої читачі та слухачі. Чув я не одного разу і читав навіть, що селянин звичайно дивить ся на книжку з утилїтарного погляду і шукає в їй найсамперед практичних відомостий. Правда, траплялось мінї, що приходили до мене селяни і прохали подивити ся у закони, але за увесь час мого десятирічнього пробування на селї — тут і по других місцях — я не стрів ні одного читача, що́ попрохав-би в мене книжку про закони, про ґосподарство чи про яку іншу практичну річ.

Кінчаю на сьому і не зважуюсь нїчого більш казати навіть про своїх слухачів, щоб часом з шляху певних фактів не збочити на шлях може й мудрих, але тут цїлком шкодливих гіпотез. Додам тільки ще одно про річ вже іншого порядку.

За не дуже довгий час мої читачі перечитали всю мою сїльську бібліотечку (книжок 200) і я опинив ся в становищі людини, з котрої правлять гроші, а вона не має чим платити. Справдї: багато дечого вкраїнського стало вже рарітетом бібліоґрафічним, нї по яких книгарнях його не викопаєш, а того, що є, дуже мало. Це-ж то в мене було мало, що я мав змогу мати такі книжки, що їх селянин нїколи не добуде [напр. „Чорна рада“, три томики М. Вовчкових творів, „Інститутка“ та інш.] — здебільшого просто через велику цїну [напр., щоб прочитати „М. Джерю“, треба купити за 2 рублї „Раду“]. Таким побитом до села дійде хіба який десяток дрібненьких брошурок. Сього мало, незмірно мало нашому мужикови, що́ хоче читати. Коли ми хочемо, щоб наш мужик не москалив ся, то, проміж іншим, повинні дбати й про його читання, — а що-ж тепер може мужик читати? Нїчого затóго, опріч московських „лубочних“ виданнїв...

Ще одна річ. Дорослому чоловікови я дам і „Бурлачку“ Левіцького, і „Сердешну Оксану“ Квітчину, а хлопцеви, дівчинї недорослій? Чи невже-ж я можу дати їм „Бурлачку“? А що-ж я їм дам? Всї брошурки вони поперечитували — що-ж їм даси, опріч двох-трьох книжок, як не „Катерину“, „Бурлачку“, „Оксану“, „Три долї“? А треба-ж зауважити, що сїльські читачі се й є переважно молодь, або, краще сказати, затóго сама молодь. Що-ж їм читати?

Так ось мусимо: а) дати книжок більше і б) дати книжок для молодї, і нарештї додам ще й в) дати книжок більших, бо брошурки вдовольняють тільки починаючих читачів, а іншим треба вже більших книг.

Мусимо, — скажуть, — але де-ж їх возьмеш? Хіба книжки можна робити, як чоботи?

На це вже, — здаєть ся мінї, — відмовив д. Чайченко у своїй замітцї „Популярні книжки“ („Зоря“, 1891, чч. 1—6), кажучи, що усяка осьвічена людина, що́ вміє писати рідною мовою, може зробити який переклад чи перерібку хоч і не високої артистичности, але просту й зрозумілу. Такі перерібки є і по багаччих літературах і мають інодї дуже поважне значіння в справі народнього читання. А що се річ не така важка, як може декому здаєть ся, то наведу хоч оцей приклад. Д. Устенко-Гармаш видав книжку „Сьміховини“. Він хотїв там дещо „творити“ і вийшла з того сама „сьміховина“. Але він таки видав ще й книжку „Черепяні гроші“, хоч і не своє, хоч і перерібку, але книжку, що́ подобаєть ся селянам і може й користна їм буде. Чом-би усїм отаким дд. Устенкам, Кернеренкам та іншим не залишити своїх порываннїв до Парнаської верховини, а ступити на нижчий, але незмінно користнїйший шлях — писання для народу хоч-би таких книжок, як „Черепяні гроші“ або „На півночі“ та „На Кубанї“ д. Спілки?

Чом-би їм не зрозуміти, що їх віршів та сьміховин не читати не міхто: народ уже тим, що їх писано для інтеліґенції; а інтеліґенция тим, що вони — нїсенїтниця; а такі книжки, як вище згадані читати не мужик дякуючи. Правда, парнаська верховина дуже привабливо блищать, а стежка долї дуже не блискуча. Але-ж не треба забувати, що парнаська верховина здебільшого тільки блищить у горі, а та стежечка веде до великого незмірного по своїй вазї дїла: дїла просьвіти народних мас, дїла з-єднання цих мас з інтеліґенциєю в одну осьвічену повну национальної самосьвідомости, дужу духом, велику вкраїнську нацию!...

Б. Вільхівський.

В справі язиковій

і декотрі замітки про книжки для українського люду.

(Далї.)

Дальше уважати-б також на декотрі провинціоналїзми, котрих нїяк не мож розширяти, бо они суть двузначні. (Вирази двузначні лучають ся і в інших язиках). І так закликати, кликати кого в українськім часто: кого гукати, погукати — у нас в Галичинї говорять: гукають ся безроги; кнороз (укр. кнур) зове ся подекуди „гукар“; а межи Гуцулами „гукля“ = meretrix. Очевидно, що таких і тим подібних двузначностей вистерігати ся належить.

Декотрих хоть і зовсїм добрих провінціоналїзмів не можем уживати іменно в школї, щоб запобічи путаници. Кишка товста (Dickdarm), нитка товста тому не скажем, бо у нас товстий значить: fett а грубий dick. Про тоє: товста печеня (печеня або печениця Braten укр. печене), товстий борщ, але груба дошка, груба нитка, груба кишка (товста кишка мало-б значінє инше).

Язик літературний вироблює загал письменників, при чім, розуміє ся, талановитші ведуть перед. З сего однакож не слїдує, щоби науково говорити про язик був кождий письменник здібний. Иншими словами: фільольоґія бере для себе грунт в творах письменних і устних народа — та єсть осібною, специяльною наукою. Найлучший поет і найздібнїйший повістеписатель не раз, буває, не напише хочби і дрібної статтї язикової.

Відтак перейдем до подробиць. П. Ч. критикує п. М. що до виразу „невіста“. Можна мати сподобанє в стихах п. М. або нї — се лишаєм до волї — хоч по нашому многі поезиї п. М. суть того рода, що моглиби бути окрасою в кождій літературі европейській — та инша річ, що до язика самого. Єсли хто печатно ширить фальшиві понятя о язицї, то того пустити мимо не можна. П. Ч. уважає вираз „невіста“ польским — п. Ш. же каже в ч. 20. „Зорі“ р. 1891. „От на таки[illegible] слїд би не звертати увагу, бо у нас на Україні це слово назове, хто хочте, московським.“ Отож нї, добродії! власне слїд звернути увагу на тото слово. П. Ч., видко, не знає добре польского языка; в польськім бо єсть слово niewiasta більше книжне, а в розговорній бесїдї лише рідко коли уживає ся; в галицько-руськім же слово „невіста“ єсть дуже звичайне. Єсть не лишень вираз невіста, але і невістиця, невістуля, невістка (жінка сина; на Україні у Вовчка після словарця при повістках залученого в значінню: братова) невістичка, невісточка, невістонька; невіхна. — adject. невісточий, невістчин Коло Косова звуть „невістульки“ а коло Жабього „невістки“ зілє Chrysanthemum leucanthemum, а то за для того, бо кошички цвітяні (Blütenkörbchen) сеї ростини подобають на голови невіст, білим рантухом обвязані. „Вироби невіст завалівських“ в польськім звучить: wyroby kobiet zawałowskich. Коли-б сказати „niewiast zawałowskich“ було би се в польськім язиці чудно, і як сказав-би хіба який жид, що дума[illegible] по руськи дословне толкує свою гадку по польськи: Ко[illegible], слово невіста єсть галицько-руське [illegible] єсть малоруське і не слїд єго уважати московським. Із спору за-для слова „невіста“ для мене висновок (conclusio) такий, що оно потеряло ся на Україні, як богато инших руських виразів уцїливших лише в наших гірських нарічях як пр.: днесь, єсли, рінь, бездна, даві, давішний, много і пр. Докори пп. Ч. і Ш. були би тогдї подекуди справедливі, коли-б п. М. писав в нарічю українськім; тим часом він пише языком малоруським і зовсїм розумно уживає в нїм слів із всїх нарічий того-ж языка.

Що до форми „Весталькы“ я-б також був за формою „Весталки“, але се сама дрібнїйша дрібниця, котра на чистоту языка нашого не впливає. Таж і люд наш говорить ріжно: пилно і пильно, горівка, кужівка і горілка, кужілка, а подекуди навіть горілька (зорілька), кужілька.

Стрільба́ значить в малоруськім стрілянє пр. за димом не видно, за стрільбо́ю не чути. В польськім strzelba Flinte, в руськім ручниця, рушниця по гуцульськи: кріс.

Ляти. На Україні говорять: лити (старослов. *лити*), у Лемків ляти, (старосл. *лияти*), в східній Галичинї переважно льляти, нальляти, зільляти. Всї ті форми мають свою основу; про тоє уживаючий форми „лити“ не має причини виносити ся над того, хто каже „льляти“.

Не ручу. В Дрогобичи уживають ручити ся, але також часто опускають „ся“.

Благати слово більше українське, нїж галицьке.

Недавно я по за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало
І виблагав. (Шевченко).

Обнімітця-ж, брати мої,
Молю вас, благаю. (Посланє Шевченка).

Кришталь. Єсть то слово грецьке: κρύσταλλος. У Лемків звучить: криштал пр. в пісоньці: Гандзю, Гандзю! білий криштал, Дораз би я к тобі пристав і пр. — у Гуцулів подекуди „хрусталь“ (як в росийськім). Та коло Станїславова (Вовчинець) „хрусталь“ означує хрущa масвого (Melolontha vulgaris). Думаю, в книжках нам би уживати „кристал“ — та єсли-б хто ужив форм місцевих, се для чистоти языка нашого не великої ваги.

Сніжний, сніжистий се слова так правильно утворені від „сніг“ і так легко зрозумілі кождому, що шкода про них і розводитись. Галицький люд каже: сніжна зима або завальчи́ста, зава́ліста = коли богато паде снїгу. — „сніжний“ також в значінню білий, schneeweiss, niveus.

Гомін. Люд галицький сьпіває:

Го́мін, го́мін по діброві,
Мати сина проганяє:
Іди сину геть від мене,
Нехай тебе Турки візьмуть.

У нас на Підгірю скрізь уживає люд: гомін genit. гомону = Schall, sonus або гоміт genit. гомоту Getöse. — Гомонїти або гомотїти пр. хлопці гомотят. Щось гомоти́т в лїсї.

А у Шевченка (Гайдамаки) находимо: Цитьте лишень, здаєтця, дзвонять! Та нї то люде гомонять. Коли-ж в українськім уживають слова: „гомонїти“, то subst. го[illegible] легко з сего вивести; наперед бо мусїло повстати: гом[illegible], а відтак доперва: гом+онъ—ѣ-ти. Корінь тот сам що у українського слова га́м, галицького гамір.*)

Подібно говір, говорити, розговор, поговор.

То́пір уживане скрізь в Галичинї, а в гірських і підгірських селах відрізнити топір від сокири і мала дитина знає. Гуцули носять топірцї або топірчики — красно „жировані“.

Звук, звучати, уживає люд коло Синевідська. Гр[illegible] мецьке klangvoll я утворив вираз: „звучистий“; звук=Klang, Schall; голос=Stimme.

окови. (оковати, заковати). Заківка у коси (у Гуцулів). — Бойки коло Синевідська говорять: око́ви або заковы = кайдани. Тяжкі закови.

*) Верхратський уживає гомінниця в значінню Resonanzboden, голосниці = Schallöcher — а в зоольоґії голосник Stimmritze. *Ясин.*

но, іно слова уживані дуже часто Русинами більше на захід висуненими, вже від Перемишля почавши. В Лемківщині звучать тії слова: лено, лем.

ну-ко єсть провінціоналїзм, котрий однакож неславі нашому язику не приносить.

До якихсь там „рутенїзмів“ належить по гадці п. Ч. також слово „сьвітич“, котрого уживають Бойки і Русини Мармарошські. [гл. І. Верхратського „Знадоби“ до уложеня словаря южно-руськ. 1877, стор. 62.]. Сьвітич місце на припічку, де кладуть скалє, котрим сьвітять. — Тогож автора: Ueber die Mundart der Marmaroscher Ruthenen. Stanislau 1883. на стор. 48. сьвітич Leuchter (оттак тоє, що по книжному сьвічник, підсьвічник а дуже часто у нас з нїмецька ліхтар). Впрочім „сьвітичем“ або „сьвіточем“ зовуть також і самі скипки, котримн сьвітять, а в околици Синевідська каганець: „мисятко черепяне, що до него вли́ват оливи альбо олію, альбо даст масла, тай запалит ґніт і сьвітит“.

Не знаю, чом жахає ся п. Ч. слів утворених; кождий майже писатель творить слова; коли утворить добре, так тоті слова приймуть ся; слова нездалі звичайно не звертають нї чиєї на себе уваги. Виступати против слів хібно утворених лишень тогдї, коли через їх розширюванє чистоті язика грозить ушкода.*) Як і дуже ремствує п. Ч. против „людство“ „дійство“ — так здає ся нам, тоті слова таки счастливійше утворені, ніж віршобудова, віршовник, насьмілюватись, невикрутний, мовний мотлох, рвія, знесилити ся и т. и. Ми правда далекі від того, щоби авторів за тих кілька слів порікати — але єще дальші, щоб тії ними утворені слова приняти. Та заслуга писателя цїнить ся загалом після того, що він доброго зробить для рідної словесности, а не після яких кілька слів неудатних.

Відтак перейдем до деяких слів поданих добродїєм Ш. „видав своїх товаришів“ в значіню: виявив, зрадив. В тім значіню уживають того слова також Русини галицькі і Поляки. Як звісно, одно слово може ріжні мати значіня. І так видати значить: 1) ausgeben. видати богато гро́ший. 2) austheilen видав людям обід. видати обрік для ко́ний. 3) herausgeben. видав заставлені коралї. 4) vermittelst Druck veröffentlichen, verlegen, auflegen. книжку видати ein Buch verlegen oder auflegen. виданє книжки Verlag eines Buches, Auflage. 5) verrathen, angeben. видав головного виновника. 6) ausliefern. видав єго в руки неприятелїв. 7) ergeben, erzeugen. праця видає хороші плоди. 8) verheiraten. видати дочку. 9) ausstellen. видати квит (квитанцию).

впорядкувати значить довести до ладу, до порядку ordnen. — напечатати drucken. І так н. пр. видало „Руське товариство педаґоґічне“ виборовий збірник поезий Шевченка, впорядкував збірник п. Г., а напечатав властитель печатнї п. Н.

переклад або перевод Uebersetzung; переказ Ueberlieferung, Tradition. Яка ріжниця межи „перекласти“ а „переказати“, покаже примір слїдуючий. Василь служить в містї в війську. Вільним часом вийшовши на прохід стрічає на ярмарку знакомого чоловіка з рідного села, Петра, здоровить єго, засилає поклон всїй рідні і знакомим в селї та просить: „будьте ласкаві, перекажіть братови, най менї пришле нові чоботи та грошенят з-пару!“ Очевидно, що тут нїхто не скаже: „переведіть“ або „перекладіть“. З єго виходить, що переказати має обширнійше значенє, ніж перекласти, перевести; бо переказати можна і в тій самій бесідї, а навіть тими самими словами; тим часом перекласти мож лишень на другу мову.

Завіса. „Завіси“ кажуть у нас на желїзні бігуни у дверей; „завісою“ називають у нас також завішену плахту, куртину. На Україні чув я „занавіс“, п. Ш. подає „занавісь“; тих слів наш люд в Галичині не уживає. — Знані суть шапки „на завісах“ галицько-руських міщан, звичайно з сивого смушка, з синим верхом, з заду розпороті і перевязувані стяжочками синими і жовтими „завісами“. Завіса (коло Дори в Гуцульщині) = бальок поперечний до вішаня шматя. — Завісь або завіс (в Жабю в Гуцульщині) = зависаюча скала́ именно над рікою; завісистий беріг.

дїя Act. (Коли вже приняли, нехай здорове буде!) — справа Angelegenheit, орудка, дїло. Жизнева справа Lebensverrichtung (в зоольоґії); вчинок That, Handlung. Співають: За що-ж мене мужу бєш, за які учинки, Ци-ж я тобі не напряла за рік два починки?

явa сцена, Scene. — вихід тут не одвітний, бо актер иноді виїзджає на кони або припливає човном. „Вихід“ означає 1) Ausgaug. туда вихід на обору. 2) freier Ausgang, Spaziergang. маєм вихід що неділї. 3) Rettung. нема виходу es gibt keine Rettung. 4) Reconvalescenz, Genesung. Кому на вихід, тому на здоровлє (пословиця); вийти з тяжкої хороби von einer schweren Krankheit genesen. 5) виходи plur. tant. Abort.

мотив пісьнї = посьпів (як на мене, то-б не цурав ся слова: „мотив“).

збірник — у нас скрізь уживає ся в книжках, (можби також сказати збір або збірка); на Україні оно трохи пригадує слова „зборщик“ та се ще не велика біда; — складка, складчина значить у нас Collecte, Einsammlung von milden Gaben; а вже зовсїм що іншого „скіпщина“. Єсть то податок, який дають декуда селяне своєму душпастиреви доброхіть збіжем.

(Конець буде).

Лосун.

*) Часом бувае, що слово не конче вдатне зискає загальне уживанє. І так на пр. слово „справозданє“, з котрого і самі Поляки не конче задоволені, уживає ся дуже часто галицькими Русинами, хоть оно зложене, а при тім утягле. Я-б предложив на нїм. Bericht, польск. sprawozdanie росийськ. отчетъ — нове слово иною утворене: „звіт“ — Berichterstatter sprawozdawca = звітник, звітуватель. Bericht erstatten, prawę zdawać, давати звіт, звітувати. — *Лосун.*

ЯКІВ КУХАРЕНКО.

[Портрет на стор. 141].

Про життя талановитого українського письмовця наказного отамана Війська Чорноморського Якова Герасимовича Кухаренка маємо дуже мало звісток. В Харкові, де Кухаренко відбув науки, спізнав ся він в сорокових роках з Костомаровом, і в р. 1836 написав драму „Чорноморський побит“, в котрій з-образив життя та звичаї кубанських козаків межи 1794 і 1796 роками, коли прикубанські степи заселялись Запорожцями після Сїчової руїни. Драма ся дуже сподобалась сердечному приятелеви Кухоренка Т. Шевченкови. Шевченко сам в 1842 р. віддав єї в цензуру. На лихо Кухаренко цензуровану рукопись відіслав своєму приятелеви в Харків, де вона і пролежала до р. 1861, поки не визволив єї д. Куліш і не надруковав в „Основі“ за 1861 р. [Д. Старицький переробив „Чорноморський побит“ на оперетку, до котрої М. Лисенко написав музику]. В „Основі“ опріч „Чорноморського побиту“ були ще надруковані оповідання: 1) Вороний кінь; 2) Пластуни; 3) Вівцї і чабани в Чорноморії. В 1880 р. п. Піскунів видав „Збірник творів“ Кухаренка, куди увійшли всї показані вище працї. Щирий патриот і великий знавець запорожської старовини — Яків Герасимович багато збирав ся писати і певно лишив-би чимало цїкавих праць коли-б нагла і трагічна смерть не забрала в нас сього талановитого дїяча на рідній літературній ниві. 26-ого вересня 1862 р. Кухаренко умер черкеським полоненіком. На дорозї з Катеринодару в Ставрополь, куди їхав Кухаренко з своїм зятем — 19 вересня напало на них кілька кінних абаздехів. Завзято оборонявсь старий вояка один проти восьми — та не рівні були сили. Черкеси звязали обох полоненіків, привязали їх до коний і погнали.

Дві ночи мчались Черкеси, пробираючись крізь кордони: тра було проїхати з 200 верстов ярами та балками, ховаючись від людського ока. Кілька разів падав Кухаренко з коней, кілька разів перепливав через холодну воду річок і, змучений фізично і морально, опинивсь в абаздехським аулі, де незабаром і вмер лишивши заповіт поховати його в рідній Чорноморії, в коханій козацькій землї. Скоро чутка про полон ґенерала Кухаренка долетїла до Катеринодара — син покійного писателя Осавул Степан, дуже популярний між Черке-

сами, поспішив визволяти батька з неволї, але опізнившись і застав лиш холодний труп, за котрий Черкеси хотіли 6000 руб. Невтішний син, викупивши трупа, привіз домовину батька до Катеринодару, де 6 жовтня 1862 р. і поховано отамана Кухаренка на кладовищі за го́родом. Просте козацтво плакало, ховаючи свого батька-заступника. І не диво: люди, котрі знали Кухаренка, згадують про нього, як про вельми симпатичного, щирого чоловіка з добрим та мягким серцем. Під кінець заслання Шевченка Яків Герасимович листував ся з ним та пересилав йому гроші. Шевченкови дуже бажало ся по дорозї з Новопетровського відвідати старого отамана.

Часті зносини з петербурською „Громадою“, розповсюдненнє, о скільки було можна, просьвіти межи своїми земляками на рідній мові, праця на лїтературній ниві, тодї ще убогій, все те доводить, що Кухаренко робив, що міг для своєї країни, і через те заслугує на вдячну память наших громадян.

З. Козуб.

Лист Якова Кухаренка до Зосима Фед. Недобаровського.*)

Катеринодаръ 17. квітня 1862 року.

Ота́къ то Пова́жний Пане Со́тнику! Приїхавъ я додо́му на стасній неділі, усіхъ своїхъ заста́въ въ до́брімъ здоро́вы. Питаю: чи бага́то полу́ченно книжо́къ Осно́ви? — ні о́дної и неба́чили за се́й рікъ. — Подумавъ я собі: забу́ла мене́ рада́ція. Писа́въ я Олекса́ндрі Михайловичу объ сёму, тай незна́ю чи помо́жецця. Потурбу́й іого Па́не бра́те! Ві́нъ захлопо́чецьця то впъя́ть забуде, а до мене пристаю́ть добрі лю́де та знай питають про осно́ву. Незна́въ уже́ я, я́къ імъ брехáти, та чита́въ всі свя́тки торічню Основу. — Отака то пи́нхва, спіткáла мене́. Якъ що́ тре́ба гро́ші, то напиши́ до ме́не я ви́шлю.

Пиши́ будь ласкавъ Зо́симе Хве́доровичу до ме́не: Чи здоро́ва Твоя́ Па́ня съ ди́точками; чи здоро́въ Пова́жний Па́нъ Семе́нъ Степа́новичъ зъ Па́нею и зъ дітками? Якъ іого до́ня? Чи ій лу́чше ста́ло, бо Московській лі́карь увевня́въ Семе́на Степа́новича, що та́ хи́рна хворо́ба одче́пицьця одъ не́ї. Мині ду́же жа́ль ій и хоче́цьця зна́ти про ій здоро́вья. Що діецьця въ громаді? Я ій ни́зько кла́няюсь, неха́й здоро́ви будуть. Якъ живе́ Заступе́ць: чи вподо́бала грома́да Аркушъ що ві́нъ ма́въ писати? — Я не пишу́ до Високопова́жного Панька́ Олекса́ндровича́, ду́маю що ві́н удра́въ на вкра́іну, бо ві́нъ | неха́й здоро́въ буде | на прощанні сказа́въ, що пої́де. А я́къ що ще́ непоїхавъ, то я́ проси́ іого́: неха́й поту́рбуе Осно́ву, щобъ вона́ мене́ такъ шви́дко незабува́ла. А я́къ уже́ поїхавъ Панько́ Олександро́вичь въ Украі́ну, то пиши́ будь ласка́въ, щобъ я знавъ.

Цілу́ю Тебе́ мій лю́бий Со́тнику! Нехай тебе́ съ сімьею Бо́гъ боро́нить відъ усякої напа́сти. Буває́й здоро́въ и щасли́вий, та незабувай прихи́льного до те́бе по всяко́ часъ Яцька Кухаря.

*) Оріґінал сего листу, писаного виразним почерком на трох сторонах звичайного листового паперу з водними лїнїями, переховує ся в нашій редакциї. Ту подаємо дослівну єго копію. — *Ред.*

ЛЇТЕРАТУРА.

Твори Василя Чайченка друкують ся заходом і під наглядом редактора „Зорі“ Василя Лукича коштом товариства імени Шевченка в окремім виданю. В маю с. р. появлять ся два перші томи, а третій — з кінцем сего року. В пе́ршій том увійшли оповіданя: 1. Екзамен. 2. Без хлїба. 3. Сестриця Галя. 4. Сама, зовсім сама. 5. З згадок про дитячі лїта [І. Дядько Тимоха ІІ. Ксеня.]. 6. Хата. 7. Непокірний. 8. Нелюб. 9. Зустріч. 10. Каторжна. 11. Утїкачка. 12. Байда. 13. Оповіданнє про Павла Хлїбороба. 14. Дрібнички [І. Чудова дївчина. ІІ. У церкві. ІІІ. Вéрби. ІV. Квітка. V. Вітер. VI. Лїс]. 15. Дїти [І. Олеся. ІІ. Грицько. ІІІ. Украла. ІV. Кавуни]. Другий том обіймає повість „Соняшний промінь“, — а в третїй — увійде повість „На розпуттї“. Виданє (вузка 8-а) друкує ся на папері велїновім і на звичайнім. Не сумнїваємо ся, що перше повне виданє творів так талановитого письменника, котрий в нашій лїтературі займає вже визначне місце, повитають усї осьвічені і тямущі земляки радо і щиро.

ШТУКА.

Вистави. 12. (25) лютого в „Историческомъ музеѣ“ в Москві отворено виставу образів. І. Е. Репина. Між ними займають перше місце з більших „Запорожцї“ [котрі закупив цар за 15.000 руб.] і „Явлений образ“ (репродукцию єго помістив „Дневник Артиста“ № 1); з менших виставлено: „По слїдї“ — образ представляючий молодого Запорожця, що́ степом жене ся за Татарином; — „Арешт на селї, — „Хатка на Запорожі“, — „Петрушка“ (купив Терещенко за 600 руб.) „Українка“ (купив Харитоненко за 1500 рубл.) і инш. — На академічну виставу в Петербурзї надіслав Осип Брандт велике полотно, представляюче „Поворот Запорожців по побідї“; образ визначує ся гарним кольоритом і вервою. В. Матте виставив 6 ґравюр, між котрими визначують ся: „Запорожцї“ з образу Репина, „етюд Запорожця“ і „Українка“ — також пісьля Репина. — На передвижній виставі в Петербурзї звертали увагу між иншими два невеличкі українські образи артиста Савіцького: „На баштанї“ і „У себе на хуторі“.

В. Січовик.

ТЕАТР.

Вістки. Товариство М. Садовського давало в мясницї вистави у Москві в театрі Шелапутина із знаменитим успіхом касовим: каса виказала доходу 17.000 рублїв. — Трупа Деркача гостила в Тіфлїсї, де грала „въ казенномъ театрѣ“; відтак переїхала до Єлисаветполя. Поводилось трупі добре, одначе репертуар єї зовсім давний: з нових творів не виставлено нїчого. В товаристві головну силу становлять сам директор а відтак артистки Свѣтлова і Петраковська. — В другій половинї 1891 і в зимовім сезонї 1892 р. в Ставропольї кавказькім йшли в місцевім театрі також українські вистави товариства Лаврівської-Долонської під режісериєю Кузнецова-Єрмолова. — В тім самім часї в Бериславі, Кахівці, Алешках (Таврич. ґуб.) і в Богодухові давали любителї вистави з репертуаром переважно українським.

Нові твори. Проф. Наталь Вахнянин викінчив оперу в дїях під заг. „Купало“. Лїбретто написав сам композитор. Судячи по виконуваних вже давнїйше на концертах деяких уривках, опера повинна бути дуже гарна, повна мельодій і цїнна. Обовязком дирекциї львівського руско-народнього театру буде зазнайомити нашу публїку з новим твором талановитого композитора. — М. Кропивнїцький написав нову драму „Титарівна“, з котрою надіємось познакомити невдовзї наших пов. читачів. — Товариство М. Садовського виставило в мартї с. р. у Москві нову комічну оперу Горілова під заг. „Добрі сусїди“, до котрої лїбретто вистачав Синельників. В дїйсности се справдешна оперетка, написана пісьля усіх дотичних правил; в нїй нема анї сантїменталїзму, нї мельодраматизму, за те знов чи не за багато темних фарб: на сценї надто вже часто сварать ся а навіть бють ся. Але мимо те в лїбреттї так повно дотепів і комічних сцен, що в часї вистави [на дохід артистки Ратмірової] в театрі съміялись

усї: публїка, орхестра а навіть самі граючі артисти... — М. Садовський зладив нову драму в 4 дїях під заг. „Нїкандр Безщасний“, котру виставлено в мартї с. р. у Москві на єго дохід. Має се бути перерібка, чи — як московські рецензенти кажуть — переклад з деякими змінами „Горькой Судьбины“ Пісемського. Драма ся робить на слухача вельми сильне вражінє, і як критика згідно признає, не уступає в нїчім славному оріґіналови.

Василь Лукич.

БІБЛЇОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Руска читанка для першои клясы школъ середнихъ. Уложивъ Константинъ Лучаковскій, проф. ц. к. львовскои гімназіе академичнои. — Львів, 1892 р. XIV+1—284 стор. 8°. Накладом фонду краєвого. Цїна книжки оправленої 1 злр. 20 кр. [Призначена до ужитку шкільного розпорядком ц. к. Ради шкільної краєвої з ⁹/₉ 1891 ч. 10188.

Зміст: А. Проза: І. Повістки і оповіданя, казки і перекази. ІІ. Оповіданя історичні. ІІІ. Описи ґеоґрафічні, краєвиди і памятники старини. IV. Описи звірят і оповіданя про їх житє. V. Описи і оповідани з житя людий. VI. Розвідки і листи. Б. Поезія: а) епічна: І. Байки. ІІ. Повістки. ІІІ. Думи і думки. б) лїрична: І. Пісьнї релїґійні. ІІ. Пісьнї і сьпіванки. ІІІ. Приказки і приповідки, пословиці і загадки.

Историчнй монографіи Миколы Костомарова Т. VII. Руина. І. Гетьмованє Бруховецкого. [Руска исторична бібліотека пôдъ редакцією Олександра Барвѣньского. Томъ XIV]. — Тернопіль, 1892 р. 151 стор. 8°. Цїна 1 злр. 40 кр.

Двѣ повѣстки. І. Марко зъ Добровлянъ. ІІ. На кредытъ. [Вид нар. у Львові. Рік XI. Книж. 4. Місяць Цьвітень]. — Львів, 1892 р. 36 стор. 16°. Цїна 8 кр. (Першу повістку написав: „Гриць з Підгіря“ а другу — „Володимир з Деревнї“).

Справозданє зъ дѣяльности головного выдѣлу товариства „Просвѣта“ за рôкъ 1891. — Львів, 1892 р 27 стор. 8°.

Без працї. Казка Івана Франка. — Львів 1891 р. 67 стор. 8°. Цїна 20 кр. Накладом Товариства ім Шевченка. [Відбиток з „Зорі“].

Замокъ Делі, повѣсть зъ ирляндского житя Ганны Кірі. Томъ першій. [Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей „Дѣла“ Томъ XLI]. — Львів, 1891 р. (выйш. в р. 1892) 412 стор. 8°.

Сон Макара. Сьвяточне оповіданє Володиміра Короленка. З росийского перевів Нестор Яворовскій. [Бібліотека „Хліборода“ ч. 1]. — Коломия, 1891 р. (вийш. в мартї 1892 р.) 56 стор. 8°. Цїна 10 кр. [Передрук з „Хліборода“].

Ф. А. Костенко. **І. Помылылись.** Водевиль въ 1 д. съ куплетами. **ІІ. Закохани.** Вод. въ 1 д. „Хорови писни народни“. — Новочеркаск, 1891 р. 66 стор. 16°. Цїна 50 коп.

И. П. Котляревскій. **Енеида на малороссійскій языкъ перелицёванная.** [Виданє 2-е „Дешев. библіот.“]. — Петербург, 1891 р. V+290 стор. 12°. Цїна 20 коп.

И. П. Котляревскій. **Наталка Полтавка.** Малорос. опера въ 2 дѣйств. [Вид. 2-е „Деш. библ.“]. — Пет., 1891 р. 59 стор. 12°.

И. П. Котляревскій. **Наталка Полтавка.** Украин. опера. — Москва, 1891 р. 108 стор. 16°.

Ив. Шестаковскій. **Несчаслывая доля.** — Орел, 1891 р. 31 стор. 16°. Цїна 50 коп.

Галицко-русскаа Библіографія XIX-го столѣтія дополненная изданіями вышедшими въ Венгріи и Буковинѣ (1801—1886), составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Томъ II. Выпускъ XX (1878—1879). Львів, 1891 р. 289—312 стор. 4°. — Выпускъ XXI (1879—1880). Львів, 1891 р. 313—336 стор. 4°. — Выпускъ XXII (1880). Львів, 1892 р. 337—352 стор. 4°. Цїна випускови 1 злр.

Свящ. Петровскій. **О штундѣ и протестанствѣ въ ихъ вѣроученіи.** — Одеса, 1891 р. 43. стор. 8°. Друк. 600 прим.

С. Моравскій. **Ѳеодоръ Лиссовскій** (1709—1722). Очеркъ изъ внутренней исторіи Малороссіи въ 1 пол. XVIII ст. — Київ, 1891 р. 63 стор. 8°. Друк. 113 прим.

Влад. Короленко. **Пріемышъ** (Быль). Съ рисунками Е. Бемъ и В. Переплетчикова. — Москва, 1891 р. 18 стор. 16°. Друк. 12000 прим.

Д. В. Марковичъ. **Омелько каторжникъ. Два платочка. На „Вовчомъ хуторѣ“.** Три разсказа. — Москва, 1891 р. 36 стор. 16°. Друк. 12000 прим.

О. И. Рогова. **Сынъ гетмана.** Историческая повѣсть для юношества. Съ рисунками Л. Бакста. — Петерб., 1891 р. 288 стор. 8°. Цїна 2 руб. 25 коп. Друк. 3050 прим.

А. С. Афанасьевъ (Чужбинскій), **Собраніе сочиненій.** Подъ ред. П. В. Быкова. Томъ VIII. — Пет., 1891 р. 419+II стор. 8°. Цїна 2 руб. Друк. 2000 прим.

Русскія древности въ памятникахъ искусства, изд. гр. И. Толстымъ и Н. Кондаковымъ. Вып. 4: Христіанскія древности Крыма, Кавказа и Кіева. Съ 168 рис. въ текстѣ. — Пет., 1891 р. 176 стор. 8°.

Tad. Bułharyn. **Matera,** romans historyczny. — Львів, 1892 р. 359 стор. 8°. Цїна 75 кр.

Bol. Limanowski. **Galicya** przedstawiona słowem i ołówkiem, z rysunkami Włodzim. Tetmajera. — Львів, 1892 р. 154 стор. 8° (з малюнками в текстї). Цїна 1 злр. 56 кр.

б) періодичні виданя.

Дѣло [1892. Ч-а 1—80]. *Оповіданя, повістки, новелї і образки*: Стеф. Пятки — Наслїдники непорадности (1 і 2). О. Кропивницького — Скривджені й нескривджені (4—6, 8—12). І. С. Тургенева [Т. Б-к] — Мушу (42—46). Вас. Чернецького — Родина Ракочих в замку Мункацькім (52, 53, 56—58, 73, 75, 77 і 78). Любомира Бабича — Їай (65 і 66). Вол. Короленка — Ніч перед Великоднем (67). Їі де Мопасана-Василя Ріленка — Чорт (79). *Промови, розвідки, подорожні спомини, описи*: Промова др Ом. Огоновського, виголошена на загальних зборах „Просьвіти“ 13 (25) марта 1892 р. (62). Сави Сливича — Чим люди жиють? (9—11). Корн. Устияновича — Aequam memento, servare mentem in rebus arduis (14) і Під недїлю (31). В Єгиптї — спомини дра Яр. О[куневськ]-ого (15, 17, 18, 20, 21, 23 і 24) і Куда сїялись руські кости? (37). „Молода Русь“ в роках 1869—66 (З рукописи 1866) — (26, 28-30, 32, 34, 35, 38, 40 і 41). Олекс. Барвінського — Іван Амос Каменський (68, 69 і 72). Володим. Шухевича — Музей імени Дїдушицьких (74—76).

Кіевская Старина. [Мартъ, 1892. Томъ 36. Стор. 365—536+IV +2+177—192 в 8°]. Зміст: Теорбанисты Грегоръ, Каэтанъ и Францъ Видорты, А. А. Русова. О торбанѣ и музыкѣ пѣсенъ Видорта (съ нотами), М. В. Лисенка. Малорусскія вирши нравоучительнаго содержанія, П. Житецького. Современная малорусская этнографія, М. Т. Сумцова. Возсоединеніе уніатовъ въ м. Ратномъ волынской губерніи въ 1838 г., Т. Кудринського. Картины моего прошлаго, Б. С. Познанського. Путешествіе импер. Єкатерины II въ Южную Россію въ 1787 г., Г. В. Есипова. Параллели къ повѣсти Н. В. Гоголя „Вій“, проф. М. Т. Сумцова. Документы, извѣстія і замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Изображеніе торбана и кобзы. 2) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича.

Кіевская Старина. [Апрѣль, 1892. Томъ 37. Стор. 1—156+193 —208+32 в 8°]. Зміст: Изъ семейнаго архива: І. Записки Андрея Петровича Рудыковскаго (1796—1874), В. Щербини. Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. Малорусскія вирши нравоописательнаго содержанія, П. І. Житецького. Банкетъ духовный, Мирона. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Картины моего прошлаго, Б. С. Познанського. Нѣсколько словъ о переживаніяхъ въ области внѣшней культуры. Мик. Біляшевського. Михаилъ Ивановичъ Семевскій († 9. марта 1892 г.), П. В. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича. 2) Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда 1612—1699.

Спростованє похибок.

В Ч-ї 7 „Зорі“ в статї „Українська книжка на селї“ на стор. 115 в шпалтї першій в рядках 4 та 5 (лїчучи знизу) мусить бути: „Але-ж не вважаючи на всю високість тієї постатї, вона **не** здаєть ся неможливою, робленою“. Так само на стор. 116, шпальта 1, рядок 19, мусить бути: „запевне **не** пособлять тому“.

На стор. 140 в оповіщеню від Адмівїстрациї „Зорі“ замість „премію Остапа Вересая“ має бути „премію **Тараса Шевченка**“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Мусїй Ш—ко. Замітки критичні і „Десну“, Спасибі Вам, дістали. Помістимо. **Вп. В. Кониш.** Надрукуємо статю і подамо портрет. Другого Вашого бажаня сповнити, на жаль, не маємо змоги. Поручаємось Вашому вирозуміню і просимо о дальшу, навіть і дрібну, літературну підмогу. **Вп. Нат. Полтавка.** Письмо дійшло. Адресовати можна і по нашому і так роблять майже усї. На сей рік у нас зовсїм нема місця на згадані твори; але може-б прислали на конкурс театральний, про услівя котрого найдете блисші вісти в Ч-ї 3 (1892 р. 60 стор.) Взагалї ми бажали-б, щоб як найбільше наших письмовців користало з конкурсу. Фотографию Ш—ка відішлемо небавом. **Вп. Мих. Зубр.** Не підходить до „Зорі“. Може позволите передати „Дїлу“, або голові тов. ім. Ш—ка? **Вп. Мак.** Рецензия на поему „Гашпуся“ буде поміщена. **Вп. Плугатир.** Вірші: „Сам до себе“ і „Щаслива мить“ — не підходящі На письмо (чи як кажете „шрифт“) Ви тільки одні жалуєтесь; иншим воно вельми сподобалось. Не час також тепер робити зміни в азбуцї. **Вп. Самійленко.** Надруковали. Просимо і далї не забувати. **Вп. Вас. Швайченко, Євдошенко Гліб і Микола Гнида.** Непридатне. **Вп. Ів. Степовик.** Прийшло, Спасибі Вам; надрукуємо. **Вп. М. Комар і В. Чайченко.** Письма вислали перед 15 днями. **Вп. Йосиф Жур[ба]...** Надрукуємо. **Вп. Хванько.** Просимо о рецензії на звістні твори драматичні.

Впорядчик части літературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) мая.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 9.

Понад Днїпром.

(Картини.)

(Конець.)

X.

Оксана з Івасем приїхали до дому на саму „кутю“. Зараз повеселїйшало у хатах. Одно другого роспитувало, що і як... Забалакались так, що і не чули, як ще хтось в-їхав у двір.

— Ой, ще хтось приїхав! — крикнула Ганка, глянувши у вікно.

— Хто-ж се такий, несподіваний?

— Ось і я! — весело сказала, входячи у хату сестра Олени Остапівни, струшуючи сьиїг і розвертуючи хусточки на голові.

— Тїтка Маруся! — кинулась до неї Оксана.

— Вона сама! Поможи-ж менї, Оксано, роздягтись; розвяжи лиш ззаду хусточку.

— А скільки тут на вас хусточок! Одна, дві, три, четверта велика... Господи, скільки понавірчували!

— Еге, понавірчували! Попоїхала-б ти пятьдесять верстов, коли мороз такий аж тріщить.

— А попоїхала-б! Ось тільки що з Київа приїхали і — далебі — в одній тільки хустцї...

— Бо ти молоденька, а я вже старенька... А ну, лиш на лежанку погрітись трохи з дороги. Змерзла, аж зашпари позаходили в руки та в ноги.

Олександер Барвінський.

Всї зібрались у купцї коло лежанки.

— Та й давно вже бачила я тебе, моя квіточко, яка ти велика вже стала, — казала тїтка Маруся, оглядаючи Оксану.

— А давно, давно вже бачились... А скажіть, яка я була молодою?

— Химерна дївчина була, проворна та щебетуха. Сама малесенька, а очи здорові такі; ще один жид вглядів тебе та й каже: „Со воно за дитина! Сама як мацина, а оцї, як цибуля!“ Далебі справдї! Характерна була дитина: що схоче, то зробить, нїчим не спиниш, а чого не захоче, то ти їй хоч що кажи — не послухає. Колись отак мати загадувала, загадувала тобі і моїй Наталцї, що у вас тодї вчилась, та бачить, що ви не слухаєте, та й каже жартуючи: „А, бодай вас ледащо взяло!“ А ти зараз і обізвалась: „Як-би нас ледащо взяло, то ми-б тодї зовсїм зледащіли; щоб ви тодї з нами робили?“

— Та се і я не забула, — усьміхнувшись сказала Оксана.

— А то колись не схотілось тобі шити: „Не хочу,

та й годі! От, кажеш, добре жидам! Ніколи нічого не шиють, цілісенький день по дворі грають ся!" А Назар Степанович і каже: „Ну, то йди собі до жидів!" А воно, не довго думаючи взяло та й помандрувало до шинкаря. Вже аж коло шинку нагнали та й привели до дому.

— Оце нагадали про жидів! Та і я щось згадала!

— А ну що?

— Як почала я читати, то дали менї маленьку книжечку, щоб на ній Богови молитись. Я і молюсь на ній, та все дивуюсь, на що то там „три жиди" написано.

— Які там „три жиди"?

— Та хоч і було там написано, все таки я ніколи не казала „три жиди", бо жидів дуже не любила. Колись отак молюсь, а мати і каже: „Господи помилуй!" кажи тричі; бач тут ось і написано: „трижди", по нашому: „тричі".

— А чи не пора нам вечеряти? — спитав Назар Степанович, заглядаючи у двері: — Сьвятий вечір вже зайшов.

— Пора, пора, — заклопоталась Олена Остапівна, — та се ми тут забалакались, згадували всяку всячину.

— Кажіть менї, Олено Остапівно, хто піде за сїном? — сказала нянька; — я он казала Івасеви, та вже, бач, не хоче, соромить ся, чи що... А кому-ж йти, як не хазяйському сину? Чого тут соромити ся! Раз-у-раз так робили...

— Побіжи, Івасю, принеси, — сказала ласкаво мати.

— Ходїм, Опанасе, нічого робити, треба слухати! — Івась з хлопцем побігли з хати і вернувсь з сїном у руках.

— Мамо, вже принїс.

— А що ти несеш? — спитала Олена Остапівна, усьміхаючись; коло неї всї стовпились і собі усьміхались.

— Кажи-ж, кажи, як ми тебе вчили, — шептала Гапка, затуляючись рукавом.

— Курчата, каченята, гусинята...

— Телята, — підказувала Гапка.

— Телята, пуцинята...

— Та сего не треба! Кажи вже: кури та яйця.

— Кури та яйця!

— Ну, а тепер поквокчи, та й сїдай на покутї.

Івась сїв на покутї.

— Ну, дай-же Боже! — сказала Олена Остапівна і налила Івасеви маленьку чарочку вишнївки і подала перїжок.

Івась встав, а на сїні на покутї поставили кутю і узвар. Трохи сїна знїд кутї постелили на столї під білою чистою скатеркою і стали готовити вечерю.

Назар Степанович почастував всїх, обійшовши з чаркою кругом стола.

— От, хвалити Бога, діждались Різдва... Ну, будьмо здорові, стара!

— Дай Боже здоровя!

— Чого се ти, Гапко, так мов соромиш ся? — жартував він, частуючи дівчину; — ну, лиш, разом!

— Еге-ж, то й випю! Будьмо здорові! — і вона ще й підхлюпнула під стелю, що оставалось на денцї.

Багато наставили на столї всякої страви, найбільше риби та перїжків; і з грибами, і з кашою, і з рибою, і з маком. Пісьля всього поставили узвар і кутю.

Тільки що встали зза столу, як рипнули двері і у хату вийшли дві дівчинки.

— Прислали мати кутю!

— Спасибі, спасибі, дітки, — і Олена Остапівна висипала у свою посудину кутю, а у їхню мисочку поклала своєї кутї.

— А се вам гостинець, — і дала кожній по медянику і оріхів.

— Мамо, і я понесу кутю до своєї Хрещеної.

— Неси, коли хочеш.

— Ходїм зо мною, Опанасе.

— Ходїм!

І оба хлопцї, вдягшись у кожушки, вхопили шапки і вибігли з хати.

А на дворі стояла ясна та морозна ніч. Сьнїг блестїв і тріщав під ногами, мороз щипав за уши... Байдуже!

XI.

Весело та людно стало і в хатах у Косаренків, як приїхали до дому на Різдво студенти. Сьпівучий Грицько все ходив по хатах та все сьпівав пісьні разом з довгоносим „Лелекою", котрий приїхав до Косаренків на Різдво, а Гордій сидїв у своїй хатї над книжками, або пропадав десь цілий день. Тільки у вечері, зібравшись у трьох у одній хатї, вони забалакають ся далеко за північ.

— Нас сьогодня просили Гетьмани до себе, — сказав Грицько пісьля обід на Різдво.

— То й поїдеш, — обізвавсь „Лелека".

— А ти, Гордію, поїдеш?

— А чом-же? Поїду.

— Та ще казали, щоб всї були вбрані по українськи.

— Справдї? — дивуючись, спитала мати.

— Еге-ж, мамо, там будуть самі мужики, — засьміявсь Грицько.

— Від того, що повбираєтесь по мужицьки, не станете мужиками, нї! То вже Гетьмани такі завзяті Українцї, щоб все у їх було по українськи.

У вечері паничі поїхали до Гетьманів. Був ясний морозний вечір. В селї скрізь під вікнами славили Христа хлопцї і дівчата. Он з пятеро дівчаток виводять такими голосами:

Ой винесли йому тарілку червінців,
Соколе!
Ой Соколе ясний, паничу красний,
Степанку!
Він червінці узяв і шапочки не зняв,
Соколе!
Ой Соколе ясний, паничу красний,
Степанку!

А там з другого кутка чути парубоцьку пісьню:

Видів-же Бог, видів Творець,
Що весь мир погибає...

Коло одної хати зібрались дівчата і парубки. Хазяйка попросила їх в хату. Вони вийшли і гарно всї засьпівали:

Добривечір тобі, пане хазяїну,
Радуй ся!
Ой радуй ся, земле, Син Божий
Народив ся!

У широкому дворі Гетьманів було вже чимало санок, коли приїхали Косаренки. Коло ґанку стояли санки і з їх вискочили дві дівчини і весело щось щебетали.

— Еге, та тут таки збираєть ся чимало гостий, — сказав весело Грицько.

Веселий гомін доніс ся до їх у сїни, де вони роздягались. Хтось грав злегенька на фортепянї, якась дівчина тихенько присьпівувала; їх нїхто не слухав: ті балакали, ті пили чай; серед хати стояла купка дівчат і щось дуже цїкаве росказували.

— Добривечір! чого се ви на порозї стоїте? — привиталась до Косаренків Оксана, котра зразу вглядїла їх і швиденько підійшла до їх.

— Та роздивляємось-же, куди іти. З надвору нічого не видно у сьвітлій хатї, і вони вийшли у хату, здоровкаючись зо всїма. Тут були подруги Оксанині і деякі дівчата з села, котрі змалечку приходили до Оксани грати ся; були тут і студенти, що понаїздили з Київа на Різдво до дому.

Олена Остапівна сидїла у другій хатї за столом з тїткою Марусею і частували своїх молодих гостий чаєм і всякими ласощами. Тут-же коло неї сидїли батьки і матері і весело поглядали на своїх дітий.

— А ну-же, дїти, засьпіваймо! — сказав Назар Степанович, — засьпіваймо гуртом.

Всї стовпились коло фортепяна. Тїтка Маруся почала грати, і полились одна за другою українські пісьні, одна краще другої.

— Сьпівайте, дїти, сьпівайте! — казав Назар Степанович; — гуляйте, поки гуляєть ся, сьпівайте, поки сьпіваєть ся, поки молоді...

— Танцювати? Танцюєте, дїти, ну-те тропака!

— Добре, тропака!

— Іди вже, стара, заграй дїтям.

Олена Остапівна заграла веселого тропака, і молоді хлопцї та дівчата розходились танцювати. Серед танцю Оксана

підскочила до батька, котрий сидів коло столу з чаркою в руках і балакав з сусідом.

— Оце так! Чи з батьком, то й з батьком!

— Гуляй, старий! — і, закрутивши сивого вуса, з чаркою в руках, пустив ся старий в танець. Натанцювались і насьпівались молоді дівчата та хлопці і посідали вечеряти.

— Будьмо здорові! Дай Боже діждати і на той рік! — примовляв Назар Степанович, частуючи своїх гостий.

XII.

На другий день у вечері такий-же гомін був у Косаренків. Старі Косаренки дуже раді були молодим гостям, і мати, глядячи на веселих дівчат, думала собі: може котра і невісткою буде... Всі хороші, а Оксана таки краща від всіх... Щось наш Гордій дуже багато балакає з нею, все задивляєть ся на неї... Що вони там балакають? Рада-б я знати. От вона насупила брови і заговорила з палом, мов сердить ся. А Гордій все слухає її. Підійшов і Грицько, і вони в трьох загомоніли.

— Тільки і на хуторі, і у селї не сховаєтесь не оборонитесь ви від тієї самої цівілізації, що ворушить народ, — говорила Оксана; — чи трохи раньше, чи пізнійше вона вірветь ся у село, як воздух вривається у хату крізь зачиняні двері і вікна... А до того народ що року все більше йде по заробітках, стрічаєть ся з всякими людьми, знаєть ся з ними; хіба то не повинно відбитись на йому?

— Народ перейма не лучше, стрічаючись з усякими людьми, він перейма вид, а не розвиваєть ся і тільки губить свою народність.

— Перейма вид, бо він — темний народ кидаєть ся перше всего на вид; та хіба-ж тільки простий народ? Йому не диво... Його треба вчити, тоді стане він сам розвиватись...

— Та годї вже вам балакати; ще, не дай Боже, полаєтесь чого, — сказала стара Косариха, підходячи до їх; — ідіть лиш до ласощів! — а сама сїла за фортепян і заграла так гарно та жалістно.

Оксана стояла коло вікна і задумалась. Всї в хатї притихли, перестали лузати насїння та горіхи, всї слухали. Вже вона перестала грати, і всї тихо сидїли, мов зачаровані. Вона заграла веселого танцю, тільки нїхто не пішов танцювати.

Пізно вернулась до дому Оксана. Мати не лягала спати, дожидалась її.

— Чи ви й досї не спите?

— Тебе дожидала і спати чогось не хотїлось.

— І менї не хочеть ся, — промовила нишком Оксана, роздягаючись.

— Чи весело-ж тобі було? — питала мати; — хто там був? Що ви робили?

Оксана сїла на ліжко коло матері і, розплїтаючи довгу косу, росказувала про Косаренків, про свою мову з студентами, про те, як Косариха гарно грає...

Довго вона балакала з матїрю, тільки перед сьвітом пішла у свою кімнату. Спати їй не хотїлось. Думки одна за другою докучали їй. Вона ходила по хатї із кутка в куток і все думала та думала. Вже зимова довга нїч минула, вже повставали у досьвіта, — аж тоді вона, зовсїм стомлена, кинулась у постїль і заснула важким сном.

І снить ся їй, що йде вона понад проваллям стежкою все в гору та в гору. Якийсь голос шепче їй на ухо: „Йди, йди вперед! Не ставай, бо впадеш у низ, скориш ся під гору...“ І вона йде. Важко їй іти: стежка зробилась вузка, гостре каміння ріже ноги, колюча дереза дряпає до крови руки і лице, в грудях здушило, ноги ледве ступають, — а вона все йде та йде в гору коли чує, щось гомонить: перед нею якісь люди загородили стежку.

— Пустїть мене, — каже вона.

— Далї йти не можна. Чого ти зайшла на таку кручу? Вернись назад.

— Назад не піду.

— Кажуть тобі, що туди йти не можна. Та ще й скільки веде за собою! Подивись, куди ти ведеш їх усїх?

Вона глянула за собою на стежку і побачила, що багато людий один за другим йшли по тій стежцї в гору. А внизу, в долинї було темно, народ гомонїв.

— Вернись, бо вбю! — каже один.

Вона покивала головою.

— Нї, не вернусь.

— А, не вернеш ся, так пропадай-же!

Він прицїлився і вистрілив. Оксана крикнула і прокинулась. Коло неї стояла мати.

— Бог з тобою, дочко! Чого се ти кричала?

Оксана росказала матері свій сон.

Олена Остапівна посидїла трохи коло Оксани, перехрестила, вкрила і нишком вийшла з кімнати.

XIII.

Минуло Різдво. Всї молоді знов роз-їхались, хто у Київ, а хто і ще далї. Прийшла весна, а за нею і лїто. Знов понаїздили у села та хутори дїти, знов ожили хати, садки.

Часто збирались хлопцї і дівчата і ходили в лїс, їздили на луг до Днїпра, роскладали на березї огонь, варили собі самі кулїш, галушки, ловили рибу, купались і пізно, пізно вертались до дому в ті ясні та тихі місячні ночі, що стоять лїтом над Україною.

Не схаменулась, як і осінь впала. Оксана не поїхала сеї осенї у Київ. Вона скінчила вчитись уже в ґімназиї і зісталась на зиму дома, хоч частенько довідувалась у Київ і кожний раз навозила відтїля всяких книжок. Вона сама вчилась, вчила і дїтий. Що дня збігались до неї дїти і вчились з великою охотою. Що недїлї сходились до неї дівчата, і вона читала і росказувала їм про сьвіт божий.

Раз у недїлю дівчата засидїлись у Оксани до смерку; вони сходились до неї раз-у-раз зараз пісьля раннього обіду. Оксана читала їм з книжок, що привезла недавно з Київа.

— Господи! скільки-то дива в сьвітї, а ми-ж то нїчого не знаєм! — казала одна дївчина.

— Так весь вік проживеш, нїчого не знаєш, нїчого путнього не зробиш, так і живеш, аби прожити, — зітхнувши сказала друга.

Під вікнами щось загуркотїло.

— Ой, лихо, хтось приїхав! — крикнула дївчина, вглядївши у вікна санки.

— Якого біса приїхало тепер саме, як нам посидїти хочеть ся ще!

— Притаскало-ж його!

— Та хто-ж-то такий, подивись, Одарко, — сказала Оксана.

— Здаєть ся панич Косаренківський.

— Отсе вже підете з ними балакати, а нас покинете.

— У ту недїлю ще побалакаєм, та почитаєм, — казала Оксана, трохи почервонївши і пішла назустріч Гордієви.

— Добривечір! — привитавсь він.

— Здраствуйте! Чи се вже з Київа?

— Як бачте.

У хату війшла з сьвічкою Олена Остапівна.

— Чи давно з Київа? — питала вона.

— Позавчора тільки приїхав. Та така нудьга самому. Грицько десь майнув у Харків.

— Що-ж там у Київі? — спитала Оксана.

— Нового нема нїчого. Ось я вам гостинця привіз.

— Книжки?

— Еге. Тодї, як ви мене про їх питали, у мене не було їх, а тепер ось я дістав, — і він подав Оксанї кілька книжок.

— Спасибі вам.

— Ну, годї держать ся з книжками. Може хто і змерз на морозї. Ідіть чай пити, погрійтесь трохи.

— А, слихом слихати! видом видати! — привитав Гордія Назар Степанович: — Чи живенькі, здоровенькі? Що се ви так змарнїли, мов слабі чи що?

— Трохи був занедужав, та й роботи було чимало.

— А і то пак! Я і забув! Ви вже на доктора здаєте?

— Еге-ж.

— Скінчили зовсїм?

— Скінчив.

— Що-ж тепер будете робити? Місця шукати в городї, чи в селї зістанетесь?

— Я і сам ще добре не знаю. Може трохи ще в Київі поживу, повчусь, а там — у село.

*

— Що у Київі чути? — роспитувала Оксана.

Гордій почав росказувати про Київ і вони так балакали до пізньої ночі. Батько і мати спати вже пішли, а вони все сиділи, та все балакали.

XIV.

Зима минала. Сьнїг ростав. По улицях калюжі, болото. Сонечко вигляне зза хмарки, осьвітить землю, і веселїйше мов стане; знов сховаєть ся за чорну хмару — і сумно стане на землї. Повіє вітер — і з хмари сипне сьнїг, падає на мокру землю і ростає, знов усьміхнеть ся зза хмари ясне сонечко, проганяє зиму, а там друга хмара заступає... Такий видав ся день, що, як то кажуть, сьвяті помелом небо вимітають, вискрібають деякий зістав ся по кутках сьнїг.

Оксана сидїла у своїй кімнатї коло столу і читала якусь книжку.

— Се вже брехня, — сказала вона, встала з стільця і почала ходити по хатї.

— А вгадай, Оксано, хто приїхав? — спитала входячи у кімнату мати.

— Хто-ж такий? Може... Тільки-ж він вчора був... Гордій Павлович?

— Яка швидка! Хтось другий...

— Тїтка Маруся?

— Нї.

— То не знаю-ж...

— Дядько приїхали... Та гляди, дочко, не заводь ся вже з ним...

— Нехай не дражнить ся, та не каже Бог зна чого...

— Жінко! Оксано! де се ви поховались? — гукнув Назар Степанович.

— Зараз, зараз, — обізвалась Оксана.

— Давайте лиш полуднать чи що...

— Що се ви давно у нас були? — питала Олена Остапівна Івана Степановича.

— Нїколи все було.

— Еге, нїколи! — усьміхнувсь Назар Степанович; — він тепер все по панах їздить, тодї вже і до нашого брата, мужика, навідаєть ся.

— Далебі таки нїколи було.

— Еге, брате, як-би ти був приїхав до нас на Різдво, отут побачив-би дївчат та хлопців!...

— Хоч і не бачив, а чув про те... Скрізь мова пішла... Он там сьміють ся з вас.

— Нехай, нехай сьміють ся, — казала Оксана, — з посьміху люди бувають.

— То їм мабуть завидно стало, що до нас поз-їздились всї хлопцї та дївчата, а у їх нїкого не було? — обізвавсь Назар Степанович. — Здаєть ся там у когось збирались на Різдво, бо декотрих і з наших гостий просили, а вони про те до нас поїхали.

— Збирались у Ольги Михайлівни. Вона на тебе, Оксано, сердить ся, що ти і досї не була у неї. Так таки і переказувала.

— Клопіт! Нехай сердить ся! Я до неї не поїду.

Дядько покивав головою.

— Ой, Оксано, Оксано! Сама від добра втїкаєш.

— Менї і без того добре.

— Та будеш каяти ся!

— Може таки не буду.

— Знов завелись! — сказала усьміхнувшись Олена Остапівна.

— Та то я кажу, що про вашу Оксану гомін іде. Всї роспитують...

— Хто-ж таки всї? — спитала Оксана.

— Хоч і Ольга Михайлівна. Шкода, каже, дївчини, здаєть ся і вчилась, а так, мов у лїсї живе. Вона дивуєть ся, що ти робиш по цїлих днях?

— Скажіть, що танцюю, — усьміхнулась Оксана.

— Жартуй, жартуй! А ти тут, здаєть ся, дїтий збираєш та вчиш?

— І про се Ольга Михайлівна питала?

— Нї, се вже не вона. Се другі роспитували. Чи то-ж правда?

— А вже-ж правда. Дїтий і дївчат вчу потроху, а, як діждем того року, то і школа буде.

— Ой, Оксано! Гляди, щоб не довелось тобі плакати зза тих дївчат!...

— Чого-ж менї плакати? Здаєть ся менї, що я їх добру вчу...

— Та воно може й так...

— Вона їх вчить Богу молитись, розуму навчає, — сказала мати.

— І у їх батьки і матері, котрі повинні навчити їх Богу молитись, а ти-б таки краще зробила, Оксано, як-би покинула те...

— Ну, про те вже я знаю, що менї лучше робити, — і пішла з хати.

— Ой, Назаре, багато ви волї даєте своїй дочцї, гляди, щоб лиха якого не було.

— Моя Оксана нїкому зла не зробить, про те я знаю; поки має силу та розум, нехай робить, що знає, я їй перечити не буду! Я знаю її лучше, нїж ви всї, ми з нею добрі товаришї.

Іван Степанович махнув рукою.

— Та ба! Я і забув, що ти й досї такий дурний, як був за-молоду.

— Що-ж будем робити, як Бог не дав всїм однакового розуму?

— Не хочеш слухати ради добрих людий, гляди, щоб не каяв ся.

— Як прийдеть ся...

— Що се з ними зробилось? Чого їм треба від мене? — казала Оксана, як дядько, сердитий на всїх, поїхав до дому; — здаєть ся-ж, я їм нїчого не роблю...

— Та байдуже, дочко, нехай що хотять, то й говорять! Поговорять, та й перестануть.

Полягали спати. Не спить ся тільки матері. Думки не дають їй заснути. Іван Степанович не виходить з її голови.

— Яке лихо віщує він нам? Чого він кряче, мов ворон на негоду? Невже-ж то лихо стереже нас? Не так нас, як Оксану? Доню моя, що з тобою буде? Кому вона що заподіяла? Чи вона у мене дурна, чи ледача, чи неслухняна? Нї, дай Боже всїм таких дїтий! Ох, чує моє серце, що не спроста Іван Степанович кряче над нами, чує моє серце горе...

Вона гляпула у Оксанину кімнату. Сьвітла там вже не було.

— Вже мабуть пізно, коли Оксана спить, — подумала вона і стала перед образами молитись Богу.

Далї нишком пішла у Оксанину кімнату. Сьвітла вона не сьвітила. Місяць сьвітив у вікна і у кімнатї було виднїсенько. Як тінь, тихо перейшла вона хату і стала на порозї. Білолиций місяць заглядав у вікно і осьвітив ліжко, де спокійно спала Оксана. Чорні, довгі її коси роскидались по білій подушцї. Личко її мов зблїднїло і губи щось шептали крізь сон.

— Господи, сохрани її від всякого лиха, — молилась мати: — Дай щастя дитинї моїй! Невже виросла вона, хороша, як квіточка, розумна, ласкава, щоб лихо яке стрясло ся над нею!...

— Ох-ох! — крізь сон застогнала Оксана і сонна тихенько склала руки.

Мати аж затрусилась і, мов вкопана стояла на порозї і не спускала очий з дочки.

— Нї, я не боюсь... — прошептала Оксана крізь сон: — треба вчити, вчити... Губи її ще щось шептали, тільки, як не прислухалась мати, нїчого більш не вчула. Вона затулила вікно, щоб місяць не сьвітив прямо у лице Оксанї, перехрестила її і нишком вийшла з кімнати.

XV.

Сонечко сховалось за зеленим лїсом і тихий теплий вечір спустив ся на землю пісьля довгого весняного дня. Защебетав соловейко в бузку, закувала зазуля на вербі, а дївчина бере воду з криниці і лїчить, чи довго жити... Білі, як пух, хмарки, пливуть по синьому небі і пропадають десь в горі. Тихесенький вітрець злегенька шелестить листям; шепчуть ся тополї і гордо поглядають кругом себе на зелений садок, на

левадку, на річку, що́ вєть ся попід садком, і ще вище піднімають ся в гору, до самого неба...

В самій гущавині садку по вузенькій стежечці йшла Оксана з книжкою в руках. Тільки вона давно вже не читала тієї книжки. Думки її далеко були. Вона згадала Київ, Ярошенків, згадала, як часто збирались вони до гурту, як весело було їм... Згадавсь той вечір, коли вона вперше побачила у їх Косаренків. То було в осени. Первий сьнїг тільки що впав і зараз ростав; на вулицях калюжі, грязь, слизько. Вона з книжкою в руках вбігла у хату до Ярошенків і, замість дівчат, застала Степана, котрий лежав на ліжку і щось потихеньку сьпівав, і обох Косаренків. Вона засоромилась і хотїла втїкати, бо зараз пізнала своїх сусїдів-паничів, котрих бачила весною на водї, як в хату вскочила Маруся, а за нею Катря...

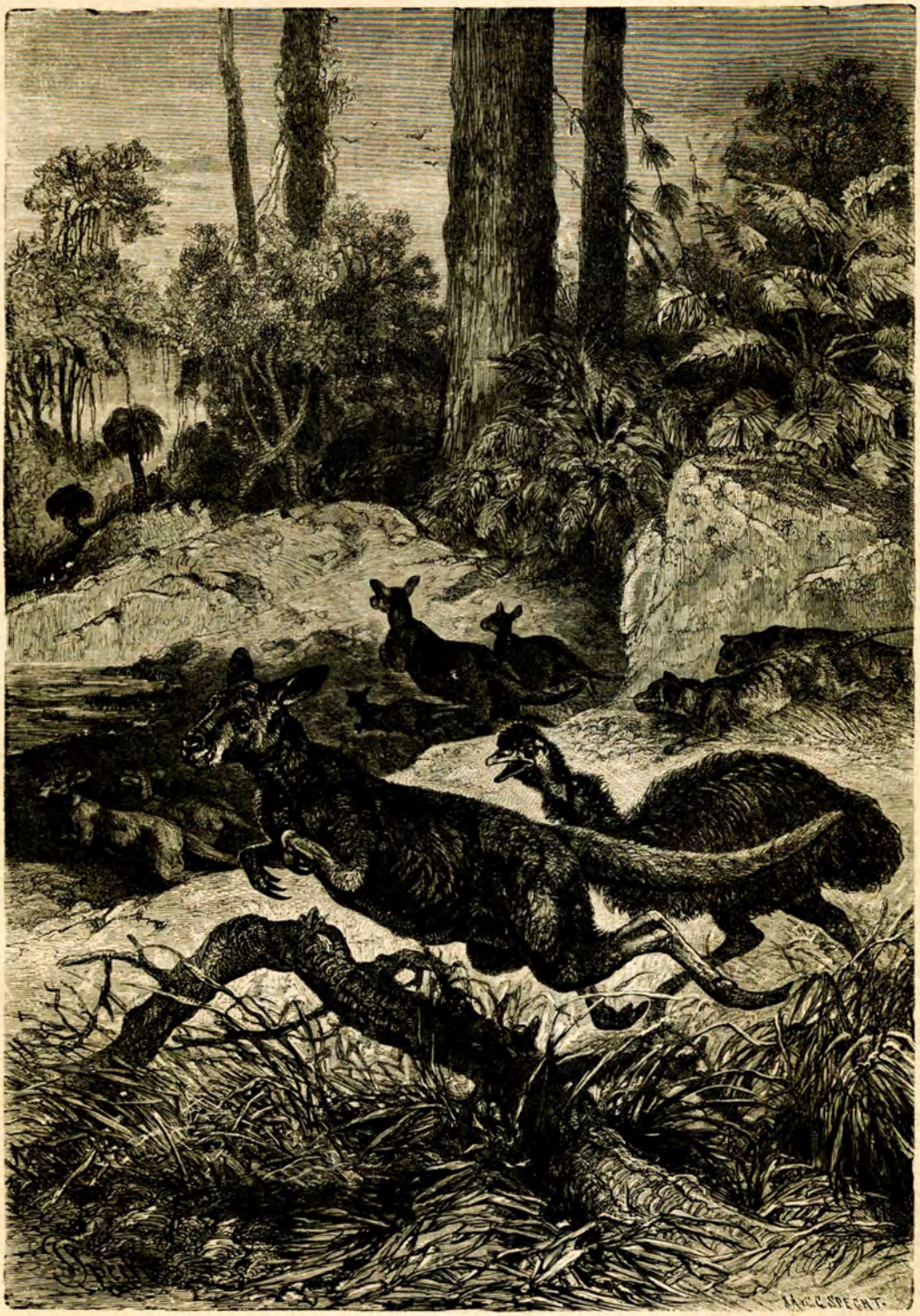
Щось хруснуло. Оксана оглянулась і побачила Гордія.

— Добривечір! — привитавсь він, — ледве знайшов вас! Обходив весь садок.

— Добривечір! Я люблю тут сидїти. Тут затишно, нема нїкого...

— То се може ви мене проженете?

— Може і не прожену, — весело усьміхнувшись відказала Оксана.

В лїсах Тасманії.

— А, хороше тут у вас!

— Нї, ви не знаєте, де хороше; хочете, я поведу вас?

— Поведїть.

І вона повела його крізь гущавину, по траві, переступаючи пеньки.

— І щоб-то стежку зробити, — сказав Гордій; — я не люблю стежок у садку. Я люблю таку гущавину, щоб у день можна було сховати ся від сонця, а в ночі заблудити.

Вони вийшли на кручу. Внизу блищала і тихесенько плескалась річечка. Старі верби схилились над нею.

— Отут я люблю сидіти, люблю слухати, як шумить вода, а над головою шумлять верби...

— Хороше тут, як у раю...

— А ви хіба вже і в раю були? — засьміялась Оксана.

— Ні, не був, а люди казали. Хіба се не рай? — подумав він.

Сонечко давно вже зайшло і ясна зірочка вийшла на небо. З болота заквакали жабки. Далеко десь на городі дівчина засьпівала пісьню:

Ой у полї криниченька одна!
Тече вода холодная
Зо дна!...

І луна пішла далеко по левадї...

— Се-ж та пісьня, що вона сьпівала там на водї, весною, — подумав Гордій.

За річкою хтось тихенько грав на сопілку.

— Оксано! Оксано! — гукав Назар Степанович і, не догукавшись, пішов скрізь по садку шукати її.

— Де се вона заховалась? — спотикаючись об пеньки думав він; — ось граблї кинула, а сама втїкла кудись. Оксано! — ще кликнув він.

Нїхто не обзивав ся, тільки соловейко щебетав на гільцї, та хрущі снували над головою. Назар Степанович пішов далї і вчув, що Оксана балакала з кимсь.

— Кого се вона завела сюди? Мабуть Гордій...

— Ми з вами будем добрі товариші, — вчув він голос Гордія.

— Будем разом трудитись: ви лїчити будете, а я вчити...

Назар Степанович нишком повернув до хати.

Трохи з годом Оксана з Гордієм вийшли з садку.

— А, матері його ковінька! Де вона дїлась? — вчули вони голос Назара Степановича, котрий шукав щось коло ґанку.

Що се ви шукаєте, тату? — спитала Оксана.

— Люльку згубив, та ось лажу, лажу, — не найду по-ночі.

З хати вийшла мати і покликала вечеряти.

XVI.

В осени мало ся відгуляти весїлля Оксани з Гордієм. Оксана весела, щаслива, щебетала, як пташка цїлий день і клопоталась найбільш за свою школу, щоб у осени, пісьля Покрови почати вчити дїтий!

— На той рік, як діждем, поставим нову, велику школу, — казала вона, — а поки що, відділю дві кімнати і буду вчити тут.

Олена Остапівна дивилась на дочку і раділа її щастєм.

Тільки часом було у ночі прокинеть ся, мов хто збудить її, згадаєть ся їй Іван Степанович, і важко, важко стане на серцї. „Та будете каяти ся!“ — мов чує вона і досї його голос. І здаєть ся їй, що, як чорна хмара, висить над головою якесь лихо... От-от впаде і розібє їх щастє. Чуло мабуть її материне серце, чуло щось недобре...

У Спасівку наїхали Москалї і взяли її Оксану.

— А, ось воно те лихо! Прийшло таки! — шептала Олена Остапівна; — не минуло! Не дармо крякав ворон...

Від горя вона зразу постаріла років на десять; пів голови посивіло, блискучі чорні очи погасли... Вона стала задумуватись, забувала, що робить, що каже. Назар Степанович і собі похилив ся. Він якось згорбив ся, почорнів і все мовчав. Від того тяжкого горя він не знав, де дїти ся. Піде по двору, по городах, піде в клуню, в садок, ходить скрізь і нїчого не бачить, нїчого не чує... Мов ненароком зайде у Оксанину кімнату, подивить ся, подивить ся — тихо кругом. Сяде змаявшись на стільцї, і сльоза, мов горошина, скотить ся по зморщеній щоцї, а губи шепчуть: „Дочко, дочко, де ти? де ти, Оксано?“ і не бачить він, що і жінка стоїть тут серед хати, похиливши сиву голову, спустивши руки, стоїть вже довго, довго, забувши про все на сьвітї, і важко, важко зітхне.

— А, се ти, Олено!

— Нема, нема Оксани! — заридає Олена Остапівна.

— Не плач, жінко, не журись, — вона вернеть ся, дасть Бог!

— Коли? коли вона вернеть ся? Де вона? де вона?

— Бог милостивий, вона вернеть ся...

І Оксана вернулась. Вернулась пісьля Різдва у мясницю. Було холодно. З самого ранку знялась така завірюха, що і сьвіту божого не було видно. Сьнїгу понамітало під самі вікна. Стара нянька сидїла на печі і перебирала піря. Вона трохи не осьлїпла від слїз і ледве ходила, зігнувшись на ломаку.

— Нянько, йдіть обідати! — покликала її дївка.

— І хто там буде обідати? — мормотала стара нянька, злазючи з печі. — Який вже обід, як хлїб стає поперек горла...

Мовчки сїли за стіл. Олена Остапівна покоштувала борщу і поклала ложку. Назар Степанович обмочив разів два ложку і теж поклав. Так вони тепер раз-у-раз обідали.

— Мов борщ не добрий, чи що, — сказав Назар Степанович, і знов всї змовкли.

Попід вікнами щось побігло.

— Хто-б се в таку завірюху? — спитав Назар Степанович, глянувши в вікно.

У Олени Остапівни серце забилось, застукало в грудях.

— Може Оксана! — подумала вона і вся захолонула.

В кухнї щось затупотїло, обтрушуючи сьнїг.

— Здраствуйте, се-ж я! — вчули вони голос її, Оксани.

— Дочко, Оксано! — схопив ся Назар Степанович.

Олена Остапівна, як сидїла, так і зісталась на стільцї; вона хотїла встати, побігти, та ноги не слухали її і тільки губи шептали:

— Оксано, Оксано!

Нянька лапала кругом себе, шукаючи ломаку, і не знаходила її.

— Слава Богу! Слава Богу! — хрестилась вона і вся трусилась, і сльози бігли з її сьлїпих очий.

Оксана кинулась до матері, припала до неї, глянула на її блїдий змучений вид і перелякалась.

— Мамо, голубко, що се з вами? Ви слабі?

— Ні, ні, я здорова... То тебе не було...

— Я-ж вернулась вже... Бачте, я жива і здорова...

— Здорова? Хіба ти така була? Дитино моя, що з тобою сталось?

І вона дивилась, пильно дивилась на свою дочку, і то радість сьвітилась в її ожившних очах, що знов бачить вона свою Оксану, то смутний погляд стане, і вона важко зітхнула: — Де та Оксана, як пташка весела, як квіточка червона та здорова? Перед неї сидїла її Оксана блїда, худа, чорні очи впали і стали ще більші, погляд їх був такий-же ласкавий, тільки сумний і мов переляканий... І защеміло, заболїло серце бідної матері і сльози закапали з змучених очий.

— Чого-ж ви, мамо? Я-ж з вами вже, буду раз-у-раз з вами, — припадала вона до матері; — не дивуйтесь, що я блїда; — дорога змучила; довго їхала, холодно, трохи не замерзла.

Мати стрепенулась.

— Ти голодна мабуть? Трохи не замерзла! Дайте їсти їй! Одарко! Гапко! швидче! Обідати, що є! Ставте самовар! Господи, я і не туди-то, що вона може давно нїчого не їла... А в чому-ж ти їхала? Де взяла одежі?

— Добрі люди наділили... Одна дала кожушину, друга хустку... Доїхала-ж, хвалить Бога...

— Чом-же ти не написала? — питав Назар Степанович; — ми-б виїхали за тобою, одежу-б взяли.

— Нїж писати листи, та дожидатись — довго було-б; лучше я сама швидче приїхала.

І довго-б сидїли вони та балакали, тільки Оксана схитнулась, поблїднїла... Голова у неї закрутилась, в очах потемнїло...

— Ох, як змучилась... Спати... — прошептала вона і впала на руки батька.

XVII.

Минуло пять років.

На шляху, піднїмаючи куряву, тюпала пара загнаних почтових коней. На візку сидів пан і давно вже клюкав носом у спину почтареви.

— Ось і Вишняки, — сказав той, обертаючись.

— А, Вишняки! — прокинувсь пан; — їдь-же прямо до Гетьманів, знаєш?

— А чом-же? Мій хлопець в їхній школі вчить ся, як-же не знати? Оксану я ще на руках носив, як був у їх за наймита.

Вони під-їхали до воріт.

Пан високий, з маленькою борідкою, у окулярах вилїз з візка і заглянув у хвіртку.

— Ей, ти, чорнява! — кликнув він, вглядівши дівчину, котра йшла з відрами по воду. — Чи дома Назар Степанович?

Дівчина покинула відра і втїкла в хату.

— От тобі і маєш! Кого-ж тепер питати? — казав пан, озираючись кругом.

В ту-ж хвилину на ґанок вийшов сам Назар Степанович і, заслонившись рукою від сонця, придивляв ся до гостя і ніяк не пізнавав його.

— Що? мабуть дуже покращав, що не пізнаєте? — спитав той, підходячи до його.

— А, чи се-ж ви?

— Та я-ж!

— Я й кажу, що ви самі! Проти сонця мов і не пізнав! Здорові були! Жінко! Гордію! де ви поділись? — кликав Назар Степанович. — Глядіть, яка до нас птиця залетїла?

— Максим! Здоров будь! — привитав ся Гордій, виходячи з хати. — Де се ти тут взяв ся?

— Оце так таки до вас заїхав; захотїлось дуже побачитись.

— Спасибі, друже!

В хату війшла Олена Остапівна.

— Яка там птиця залетїла до нас? — спитала вона.

— „Лелека“! хіба не знаєте? Так вже на віки зостанусь „Лелекою“... А де-ж ще? Де-ж Оксана Назарівна?

— В садку десь, або в пасїці.

— Ходїм, Максиме, до неї. Ото вона зрадіє, як побачить „Лелеку“.

— Ходїм, ходїм.

— Ні, не в нашому садку, — сказав Гордій, коли Максим хотїв завернути у садок; — вона там у своєму царстві, коло школи.

Гордій відчепив хвірточку, і вони вийшли на широкий двір перед великою, високою школою. З одного боку за тином був садок, з другого — горо́д.

Вони пішли садком. Тут росло молоде недавно посажене дерево: яблуні, груші, вишні, черешні, сливи, а поміж ними зеленїли кущі аґрусу, шпуришок, червонїли квітки і пахли на весь садок. Там високо підіймались молоді тополї, там сосонки рядком мов за руки побрались, клен розпустив свої широкі листки...

— Он вона під яблунею, — сказав Гордій. — Бачиш?

— Ні, не бачу. Там купка дітий тільки.

— Ото-ж там і Оксана.

Вони підійшли зовсїм близько. З десяток дитячих голов схилились над нею, а вона сидїла серед них і щось їм росказувала і показувала у книжці. Нїхто не бачив, як надійшли Гордій з Максимом.

— Оксано! — кликнув Гордій.

Вона підняла голову і зрадїла, вглядівши гостя.

— От не сподївалась! Де се ви взялись?

— З неба впав.

Дїти розступились. У Оксани на колїнах сидїла мала дівчина і забавлялась квіточками.

— Се-ж моя, Маруська, — сказала Оксана: — Марусе, дай чолом!

Маруся весело засьміялась, закивала головкою і потяглась до Гордія.

— Ось бжілка намальована, — пролепетала вона: — і не кусаєть ся.

Гордій взяв її на руки. Оксана встала. То вже не була та тоненька дівчина, що́ плавала сама по весняній воді; вона мов виросла, трохи загоріла, поздоровшала. В її очах сьвітилось стільки щастя, стільки радости, надії, що Максим, глянувши на неї, подумав: тут люди живуть, живуть не дурно...

— Ідіть-же тепер у горо́д, — обернулась вона до дїтий, — та дополюйте, а у неділю прийдете та тоді і дочитаєм.

Дїти побігли.

— Се наш садок, а се наша пасїка, — казала вона: — пасїка наша ще не велика, уліків всего 15, так се-ж все шкільне, дїти самі за всїм доглядають. Сьогодня я з ними читала дещо про бжоли — вони дуже люблять слухати і вчать ся; добрі дїти, я люблю їх...

Під вишнями стояли уліки: бжоли гудуть; медом пахне... З куріня вийшов дїд з мисочкою у руках, і пішов скрізь поза уліками.

— А у вас і пасїшник є!

— Се наш шкільний дїд-сторож. Зимою він сторож при школї, а лїтом пасїшник-баштанник.

— А садок у вас молодий: його перше тут не було?

— Не було. Се дїти посадили. Кожному з старших дїтий я даю два-три дерева, ми садимо, і вони самі вже доглядають за ними, я тільки показую їм, як треба доглядати... А се наш горо́д. Я надїляю дїтям по грядці, а вони самі повинні скопати її, засїяти і доглядати цїле лїто. Се грядка Петра Коваля, се Івана Підстріленка, се Онисьска Макітри... Се все, що́ ви бачите, се все школа зробила, малі дитячі руки скопали, засадили все.

На грядках копались дїти, виполювали бурян, скидали його в сапети і зносили за тин. Рівні стежки відділяли грядки, засажені всякою огородиною. Там мак цьвів і його зелені маківки стреміли між квітками, там горох і квасолька повикидали стручки, там морква, там буряки і соняшники, мов сторожі стоять понад городками.

— А се коноплї Мотрі Гулівнини, а там далї, коло ставка капуста, огірки, а там баштан...

— Мамо, дай менї метелика! Он полетїв на соняшник, — лепетала Маруся.

— Не вловлю, пташко, побіжи, може піймаєш.

Маруся задріботїла ніжками по стежці і сховалась у горосї. Гордій пішов за нею і винїс її на руках; воно обняло батька за шию і белькотало:

— Ось кузочка червоненька, а метелик полетїв...

— Багато мабуть труда і клопоту було вам, поки завели таку школу. Не легко воно мабуть? — казав Максим.

— Не легко, кажете? Ні, легко, так легко та весело, ні капельки не важко. Коли-б ви знали, як то весело та радістно клопотатись коло живого діла!

— А всї кажуть, що трудитись у школї дуже важко?

— Не знаю, менї не важко... Я так зжилась з школою, так люблю її, як душу свою.

— А сїмя?

— Сїмя, що сїмя?

— За школою і про сїмю забуваєте? — кажу.

Оксана засьміялась і весело глянула на Гордія і Марусю.

— Я не розумію, як можна віддїлити себе від сїмї... Ми з Гордієм трудились в одну душу, і дїло не відрізняє нас, а ще більше звязує...

— Коли-ж ви поспіваєте за всїм: і в школї і дома?

Оксана знов засьміялась.

— Ви мабуть думаєте, що як одно робиш, то про друге вже нема коли і подумати?

— Не я так думаю, а всї, бо у нас, як жінка хазяйка, то глядить за хазяйством, як добра мати, то клопочеть ся коло дітий, а як вчена, то забува і про хазяйство і про дітий.

Оксана покивала головою, дивуючись глядячи на Максима.

— Чого се ви стали такий сердитий на нас. Всякі є люди. Хіба не може бути і хазяйкою, і матїрю і не зовсїм дурною?

— А ще, не дай Боже, і в школї вчити? — усьміхнувсь Максим.

— І в школї вчити, і своїх дітий вчити... Зимою, коли у нас в школї вчить ся до 100 душ дітий, менї помагає Катря Ярошенко. Тоді вона більш з ними возить ся, ніж я. Гордій теж помагає.

— А ти чим помагаєш?

— Майструю, брате. Як прийду з больницї, то зараз іду з хлопцями майструвати: столяруємо, точимо, книжки переплїтаємо. Вони вже самі вміють стільцї робити, лавки, столи, книжки всї самі переплели.

— Часто у вечері дїти сходять ся, і ми робимо, читаємо, росказуємо... Вони тут і ночують, варять собі куліш, або скрібочку у грубі та й вечеряють...

— Он дїд іде! Ходїм до дїда! — закричала Маруся.

Назар Степанович підійшов до їх і взяв онуку на руки.

— Чи ви вже скрізь обводили свого гостя? — спитав він: — То може-б йшли полуднати? Бо він тільки що приїхав, ледве в хату війшов, як Гордій повів його до школи.

— Хотїла ще показати вам свою школу в середині, та нехай вже по далї, а тепер ходїм до хати. Ну, скажіть-же, що там у вас доброго?

— Про нас не питайте! — махнув рукою Максим. — Нема у нас добра. Всї лають ся, гризуть ся, тільки й думи, як-би втопити одно другого в грязь та зїпхнути в яму... — І він сердито насупився: — Дайте менї відпочити у вас отут, не питайте нїчого!... А де-ж ваш Івась? Що се його не видно?

— Івась десь у луг поїхав рибу ловити.

— Добро тут у вас, як подивлюсь, — тихо сказав Максим. — Мов і люди живуть... Хотїлось дуже менї поїхати до вас давно вже, та проклята служба не пускала. Гордій писав менї про себе, про свою больницю, а про вас казав: — Приїжжай сам і побачиш! — От я і приїхав і бачу, що є на сьвітї люди...

Під липами стояв вже накритий стіл. Олена Остапівна сидїла коло самовару і готовила чай.

— Бабо, бабусенько, подивись, яка у мене кузочка! — кричала Маруся, простягаючи рученята до Олени Остапівни.

— Гарна кузочка, пусти-ж її, нехай вона полетить.

Маруся розняла пальчики і дивилась, як кузочка росправила свої червоні крильця, знялась і полетїла на квітки.

Катерина Маляренко.

Ворожіння.

Налить сонце в південь душний,
Мла стоїть над слободою...
Вийшла з відрами дївчина
Із садочка за водою.
Утомила ся небога
І, дійшовши до криниці,
Відра кинула та й стала
Попід гіллями вербиці.
З зруба вогкістю дмухнуло,
Вітерок подув над нею;
І задумалась дївчина
Та над долею своєю,
І про те, що далї буде,
І про те, що вже минуло...

Поворот молодят з церкви по шлюбі. (Волинська губернія в Росиї).

А за спи́ною тихенько
Щось в плече́ її торкнуло.
Обернула ся дївчина
Позад себе та й жахнулась,
Як циганка плащовата
Їй під руку підвернулась.
З під червоної намітки
Блищуть очи; вид смальо́вий;
А з запаленої спи́ни
Висне кланоть опончо́вий.
„Чорнобрива та вродлива!
Заспокій ся помаленьку:
Ось тобі поворожу я, —
Простягни міні руче́ньку!“
І не счула ся дївчина,
Як ту руку ухопила
Плащовата і долоню
Мимовільно їй розкрила.
„Бачу, каже, по очицях,
Що ти тут з само́го ранку

В холодочку під вербою
Дожидала ся циганку!
Й добре робиш, бо дивлю ся
По руці я, мов по стежці...
Боже, Боже! Скільки щастя
Тільки в сій одній мережці!
А ся жилка поперешна?
Е, тобі не треба й віна:
Парубки і так полинуть,
Ще й з багатого коліна.
Парубки, кажу, дівчино,
Чорноброві та хороші...
А ото́ пружо́к під пальцем?
Е, се гроші, гроші, гроші!...“
Мліє дівчина й циганку
Слуха при́язно й охоче;
А вона верзе дурницю,
А вона її мороче!...
Я не вірю, щоб циганка
На руці що-небудь знала
І яка буває доля —
По долоні угадала,
І щоб з того ворожіння
Вийшла правда; а як, може,
Вийде й правда? О, як правда,
То пошли їй долю, Боже!

Я. Щоголів.

ДОМАШНІЙ СЬПІВАЧЦІ.

Гарно сьпіваєш ти, люба дівчи́но!
Сьпів твій із сердя либо́нь виринає,
Бо в моє серце, як струмок він ри́не,
Тихою втіхою душу сповняє.
Гарно та й ду́же пісень ти сьпіваєш!
Любую тугу мині надаєш ти;
Серця ти сльози либо́нь вилива́єш,
Перли душі́ виявляєш до ре́шти...

Василь Лиманський.

НА ВЕСНІ.

Любовавсь і я також колись
Весною чарівною,
Та часи ті вже перевелись,
Прожились, наче снились.

В серцю згадка лиш живе одна,
Прибита, сумовита,
Як будила у менї весна
Ті мрії і надії.

Пережиті досьвіди життя
Пустого і гіркого
Вже заморози́ли всї чутя,
Звялили і убили.

І не стало порівів давних,
Блискучих і могучих,
Неспокійний дух уже притих
І тихо зносить лихо.

Най сьпіває любо соловій
У гаю при ручаю,
Вже не збудить тих солодких мрій,
Так милих, бистрокрилих.

Дивлю ся, а чарівна весна
Не ладна, не принадна,
Мрій давних у серцю вже нема,
Байдужно і не тужно...

3. мая 1891. **Осип Маковей.**

ІДІЛЇЧНЕ КОХАННЯ.

I.

Кахавсь я любови, гадав, що кохання
Нам працю спиняє,
Аж бачу я, любко, що й кри́хотки правди
У сьому немає.
Тебе-ж я кохаю, а чую, що в мене
Подужчали руки;
Ще більше душа моя рветь ся до сьвітла,
Знаття та науки.

II.

Дивись на тую зірку:
Оце твоя.
А поруч неї — друга:
Ото моя.
В тих зорях ми по смерті
Зійдем ся знов,
І знову в нас засяє
Сьвята любов.

III.

Сиджу я в самоти́нї,
Та не з журбою:
Як-що мене ти любиш,
То ти зо мною.
Нї лащень, нї обіймів
Мінї не треба:
Я-ж знаю, що кохаєш, —
І я цар неба!

IV.

Мій краю! За тебе прийнять не лякаюсь
Найгіршого лиха,
Бо всякеє горе, недоля, скорбота
Тепер мінї втіха.
Дурниця всї рани й душевні, й тїлесні,
З нудьгою чи з кровю:
Бо знаю я серце, котре моїй болї
Пого́їть любовю.

А. Кримський.

Л. С—му.

Не в чистому полї на волї
Орел сизокрилий гуляє,
Не з вітром укупі за хмару
До сонця на раду лїтає...
Не видко орла на просторі,
Де кригою гори окуті,
І в землях далеких за морем
Орлиного гласу не чути.
Сумують долини широкі
І вянуть зелені діброви,
Бо замість орлиної пісьнї
Їм слухати треба, як сови
Викрикують глупої ночі,
Неначе по мертвому плачуть,
Та неоковирні ворони
Одні тільки голосно крячуть
Питаєть ся вітер у моря:
„Де брат мій орел сизокрилий?
Чому не лїтає зо мною
До хмари поміряти сили?“
Відказує море бурхливе:
Минула четверта частина
Короткого віку людського,
Як брат твій сидить на руїнах
Не може підняти ся в гору —
Приборкані крила могучі
І вольная сила орлина
Закута в кайдани брязкучі.

Одні тільки очи в темряві,
Як зорі серед ночі сяють
І сьміливим поглядом ясно
Околицю всю озирають.
З очий тих невидимо сльози
Спадають на землю росою:
Оплакують долю погану
І просять у неба другої.
Минають літа за літами,
Старіють і земні і люди,
А долі другої немає,
Та Бо' зна, коли вона й буде...
Сумує орел сизокрилий,
А очи ще дужче палають,
І думи орлині — могучі
Далеко по сьвіту ширяють...
Не старіє серце орлине,
Не гасне орлина надія, —
Замре на годину, мов фенікс,
Та й знов ожива й молодіє.
І все молодить коло себе,
Усе до життя покликає
І ко́ло руїн помаленьку
Пожовкла трава оживає...

А. Бобенко.

СОН.

Чудовий весняний місяць осьвічував цвитущі дерева, котрі наповняли воздух упоюючими пахощами. Я сидїла на зеленій муравї любуючись красою ночі... Мимоволї прийшла менї на гадку Федьковичева поема:

О як то тихо вечером на яри,
Де сонце було, там кровавї смуги,
І нїби склали сьвіт на чорні мари;
Так все утихло, нї плачу, нї руги,
Гей-би всї люди привалили віком,
Що́ криє сльози, сльози з чоловіком,
І всї печали, що́ мня в день кроїли,
Що́ моє серце на кавалки дерли
Угризки, троски, всї ся укоїли,
Гей нїби з сьвітом і людьми замерли,
І моя душа знов свобідна стала,
Як тими днями, нїм свій рай страдала...

— Одже і в житю найнещаслившої людини суть такі хвилї, в котрих усе горе забуває ся, а сего дїла довершає природа, бо в нїй лежить та чаруюча сила, що́ сцїляє болюче серце і додає єму охоти та витревалости до житя, — думала я далї, дивлячись на окружаючу мене красу весняної, непорочної природи.

Не встигла я се подумати, як побачилам недалеко якусь постать поступаючу просто до мене. За хвильку стояла передо мною біло одїта дївчина з синими, мов небо, очима, з золотими на шию спадаючими кучерями; на єї повних як рожа устах грав веселий усьміх, в руках тримала вона зелену галузку.

— Ходи зо мною, — сказала вона тихим голосом, котрого кожда нота відбивалась о моє серце; — я поведу тебе туди, щобись побачила, відки нещасливі черпають охоту зносити тягар нещастя; сьогодня ніч перед Юрієм, не одна загадка природи розвязує ся тепер перед людськими очима. Ходи, а побачиш!...

— Хто ти? — хотїла я запитати, але не моглам слова вимовити; мої очи видко вимовнїйші були, бо дивна дївчина сказала:

— Я Надія, і хочу тебе завести в область моєї сестри Фантазиї.

З тими словами взяла вона мене за руку і ми помчали в гору. Менї було так легко на душі, менї здавалось, що все горе і лихо не зможе мене досягнути тут в сій ясній висотї. Нараз ми затримали ся на шпилю високої гори.

— Стань тут і диви ся! — сказала менї моя товаришка, а сама зникла.

Перед моїми очима зачали переходити рїжні постатї, женщини, мужчини, молодиці, дївчата, ба й дїти. Кожде з них тягло за собою грубий, тяжкий ланцух, на твари в кождого було вирите пятно нещастя і горя. Всї стогнали під тягаром своїх пут, а деякі трясли ними в нїмій злости, але не могли їх розірвати. Межи ними пізнавала я не одне знакоме менї лице, і на вид усїх тих нещасливих переняв жаль моє серце, сльози пустились менї мимоволї з очий... В тім вхопила мене Надія за руку.

— Ти дивуєш ся і жалуєш за тими людьми, межи котрими бачиш не одного знакомого, що в тім вашім сьвітї весело гуляє, а тут бачиш сум на єго лици. Ти забула, що сей наш сьвіт, се сьвіт щирої правди, а той ваш — повний облуди і фальшу, тож тому не одно серце не показує свого горя, щоби єго не висьміяли, або фальшивим співчутєм ще гірше не розранили. Тут всї показують ся в своїм правдивім видї.

Я хотїла ще щось питати, але вона махнула рукою і я утихла.

Тим часом посходилось з усїх боків ще чимало таких нещасливих і упорядкувавшись в довгий ряд, зачали поступати наперед. З їх уст лилась печальна пісьня, з очий сьвітилась безнадійна розпука, але все таки поступали скоро наперед до золотої брами, над котрою сіяла надпись: „Будучність“. Ся надпись сьвітилась надземським сьвітлом, очи всіх нещасливих були на неї звернені, а на кого впав промінь з єї сьвітлости, того очи стратили безнадійний вираз. Але нїхто не переступив за поріг зачиненої брами, за котрою чути було чудовий сьпів, бо перед самим єї порогом шуміла бистра, рвуча, глибока ріка.

— Се час, — зашепотїла Надія; — не кождому удасть ся переплисти єго.

— Хто додає їм сили пускатись в вир часу? — запитала я.

— Я, — сказала Надія тихо всьміхаючись, і єї білі руки здоймили високо зелену галузку. На сей знак затих сьпів за брамою, а коло нас з-явилась дївчина чудової вроди. На білім, румянім лици не видко було і маленької усьмішки, очи палали дивним огнем, а довге чорне волосє закривало єї білі плечі і шию немов яке покривало. На голові сіяв діядем з рїжних дорогоцїнних камінїв, єї сукна була рїжноцьвітна і мінялась у всї барви, в руках держала китицю рож і лелїй.

— Се моя сестра Фантазия, — сказала Надія.

Фантазия звернулась до нещасливих і зачала говорити милим, звінким голосом, в котрім пробивав ся тихий жаль.

— Нещасливі надійте ся! Не тратьте охоти і витревалости! Боріть ся дальше з тяжкими невзгодинами житя, а побіда ваша! Най вас не зломить нещастє і горе, котре доля звалила на ваші слабі плечі, бо до вас, ви нещасливі, належить будучність. Дивіть ся на сю золоту браму і набирайте нової відваги, нової охоти; колись прийде день, що вона для вас стояти ме отвором, ви ввійдете через неї і все минувше горе забудеть ся, бо втїха будучности велика.

— Ви бідні, що в путах бідности стогнете, будете тодї вільними, бо недостаток тут не досягає. Вам, котрих серце переповнене тугою і горем, зацвите цьвітка любови. Навіть ви, що́ своє житє жертвуєте сьлїпій честилюбивости, будете задоволені, і лавр окрасить ваші журбою поморщені чола. Кидайтесь без страху в вир часу, дїлїть міцними руками єго хвилї, не жалуйте і послїдньої сили, щоби лиш свою цїль осягнути. Туга за щастєм най вам додасть сили, а Надія най вас провадить.

Фантазия замовкла і зникла, всї кинулись в вир, на той вид я не могла здержатись, і не зважаючи на заперечаючий знак Надії, кинулам ся за нещасливими. Сильними руками дїлила я рвучі хвилї, вже булам недалеко брами, котра здавалось отворялась передо мною, але в тім Надія ймила мене за руку і я — проснулась.

Євгенія Ярошинська.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчôлка)].

(Даяьше.)

Коли-жь Раиса при своѣмъ реалистичнôмъ напрямѣ є байдужною супроти бѣдныхъ, то Люба проявляє вдачу вельми людяну й симпатичну. Пробуваючи въ Цюриху займалась она тôлько наукою й не звертала своєи уваги на пытаня суспôльно-національнй, та ажь тогдѣ, коли въ Вѣдни пôзналась зъ Галичаниномъ-народовцемъ Бучиньскимъ, полюбила рôднй святощѣ, — народну мову й народнôсть. Живучи-жь на батькôвщинѣ за-любки лѣчила она недужихъ бѣдныхъ людей и въ поглядахъ на побутъ суспôльный придержувалась напряму національного. Одного разу навѣдались до неи Кузьменко й Корнієвичь. Отже въ розмовѣ про литературнй змаганя Галичанъ Кузьменко назвавъ мову Львôвскои часописи „Правда“ штучностію и литературщиною, та й сказавъ, що шанує саму тôлько народню мову. Тогдѣ Люба задумала ся й погадала собѣ ось-що: „Кузьменко дурницѣ провадить: „Штучнôсть“, „литературщина“, — „признаю саму тôлько народню мову!“... Щó-за узька народнôсть! щó-за узькій національнзмъ! Се — понижати свою народню гадку, обрѣкавши ѣѣ стояти вѣчно лишь на одному ступни первѣстному! И коли такъ судить объ мовѣ, то треба те-жь саме розважити й у всьому, — значить, и хисту національного не треба розвивать, — нѣ музики, — нѣчого! Нехай буде все тôлько на ступни первѣстно-народньому, — значить, и науки не посувать, — досыть того свѣтогляду, якій маѣ нашь простый чоловѣкъ! — Се-жь нѣсенѣтница якась! Зъ такимъ національнзмомъ можна тôлько закиснути на мѣсци!... Ну, бери елѣменты народнй, не цурай ся ихъ, але утворюй зъ нихъ яко-мога ширшу, кращу будову, — и се пôде на користь тому-жь самому народови! На-що-жь одрôзняти його непереступною лінією вôдъ интелиґенцiѣ, котра пôшла въ-передъ? Нѣ! той Кузьменковській національнзмъ у найлѣпшôмъ разѣ може привести лишь до плачу надъ „лихою долею“, — надъ тымъ, щó „минуло“ и минаѣ. Не плакати треба й не топтати ся на однôмъ мѣсци, котре йде зъ-пôдъ нôгъ, а дѣло робити!“[1])

Зъображаючи характеристику Любы Пчôлька натякнула па теѣ, що Украинѣ, побиванôй теперѣшнимъ лихолѣтѣмъ, галицка Русь подаѣ захистъ у змаганю просвѣтно-національнôмъ, та що національнй идеалы сен Руси можуть и декого на Украинѣ спонукувати до любови своєи мовы й народности.

Въ кôнци запримѣчаѣмо, що въ сѣмъ оповѣданю жôночй типы являють ся бôльшь вызначными вôдъ типôвъ мужчинъ, та що найпаче типъ Марiѣ Петровны, матери Любы, зъобразила Пчôлка зъ глубокою правдою психольоґичною.

Хоча-жь мѣжь творами Олены Пчôлки оповѣданѣ „За правдою“ маѣ найбôльшу стôйнôсть литературну, то все-жь справжню рутину повѣстярску добачаѣмо найпаче въ „святочнôмъ оповѣданю“ „Чадъ“. Пчôлька зъобразила ту вдатно молодый свѣтъ середньои и низшои верствы суспôльности, та й въ загалѣ малюѣ она у своихъ оповѣданяхъ переважно типы молодыхъ жôнокъ, дѣвчатъ и дѣтей.

Въ оповѣданю „Чадъ“ вводить насъ писателька въ двôръ невеличкого сельця, Копычинець, куды заѣхали въ гостѣ молоденька Нина Покорска зъ братомъ Андрѣѣмъ и зъ лѣкаремъ Ивасевичемъ. Панъ Заборовскій, хозяинъ двору, поѣхавъ по дѣлу въ Городище, а ѣго дружина выбиралась саме тогдѣ до мѣста за покупомъ передъ Рôздвомъ. Дома лишались отже ихъ дѣти: старша дочка Лена, менша дѣвчинка Маня и хлопчикъ Костикъ. Та годѣ було не ѣхати до мѣста передъ святами, — панѣ Заборовска повиталась зъ гостями й пôшла до своихъ саней. Вôдтакъ Лена стала забавляти молодыхъ гостей, проявляючи свою симпатію паничеви Андрѣєви Покорскому, въ котрого бувъ якійсь млявый выглядъ, неначе-бъ розмова товариска ѣго не займала. Хоча-жь лѣкареви прийшлось сидѣти близенько биля панны Покорскои, то она дивилась якось насмѣшливо на свого кавалѣра. Гостѣ говорили про литературу, и вôдтакъ панна Покорска смѣялась Ивасевичеви, котрый натякнувъ на теѣ, що лѣкареви можна на селѣ пропасти за-для малого зарôбку. Она сказала ѣму, що коли „народовство“, такъ и треба обмежувати свои потребы по-народньому. Ажь ось увôйшла въ хату гарна дѣвчина сельска, щó звалась Лукерею. — „Отъ, типъ!“ шепнувъ лѣкарь Андрѣєви, — „на прочудъ!“ Але той сидѣвъ якійсь збентеженый: блѣде обличѣ ѣго зъ приходомъ дѣвчины спалахнуло.

Лукеря служила по-переду у матери Андрѣя, та ѣѣ вôдправили изъ службы. Коли-жь Лена дôзналась вôдъ лѣкаря, що въ мѣйскôмъ клюбѣ мабуть не буде забавъ въ Рôздво, то заявила она гостямъ, що въ першій день святъ пôде зъ сельскими дѣвчатами колядувати, щобъ записати народнй колядки. Костикови-жь и Мани сказала, щобъ они, убравши сосонку, покликали дѣтей сусѣдôвъмужикôвъ. Опôсля Лена спыталась Андрѣя, чи вôнъ, завитавши до дому на свята, не буде нѣгде на вечерѣ, щобъ навеселитись? — „Мабуть, що нѣ!“ вôдповѣвъ паничь, — та й хиба-жь на тыхъ вечерахъ ѣсть веселôсть? Такъ — чадъ якійсь! Нѣ спôльности, нѣ веселости справжньои; — крутять ся люде, якъ дурнй! Именно — чадъ и бôльше нѣчого!“[1]) Вôдтакъ Лена спыталась Ивны, чи й она святами не буде „чадѣти“ нѣгде на вечерахъ? — И вôдповѣла Нина загадковымъ усмѣхомъ, що не знаѣ, бо отъ, тôлько першого дня святъ прийде ся бути на именинахъ у Федоровичѣвъ, — а потôмъ думаѣ она святками засѣсти за свою працю, — се-бъ-то писати романъ. — „Ну!“ посмѣхувавъ ся Андрѣй, — „для романа вже дуже богацько треба! Великій захôдъ!“ — „Чого-жь!“ вôдмовляла Нина, — „тема у мене вже готова й обдумана, — романъ прекрасного панича зъ прекрасною сельскою дѣвчиною!“ — „Оввa!“ — засмѣявъ ся зъ примусомъ Андрѣй, — „яка старосвѣтска тема! Краще-бъ обробити наприкладъ оповѣданѣчко про жениханнѣ либеральнои паночки з бравымъ полковникомъ“...

Опôсля выйшовъ Андрѣй до кабинету по свои папиросы, але жь на порозѣ того покою спинивъ ся, зъ-легка затремтѣвши: въ кабинетѣ поралась, прибираючи на столѣ, дѣвчина Лукеря. Паничь просивъ ѣѣ, щобъ прийшла до

[1]) „Перший вінок“, стор. 344.

[1]) „Зоря“, 1886; стор. 39.

мѣста. — „Слухай, Лукерочко!“ говоривъ Андрѣй до гарнои дѣвчины. „Приходь на свята въ нашь двôръ!... отъ, може на першій день у вечерѣ. Нашѝ будуть на именинахъ у Федоровичѣвъ, а я останусь дома... буду тебе ждать!“ И вôдповѣла Лукеря, що вволить волю панича. — Якъ гостѣ вôдъѣзжали, то Андрѣєви здалось, що панна Лена прощалась зъ нимъ дуже щиро. Вôдтакъ на улици, недалеко вôдъ паньского подвôря гостѣ перегнали Костика й Маню, що йшли въ село до мужикôвъ, просити ихъ дѣтей, щобъ прийшли въ двôръ на першій день святъ, бо на сосонцѣ будуть горѣти свѣчечки, — будуть висѣти золотѝ горѣхи, цукерки, яблука...

За три днѣ до святъ Андрѣй Покорскій писавъ паннѣ Ленѣ, що Федоровичѣ вôдкладають святкованє своихъ именинъ на другій часъ для того, що на першій день святъ у мѣйскому клюбѣ буде забавный вечеръ для дѣтей и для старшихъ. И отъ, черезъ коротенькій часъ Лена поѣхала до мѣста, довѣдатись, щó тамъ за новины такѝ? И сказала ѣй Нина, що вôйсковѝ поєднали ся зъ горожанами, и що вечеръ буде спôльный. Хоча-жъ Андрѣй заявивъ Ленѣ, що вôнъ мабуть не буде на тôмъ вечерѣ, то Нина сказала, що вôнъ таки буде тамъ, бо що-жь бы самъ дома робивъ! Коли-жь Андрѣй заявивъ, що єму треба йти на почту, то мовила Лена, що, якъ вôнъ схоче, могла-бъ пôдвезти єго до мѣста на своихъ санкахъ, бо й такъ ѣде она, закупити де-чого у жидôвъ, заки зайде шабашь.

И по згодѣ Андрѣя Лена попрощалась зъ Ниною, обѣцюючи ѣй, що може потôмъ до неи заѣде. Лена й Андрѣй сѣли на санки й швидко помчались улицею. На почтѣ справа була коротка. Не пробула Лена й кôлькохъ минутъ сама на санкахъ, якъ Андрѣй бувъ уже зновъ коло неи. — „Хочете проѣхать ся трошки по поли?“ завôзвала єго Лена. Андрѣй сѣвъ, и обоє поѣхали за мѣсто. Панночка щебетала, якъ пташка, сидячи близенько биля свого спутника. — „Вы конечне муснте бути на вечерѣ!“ казала Лена. — „Яка зъ мене користь? Я мало танцюю!“ — вôдповѣвъ Андрѣй. „А якъ же ваше колядованнє?“ мовивъ вôнъ далѣ. „Памятаєте, вы говорили...“ Панночка змѣшалась. — „Ну, що-жь?“ мовила она, — „тáкъ якось выйшло! Врештѣ, що-жь такого? Колядки записать можу й иншимъ часомъ, а колядувать — хиба-жь я останній рôкъ живу на свѣтѣ? Ще поколядую колись!“ — Вернувшись до мѣста Лена ввôйшла въ крамницю Сурки, а паничь, идучи слѣдомъ за нею, подумавъ собѣ: „Яка у неи гарненька фиґурка! навѣть у футрѣ!“...

Першого дня Рôздва панство Заборовскѝ такъ якъ и не мáли свята, — а надто въ вечерѣ: старшѝ й дѣти збирались на забаву. Коли Лена выйшла въ салю, щобъ подивитись у бôльше зеркало, чи добре лежить сукня, то пôдъ вôкнами почувъ ся голосный спѣвъ колядникôвъ. — „Панночко! а менѣ можна буде поколядувати?“ спытала Лукеря. — „Можна, якъ поѣдемъ!“ вôдповѣла Лена.

Клюбный вечеръ бувъ величный. Въ салѣ бувъ великій натискъ: товариство зôбралось цѣлыми родинами. Посередъ салѣ стояла велика сосна, вся обтыкана свѣчечками, обвѣшана всѣлякими ласощами, зъ-за чого дѣти барвистою юрбою ходили навколо неи. Вôдтакъ почались дитячѝ танцѣ. Коли-жь старшѝ завважали, що малѝ вже доволѣ „настрыбались“, то позабирали ихъ изъ салѣ й вôдправили чи-то до дому, чи до знаємыхъ. Костика й Маню забрала служниця Покорскихъ. Заграла музика неначе красше, голоснѣйше, — почавъ ся вечеръ для старшихъ. Лена була весела й намагала млявого Андрѣя спонукати до танцѣвъ, мѣжь-тымъ коли Нина бавилась зъ полковникомъ, не хотѣвши танцювати зъ лѣкаремъ ни одного кадриля. Вôдтакъ Ивасевичь ставъ грати въ карты. Але-жь и тутъ єму якось не велось, дармá, що Нина пôдôйшла до столика, де вôнъ сидѣвъ зъ картами въ рукахъ. Коли-жь одинъ партнеръ натыкнувъ на єго промахи въ грѣ, то вôнъ самъ-не-свôй озвавъ ся: „Щось голова болить! — чадно тутъ, чи щó?“ — „Може буть, що тôею сосною начадили?“ озвавъ ся одинъ изъ грачѣвъ. — „Одначе-жь мы тамъ у сали не замѣчаємо нѣякого чаду!“ мовляла панна Нина, все стоячи коло столика. — „Бо вживаєтесь, разомъ зъ тымъ повѣтрємъ, веселощами танцѣвъ!“ пояснивъ хижо лѣкарь.

Де не взявъ ся полковникъ и заявивъ Нинѣ, що хутко буде третій кадриль. Пôсля танцю Лена зъ Андрѣємъ перейшла на другій бôкъ салѣ до вôкна, де було мовь-бы не такъ душно. У вôкна заглядали постатѣ цѣкавыхъ зъ улицѣ. И отъ, Андрѣєви наразъ згадалась дѣвчина Лукеря... „Ну, щó? якъ вона приходила й дожидала його?“ — Кровь наче окропомъ прилилась єму до серця. — „Але нѣ!“ мѣркувавъ вôнъ далѣ; — „вона-жь могла знать вôдъ панночки, що все перемѣнилось иначе!... Та що-жь! сказати по правдѣ, може й красше, що такъ выйшло, — що вона не приходила, або, приходивши, не застала мене дома!... Такъ, такъ!... на якій кôнець мôгъ вестись сей романсъ? Красше, красше, коли-бъ вôнъ и розôйшовъ ся! Перше всього красше для самои дѣвчины!“...

Ажь ось заглянувъ въ салю лѣкарь Ивасевичь. Поглядъ єго бувъ дуже сумный. Було-жь тому двѣ причины: одна та, що вôнъ таки здорово програвсь того вечера, — друга-жь причина того суворого выгляду лѣкаря була та, що якъ-разъ напроти него сидѣла Нина зъ полковникомъ. — „Ото! не розстанеться вона зъ нимъ!“ думавъ вôнъ собѣ; — „тая, бачь, писателька, прослѣджує, пôзнає цѣкавый вôйсковый типъ!... И щó вôнъ може ѣй говорить, такъ ще такъ богацько?! А вона слухає ще й такъ уважно! „Народниця“, противниця „роскошѣ!“ — онъ, якѝ саєтовѝ корсажѣ надѣває! якими золотыми наручницями сьяє! Що-жь! пôде за свого полковника, то ще не такѝ справить! — ота новздержна, щó вжилась бы на сельскому зарôбку!... Такъ, якъ разъ! На языцѣ тѝ прекраснѝ речи, а въ думцѣ перспективы полковницкихъ доходôвъ!“[1])

Пôзно було, коли нашѝ знакомцѣ оставили клюбъ. Старѝ Заборовскѝ поѣхали въ гостинницю, — Лену-жь запросила Нина въ господу до себе. Тому-то обѣ панны й Андрѣй поѣхали разомъ санками. Коло вôзницѣ примостивъ ся такожь лѣкарь Ивасевичь, бо Нина сказала єму, щобъ сѣдавъ зъ ними. — Пôдъѣхали до оселѣ Покорскихъ. Лѣкарь пôшовъ попередъ, щобъ подзвонити, та не доходячи до ґанку спинивъ ся й покликнувъ: „Щó се таке?... Хтось сидить!“ — Гуртокъ наближивъ ся и мѣжь ґанкомъ та вôкномъ Андрѣєвого кабинету при стѣнѣ побачивъ якусь прислонену темну постать. — „Якась жôнка!“ мовивъ спокôйно лѣкарь, придивляючись до одѣня. Якъ Андрѣй почувъ тѝ слова, то глянувъ на постать и отерпъ, окаменѣвъ. Саме тогдѣ глянула Лена й скрикнула: „Боже мôй! се наша Лукеря!“ — „Она!... и напевно замерзла!“ потвердивъ лѣкарь.

---

[1]) „Зоря“, 1886; стор. 70.

Задзвенѣвъ дзвонокъ, зъявили ся огнѣ, збѣгли ся люде... Лукерю внесли въ кабинетъ Андрѣя. Она лежала лицемъ до горы, смертельно блѣда, але на прочудъ хороша... „Може вона учадѣла!“ промовивъ хтось изъ слугъ, що помагали лѣкареви, — „бо вона трошки посидѣла у насъ въ кухни, — приходила либонь зъ дѣвчатами колядувать до мѣста, — такъ вона казала, и додавала, що ѣй голова дуже болить. То може вчадѣла!“

Довго поравъ ся лѣкарь коло Лукерѣ. Трохи перегодя розкрыла она очи й промовила, заливши сьозами: „На-що вы водратували мене?!“...

Отъ и конець сего оповѣданя, въ котрѣмъ авторка хотѣла показати, що въ панському побутѣ проявляє ся якійсь чадъ, — вѣщунъ моральнои недуги й суспольнои загибели, котрый паненятъ иногдѣ такъ запоморочує, що они вже не находять веселощій мѣжь своимъ гуртомъ, а глядають жертвъ свого самодуру мѣжь непопсованымъ сельскимъ людомъ. У того паньства по-найбольше пустѣ фразы на устахъ про народовство, про либерализмъ! Отъ, и въ умнои „писательки“ Нины прекраснѣ речи только на языцѣ, але въ думцѣ у неи только перспективы полковницкихъ доходовъ!

Не диво про-те, що Пчолцѣ не можуть подобатись вытребеньки паньского побуту. Живучи довго мѣжь сельскимъ людомъ она познала, що въ природномъ єго побутѣ нема ще нѣякого чаду, — що водтакъ паны только тогдѣ зможуть почати нове житє, коли стануть єднатись зъ темными-незрячими братами. Тому-то въ оповѣданю „Забавный вечеръ“ хотѣла Пчолка дати паньству ту науку, що лучше йти въ помочь бѣднымъ людямъ, нѣжь тратити грошѣ на забавы й танцѣ.

(Дальше буде.)

В справі язиковій

і декотрі замітки про книжки для українського люду.

(Конець.)

Дуже здивували нас слова п. Ч. „провінціоналїзми істнуючі хіба у якихъ тамъ Лемків чи Гуцулів“. Такі слова в устах народолюбця звучать дуже чудно. Чим-же провинив наш бідний, гірський люд, хіба тим, що задержав богато слів і форм*), котрі стратили Українці, а иногдї і всї прочі племена славянські? — чи може тим, що подекуди маючи школи з рідним викладовим язиком дрібку-дрібочку станув просьвітою висше люду українського? Галицькі народовці предсїнь не сказали-б николи „якісь там Українці“, „якісь там Чорноморці“, бо хоть знають, що не найти на цїлім сьвітї такого доброго, сердечного люду, як в руській Галичинї — то предсїнь і Литваків і Волиняків і Українців і Чорноморців... голублять серцем як рідних братів. Що до провінціоналїзмів, чи они лемківські, чи гуцульські, чи українські... ми вже в горі висказали нашу гадку: не все можна пхати у річ літературну прямо без розбору.

Справедливо п. Ш. дивить ся на галицько-українську літературу яко на єдину, неділиму. Та як-же-би і дїлити, коли на пр. в Котляревськім находимо цїлі речення, котрі живуть в устах нашого люду над Днїстром, так що здаєсь, мов-би старий батько Котляр ходив у нас по берегах Днїстра та записував тоті речення межи нашим людом, щоб їх відтак ужити в перелицьованій „Енеїдї“. — А тоє самоє мож також сказати о многих пісьнях Шевченка і пр. На Україні почали писати скорше по чисто народньому, та й таланту проявилось більше, нїж в Галичинї. До того твори лучших українських писателїв виявляють вірнійше Україну і єї побит, нїж наші галицькі. Галичина не лише що доперва пізнійше (виданє Русалки Днїстровоі в Будимі 1837 р.) взяла проявляти в літературі напрям народний, але і той почин добрий, тоє зерно присипано опісьля сїчкою літературного „високого слога“ і доперва пізнійше, по смерти Шевченка, по наспінню книжок українських в Галичину почали наші обтрїпувати згодом-перегодом згадану сїчку і полову. А хоть в остатних 15 роках рух літературний в народнім напрямі збільшав і усилив ся, хоть і зродились декотрі хороші праці і переводи дїл з літератур европейських, так галицька література не лише, що не видала більших талантів, нїж українська, але галицькі письменники такой не виявили тої оріґінальности, що українські, т. є. не представили народної жизни Галичини так вірно і ярко, як се вчинили Українці. З другої-же сторони (або як Українці кажуть: з другого боку) Галичане в дечім станули висше Українців. Именно що до язика самого видимо у галицьких народовців напрям виробляти літературний язик малоруський і звідтиля така честь у Галичан-народовців зарівно для нарічя українського, як і для всїх нарічий малоруського язика. Інакше Українці. Они — нїгде правди дїти — трохи що не цурають ся нашим галицьким нарічєм з рїжними єго підрічями і говорами. Єсть то велика хиба, коли зважимо, що власне Галичина проявляє прехороший материял язиковий, можучий не лишень обогатити словню (Wortschatz) малоруську, але загалом сияти красою в вінку інших бесїд славянських. Коли Галичане залюбки студиюють твори писателїв українських і виписують собі слова українські, то Українці подибавши в галицьких писанях яке слово, котрого не чули в своїм повітї, оклеймують єго яко „польське“ або „московське“*). Суть, правда, певні обставини, котрі поведенє Українців по части ізвиняють, але не оправдують зовсїм. У наших „твердих“ бо находить ся язичє, в котрім всякої всячини язикової доволї. Московщини попадаєсь в тих „твердих“ писанях не богато, та й не дивота, та-ж наші „тверді“ вивчили „русскій языкъ“ в „одинъ часъ“ — а за годину не богато вивчиш, хоть-би була голова як казан... Цїла засібня язикова „твердо-русска“ дасть ся на малій карточцї списати: „дабы, ибо, даже, или, неужели, обстоятельство, єстественно, особенно, качество, умышленно, имѣю, болѣе, что, нѣскольконадьсять, навѣрно, откровенно, умѣстный, єжегодно, громадный, маститый, духъ славянскій, громадноє вліяніє, состоитъ высшимъ чиновникомъ“, — а в новійших часах ще і „привитье культуры“ — от і трохи чи не весь оброчок, який пережувають наші твердяки з великим залюбованєм. Польонїзмів у них цїла купа, а именно що до словоладу (Syntax) стрічають ся для русчини дивогляди дивогляденні. То-ж понехайте панове Українцї твердих гаканину! — та стрівши таке добро язикове у „твердих“ з гори не осуджуйте народовців твори, в котрих чим близше до наших часів, тим більше проявляєсь язик чистий, галицько-руський перемішаний лише подекуди українізмами, а за тоє чей гнївати ся не будете!

Друге, чим Галичане станули трохи висше Українців єсть термінольоґія наукова. Правда, що Українці в тім, що не виробляють термінольоґії наукової, не зовсїм виноваті — та все факт остає фактом. Галичане зложили книжки для шкіл людових, видїлових, ґімназийних. До того-ж катедри університетські — хоть і не численні — дають Русинам все таки змогу вироблювати термінольоґію наукову чи то

*) Наш гірський люд має подекуди навіть дуже спеціяльні назви, котрих і заступити другими годї. Поминувши вже такі слова, як: рінь, рінє, рінець, рінчик, зарінок, зарінчина, рінище, ріновище, зарінити, при-ринути (пр. прирінула вода = нанесла рінь, камінє) — маєм ще вирази, які хибують в других, навіть високо образованих языках. І так на пр. зовуть коло Синевідська кругловасті каменї завбільшки людської голови, що їх вода з гір поназношує: „лобаки“ або „лоби“, а місце, де лобаки наскидані „лобище“. Лобаки звичайно по певнім часї обростає муравою. Дуже дрібна рінь зове ся коло Станїславова „сипець“. — *Досун.*

*) Як що не кажи, а таки бесїда українського люду патикана подекуди словами росийськими. І так на пр. на слово „годинник“ уживане нашим гірським людом не мають Українці своєго виразу і кажуть з росийська: „часи“, на пр. золоті часи = золотий годинник goldene Uhr. У нас в Галичинї часи tempora, Zeiten рос. времена. — *Досун*

в дїлах правничих, чи в історії лїтератури і науцї руської фільольогії. Українцї до того — як тепер — не мають навіть і нагоди. Все тоє повинно спонукати Українців близше заняти ся лїтературою галицькою, студіювати твори галицьких народних писателїв.

Не згодити-ж ся нам безусловно на те, що говорить п. Ш. про устарілость слів Шевченка і других давнїйших класиків українських. Не раз доводилось нам чути именно від молодших українських писателїв „наша невгаваюча“ або „невгавуча мова“*) — аж тут виходить гарна „невгавучость“ — коли за яких там 30 або 40 років слова найкрасших писателїв стають устарілими! Нам видає ся, що слова добрі повинні довше жити, нїж 30 років, тим більше, що на тоє і писана словесность, щоб усталювати і зберігати скарби язика, а не розсипати їх мов марну полову. Як що не кажіть, жаден з новійших писателїв і під зглядом язиковим не дорівнює нї Котляревському, нї Основяненку, нї Шевченку... хоть тепер і пишуть річи зачіпаючі потреби нові, сегоднешні. Приведїм примір. У Шевченка находимо слово „стон“ всїм легко понятне; тим часом теперішні українські писателї замінили тото слово другим: „стогін“, ablat. стоном, тепер стогоном. Хоть і кажемо „стогнати“, таки нам більше по-душі „стон“**). До того-ж не знаємо, чи „стогін“ слово людове, чи утворене. Коли-ж дїйсно уживає люд український форми „стогін“, тобисьмо її задержали, та нїколи не покинули слова „стон“ загально у нас уживаного, як ще все і доси по 30 роках електризує нас громовий стих Шевченка:

Перенесись во время оно,
Душе моя, і стоном. дзвоном
І трубним гласом возгреми
Із мурів темної тюрми!

Дальше. У нових українських писателїв богато находимо слів нових, здає ся утворених, котрих розбор і значінє нераз наводить трудности. Було-б се дуже добре, коли-би писателї давали обясненя нових слів, а заразом подавали, чи се їх власні, утворені, чи уживані людом, а в послїднім випадку, щоби докладно подавали місцевость, де именно якого уживають виразу. І так пр. у добродія Ч. находимо слово: „невковирний“, а не знаємо, чи се слово людове, чи автором утворене. Розбираючи слово се етимольогічно випадає єго зрівнати з галицьким с к о в і р и т и ся, з в і р и т и ся (кор. вр) пр. сковірили ся або звірили ся дошки = спачили ся, скрутили ся, звернули ся; — з росийськ. коверкать, исковеркать (властиво: покручати, перевертати; відтак о язиці: викривляти, псувати); „широка, у плечех невковирна постать“ трохи-би може і підходило, та що значить: „розгорнув невковирне писання“ се-б-то лист? — Не маючи жадних указаній, що до нових слів сучасних авторів українських нашим слїдителям язика нїчого-б іншого не остало, як їхати на Україну і поодинокі слова межи людом провірювати — а то дорога не з одного згляду не так дуже легка і не кождому можлива.

Єсли мова о „устарілости“ слів, то се таки по части і правда буде з декотрими виразами, котрі однакож вже при своїм первім появі в лїтературі не мали задатків єствования. Таких слів або форм часом і у лучшого писателя найдемо. І так на пр. у Котляревського, котрого язик дуже плавкий і хороший і нинї трискає повним житєм, попадають ся такі форми як цнота, цнотливий, ковадло, зерцадло — таких слів покинути не жалко, а дуже легко замінити інакше переписавши: чеснота, чесний, чеснотливий, ковало, зеркало. — У нас в Галичинї уживано до недовга слова „стосунок“ ідучи за таким писателем, як Нечуй. Та таки всї ми в Галичинї тепер згодились місто „стосунок“ уживати „відношенє“ — та й годї!

Українцям зарівно як і Галичанам слїдує покинути гадку, що наш язик якесь „диво-невидальце“, бо так не єсть. Прояви, які в розвитку нашого язика слїдні, також були і у других языків европейських, коли вироблювалась їх лїтература. Що тепер малоруський писатель не великої залучає слави нї межи своїми, нї межи чужими — то подібно бувало і у других счастливших і образованьших від нас народів. І так на пр. у Нїмців, котрих хороший язик так високо нинї образований, був час, коли з нїмецького поета сьміялись учені, такой Нїмці, для котрих мала вагу лише латинщина, а відтак лїтература французська. Що у нас суть пуристи та повстають спори язикові, то се лише п р о я в ж и т я. Адже-ж в живім орґанїзмі не раз бувають забуреня. Гладїти-б лишень, щоби з тих спорів виплила користь для розвитку язика і лїтератури. І тут знов жизнь нашої словесности починаючої розвиватись — не „диво-невидальце“. Пригадуємо на пр. спори язикові у Нїмців, пригадуємо на пр. такого пуриста Цезена (Zesen), котрий місто Fenster уживав Tageleuchter, місто Nase говорив Wischhorn. Чудно і подумати тепер, що такою „прочищеною“ мовою він і єго приклонники писали навіть стихи! Правда, окрім приклонників мав також і численних противників, котрі єго висьмівали. А предсїнь той Цезен своїми змаганями подав не одну і добру гадку і поміг в свій час на свій пай язику нїмецькому постепенно здіймати ся до тої сьвітлої височини, на якій сияє нинї. То-ж і про Цезена критика нинїшна згадує з почестю. Оттак і ми починаючі доперва розвиватись, памятаймо, що в нашім житю лїтературнім не одно таке повторяється, що вже відбули і перебули счастливо другі народи — а ми тоє — хоч чи не хоч — також мусимо перебути.

Не слїд також думати, що спеціяльно люд український єсть сам собою „диво-невидальце“. Коли нове слово прокаже який машталїр або яка куховарка, не належить поквапно таких виразів принимати без одвітного розбору і критики. Люд єсть всюда людом і в справах язикових люд сам не здібен до критики, він лише і н с т и н к т о в о плекає рідний язик (а властиво місцеве своє нарічє, бо звичайно другого язика не знає. І сáме тому дослїд людових говорів так важний для слїдителїв язика Та хибно, єсли хто дожидає від селян критики, та ще на ту неспілу критику і покликуєсь. І так на пр. читалисьмо в „Зорі“, що письменна якась дївчина сїльська видавала суд о творах Нечуя... а именно о єго чудових описах образів з природи, котрих звичайно не могла дочитати до кінця, що зовсїм віримо і чому не чудуємо ся нї крихти, бо щоби узнати красу тих описів, треба мати вироблений смак естетичний, треба одним словом трохи більше уміти, нїж „селебезувати“. Поспитайте дївочку з пансіону, як подобають ся їй вічисті дїла Шопена, Мозарта, Бетовена — а певно Вам скаже, так як і широка публика — що далеко красша від тих „нудних штук“ нова трамблямполька.

Хибною видає ся нам також гадка висказана одним Українцем, що люд український буде тогдї читати книжки, коли єму наперед викаже ся, які з читаня бувають користи. Поминувши вже се, що написати добре статтю о пожитку з читаня книжок вимагає великої ерудиції фільософічньої, а виложити сю річ для неграмотного або полуграмотного селянина так, щоби єго заняти, требує дуже великої зручности і ємкости людового писателя — поминувши вже сї обстанови — здає ся нам, що успіх був-би дуже непевний, а може і зовсїм неудатний. Се так, як-би, приміром, хто маючи учити хлопців історії почав від того, яка користь випливає з науки історії... Нам видає ся так, що полуграмотний люд навіть-би і не читав фільософічних книжок, хоть-би і дуже популярно написаних. Місто розводити ся богато о користях з читаня, належить людови подати поєдиничу, для него трівку страву. Напишіть про дїла ґосподарські (хазяйські), але розуміє ся уміло (т. є. хто пише про хів конний, най-же сам буде дїйсним знавцем конний, так щоби єго писанє в тім зглядї не було лише виписками безладними з інших дїл!), а коли люд побачить, що в книжцї не одно найде для себе хосенного, пожиточного, тогдї він і з вдякою прочитає книжку. Окрім дїла ґосподарського найдуть ся ще і другі для люду річи: релїґійні, повістки з житя прозою зарівно як і стихами (всї повісти Основяненка, а именно: Перекотиполе, Сердешна Оксана, Маруся, Добре роби добре і буде і пр. таких здало-би ся побільш — а ново написані мають дотикати т е п е р і ш н и х обстанов і потреб люду; — з поезий Шевченка „Катерина“ для люду українського дуже одвітна), а там також дещо із статтей популярно-наукових: з ґеоґрафії, з історії, з історії природної пр. про звірята пожиточні і шкодливі, про ростини лїкарські, про ростини отровні і пр. В писанях для люду призначених народолюбцї справжні повинні именно дбати піднести моральность

*) Слово „вгавати“ чув я також у люду коло Бучача; не вгаває = не перестає; „невгаваюча мова“ трохи чудно! — *Лосун.*

**) Люд коло Перегинська говорить стон genit. стону, або стогн genit. стогну. — *Лосун.*

люду, заохочувати єго до чесної праці і до ощадности, відводити від прожорства і пяньства та указувати на жасні наслїдки лїности, дармования і загалом ледачого житя. Проводіть тим способом дїло просьвіщеня люду українського, а благодать Божа почіє на Вас і на людї Вашім.

Та вернїм ся опять до справи язикової. Пізнати язик 20-мілїонного народа розсївшого ся по так розлогих землях есть річю вимагаючою довголїтньої працї, тим більше, коли лїтература розвиває ся в обставинах так не сприяючих, як у нас. То-ж передовсїм трудїм ся невтомимо, кождий пісьля снаги. Жаден з писателїв ні українських ні галицьких нехай не думає, що він вже пізнав весь язик народа, і нехай не захочує приписувати закони другим. Лучше всї ми приклонїм смирно голову та й дружно і мирно у ч і м с я!

Як доведе ся пильно попрацювати з яких тридьсять років на полї рідного язика, тогдї доперва буде можна з вислїдів дещо і проказати, а тогдї і висказ такого труженника буде мати ширшу основу і, надїйсь, видасть благодатне зерно для науки.

Ві Львові 27. грудня 1891.

Лосун.

Примітка. В статї: „В справі язиковій і декотрі замітки про книжки для українського люду“ Ч. 7. стор. 138. 1. стовб. 15. стих з долини — просимо доповнити пропуск слїдуючий: „незґрабний“ не будемо уживати, коли маємо хороше слово „незгарний“ уживане в Станїславівщинї [Нечуй уживає слова „незугарний“ в значінню: неспосібний, нездібний; укр. гарний = schmuck. — що до посвояченя в значіню порівнати-б слова о коріню *доб.* н. пр. здіб genit. здобу (коло Бродів) = habitus, forma; галицьке здібний = fähig, befähigt; гал. оздібний schmuck; оздобити schmücken; лемківське надобний schön, schmuck, anmuthig; лемк. надóбна дывéчка = красна дывочка].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

„Хутиръ“. Малороссійскій литературный збирникъ на 1890 рикъ*). Зибравъ В. Т. Калениченко. — Кобеляки 1891 року, 99 стор., 8⁰; цїна 75 коп.

Любителямъ смѣха. Торбына реготу. Сцены и разсказы изъ малорусскаго народнаго быта для театра и семейнаго чтенія. Сочиненія малорусскаго артиста, куплетиста и разсказчика Луки Тимофѣевича Лучицкаго. Изданіе книгопродавца С. Гомолинскаго. — Київ 1891 року, 85 стор., 16-ка; цїна 50 коп.

До збірника „Хутиръ“ надруковано невеличку передмову. Ось вона: „Любі мої земляки! Оце зібрав я вам невеличкий збірничок на нашій мові, читайте на здоровя; тілько прошу не дуже нападайте на авторів сїх оповідань і вірш (віршів), вони всї первий раз виступають на літературне поле, від того і їх твори слабенькі. Як шо (що) уподобаєте, то я незабаром видам і другий. До зобачення. Ваш земляк Т. Калениченко“.

Як бачите сам впорядчик у своїй передмові до „Хутора“ каже, що твори його авторів слабенькі; цїлком згожуємось з впорядчиком, а того про збірник не будемо говорити особливого нїчого, скажемо тілько, що збірник сей склали шість авторів. Ось його зміст: „Шо (що) то добре хутір мати“ — вірш Г. Бульби; „Вывчене лыхо“, „Сокильський ярмарокъ Правои Середы“, „Семенъ и Настя“ — вірші М. Гниди і займають вони собою $^2/_3$ всього збірника, а саме 63 стор. Далї йде „Восьмачка“ — побрехенька Т. Долинця; „Кручена вивця“ — оповідання з Гребінки, переказав В. Василенко 2-ий; до слова скажемо, що Василенка 1-го у збірнику нема, та й загально Василенка першого у нашій літературі не було і нема! — „Зажурився парубика“ — вірш Т. К. і „Ракы“ — оповідання Т. Калениченка.

*) Чудно трохи, що збірник на 1890 р., а надрукований під самий кінець 1891 року. — *Ш—ко.*

Найкращим твором з усього збірника, на наш погляд, будуть вірші Т. К., наводимо їх цїлком:

Зажурив ся парубіка,
Мов та сиротина,
Плаче собі тихесенько,
Як мала дитина.
Чого-ж йому журити ся?
Ще-ж він молоденький! —

Козаченьку, не жури ся,
А будь веселенький! —
Не рад-би він журити ся,
Самі сльози ллють ся,
Не рад-би він і плакати,
Так люди сьміють ся...

Оце і все, що найкраще. Але і в наведених віршах не видно, як бачите, чого той парубіка журить ся, і чого з його сьміють ся люди.

Окрім усього „Хутір“, як і слїд сподївативсь, надрукований власною, місцевою, кобеляцькою мовою, таким-же самим правописом і кобеляцькими, навіть, припинними значками.

Про „Торбину реготу“ мусимо сказати дечого більше. Почнемо, навіть, з того, що через 8 років наступить XX вік. Такий початок потрібний на те, щоб виразнїйше видно було, який уже час живемо ми культурним життям, та ще й живемо з напрямком скасовувати у громадськім життю все дике та нерозумне! Звертаючи увагу на цей хороший напрямок, сумно робить ся, коли бачиш і досї навкруги себе багато ще дикарських річий. Але з такими дикарськими речами як, наприклад, війна, ми мусимо ще миритись, — цей дикарський пащадок ще велетень і скасувати його сучасна культура ще нездолає, але-ж такі речі, як „Торбина реготу“ уже і в наші часи не повинні-б у громадї мати місце; не повинні-б, а-леж, на превеликий жаль, вони мають місце та ще й не маленьке!

Не дивно, коли багато ще деякої дурницї та дичини знаходимо ми у глухих хуторах та селах, загально в масї темного люду, там ще деякі речі сам Бог прощає! „Торбина-ж реготу“ призначаєть ся прямісенько „для театра и семейнаго чтенія“ — се-б то задля людий інтелїґентних, бо тілько інтелїґенция завжди має спромогу і потребу бути в театрах, та компонувати літературні вечорі. Але-ж вибачайте, будь-ласка, може „малороссійскій артистъ, куплетистъ и разказсчикъ Лука Тимофѣевичъ Лучицкій“ справдї дав інтелїґентним читачам якусь вартовну „Торбину реготу“? Може він чоловік талановитий, може пильно придивив ся до громадського життя, знає всю його недбалість, кривду, лїнивство, зажирливість, несправедливість, — все знає і становить тії гріхи перед громадські очи, оповивши їх артистично-сатиричним сьміхом? Як-би-ж то! Але де там! — Артист Лучицький за сією дурницею не ганяєть ся... та й що тут може бути сьмішного? або як такі речі можна оповити сьміхом та ще й зацїкавити громаду, щоб вона читала? На такі речі були артисти, але їх звали Гоголями, Щедринами та інш., а Лучицький надибав собі другий шлях, той самий шлях, що́ протоптали його такі добродії, як от був Раєвський з своїми „Сценами та разсказами изъ малороссійскаго быта“ та інші. Артист Лучицький дає своїм любим читачам сцени з народнього українського життя і не якісь там, звичайні, вселюдські, сьмішні сцени, ні, таких сцен в українському народї він не знаходить, та де йому й знайти! Він робить простїйше: бере якого схоче чоловіка, чи жінку, робить його дурнїйшим від дурного, та й ну тодї гуртом реготати, се-б то: регоче сам, примушує реготати свого дурника, а тодї вже і своїх любих прихильників-читачів.

Не хотїлось-би менї наводити прикладів з „Торбини реготу“, та щоб не сказав хто, що вимагаю я вірити на слово, то мушу се зробити, але скажу наперед, що наведу дуже небагато. Візьмім, наприклад, першу сцену п. з. „Въ аптекѣ“; з неї починаєть ся книжка. Зміст сїєї сцени такий: Пан просить чоловіка, що́ їхав у місто, зайти в аптику і взяти там лїкарство по рецептї. Чоловік приїздить у місто, знаходить аптику, віддає там рецепту і дожидає поки приготують лїкарство. Дивлячись на аптичні шафи, чоловік, по артисту Лучицькому, так міркує! „Чудно менї та дивно! Щоб мій пан, такий, здаєть ся, поважний та вельможний, а знакомий з шинкарем, та ще коли-б у його була коршма, як коршма, а то казна, що все шклянки, та шклянки, а бочки з горілкою нїгде не видно. Як вам здаєть ся таке міркування? Чи знайдеть ся справжнїй таки дурень, щоб не знав, що таке аптика, а що шинок, і міркував так, як міркує Лучицький, чи то пак його дїяч!? Додайте ще до сього, що у артиста Лучицького чоловік скрізь зве аптику; „господин Апотика!“ Зверніть ще увагу й на те,

що наведений приклад суть найрозумнійший! Гірших прикладів менї соромно, навіть, наводити. А щоб читáч повірив менї, то хай має на увазї, що приклад цей я взяв не шукаючи його, а з першої сцени, з першої сторінки, а за першою сценою слїдкує ще 11 сцен, займаючих 95 стор.! Подумайте-ж тут: чого, чого там нема?!

Купуючи „Торбину реготу“, я запитав видавця:

— Чого-ж оце вона така дорога?

— Памілуйте! — відповів видавець: — вєдь ето ізданіє не для народа, а для інтелїґенції!... Пасмотрітє какая бумаґа, абложка! Вєдь ето што нєбудь да стоїт!

І справдї, видавець на „Торбину реготу“ гроший не пожалкував, — папір постановив дуже добрий, обкладочку теж розмалював червоними та блакітними хварбами... Як-же на це слїд дивитись? Нам здаєть ся так, що таке прихильне впорядкованнє книжки говорить про те, що і автор-артист і його видавець Гомолїнський обидва запевнені в тім, що потрачені на видання грошї вернуть ся з баришем. Хто-ж їм подав таку надїю сподївались на бариш? Оце то і цїкава річ, оце саме і примусило нас згадати про те, що незабаром наблизить ся XX вік, і сказати кілька слів про дикарство.

Звернувши увагу на те, задля кого надрукована „Торбина реготу“ і знаючи, що Лучицький вичитує у Київі що лїта на сценї свою „Торбину“ не в порожньому театрі, а перед громадою, мусимо констатувати сумний той факт, що і під самий кінець XIX в. багато ще істнує інтелїґенциї, що́ з великою цїкавостю, натовпом пруть ся слухати Лучицького, щоб у кущі з ним насьміятись над мужиком, та тодї ще й самим копіювати „торбинного“ артиста у кругї своїх приятелїв та знайомих. І це не гадка, не видумка моя, а певний факт! Менї самому доводилось бути сьвідком та слухачем декого з таких копіїстів, і з яким запалом копіювали вони „торбинного“ мужика, як сидїв він та міркував у аптицї, або їхав по залїзницї до Одеси!

Сумний, занадто сумний факт, що інтелїґентні Українцї так щиро запомагають істнувати „Торбинам“. Не вже-ж таки у „торбинних“ прихильників бракує найменшого національного почуття, найменшої любови до свого краю, до всього свого рідного? Хіба-ж таки і задля сього треба ще не одного віку, щоб пробудило ся национальне почуття та самопізнання хоть у кожній інтелїґентній людинї? Не знаю що й сказати! А тим часом артисти „торбинники“ та видавцї Гомолїнські користають ся дикими громадянами і підносять їм то в живо́му слові з сцени, то в „Торбинї“ той сьміх, від котрого кожний з їх мусїв-би червонїти по самі уши і відвернутись, а тут як раз навпаки — почитателї „торбинника“ за живе́ його слово платять карбованця, а коли воно в „Торбинї“ — по 50 коп. та ще й розхваляють артиста Лучицького не чуючи нї сорому, нї болю в серцї... **Мусїй Ш—ко.**

Витрогонъ. Оповидання Ивана Левицького. — 16-ка, 16 стор., Київ 1891 р.

Нелюбъ. Оповидання. Написавъ Васыль Чайченко. — 16-ка, 16 стор., Київ 1891 р.

Обидві книжечки напечатав В. П. Наголкин.

Зміст оповідання Ів. Левіцького „Вітрогон“ узятий з дитячого життя і росказаний автором від лиця самого-ж таки „вітрогона“-хлопчика лїт 6 чи 7. Нема чого і говорити, що оповідання написане живо, легко і цїкаво; можна тілько зауважити, що росказуючи про ту пригоду вітрогона, коли він проспав цїлу ніч під містком, автор схибив трохи його натуру. Це здало ся нам у тому саме місци, коли вітрогон просипаєть ся і нїяк не прийде до глузду, де він ночує? Заснувши незнїмки, а потім, проснувшись, морока така річ вельми натуральна, але-ж у хлопяти з такою вдачею, як у вітрогона, морока ця не може так довго тягнутись, як показав це шан. автор. Хлопця з живою вдачею та шпаркою, гострою думкою, повинне опамятатись скорій. А що вітрогон як раз таке жваве хлопя, то про це говóрить і само його прозвище і той факт, що коли він, показуючи перед хлопцями свою завзятість, стрибнув у глибиню і став потопати, то й тут не очуманїв і не переставав міркувати про те, що він потопає.

Оповідання д. Чайченка „Нелюб“ теж написано гарненько. У Київі воно вийшло осібною книжечкою, а у Львові надруковане було торік в літературно-науковому збірнику Василя Лукича „Квітка“.

Устами молодицї Харитини, Чайченко росказує про те, як віддали її силкома замуж за нелюба — парубка-годованця, що́ чоловік узяв його колись за дитину, а коли діждав своїх дїтий, то годованця Якова повернув у наймита, це саме випало і на долю його жінки — Харитини. Нарештї пригнїчений попихач Яків зрозумів гірке своє становище і, покинувши свою нерідну сїмю, найняв ся з жінкою у економію служити, — він простим робітником, а вона за птишницю. Пісьля свекрушиного ярма, Харитина незабаром стала оживати, а через якийсь час найшла собі, навіть, і коханця по душі. Чоловік знав про це, але мовчав і не говорив нїчого, бо досить вїдомо було йому, що Харитинї він нелюб, що тілько завязав їй сьвіта та й більш нїчого. Довгенько так вело ся їй життя, і Харитина не тілько не думала нїчого про свого чоловіка, а навіть забула про його овсї. Думала вона і жила мріями тілько про свого коханця — Дениса. Увязував ся до неї ще й прикащик, але Харитина не хотїла його знати. Нарештї прикащик надибав її на самотї і силкома став добивати ся кохання, але в ту хвилину нагодив ся Яків, заступив ся за свою жінку і рубнув, навіть, з опалу прикащика по руцї; за це Якова посадили у Острог. Харитина радїла сїй пригодї, вона думала, що скасаєть ся свого нелюба, але його оправдали на судї. Очутившись на волї Яків наважив ся заговорити з жінкою про своє з нею життя, але Харитина, як і ранійше, сказала йому, що він їй осоружний і що серце її до його не належить. Яків замовк і його похмуре життя потягло ся по давньому знову. Нарештї трапив ся випадок: Харитина украла у свого чоловіка 5 руб. і віддала їх своєму коханцю Денисови. Яків довідав ся про це у той-же день, але замість сварки, вийняв з скринї остатнїх 3 руб. і положив перед жінкою: „Може тобі на що треба, каже він, то бери їх!“ Цей випадок так зворушив Харитину, що вона почала міркувати про свого чоловіка, і незабаром запевнилась, що він її щиро кохає. У Харитинї заворушило ся каяття, вона вийшла з хати, найшла у садку засмученого Якова, упала йому до ніг і стала просити прощення. Стурбований Яків і тут став говорити, що вона невинна, що він їй завязав сьвіта, але Харитина від його слів почала плакати. Цей випадок помирив їх поміж собою і у їх почало ся нове життя.

Під кінець треба сказати, що оповідання „Нелюб“ написане правдиво і реально.

Мусїй Ш—ко.

ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ.

[Портрет на стор. 161.]

В рядах не дуже численних Русинів самосьвідомих, готових душу свою положити за вітчину, особливо сьвітло ви значує ся симпатична особа посла до віденської ради державної Олександра Барвінського, котрого імя тепер поруч з іменами Ст. Качали, дра Ом. Огоновського і Юл. Романчука звязане з істориєю нашого суспільно-полїтичного житя. Відважний і горячий оборонець рідних інтересів, належить він до людий невсипущої працї і сильної волї, що́ немов лицарі грудьми пробивають собі дорогу наперед, і в чесній, розумній та ідейній роботї бачать усю мету і утїху свого житя.

Ол. Б—ий родив ся 8 н. ст. червня 1847 р. в Шляхтинцях, під Тернополем. До ґімназиї ходив в Тернополї, де у висших клясах належав до кружка літературно-наукового „Громада“, на котрої сходинах члени-школярі читали свої відчити з літератури і істориї українсько-руської, виголошували горячі бесїди і промови, головно в роковини Шевченкові, і деклямували твори рідних поетів. В осени 1865 р. записав ся він на видїл фільофічний у Львові; яко студент університету виучовав з власної пильности українсько-руську літературу, учив ся мови московської, чеської і сербської та слухав польську літературу і старославянську граматику. З природи незвичайно трудящий, талановитий, а при тім в национальних спра-

вах вже в ґімназиї добре підготовлений, заняв серед руської академічної молодїжи визначне становище і невдовзї став війтом академічної „Громади“. Рівночасно помагав при редакциї „Правди“, в котрій помістив (1867 р. Ч-а 18—22) першу історичну моноґрафійку „*Гуня і Остряниця*“; відтак з початком 1868 р. став впорядчиком „Правди“, одначе недовго, бо вже у вересні 1868 р. виїхав до Бережан, де в тамошній ґімназиї став учителювати. Пробуваючи в Бережанах уложив на поручене краєвої Ради шкільної три „*Руські Читанки*“ для 6[1]), 7[2]) і 8[3]) ґімн. кл.; робота се була незвичайно трудна, бо не було майже ніяких материялів ні житєписних, ні літературно-критичних; мусїв одже пильно збирати і майже все починати від найдрібнїйших річий. — В 1871 р. став професором семінарії учительської в Тернополї. Ту, зробивши екзамен для шкіл виділових і ґімназий в 1874 р., засновав враз з іншими філію тов. „Просьвіти“, котрої був вельми дїяльним головою. Брав участь і в основаню тернопільської „Бурси руської“ і відтак був єї виділовим. При тім одначе не переставав працювати над дослїдами нашої мови і літератури і приладжував ся до екзамену з руської і польської мови і літератури, котрий і зробив в 1878 р. у Відні дуже добре, а славний професор Мікльошіч сказав єму, що роботу порівнуючо-фільольоґічну про носові звуки [котру він назвав одличною роботою] може публїкувати. Бачивши великий недостаток просьвіти історичної у земляків, друкував у „Пвавдї“ переклад „Істориї Руси в житєписях“ М. Костомарова[4]), що́ вийшла опісьля і окремим передруком. Окрім роботи на полї педаґоґічнім [в „Ґазетї школьній“ помістив простору статю про науку материньої мови в народних школах, — в „Школьній часописи“ про науку руської мови в середних школах, — а в „Дїлї“ серию статій: „Реформа народних шкіл з полїтичного і педаґоґічного становища“], постановив працювати на полї просьвітнім, именно в напрямі национального осьвідомлюваня народу просьвітою історичною, і на полї публїцистичнім. Став одже їздити з кількома товаришами на закладини читалень, котрі повставали навколо Тернополя. Надто при помочи інших засновав в Тернополї огнище для інтелїґентної верстви „Руську Бесїду“, котра стала уряджовати музикально-декляматорські вечерниці, концерти, відчити і т. і. Побіч сего писав для „Просьвіти“ *Історию Руси* (III, IV і V часть), а в 1890 році *Илюстровану історию Руси*[5]) та книжочки: *Богате і убоге село, Венямін Франклїн*, *Поміч власна* (пісьля Смайльса), *Споминки про житє Волод. Барвінського*, *Ставропигийське брацтво Успенське*, *Цїсар Франц Йосиф I.*, і причинив ся до заснованя полїтичного орґану Русинів „Дїло“, котрому він і надав ту назву. Коли „Дїло“ почало виходити, став Ол. Б—ий головним єго помічником, а єго статї були там друковані або без підпису, або під псевдонїмом *Подолянина* або *Олега* і відносили ся головно до справи нашої национальної і суспільної орґанїзациї. Він переложив для „Бібліотеки найзнаменитших повістий „Дїла“ І-ий і ІІ-ий том повісти „*В оборонї чести*“[6]) і І-ий том повісти „*Стефан Лаврентий*“[7]), а в „Правдї“ *фільозофію штуки* Тена[8]), щоб подати шкільній молодїжи гарно і легко написану естетику. Окрім сего дописував до лїберальної і автономістичної тижневої ґазети „Die Reform“, щоби і інші народи познакомлювати з нашою справою.

Впевнивши, що ми в розвою народнім поступаємо так помалу длятого, що наша інтелїґенция і люд не мають живої сьвідомости национальної, опертої на основнім знаню бувальщини рідного краю і народу, зладив для люду, як сказано висше, першу повну „Ілюстровану історию Руси“, а для інтелїґенциї почав видавати „Руську історичну бібліотеку“ з наміром подати в ній енцикльопедию нашого історичного житя, зложену з творів найлучших істориків. Досї вийшли:

Том І. Істория Руси — Стефана Качали. — Тернополь 1886 р. 168 стор. 8°.

Том ІІ. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том І. — Терн. 1886 р. 231 стор. 8°.

Том ІІІ. Княжий період України-Руси до смерти Володимира Мономаха — Д. Іловайського. Том І. — Терн. 1886 р. 222 стор. 8°.

Том ІV. Княжий період України-Руси ро князюваня Данила Галицького — Д. Іловайського. Том ІІ. — Терн. 1886 р. 247 стор. 8°.

Том V. Моноґрафії до істориї Галицької Руси — М. Смирнова, М. Дашкевича і дра Сид. Шарвневича. — Терн. 1886 р. 196 стор. 8°.

Том VI. Істория Великого Князївства Литовського — В. Антоновича і Д. Іловайського. — Терн. 1887 р. 207 стор. 8°.

Том IX. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том ІІ: Богдан Хмельницький Том 1. — Терн. 1888 р. 192+4 стор. 8°.

Том X. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том ІІІ: Богдан Хмельницький Том 2. — Терн. 1888 р. 195 стор. 8°.

Том XI. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том IV: Богдан Хмельницький Том 3. — Терн. 1889 р. 181 стор. 8°.

Том XII. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том V: Богдан Хмельницький Том 4 — Терн. 1889 р. 182 стор 8°.

Том XIII. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том VI: Гетьманованє Івана Виговського і Юрия Хмельницького. — Терн. 1891 р. 234 стор. 8°.

Том XIV. Історичні моноґрафії — М. Костомарова. Том VII: Руїна. І. Гетьманованє Бруховецького. — Терн. 1892 р. 151 стор. 8°.

В 1886 р. вибрано єго радним міста Тернополя, де від непамятних часів перший став промавляти в радї громадській руською мовою. При заложеню „Народної Ради“ у Львові був одним між першими єї основателями. В 1887 р. урядив враз з Волод. Федоровичем при підмозї міста Тернополя етноґрафічну виставу на привитанє пок. архікнязя Рудольфа. В 1888 р. вибрано єго членом Тернопільської Ради повітової.

При тих всїляких роботах не понехував він і педаґоґічних праць. На візванє комісиї для укладу руських учебників уложив *Читанку для доповняючої науки* на 47 аркушів друку, а отсе недавно знов — друге виданє доповнене і перероблене книжки „*Руська Читанка для висших кляс шкіл середних. Часть І.*“[1]), що́ містить в собі устну словесність. Взяв також участь в основаню „Учителя“, де поміщав і поміщає розправи педаґоґічні.

В падолистї 1888 р. переніс ся до Львова. Ту бажав він і в „Просьвітї“, і в „Бесїдї“ і в „Товаристві имени Шевченка“ викликати більше житя; длятого приняв головну участь у відновленій „Правдї“, де подавав проєкти реформ наших товариств і взагалї цїлої нашої суспільно-полїтичної роботи. Багато з тих проєктів вже увійшли або тепер входять в житє. Ту згадаємо на пр. про товариство имени Шевченка, котре тепер на основі нових статутів перетворяє ся в товариство наукове, — і про тов. „Просьвіта“, котре з чисто просьвітного перемінило ся в товариство просьвітно-економічне.

В мартї 1891 р. вибрали єго Русини з округа виборчого Камінка-Броди послом до віденської Ради державної. З початком 1892 р. загальні збори руського товариства педаґоґічного вибрали єго головою товариства, а сегорічні зягальні збори „Просьвіти“ 25 нов. ст. марта именували єго почесним членом товариства.

Се в коротких рисах[2]) житє чоловіка, що́ від хвилї, коли опустив лавку шкільну у всїх важнїйших справах народних

---

[1]) „Руска Читанка для высшои ґимназіи. Уложивъ Александеръ Барвинськый. Часть перша“. Львів 1870 р. 8°. Стор 2+54+1. — [2]) „Руска Читанка для высшои ґимназіи. Уложивъ Александеръ Барвинськый. Часть втора. [Писана словесность. Вôддѣлъ І. Вôдъ Котляревского до року 1860“]. Львів 1871 р. 8°. Стор. 1+474+6. — [3]) „Руска Читанна для высшои ґимназіи. Уложивъ Александеръ Барвинськый. Часть третя. [Писана словесность. Вôддѣлъ ІІ.]. Львів 1871 р. 8°. Стор. 1+528+4. — [4]) „Руська истории в житєписях ії найголовнїйших дїятелів Миколая Костомарова. Переложив Олександер Барвінський“. Том І. Львів 1875 р. 135 стор. 8°. Том ІІ. Львів 1876 р. 125 стор. 8°. Том ІІІ. Львів 1877 р. 154 стор. 8°. — [5]) „Илюстрована исторія Руси вôдъ найдавнѣйшихъ до нынѣшныхъ часôвъ пôсля рускихъ и чужихъ историкôвъ. Написавъ Олександеръ Барвѣньскій“. Львів 1890 р. 281 + V + 2 мапи в 8°. — [6]) „Въ оборонѣ чести. Повѣсть въ трехъ частяхъ Г. Раймунда“. Львів 1881 р. 344 стор. 8°. — [7]) „Стефанъ Лаврентій. Повѣсть англійска Ѳдварда въ двохъ томахъ“. Львів 1881 р. 200 стор. 8°. — [8]) „Правда“ 1880 р. на стор. 24, 135 і 245.

[1]) „Руска Читанка для высшихъ клясъ шкôлъ середнихъ уложивъ Олександеръ Барвѣньскій. Часть І. Устна Словесность“. — Львів 1892 р. V+224 стор. 8°. — [2]) Бажаючих близше пізнати житє і дїяльність Ол. Б—ого, особливо на полї полїтичнім, відсилаю до моєї брошури під заг. „Олександеръ Барвѣньскій єго житє и дѣяльность. [Съ портретомъ]. Написавъ Домонтарь“. — Львів 1891 р. 14 стор. 8°.

брав і бере живу і дїяльну участь. Не знаємо справдї нїякої важнїйшої роботи народної, нїякого важнїйшого виступу чи маніфестації національної, нїякого важнїйшого збору чи наради українсько-руських патріотів, де-би Олександер Барвінський не був помічний і словом і дїлом. Як небудь досї пробував далеко від центра, від Львова, але се не спиняло єго являтись ту завсїгди, коли тільки потреба вимагала, коли добро справи народної єго кликало. За теж і єго голос став в нашій патріотичній громадї вельми важкий, вельми впливовий: всякий з нас, знаючи працю, посьвячене для справи народної, відвагу, коли йде о рідні сьвятощі, невсипущу енергію і чистий немов кришталь характер Олександра Барвінського, мусить схилити перед ним своє чоло і признати в нїм одного з найлїпших синів нашої вітчини.

Сего року припадає 25-лїтний ювілей літературної дїяльности Олександра Барвінського. Витаючи єго з тим радісним сьвятом, бажаємо ми, а з нами певне усї щирі земляки, ще довгого-довгого віку і доброго здоровля на користь і славу України-Руси!

Домонтар.

ЛЇТЕРАТУРА.

Літературний збірник „Запомога“. Звістний наш письменник М. Комар в Одесї сими днями подав до цензури скомпонований ним український літературний збірник під заг. „Запомога“, призначений на підмогу потерпівшим від недороду в Росиї. Щиро витаючи се добре дїло, сподіваємось, що й галицькі Русини прихильно відгукнуть ся на підмогу братам-хліборобам, а тим більше, що й самий зміст збірника, як нам подають звістку, дуже цїкавий і розмаїтий. В склад сього збірника входить багато нових поезий, оповідань, драматичних творів і наукових статїй, як в українській, так і в росийській мові. Задля цїкавости подаємо подрібну звістку про зміст того збірника, котрий певне незабавом вийде в сьвіт: Поезиї: 1) поеми і леґенди: а) Беатріче Ченчі *В. Чайченка*; б) Бабусина казка, в) Золота бандура, г) Під Івана Купала *Я. Щоголева*; д) Весняна леґенда *Лесї Українки*; е) Зірчині чари *Дніпрової Чайки*. 2) Дрібні пьєси *А. Бобенка* (2), *А. Галки* (15), *М. Кононенка* (1), *Г. Гнащенка* (1), *О. Л.* (3), *Я. Щоголева* (4), *Я. Жарченка* (8), *О. Романової* (3). 3) Нові пісьні, думки, приказки і байки *С. Руданського* (всїх 40). Проза: а) Пятизлотник, оповіданє *М. Коцюбінського*; б) Як чоловік добував науку, опов. *О. Кирпатого*; в) Дїд Євмен, опов. *О. Конїського*; г) Панас Плохий, опов. *Д. Марковича*; д) Івашко, етюд *О. Романової*; е) „Былое“, споминки *Б. П—кого*; і ж) Облога Бучі, історична повість *М. Старицького*. Драматичні твори: а) Незрозумілі, комедия в 4 д. *Д. Марковича*; б) Одна дїя з нової драми *Карпенка-Карого* „Артиста“; в) Сьвітова річ, комедия в 4 дїях *Оленї Пчілки*. Наукова часть: а) Додаток до збірки малоруських приказок та загадок *М. Комаря*; б) Степан Руданський, його життя і поетичні твори *М. Комаря*; в) „Шевченко — другъ семьи“, ст. *А—р*; г) Бѣлинскій и Шевченко, набросокъ психологич. параллели“ *С. Кулябки*; д) „Малороссійскіе козаки на Ладожскомъ каналѣ“, ст. *Б. Родаковоï*; е) „Участіе малорусскихъ козаковъ въ Гусситскомъ движеніи“ *О. Олельковича*; ж) „Народныя преданія и пѣсня о Кармелюкѣ“ *А. Боржковського* і з) „Малорусская свадьба, какъ религіозно-бытовая драма, ст. *Х. Ящуржинського*. — Збірник має вийти аркушів на 25 великої 8-ки і коштувати ме від 1 руб. 50 коп. до 2 руб.

Дрібні вістки. Вийшов коштом ред. „Правди“ девятий аркуш II. части Гомерової Одиссеї [стор. 129—144]. — Адв. др Кость Левіцький написав юридичну студію „О набутю недвижимости при екзекуцийній продажи“, котра саме тепер вийшла з друкарні тов. ім. Шевченка. — У Львові вийшла 13 книжочка „Літературно-наукової бібліотеки“ під заг. „Шевченкові ідеали і українська дїйсність. Відчит Е. С.“ і 14 книжочка під заг. „В обіймах старшого брата“, київщанський малюнок А. Кримського. — В Петербурзї появилась тепер нова праця Д. І. Еварницького: „Исторія запорожскихъ козаковъ“ з 22 рис. — В Київі друкують ся і небавом вийдуть в сьвіт: „Байки“ В. Чайченка і „Як лїнивих вчити?“ — оповіданя О. Стороженка і Квітки. — Цензура дозволила друковати рукописи: „Правдиве оповіданє“ Ів. Спілки, „Вітер“, казка Ів. Спілки і другий том літературного збірника „Складка“, впорядкованого д-ром Вол. Александровом. — По звістнім нашім письменнику В. Лиманськім (Вас. Мова) остала чимала літературна спадщина, про котру ширшу вістку подамо в слїдуючім числї „Зорі“.

Василь Лукич.

Галицька Русь у видавництві „Oesterreich in Wort und Bild“. В р. 1893-ім приходить Галичина на чергу у великім видавництві „Oesterreich in Wort und Bild“, до котрого ініціятиву дав був пок. архікнязь Рудольф, а котре по смерти архікнязя остає під протекторатом архікнягинї-вдови Стефанії. Виготовленєм того тому [кажуть, що на 35 аркушів друку] має занятись комітет, покликаний архїкнягинею, а до котрого увійшов і міністер для Галичини Залєський. Комітет той порішив уже розділ материялу межи писателїв, а між іншим поручив: історию літератури руської написати проф. д-рови Омел. Огоновському, про діялєкти руські — проф. Іванови Верхратському, про житє люду руського — проф Олександрови Барвінському, а історию руську — на жаль не-Русинови проф. Анатолеви Левіцькому, звістному з полємікы з пок. Качалою по причинї виходу першого тому „Руської історичної бібліотеки“.

І. Б—й.

ШТУКА.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“ 1892 р. Ч-а 1—16.

Со свадьбы — Проф. І. К. Айвазовського [2].

Здорово погуляли на весїлю. Та й весїлє-ж то було! Тільки і чути було за столом, що „Старости, панове старости!“ будьте ласкаві одну, другу і третю чарочку, і так без кінця... Велика частина гостий як вийшла з хати на сьвіжий воздух, так і запорола носом об землю, до гори ногами... Оден старий Петрусь не уступив — всїх перепив, та ще й на дорогу до дому захопив добру флящину. Надармо дочка єго, чорноброва Оксана, уговорює батька, що єму вже годї. Ніс у нього червоний, немов морква, а він все ще й присьпівує... Сю сцену і представляє артист у своїм образї.

Запорожцы. Кошевой Сѣрко съ товарищами отвѣчаютъ насмѣшками на грамоту султана Магомета IV — І. Е. Репина [3].

Опис образа подали ми в Ч-ї 1 [стор. 18—19] і в Ч-ї 3 [стор. 59—60].

На бахчѣ — Іжакевича [7].

На Україні баштаном (моск. „бахча“) називають грядки, засаджені гарбузами і динями. Місце під них вибирає ся далеко від хутора, де небудь на узліссю; воно звичайно заростає навкруги коноплями, соняшниками, а то і просто буряном. Сторожем такого баштана назначують кого небудь з старих дїдів, котрому вже тяжко робити. Збудують єму шалашик, і сидить собі дїдусь на даху, смоктаючи люльочку та поглядаючи навкруги, чи не добирає ся хто до заказаного овочу. Але злодії — найбільше малі хлопці — також догадливі. Вони пильно слїдять, в котрий бік дивить ся дїдусь, і пісьля того помаленьки посувають ся на животї до лакомого овочу. Сю хвилю і представляє нам гарний образ нашого земляка.

Малорусская идиллія — Котляревського [8].

На темному фонї весняної ночі видно тільки зьвізди та цьвіт вишень на гнучких галузках; земля і хатки залиті білим немов крейда мі-

сячним сьвітлом. Молодий парубок, сидячи на призпі, грає серенаду своїй коханій дівчині, котра вийшла до плота своєї хати, і спершись ліктями на него, прислухує ся грі на сопілці.

Не подадили — Іжакевича [14].

Два хлопці набравши на Великдень крашанок, задумали ними побитись: у котрого сильнійша, той і відбере розбиту крашанку. Менший мав велику охоту виграти кілька крашанок у свого товариша, але як навмисне заєдно програвав. Вкінці програвши останню, він росплакав ся.

Василь Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Товариство „Просьвіта“. Загальні збори „Просьвіти“ відбулись 15 нов. ст. марта с. р. у Львові. Перед тим розіслано членам товариства обємисте „Справозданє з дїяльности головного виділу тов. „Просьвіта“ за рік 1891“, з котрого виймаємо ось які важнійші дати. Головний виділ відбув в 1891 р. 34 засїдань і перевів два загальні збори: одні надзвичайні $^{25}/_{3}$ у Львові, для обговореня і ухваленя нового статуту, а другі звичайні $^{8}/_{9}$ в Тернополї. — В 1891 р. видано книжки: 1) Обємистий ілюстрований Калєндар „Просьвіти“ на 1891 р. 2) Стїнний Калєндар на 1891 р. 3) О управі ґосподарських рослин: ячменю, вівса, гречки, і інш. М. А. Барти. 4) Образи страстий Ісуса Христа о. В. Чернецького. 5) Іван Котляревський, житєписне оповіданє В. Чайченка. 6) Лїкар Ісаак, справдїшна подія М. Загірньої. 7) З житя хлїборобів, три етноґрафічні образки Івана з Івановець. 8) Ілюстрований Калєндар „Просьвіти“ на 1892 р., значно збільшений. 9) Квітка, ілюстрований літературний збірник Василя Лукича і 10) Рідний зільник, ілюстрований літературний збірник Василя Лукича. — В 1891 р. вписало ся до товариства нових 909 звичайних членів. Загальні збори в Тернополї іменували сїм почесних членів, а то: Уляна Романчука, професора ц. к. руської ґімназиї у Львові і посла до сойму та до державної ради; о. Осипа Заячківського, пароха в Лопянцї; Івана Борисикевича, властителя реальности в Увислї; о. Осипа Витошинського, пароха в Денисові; Михайла Комара, нотаря в Одесї; Василя Чайченка, літерата; Василя Тарновського, властителя більшої посїлости в Качанівцї на Україні. — Поладжено ось які справи: а) при дїяльній помочи патриотів на провінциї основано нові філії товариства в Самборі, в Бродах, в Рогатинї і в Перемишлї; б) комітет при участи виділу виробив проєкт зміни статуту „Просьвіти“ в напрямі просьвітно-економічнім, котрий ц. к. намісництво рішенєм з дня $^{18}/_{8}$ Ч-о 59616 приняло до своєї відомости, і він тепер обовязує; в) виготовлено і надруковано нове поправне виданє 500 прим. „Подань о основанє читальнї „Просьвіти“ пісьля нового статуту, чим значно улекшено дїяльність патриотів в напрямі основуваня нових читалень; г) видано нові поправнійші друки, потрібні при урядованю в громадських радах; д) доповнено альбом заслужених Русинів новими портретами; е) виготовлено і надруковано повнійше виданє малого, народною мовою написаного, молитовника; ж) в справі „Михайлової премії за найлїпшу оріґінальну драму або траґедию з істориї України-Руси“ вибрано окремий комітет, в котрий входять: др Ом. Огоновський, професор ц. к. унїверситету у Львові; др Степ. Смаль-Стоцький, проф. ц. к. унїверс. в Чернівцях; В. Б. Антонович, проф. унїверс. в Кіївї; Наталь Вахнянин, проф. руської ґімназиї у Львові і Григорий Цеглинський, директор руської ґімназиї в Перемишлї. Комітет сей прочитав вже в части надіслані праці, одначе не порішив ще, чи і котра з них заслугує на визначену конкурсом премію; з) виділ займав ся зреалїзованєм спадщини по покійних патриотах на користь товариства: з маси спадкової пок. о. Івана Кизими вплинуло до каси товариства 1.648 злр. 57 кр. Запис пок. о. Стефана Качали ще не зреалїзований, бо міністерство справ внутрішних не порішило ще відклику товариства в тій справі. В спадковій справі пок. Євсевія Грушкевича вийде вже сего року декрет; загальний стан маєтковий тої маси представляє квоту около 10.000 злр.; и) 14 цьвітня 1891 р. уряджено у великій салї „Народ. Дому“ у Львові музикально-декляматорський вечер в честь і память Т. Шевченка, з котрого чистий дохід збільшив стипендию єго імени; і) обговорено остаточно видавництво етноґрафічної карти України-Руси, визначаючи на сю роботу речинець по конець 1892 року і повідомляючи о тім автора єї, Григ. Величка, з просьбою, щоби доконче викінчив роботу в означенім речинци; к) виділ оглядав ся за відповідною реальностию у Львові, щоби закупити єї на дім „Просьвіти“; справа та одначе не могла бути покінчена для недостачі потрібних фондів; л) упорядковано гарну бібліотеку Фр. Ржегоржа, котрий дарував єї товариству; в других шафах упорядковано і просьвітну бібліотеку, котра окрім невпорядкованих ще бібліотек пок. Євсевія Грушкевича і пок. Івана Борисикевича, числить вже тепер 2.968 творів в 3.699 томах; м) виділ постарав ся у краєвої Ради шкільної о затвердженє деяких давнійших і новійших книжочок товариства на нагороди для шкільної молодіжи і до шкільних бібліотек; н) виділ дбав старанно о збільшенє бібліотеки товариства, а то закупном нових книжок і добровільними дарами; о) музей товариства також збогачено цінними старинностями і рідкостями; п) виділ роздавав деяким громадським читальням, церковним брацтвам і бідним членам, на їх письменну просьбу, книжочки даром; р) виділ не відмовляв виїмкою і дрібних запомог грошевих деяким дуже бідним вдовам і школярам.

Приходу мало товариство в 1891 р. 9.991 злр. 23 кр. (а то між іншим: з вкладок членських 2.396 злр., з розпродажі книжок і сплат за книжки 3.713 злр. 13 кр., з відсотків від листів заставних 878 злр. 50 кр., з підмоги краєвої 1.000 злр., з спадщини по пок. Ів. Кизимі 1.648 злр. 57 кр.), а розходу також тілько (головнійші позиції: друк книжок і фермулярів 4.024 злр. 60 кр., брошурованє і оправа книжок 802 злр. 21 кр., кошта розсилки книжок, марки, сьвітло, опал і т. і. 1.364 злр. 52 кр., чинш за канцелярию і маґазини 568 злр., платня урядника 420 злр., закупно одного листу заставного 1.006 злр. 50 кр.). Маєток товариства з кінцем 1891 р. виносить разом 32.427 злр. 10 кр. [з того в листах заставних 17.400 злр., завдаток тов. імени Шевченка на друки 2.000 злр., вартість книжок на складї (пів ціни) 8.995 злр. 75 кр., вартість бібліотеки 1.000 злр., претенсії (половина) за книжки взяті в коміс 2.679 злр. 7 кр.].

„Просьвіта“ заряджує деякими фондами, котрих стан з кінцем 1891 р. був такий: 1) фонд стипендийний Фр. Фронца 2.131 злр. 18 кр.; 2) фонд стип. ім. Тараса Шевченка 2.018 злр. 65 кр.; 3) фонд стип. ім. Ст. Качали 39 злр. 66 кр.; 4) фонд на будову „Дому Просьвіти“ 558 злр. 47 кр.; 5) фонд на будову руського театру 3.414 злр. 6 кр.; 6) Михайлова премія драматична 578 злр. 39 кр.; 7) фундация ім. Стефана Дубравського 2.137 злр. 98 кр.; 8) фонд Леонїдів 159 злр. 49 кр.; 9) фонд стипендийний і памятниковий ім. Олександра Огоновського 281 злр. 26 кр.

На загальних зборах, котрі, як сказано, відбулись 25 н. ст. марта у Львові при участи звиж 500 членів товариства, вибрано головою товариства проф. дра Омеляна Огоновського, а до виділу Ол. Барвінського, проф. семін. учит. і посла до ради державної, Олексу Торонського, проф. релїґії в руській ґімназиї, Антона Дольницького, ц. к. судю, Івана Белея, редактора „Діла“, Івана Чапельського, префекта семінарії духовної, Іляр. Огоновського, професора руської ґімназиї, дра Костя Левіцького, адвоката краєвого, Івана Ґуляя, офіцияла почтового, Костя Паньківського, директора інституту педаґоґічного, дра Осипа Олеськова, проф. семін. учит., дра Антона Хомина, лїкаря, Євгенія Барвінського, слух фільоз. Заступниками членів виділу вибрано: Василя Нагірного, інжінєра і директора „Народ. Торговлї“, Івана Верхратського, проф. руської ґімн., Сидора Зельського, сьвященика в Збоїсках, Григорія Врецьону, учителя школи вправ, Осипа Маковея, академіка і Дамяна Лопатинського, катихита шкіл народних. — Почесними членами товариства іменовано: Олекс. Барвінського, Наталя Вахнянина, Петра Огоновського і дра Юіляна Целєвича. — Збори поручили виділови зложити кавцию для черновецькои часописи „Буковина“ в сумі 1.000 злр. а. в.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

За громаду. Хронїка одного села на Поділю К. Т. Подоленка. Заходом Василя Лукича. Коштом товариства ім. Шевченка. — Львів 1892 р. 94+2 нен. стор. 8°. Ціна 20 кр.

Григорій Квітка украинський письменникъ. Житєписне оповіданє написавъ Василь Чайченко. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 143, а 4-та за 1892 р.]. — Львів 1892 р. 39 стор. вел. 16°. Ціна 10 кр.

Зміст: I. Дитиньство. II. Чернець. III. Серед людий. IV. Українські писаня. V. Останні роки.

Тополя. Поэма Т. Шевченка. — Київ 1891 р. 12 стор. 32°. Ціна 1 коп.

Гетманъ Богданъ Хмѣльницкій или присоединеніе Малороссіи. Историческая повѣсть. — Москва 1891 р. 107 стор. 16°.

Н. Гоголь. [Народн. изд. Москва 1891 р. 8°]. **Ночь предъ Рождествомъ.** 70 стор. Ціна 20 коп. — **Вій.** 63 стор. Ц. 20 коп. — **Страшная месть.** 64 стор. Ц. 20 коп. — **Вечеръ на канунѣ Ивана Купала.** 32 стор. Ц. 10 коп. — **Майская ночь или утопленница.** 48 стор. Ц. 15 коп. — **Заколдованное мѣсто.** 32 стор. з 6 рисун. Ц. 10 коп. — **Пропавшая грамота.** 30 стор. з рисун. Ц. 10 коп.

О. И. Левицкій. **Очерки старинnаго быта Волыни и Украины.** Выпускъ 2-ій [II. Матери-преступницы. III. Превелебный сватъ]. — Київ 1891 р. 32 стор. 8°.

Марко Вовчокъ. **Павло Чорнокрылъ.** Повѣсть о томъ, какъ мужъ жену убилъ и что изъ этого вышло. — Москва 1891 р. 72 стор. 16°.

Сборникъ снимковъ съ предметовъ древности, находящихся въ г. Кіевѣ въ частныхъ рукахъ. Вып. 2. — Київ 1891 р. 17 стор. і 8 таб. 4°. — Вып. 3 і 4. — Київ 1891 р. 6 нен. + 31 стор. і XII табл. рис. 4°.

Слово о полку Игоря. Текстъ памятника съ прим., прозаич. и поэтич. его переводы, матер. для сравн. изученія, объяснит. статьи и словарь. — Пет. 1891 р. VII + 80 стор. 8°. Ціна 30 коп.

Н. К. Сторожевскій. **Кочубей и Искра.** Историческая монографія. — Житомир 1891 р. 68 стор. 8°.

Н. Ѳ. Сумцовъ. **Писанки.** — Київ 1891 р. 49 стор. 8°.

Тарасъ и Олеся. Разсказъ изъ малорусской старины. — Москва 1891 р. 69 стор. 16°.

Juliusz Turczyński. **Straszna drużyna**, obraz huculszczyzny z przeszłego stulecia. — Краків 1891 р. 157 стор. 8°. Ціна 80 кр.

б) періодичні виданя.

Правда. [Том XIII. Випуск XXXVIII. За місяць цьвітень 1892 р. 193—256 стор. 8°]. Зміст: Непримирена (з записок сїльської учительки на Українї) О. К. До істориї штунди на Українї. Божественна комедия Дантова, поема в перекладї Сивенького. Пекло. Пісьня третя, з поясненями. Вісти: З Золочева, З Катеринославщини, З Київщини. Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого. Новий сойм буковинський. Безвиглядність соціяльної демократиї, стаття з нїменького дра Е. А. Шефлє. По соймі. Кобза, Бандура, Торбан. Переписка Редакциї і оповіщеня на окладцї.

Народна часопись [1892. Ч-а 1—90]. Оповідання, повісти, повістки, новелї і образки: Людв. Толяная — Очищена душа (1—3, 6—8). Володислава Струпежницького — Пшеслїчка пяниця і Войта мурашник (15—17). Генріха Кематмілєра — Аббас II (18 і 19). Остої — На стациї (20—22). Едварда Єлїнека — Байда (23). Г. Стенгера — Горнець з грішми (24 і 25). Павла Шан-Ріґота — Зачарований кінь (25 і 26). М* — Стара церква (32 і 33). Ґі де Мопасана — Страх (34). А. Чехова — Вороги (35—38). Антона Альбаля — Семен (39 і 40). Анни Айхберґ — Як молодий Лавро пішов до чорта (45—49). Йос. Ігн. Крашевського — Остап Бондарчук (54—60, 62—77, 79—81, 84—86). С. Яр. — В горячці (61). Жозого Цагонера — Три робітники (87 і 88). Статї наукові: К. — Духи, страхи і розмова з духами (4, 5, 9—14). Дра Олекс. Чоловського-К. — Львів за руських часів (27—31). Історія великих діямантів (41—44) Тайна сила в чоловіцї (50—53). Т. Г. Лянґе-П. Л. — Великдень в Ґрусалимі (78). Гіпнотизм (82, 83, 89 і 90).

ТСВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

у Львові, улиця Академічна ч. 8, має на продаж:

„Зоря“, письмо лїтерат.-наукове. рочн. VI (1885) без бібл. „Зорі“	3·— кр.
„ рочники VIII (1887) IX (1888) X, XI по 5 зр., а XII по	6·— „
Д-р Ом. Огоновський. Історія руськ. лїтер. I. 1·70 зр., II. 3 зр., III.	2·— „
„ „ „ Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache	2·25 „
Костомарів: Руська історія в житєпис. 3 томи	1·50 „
Остап Вересай, картина хромолїтографічна	1·— „
Драгоманів: Галицько руське письменство	—·15 „
Кулїш: Шекспірові твори перекл. ч I. (давн. 3 зр. тепер)	1·— „
Д. Млака: Руська хата, Буков. Альманах	1·20 „
Нечуй: Повістки і оповіданя	—·30 „
„ Сьвітогляд українського народа	—·50 „
„ Кайдашева сїмья	—·80 „
„ Навіжена, повість	—·20 „
„ Над чорним морем	—·90 „
Горницький: Орлеанська Дїва, перекл. стих.	—·35 „
Гуцул і Гуцулка, дві картини олїйні по	—·50 „
Апотрифічна лїтература. Д-р Ом. Калитовський	—·35 „
Народні оповіданя Марка Вовчка I. 35 кр., II. 36 кр, III.	—·32 „
Повісти Ник. Устияновича	—·85 „
Марта Борецька, оповіданє історичне Ів. Грабовича	—·32 „
Темні місця в слові о полку Ігореві, О. Партицький	1·40 „
Жіноча неволя в руських пісьнях народних, Ів. Франко	—·35 „
Захар Беркут, образ гром. житя Руси в XIII. в. Ів. Франко	1·30 „
Boa Constrictor, Ів. Франко	—·35 „
Слово о полку Ігоревім, Ом. Партицький	—·80 „
Скандинавщина в давній Руси, Ом. Партицький	—·20 „
Оповіданя, Ник Гоголя	—·35 „
М. Ѳ. Раєвський і росийський панславізм, Корн. Устиянович	—·80 „
Фавст, трагедия Погана Ґете. Перевод Ів. Франка	1·50 „
При стрілецькій ватрі, Абґара Солтана	—·40 „
Поезиї Масляка ч. 1.	1·— „
„Зерлало“ з року 1889, 1890 і 1891 по	2·— „
Кістяки Гольбайна ч. 1.	—·15 „
„Правда“, письмо лїтер.-полїт., рочн. VI., IX., X. і XII.	2·— „
„ XI. (1878) 2 томи 1 зр., XIII. (часть лїтературна)	—·50 „
Доповненє до „Правди“, Івана Франка	1·— „
Кулїш: Хуторна поезія 1 зр, Крашанка	—·35 „
Федькович: Довбуш 10 кр., Як козам роги виправляють	—·10 „
„ Повісти і оповіданя	—·20 „
Ф. Заревич: Бондарівна	—·10 „
Дрозд: В гостях добре, дома лїпше (опов.)	—·50 „
Памяткове чвсло „Зорі“ в ювілей. Русалки Дністрової	—·50 „
Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка, О. Партицький	—·35 „
Етнографія Славянщини	—·12 „
О розумнім вихованю дїтей	—·12 „
Надельмаєр, апостол свободи, Мих. Цар	—·10 „
Одисеєві плавники, Байди	—·10 „
Месть верховинця, Ник. Устіяновича	—·35 „
О вихованю, І. П. Підручник для женщин	—·30 „
З ріжних країв і народів, Денис	—·20 „
На добродійні цїли, комедия Гр. Григорієвича	—·30 „
Обруситель, повість з рос. житя, пер. І. Ланської 2 части	—·60 „
Закон о загальнім ополченю	—·45 „
Соціялисти межи семинаристами, О. Обачний	—·30 „
Вечерниці, Ник. Гоголя	—·10 „
Григ. Квітка, Маруся	—·10 „
Про руську правопись, С. Нагнибіда	—·05 „
Задля сьвятої землї. З польського, Павло Кирічв	—·50 „
Бібліотека „Батьківщини“	—·24 „

Спростованє похибок.

В Ч-ї 8 на стор. 150 у віршу „Весняна думка“ по стрічці (18-ій з долини): „Як буйна филя зеленев шепочуть“ пропущено цїлу стрічку (19-ту): „З верху як піна білїють ся цьвіти“, — а в стрічці 32-ій з гори замість „заморочена“ має бути „заморена“. На стор 159 в статї: „Театр. Нові твори“ в 16 стрічці з долини замість: „в дїях“ має бути: „в 4 дїях“. На стор. 160 в статї: „Бібліографія. б) періодичні виданя“ в 8-ій стрічці замість: „О. Кропивницького“ має бути: „О. Кониницького“, а в 9-ій стрічці замість: „Мушу“ має бути: „Муму“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Василь Ріленко. „Провинник“ буде надрукований сего року. — **Вп. Б. Вільхівський.** „Перед сторочам“ переслали ми редакциї „Буковини“. — **Вп. М. Зубрицький.** Передали редакциї „Дїла“.

ВІД АДМІНІСТРАЦИЇ.

З новим кварталом просимо о вирівнанє залеглостей і присилку передплати.

Впорядчик части лїтературно-наукової Василь Лукич. За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) мая.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 10.

На роспуттї.

Повість В. Чайченка.

ВИСОКОПОВАЖАНОМУ ВАСИЛЕВИ ЛУКИЧЕВИ

присьвячує

автор.

I.

— А! нарештї й ти!

— А хоч-би й я!

І два молоді інтелїґентні парубки, привитавши такими словами один одного, додали потім, цїлуючись:

— Здоров, здоров, братіку!

Той, що́ приїхав, і той, що́ стрівав, були щирими друзями, як то можна було бачити з їх привітання, та з радощів, що ними засяли обом очи, як приятелї стріли ся.

Той, що́ приїхав, був ставний, високий парубок. Сочорнасїрі очи в його дивили ся сьміливо, енерґічно; тонкі губи стисали ся твердо й міцно, та й усе молоде обличчя сяло силою, вродою та веселою впевненістю в собі; до всього цього додавав ся розум, що́ виразно сьвітив ся у очех, проймав кожну рисочку на інтелїґентному видови.

Другий, той, що́ стрівав свого товариша серед невеличкої мійської хатки, був зовсїм не блискучий. Постать кремезна, широка в плечех, але не дуже висока; обличчя спокійне, симпатичне, але навдаку чи чепурне: у першого самі ясні вуси, а у цього невелика борода; очи сидять глибоко — очи темні; крутий високий лоб, хоча його всього й не видко: волосся не зачісане так поетично назад, як у першого, а вистрижено коротко і росчісано по мужичому на лоб. У всїй постатї, як спершу глянеш, брало очи тільки одно: безперечна велика фізична дужість. Правда, очи дивили ся хоч тихим, але зважливим поглядом, та до сього вже треба було придивляти ся.

Перший був Гордїй Васильович Раденко, а другий — його друг та товариш змалечку — Демид Кирилович Гайденко. Обидва вони вчились в університетї, тільки Раденко на юридичному, а Гайденко на медичному факультетї. Обидва, відколи зробились студентами, жили в-зїмку вкупі, а в-лїтку їхали на село до дому, — Гайденко до батька, а Раденко — до свого опікуна й дядька, бо Раденко матері не зазнав, — вона вмерла того дня, як він побачив сьвіт; а через пять років і батько, невеличкий панок, теж умер, хлопця-ж узяв до себе і виховав дядько, бо пісьля батька зато́го нїчого не зостало ся, а що зостало ся, те за позички пішло. Обидва і цього року, як здали останнього екзамена в університетї, поїхали на село; але Гайденко приїхав назад до міста ранійше на місяць: йому не дуже й треба цього було, та батько мав одну справу в містї таку, що треба було що-дня тут бути, і син узяв се дїло собі. Клопочучись з тією справою, працюючи в бібліотецї, він дожидавсь свого товариша, і оце нарештї Раденко приїхав.

Обидва були раді, особливо Гайденко.

— Ну, що-ж ти там поробляв? Чого так довго їхав?

— Ат! — махнув рукою Раденко і почав росказувати через віщо, росказував, що дядько дав йому 500 рублїв на перше ґосподарство і ще мабуть-би росказував, та схаменув ся:

— Але-ж збіржаник дожида, а я балакаю з тобою! — І він вибіг з хати.

— По правдї кажучи, — я їсти хочу! — промовив він вернувшись.

— То й будемо обідати, — сказав Гайденко.

По обідї обидва пішли з хати. За хатою, в тїсному мійському подвірі клаптик землї заріс вишниною. Се звало ся „садом“ і в йому в одному місци був холодок. Туди й прийшли наші парубки і полягали на траві.

— Гарно! — сказав Гайденко.

— Надзвичайно! — одмовив Раденко. — Кращого й бути не може над цю гидоту!

— Ну, ну, не лайсь! — усьміхнувсь Гайденко. — Адже сам сюди пішов; усе-ж краще, ніж у хатї. Не скрізь-же такі сади, як у твого дядька.

— А от що! — перепинив Раденко, — ти мінї дуже мало казав про себе та й про все, що тут робило ся без мене.

— А що-ж я про себе казати му? Цїкавого нїчого нема. А про все инше — не знаю теж, чи є цїкаве. Зато́го ще нїхто не приїхав. Тільки Квітковський у містї.

— А! Квітковський! А що-ж він?

— Ти знаєш його — більш нудьгує...

— Чудні є люди на сьвітї! — промовив, трохи підводячись та спираючись на лїкоть Раденко.

— Чому?

— А тому: чого він кисне? Мучить ся над „сьвітовою загадкою“?

— А хоч-би й так?

— Und ein Narr wartet auf Antwort!... — промовив крізь зуби Раденко. — І не діждеть ся! — додав трохи згодом. — Якого тут чорта розуміти? Що-ж, шукати безсмертя душі, чи що? Чи може, загубивши персонального Бога, — шукати бога — сьвітову силу, як то роблять Німці! Так се-ж тільки Німці й можуть робити!

— Помиляєш ся: почали се робити не Німці, а Греки.

— Один кат! Я зрозумів життя так, як воно є, одкинув усі іллюзії, всі забобони — і дивлюсь на сьвіт тверезо. Я розумію своє становище.

— Становище дресированої товарини! — промовив замислений Гайденко. — Таким поглядом, такою одмовою не можна заспокоїти ся.

— Ти завсїгди був метафізиком, — одмовив Раденко, — а тепер сей Квітковський ще далї, здаєть ся, тебе на той шлях штовхнув. Але-ж хай йому! Кажи — ще що?

— Кажу-ж: нїчого! Хіба, що стрівсь недавнечко з Давиденьком, але нїчого цїкавого він мінї не сказав.

— Він і досї в своїй комісиї?

— І досї, і опріч неї більш нїчого не хоче знати. Я, каже, земський дїяч і цього з мене досить.

— Запевне було-б досить, як-би з тієї дїяльности була яка користь, — одмовив Раденко.

Товариші трохи помовчали.

— Ну, у всякому разї — я незабаром сам усе побачу, бо ти поганий оповідач, — промовив Раденко. — Завтра зайдемо й до Квітковського, — тільки я боюсь, що він буде через лад кислий.

— Ти сьогоднї злий! Квітковський кислий нїколи не була — він тільки нервовий дуже. А тепер він навіть спокійнїйший — з того часу, як Ганна Михайлівна, сестра його, приїхила.

— Се та, що ти з нею „друзями змалечку“ були? — спитавсь Раденко.

— Ну, друзями змалечку ми з нею не були, бо ти сам добре знаєш, що я усього два роки у їх прожив, та й то не змалечку, а вже тодї, як у ґімназиї був.

— Та як ти в їх опинив ся? — Я забув!

— Тодї ще живий був їх батько. Мій батько був знайомий з їм і віддав мене до їх на кватирю. Там я й вижив два роки, а з того часу й знайомий і з братом, і з сестрою.

— А чом-же я нїколи не стрівав у Квітковського тієї Ганни Михайлівни?

— Того, що ти знайомий з Квітковським тільки рік, а вона сáме цей рік, довчившись у ґімназиї, жила в своєї тїтки на селї, а приїхала до брата недавнечко — ще й місяця нема.

— Що воно за дївчина? Путящa?

Гайденко не відразу одмовив:

— Українка... запевне, щира.

— Ну, ці панянки усї здають ся щирими, поки за якого Москаля заміж підуть.

— Не знаю... — Гайденко знов замовк, а далї додав: — Не думаю так про цю.

— А ось побачимо! — одмовив Раденко, підводячись. — Але-ж ходім уже в хату, бо сонце припіка!

Сонце справдї посунуло ся по небу, і єдине холодкувате місце у „саду“ зникло. Товариші повставали і пішли в хату.

Але треба трохи більше сказати про їх.

Гордій Раденко пяти років зостав ся од батька. Одинокий нежонатий дядько, багата людина, узяв до себе малого Гордія. Хлопець зроду був жвавий, моторний, але тут зустріло його життя не дуже веселе. Дядько хоч і ласкавий здебільшого, але завсїгди коло дїла: то по ґосподарству, то біля своїх рахунків у кабінетї. Гордій мало його бачить. Гордія догляда стара клюшниця, але й вона зовсім не цїкава хлопцеви, вона тільки все грима на його та бубонить. Невесело Гордієви у панській господї.

Далеко краще втекти з неї, побігти до річки на луки, аж туди, де старий млин був. Там уже хлопців селянських купа. Вони здалека зобачили його і гукають:

— Гордій! Гордій іде!

Гордій чує це і йому воно подобаєть ся. Він добіга до хлопців і собі гукаючи:

— Чи багато риби?

— Нї, нема нїчого!

— Так чого-ж ви тут сидите? Ходїть у лїс!

— А чого?

— От дурні — чого! Хіба в лїсї мало чого: кислиці, груші, сорочачі яйця.

— У лїс! у лїс! — гукають хлопці, і вся ватага, під Гордієвим приводом, руша у лїс.

А в лїсї виробляють таке, що тільки мовчи! Гордієви байдуже, що в громадському лїсї заборонено рвати кислиці та груші, поки вони вистигнуть: він веде туди хлопців і не боїть ся нїчого. Хлопці з гіллям обдирають безщасні дерева і вертають ся до дому з оскомою на зубах та з біллю в животї од безлїчі зз-їдених зелених кислиць та груш. Але се дарма: їм було весело! А Гордія вони звикли слухати ся. Як він ще вперше прийшов до їх, вони привитали його не дуже ласкаво, хоча й задивлялись на його жупанок з блискучими ґудзиками та на чудову іграшкóву шабельку. Вдруге вони прийняли його ласкавійше, а втретє — Гордій уже панував проміж їми. І те, що він був у тому жупанкови з блискучими ґудзиками, а вони, хлопці, тільки в замурзаних сорочках; і те, що в його була шабелька; і те, що він був надзвичайно сьміливий — все це примушувало хлопців дивити ся на його мовби на старшого. А найбільше примушувало до цього те, що Гордій справдї вмів перед вести, вмів отаманувати так, що инші його слухались. Один випадок пособив йому це робити.

Одного разу він, гуртом з хлопцями, залїз на чийсь баштан. Дїд-баштанник їх уздрів і піймав. Він їх застукав біля річки у закутку так, що їм нїкуди було тїкати.

— А, каторжні хлопці — ось я-ж вам дам! — казав дїд, думаючи про те, щó саме він робити ме з десятком хлопців — адже не вдержиш-же їх усїх. — От я з вас штанці постягаю та кропиви вам дам!

Хлопці зовсім перелякали ся. Кропива страшна, але ще страшнїйше те, що дїд що небудь з кожного зніме — якої тодї їм дома засьпівають? І вони, отетéрівши, стояли не ворушачись.

— Як ти сьмієш це казати! — зненацька скрикнув Гордій, виступаючи з між хлопців.

Баштанник жив колись у наймах у Гордієвого дядька і пізнав хлопця. Він здивував ся і не знав, щó робити. Але ту-ж мить Гордій гукнув:

— Тїкайте, хлопці!

А сам кинувсь до дїда і з розгону штовхнув його. Кремезний дїд з такої несподіванки поточивсь і з малим не впав. З цієї митї скористувались хлопці і вибігли з закутка. Одбігши стільки, щоб бути беспешними од дїда, вони зупинились і почали дивити ся, що буде з Гордієм. — А Гордій і не думав тїкати. Дїд зачав був його соромити, казав, що одведе його до дядька (а заняти панської дитини не посьмів), але Гордій тільки повернув ся і пішов геть од його.

З цього часу Гордій зовсім запанував над хлопцями. Як-же таки справдї: не тільки товаришів визволя, а й сам навіть страшного діда-баштанника не боїть ся, а той не сьміє його занятн. Хлопці дивились тепер на Гордія, яко на вищу істоту, і Гордій це знав, і це йому подобалось, і він і сам був певний, що він і чепурнїйший (він справдї був чепурний), і сьміливійший, і зручнїйший і розумнїйший єсть од усіх тих, щó над їми він панує. Гордій був щасливий поміж хлопцями.

Але се щастя кінчало ся, скоро він вертавсь до панської госпóди. Дядькови не подобалось, що хлопець водить ся з мужичатами, навчивсь по мужичому балакати. Він забороняв йому до їх ходити, — але що-ж тут могла зробити заборона? Річ була дуже вже ласа, і Гордій втікав з панських хат, а дядько мав дуже мало вільного часу, щоб могти зупинити його. З цього повстала ще одна річ.

Дядько казав Гордієви, що до мужичат не треба ходити, що вони погані, що од їх нїчого гарного не навчиш ся, що між їми бути погано. А Гордій навпаки бачив, що мужичата гарні (бо всї вважають його за найкращого і слухають ся його), що він од їх навчивсь багатьох дуже цїкавих річий,

що з їми дуже гарно й весело. І уперта Гордієва голова думала, що дядько нічого не розуміє, а він, Гордій, добре це зрозумів, бо він тут більш знає, ніж дядько.

Але на превелике його диво — дядько зовсім не вважав його за розумного, а навпаки — дуже часто вживав слів:

— Ти ще малий, дурний!

Малий, дурний!... Ще як жив Гордій з батьком, трапилось одного разу, що були в їх гості. Гордій, жвавий хлопчик, ускочив до вітальні і підстрибуючи проскакав боком через усю хату.

— Ах, як гарно! який гарний хлопець! — сказала одна панія.

Гордій так і стрепенувсь, почувши те, і пострибав назад знов са́ме таким ро́бом.

— Гарно! гарно! — хвалила панія.

Гордій пострибав у третє.

— Та буде тобі! — сказав йому батько. — Іди собі, гуляйсь!

— Ах, на що-ж ви так на молодого кавалєра? — сказала друга панія. — Хай! Він так гарно стриба.

Але батько не послухавсь і таки випровадив Гордія з хати. Це вразило хлопця. Він думав:

— І на що батько це зробив? Усі мене хвалили, усім гарно було дивитись на мене, що я так гарно стрибаю. Всі-ж казали, що я роблю гарно, а батько каже, що ні, ще й прогнав.

Незабаром після цього батько вмер, але випадок сей зоставсь у Гордія в голові. І коли тепер дядько казав, що він, Гордій, малий та дурний, то хлопець йому ні трохи не вірив:

— Як-же малий, коли я більший і дужчий од усіх хлопців? Як-же дурний, коли всі хлопці кажуть, що я дуже розумний?

І він так і думав, що то дядько просто не розуміє, який він, Гордій, розумний.

Гордієви було девять років, як одного разу він з хлопцями заліз на чужу пасіку, що́ стояла в степу, серед невеличкого степового гайка. Гордій давно вже марив добути меду і ось цього разу, набравши сірників, а хлопцям звелівши принести губки, зважився підкурити бджіл. Але тільки заходи́вся він це робити, як перед його став нижчий за його, але кремезнійший чорнявий хлопець, одягнений по панському, хоча й забалакав до його по простому:

— Що вам тут треба?

Гордій озирнувсь на своє військо і одмовив:

— Меду.

— Як-же ви можете брати чуже? — спитавсь зовсім спокійно хлопець.

Чуже? Гордій зовсім не поду́мав, що це чуже... А хлопець додає:

— То ви хочете красти?

Красти? Злодієм бути? Ні, цього ніколи Гордій не хотів і він спалахнув. Йому хотіло ся-б гостро одмовити, але він не міг, бо почував, що хлопець каже правду:

— Гайда, хлопці, назад! — скрикнув він.

Хлопці послухались, але зне́хотя: вони не розуміли, через віщо їм, коли вже не можна було взяти меду, не попобити цього чорнявого бісеняти. Вони сказали про це Гордієви, як уже одійшли од пасіки далеко.

— А, мовчіть! ви нічого не тямите! — сердито одмовив Гордій.

Гордій часто гримав так на хлопців, і вони до цього позвикали, але сьогодні це їх вразило — мабуть тим, що вертали ся не здобихом і що вважали себе за правих. Але-ж ще більш вразило їх те, що другого дня Гордій до їх не вийшов, не вийшов і третього, і четвертого дня...

А Гордій тим часом багато дечого зробив. Пішовши од хлопців, він усе думав про того „чорнявого“ та сердив ся на себе, що так збентежився перед їм, поступився назад. Він злував увесь день, а другого дня його потягла якась надзвичайна цікавість знов до пасіки. Він підійшов тихо і глянув з-за тину. Сонце сяло ясно, золоті бджоли бренїли проміж вуликами, а під гіллястою грушою у холодку сидів „чорнявий“ і дивився у книжку. Гордій якось поворухнувсь, суха гілка тріснула, і чорнявий почув.

— Бігти? О, ні! — подумав Гордій і випростався.

Чорнявий побачив його, трохи наче здивувався, згорнув книжку, устав і підійшов ближче.

— Що тобі треба? — знов спитавсь він, як і вчора.

— Я зовсім не бажав красти в тебе мед! — одмовив Гордій зважливо.

Чорнявий трохи підняв брови вгору — мабуть здивувався — і одмовив:

— Але-ж ти прийшов по його.

— Ти думаєш, що мені нічого їсти? — скрикнув Гордій.

— Ні, в тебе їсти є що, — я знаю! — одмовив чорнявий.

— А ти по чому знаєш?

— Татко тебе й твого дядька знають.

— А хто твій татко?

— Мій татко, — і очи в чорнявого засяли, — мій татко — Кирило Семенович Гайденко.

Гайденка Гордій трохи знав. Він жив тільки за пять верстов од Гордія і часом бував у Гордієвого дядька, але зрідка і за ді́лом; дядько щось не ладнав з їм. Гордій помовчав, а далі спитавсь:

— Це ваша пасіка?

— Наша.

— Що-ж ти тут робиш?

— Пасіку бережу та читаю.

— І ти не боїш ся сам бути так далеко од дому? — спитавсь Гордій — не тим, що сам злякавсь-би цього, а тим, що він звик до того, що всі хлопці можуть бояти ся, а тільки він, Гордій, — ні... хіба так, часом...

— Чого-ж я буду бояти ся? — одмовив чорнявий питанням.

— Ти й ночуєш тут?

— І ночую тут, у катразі.

— Сам?

— Ні, з ді́дом Паньком.

— А! в ночи боїш ся!

— Еге, в ночи страшнійше. Я одного разу ночував сам, а ді́д Панько ходив на слободу — і було поганійше, ніж у-двох.

— І твій батько зна, що ти сам ночуєш?

— Ні, він цього не знав, — це було вчора, а я до дому тільки сьогодня піду.

— І знов прийдеш?

— Як що татко пустять.

— Як що пустять? Хіба ти слухаєш ся?

— А вже-ж! А хіба ти дядька — ні?

— Ні!

Хлопці змовкли.

— Яка в тебе книга? — спитавсь Гордій. Він на шостому році самотужки вивчив ся читати і страшенно любив цікаві книжки. Він уже поперечитував багато книжок з дядькової бібліотеки, роблючи се крадькома, так, щоб дядько цього не знав.

— Іди подивись!

Гордій трохи постояв, подумав. Він вагав ся.

— А як тебе звуть? — несподівано спитавсь він у чорнявого.

— Демидом, — сказав той.

Де-е-ми-и-дом... — протяг Гордій. Йому не подобало ся імя і він уже хотів був сказати про це, поглузувати, як то він завсігди досі робив з хлопцями, але спинився. В цьому чорнявому кремезному хлопцеви з глибокими темними очима було щось таке, що́ зупинило Гордія.

— Чом-же ти не кажеш мені, як тебе звуть? — спитавсь Демид, бачучи, що Гордій мовчить.

— Мене? Мене звуть — Гордієм! — Се імя Гордій вимовив навіть гордо: він вважав його за дуже гарне, за найкраще — з того часу, як вичитав, що був цар, що́ звавсь так, як і він. І, сказавши імя, Гордій ско́чив на тин і стрибнув у пасіку.

Через кілька хвилин хлопці вже сиділи в холодку під грушою і роздивлялись на книжку з малюнками. Се був „Шлях до північного бігуна“ Ж. Верна. Демид тільки оце зараз почав книжку і йому нічого не варто було почати її знов

*

і читати голосно, щоб і Гордій міг слухати. Він так і зробив.

Спершу читав Демид, потім Гордій. Слухали обидва надзвичайно уважно. Вони читали зато́го аж до вечора — аж, поки Гордій сказав, що йому треба йти.

— Але ти без мене не читай, чуєш — не читай! — казав він Демидови, — я завтра знов прийду.

— Добре! — одмовив Демид. — Приходь!

Він був радий, що Гордій прийде. Хлопці види́мо подобались один одному.

Гордій справді прийшов і другого і третього дня. За три дні вони дочитали книгу. Гордієви сподобалась вона надзвичайно. Гатерасова постать стояла мов жива перед їм.

— Як-би я мав три мілійони, — скрикнув Гордій, — я теж поїхав-би туди і вже я добув ся-б до північного бігуна!

Демид похитав головою.

— А ти думаєш — ні? — спитавсь Гордій задерикувато.

— Важко! — одмовив Демид.

— Важко? — о, я цього не боюсь! Я дуже радий, що буде важко, дуже радий! Більша слава буде! Ох, як-би в мене було три мілійони!

І хлопець, не змігши всидіти, почав нервово бігати по пасіці, лякаючи бджіл.

— Гордію, бджоли покусають, — не лякай їх! — казав Демид.

Але Гордій на те не зважав, — він навіть не чув Демидових слів. У його в голові уже мигтіли картина за картиною. У його була дуже буйна фантазия. Те, що він прочитав (хоч часом і мало розуміючи) багато романів, зробило її ще дужчою. Часом уночі або вдень, лежачи в саду в холодку, або нервово ходючи, починав він марити. Мрії в його були всякі, але всї вони були міцно звязані з їм самим, його постать була осередко́вою постаттю на всїх тих картинах, що́ малювала йому роспалена фантазия.

Він уявляв себе великим привідцею — як Наполєон, що́ про його він прочитав недавно. Він простий салдат, але він відразу бере в б р а н ворожого ґенерала і відразу з салдата робить ся офіцером, далї полковником, далї ґенералом. Він сьміливий, він розумний, салдати за малим не молють ся на його, і він іде і воює собі царство і стає там царем. І він бачив себе, як він на пишному коні уїздить у повойовану столицю. Навкруги трупи ворожі, кров, але те все топче кінь копитами, а йому, Гордієви, до ніг схиляють ся городяне, виносячи ключі од міста.

Або уявляв себе він сьвятим мучеником з часів римської імперії. Він сьміливо йде аж до царя „у сенат“ проповідувати свою віру. І він докоряє цареви, розбива поганських богів, і цар велить вхопити його і вести на муку. І його ведуть і він витерпює всї муки, і тодї ведуть його на смерть. І його страчено — ні, його не страчено, бо палким словом він вневняє своїх катів, робить їх християнами, і вони всї гуртом ідуть знов до царя. І цар здивований, вражений, устає з престолу і схиляєть ся Гордієви до ніг, яко сьвятому, і вихри́щуєть ся, а його, Гордія, робить після себе першим у царстві. Нї, п і с л я с е б е — це погано! Але не може-ж цар кинути царювати, а його посадити на престолї замість себе! А! ось: у царя є дочка чудової вроди і Гордій одружуєть ся з нею, і як старий цар умира, то Гордій стає царем, сам і царює велитно...

За такими мріями спливав у Гордія звичайно дуже довгий час. Тепер-же його вразила Гатерасова постать, і він уже уявляв себе серед сьнігів та серед криги, уявляв себе, як він лама всї перешкоди, як він своїм єдиним словом зупиняє бунт на кораблї, як він — але ту-ж мить біль примусив його прокинути ся од мрій. Він ухопивсь за шию і скинув з себе бджолу.

— Проклята тварюка! — скрикнув він.

Круг його лїтало безлїч бджіл.

— Гордію, тїкай, бо вони тебе закусають! — скрикнув Демид. — Ти штовхнув вулик.

Гордій хотїв був ще щось сказати, але туж мить новий біль примусив його скрикнути і побігти геть.

— Прокляті бджоли, щоб вони усї виздихали! — скрикнув Гордій.

— За що ти їх лаєш? — спитавсь Демид. — Ти сам винен, що вулик штовхнув.

Гордій хотїв був сказати Демидови щось не дуже гарне, але зупи́нивсь. Він тільки плюнув і почав терти собі шию руками.

— У катразї у дїда є цибуля — треба покласти на покусане — пособля, — сказав Демид і побіг по цибулю.

Через кільки часу цибулю положено на шию Гордієви, біль трохи втих, але Гордій мовчав: він розсердив ся на дійсність, що так неласкаво розігнала його мрії. І де да́лї він сердив ся усе більш та більш: зло все росло та росло, підні́малось та підні́малось у його в грудях. На кого? На бджіл, що́ його покусали, на Демида, що́ їх оборона, на цибулю, що́ так погано воняє — а! хоч-би швидче відцїля піти!

Але він зараз не пішов, а трохи мовчки позлува́вши, лежачи на траві (Демид думав, що в його нестерпуче болить шия, не займав і дуже його жалїв), знов помалу розбалакавсь і знов хлопяча розмова повернулась до прочитаної книжки. Гордій знову почав оповідати, що зробив-би, як-би в його було три мілійони. Він довго і палко казав, а Демид слухав його мовчки, сидячи під грушою, прихилившись до стовбура спиною і втупивши замислені очи кудись у далечінь.

— А ти що зробив-би, як-би в тебе було три мілійони? — зненацька спитавсь Гордій, ставши перед Демидом і вдивляючись в його блискучими, роспаленими очима.

— Я? — перепитавсь Демид і змовк.

— Еге, ти! кажи! — нетерпляче підгонив Гордій.

— Але-ж у мене не буде трьох мілійонів, — чи то сумно, чи то поважно відмовив Демид, не одриваючи очий од блакитної далечинї.

— А! який ти! — розсердивсь Гордій, — знаю, що не буде, але-ж як-би були?

— Як-би були? — знов перепитавсь Демид. — Як-би були... Я не знаю, що з їм зробив-би... Тільки я не поїхав-би на північ.

— Чому?

— Що там? Читати цїкаво, а їхати не хочу. У нас краще... І відразу якась думка блиснула у хлопця в голові — очи засяли ясно й зважливо, він випроставсь. — Як-би в мене було багато гроший, — забалакав він голосно, — то я зробив-би так, щоб убогих не було.

— Щоб убогих не було?

— Еге! Я з мамою ходив до Прокопа...

— Хто се — Прокіп?

— Чоловік один, мужик... У його була жінка хвора, і мама носила лїки. Які вони вбогі! Одежа драна, у хатї порожньо і — їсти нїчого! Їсти н і ч о г о — самий цвілий сухар!

Останні слова Демид вимовив з притиском, гірко.

Гордій дивуючись слухав його і — не розумів... Але се не пошкодило хлопцям зійти ся і четвертого дня, і пятого, не пошкодило їм потоваришувати добре. Демид не міг ходити до Гордія, бо-ж Гордіїв дядько не ладнав щось з Демидовим батьком, але-ж за те Гордій ходив до Демида. Звісно, він робив се так, щоб дядько не знав, але те, що він робить се проти дядькової волї додавало йому тільки ще більш зваги та хітї. Він бував се лїто у Демида часто. Батько Демидів був панського роду. Його батько, Демидів дїд, мав землю, мав крїпаків. Все те він процвіндрив, прогуляв у божевільних орґіях. Кирило Гайденко, тодї малий хлопець, бачив усї ці ганебні орґії, бачив, як батько мучив його матїр своїм деспотством та гаремними звичаями, і його дитяче серце проймало ся симпатією до тих, хто так, як і він сам, терпів од незануздяного панського норову, що́ мав його батько. Батько ростринькав усе, і вмер, кинувши жінку з двома недоростлими дїтьми без шматка хлїба. Кирилова мати мусїла піти у економки до однієї багатої панії, заробляла щоденною працею хлїб собі й дїтям і прищепила їм велику любов та повагу і до себе і до всїх, хто працює. Кирилова сестра пішла заміж, мати вмерла. Кирило став конторником у тієї-ж таки панії (мати могла дати йому дуже малу осьвіту). Повсякчасні стосунки з народом, коли Кирило мусїв балакати з їм його-ж словом, привчили його так до вкраїнської мови, що він і тепер в сїмї і з селянами балакав нею і тільки буваючи поміж

Окресности сьв. гір коло Кієва.

панами балакав по росийському. Він одружив ся зато́го з простою, надзвичайно доброю дівчиною і од неї мав єдиного сина Демида. Одержавши несподівано невеличку спадщину од одного родича — десятин 40 землї — він кинув свою панїю і почав хазяйнувати. Він ґосподарював уже років пятнадцять, не мав великих баришів і ледві міг дати синови таку осьвіту, про яку він марив — се-б то довести його до університету. Батькові орґії та панська його дикість, материна саможертва, що про неї ніколи Кирило не забував, та власна добрість, укупі з давньою завичкою, зробили те, що він жив з своїми сусїдами муживами справдї по сусїдському, дуже з їми ладнаючи. У його з муживами не було сварок ніколи, а коли й були непорозуміння, то вони кінчали ся по сусїдському.

Усе лїто ходили Гордїй та Демид укупі. Селянських хлопців Гордїй давно занехав. Дядько хоч і дізнавсь, куди Гордїй біга, але нїчого не міг з їм зробити. І Гордїй бігав, читав, малював, навіть учивсь вкупі з Демидом. Хоча у його був свій учитель-семінариста, що́ недавнечко скінчив семінарию та був на селї дяко́м, але він у його мало що вивчив — тим мабуть, що то була праця з примусу, — і далеко більш взнав вчачи з Демидом його завдання — наввипередки, хто швидче вивчить (зато́го завсїгди вивчив швидче Гордїй). Запевне, дякуючи тільки цьому, а не семінаристї, Гордїй міг через рік здати екзамена у першу клясу до ґімназиї у ґуберніяльному містї та поступити туди вкупі з Демидом. В містї товаришування не порвалось: хоча хлопці жили не в одній домівцї, але в клясї сидїли поруч на одній лавцї і що-дня бігали один до одного.

Ґімназия мало дала їм розвитку — більш тільки формальні сухі відо́мости, що́ зараз-же вони й зникали з голови. За те хлопці самі себе розвивали. Вони могли брати книжки з бібліотеки і читали багато. О, тодї-ж-то їм довело ся прочитати декільки вкраїнських книжок, потім „Кобзаря“. Се вже зробило ся тодї, як Демид жив у старого Квітковського, що́ був трошки українським патриотом і направляв хлопця на добрий шлях. Гордїя він не направляв, бо здебільшого Демид ходив до Гордїя (у того була краща до читання хата), але все, що читав Демид, чув од його й Гордїй і, щиро приймаючи, незабаром зробивсь „вкраїнофілом“ (таким імям згорда звав себе пятнадцяти років хлопець) і палким пропаґатором: він добував українські книжки, давав їх товаришам читати і мав на декількох чималий вплив. На його щастя начальство ґімназияльне якось не довідалось про це — і він міг спокійно здати (одним з перших) останнього екзамену з ґімназиї і, вкупі з Демидом-же таки, піти до університету. З того часу товариші почали й жити вкупі, аж поки повиходили з університету. Тепер обидва мали заміри шукати в містї роботи: Демид допоминатись у земстві посади земського лїкаря на село, а Гордїй шукати судової практики. Обидва були повні надій, у обох були в голові широкі мрійні пляни, найбільш у Гордїя. Пляни були щирі, чесні, не самолюбні: хлопці були вкраїнські народовці, тільки Гордїй мов ще демократичнїйший од Демида, ще палкійший та гострійший своїми поглядами.

(Далї буде).

САМСОН.

[НА БІБЛЕЙСЬКУ ТЕМУ].

I.

Кому се так квітка́ми, та вінками,
Та віттям гордеє чоло вінчають?
Кого то сьпівами веселими й танками
Ізраельські дівчата зустрічають?
То йде Самсон, веде потужні лави
З крива́вого страшно́го бойовиська;
Він залучив собі багато слави, —
В сей день розбив він філїстимське військо.
І бачить він: там під горою в долї
Стїна його госпо́ди забілїла,
Йому назустріч, у жіночому околї,
Іде́ його хорошая Далїла.
Стрункий, високий стан, мов пальма в гаю,
Мов у ґазелї, ясні очи чорні
У Філїстимлянки; її з рідно́го краю
Взяли Самсона руки непоборні.
Вона веде його з собою у палати,
Провадить щиру, любую розмову;
Що перемогу славную волїв послати,
Вона у голос вихваля Єгову.
Самсонови дивні здались слова дружини
І він спитав свою Далїлу любу:
— За тее дякуєш ти Бога сеї днини,
Що він послав твоєму люду згубу?
— Чужа для мене мого люду доля!
Твої для мене стали рідні люди!
Твоя, Самсоне, лиш єдина воля —
Для мене завжди наймилїйша буде!
Для тебе відцуралась я родини!
Хоч-би збула ся я і батька й брата, —
Кохання нашого щасливії години
Були-б для мене милая заплата!
— Далїло, мила, за твоє кохання
Чим можу я тебе надгородити?
Скажи, повідай, моя зоре, те бажання,
Хоч-би загинуть мушу я вволити!
— Не хочу, милий, я твоєї згуби!
І за любов любови лиш бажаю:
Щоб не таїв від мене ти нїчого, любий,
І щоб усе сказав, що я тепер спитаю.
— Далїло! більш як я — любить нїхто не може!
Яка-ж у мене є від тебе таємниця?!
Питай! клянусь тобі у тім на ймення Боже,
Скажу тобі я все, — ти дум моїх цариця!
— Ото-ж тебе тепер я запитаю,
Коли ти дав менї ту обіцянку милу:
Чи завжди, як тепер, ти був найдужчий в краю?
І звідки маєш ти таку велику силу?
Я ще дівчиною була в своїй оселї,
Як слава йшла про тебе поміж нами,
Тодї ти ще отам у лїсї, коло скелї,
Пас батьківські стада із пастухами.
Мовляли, йшов яко́сь ти гаєм темним з долу,
Без зброї у руках, без сагайдака, —
Аж ось в гаю́ від реву, мов від грому,
Звірина́ й птиця затремтїла всяка;
Рикаючи й трясучи головою,
Спинив ся лев біля тебе близенько, —
Ти-ж необорною схопив його рукою,
Й на двоє розірвав, мов козеня маленьке!
А потім, — памятаєш ту годину?
Наш люд напав на вашу Палєстину
Тодї надію у тобі єдину
Ізраель мав — і ти обороняв країну.
Та далї вже не сила боронитись
Вам стало, — почали вже знемагати;
Пообіцяв ся-ж ворог відступитись,
Як згодить ся твій люд тебе віддати.
— І згодивсь я, бо люд почав благати,
Щоб визволив! Хвиль скілька я вагав ся,
А потім дужі руки дав собі звязати
І сам в неволю ворогам віддав ся.
Як привели-ж мене у стан ворожий,
І я почув, як вороги знущались,
Я розгнївивсь тодї, в мене вступив дух Божий,
Мов льон горілий пута всї розпались.
Пісьля схопив я ще́лепи ослині,
Що́ коло мене там лежали долї,
Багато ворогів поклав я по долині,
Котрі-ж зістались, розігнав по полї.
— Скажи-ж ти, звідки сила та безмірна,
Що рівної нема їй в Палєстинї?
Ти обіцяв, — обітниця хай буде вірна!
Тепера мусиш ти сказать дружинї!

— Нї, милая, лиши своє бажання!
Не можу я тобі відповідати:
Не відповім нїкому я на те питання,
Хоч-би питала в мене рідна мати.
І мовила хорошая Далїла,
Схиливши голову на руку гарну:
— Казав, що все вволиш, про що-б я не просила...
Питаю-ж я таку дрібницю марну!...
Самсонови докірлива та мова
У серцї тяжко, гостро віддаєть ся,
І хоч не мовить він коханій анї слова,
Та звага твердая вже подаєть ся...
Вона-ж вмовля його лагідними речами
І прилуча до пестощів благання,
На личку усьміх ясний бореть ся з сльозами,
Що́ сяють і в о́чах мов роса порання.
Перед сльозами і благанням ревним
Холодна втримливість як віск ростала, —
Самсон зняв річ до неї голосом непевним
І таємничо мова залунала:
— Ти хочеш знати звідки моя сила,
Тож знай: я Богом змалу був обраний,
І вже в той день, як мене мати породила,
Я назореєм Божим був названий.
І кучерів моїх, ще з того часу
Холоднеє залїзо не стинало,
І завжди я носив сьвятую ту покрасу,
І сьвятобливість се мою з-являло.
Мій волос має силу превелику,
Мене не подола весь люд ворожий,
Хоч-би його зібралось тут без лїку, —
Бо надо мною дух витає Божий!
Коли-б хто міг ті кучері обтяти,
Не вдержав-би в руках я й меч булатний.
Тодї зломить мене й маленькому дитяти
Було-б не тяжко, — я-б лежав безвладний.
Скінчив, умовк і зсунув брови темні,
Немов картавсь, що видав таємницю;
Та швидко залишив картання ті даремні,
Як глянув на Далїлу чарівницю.
Вона його так любо пригорнула,
В очах такая щира втїха грає;
Від чо́го-ж тая радість спалахнула,
Самсон того не відає, не знає!...
О, горе, горе, краю палестинський!
Чи знаєш ти, яка тобі недоля?
Зрадїє ворог твій, люд філїстимський,
Бо полягла твоя і влада й воля!
Самсон, заступник твій, надія та єдина
Відкрив чужинцї свою міць таємну,
Розмовою та поцїлунками дружина
Зняла заслону з таємницї темну.
Від боротьби й від щастя утомившись,
Заснув Самсон — і голову думливу
Склонив до милої; вона-ж схилившись
Вчиня над ним подїю ту зрадливу:
Рукою пестить кучері ті чорні,
А в другій гостреє залїзо має,
Одною кучері до себе любо горне,
А другою їх з голови здіймає.
І підняла з волоссям руку білу,
Пісьля на дїл покраса пишна впала, —
Тож гордую непереможну силу
Рука підступна жінки подолала!
— Вставай, Самсоне! Вороги на тебе! —
Покликнула зрадливиця Далїла,
Він встав і глянув сьміливо навкруги себе, —
Не знав, що згинула вже в його сила.
Як приступили філїстимські мужі,
Тодї побачив він свою оману...
Вони йому звязали руки дужі,
І повели його до свого стану.
— Прощай, Самсоне! — крикнула зрадлива:
Ти думав, що для тебе я забуду
Родину? Нї. — Ти гинеш, — дяка се правдива
Від мене за погибель мого люду! —
Самсона у кайдани закували,
З його недолї ворогам забава!
Самсону очи ясні повиймали, —
Плач, люд Ізраеля! В темницї твоя слава!

II.

В темній темницї в кайдани закутий,
Сильний колись то, Самсон той сидить,
Тяжкую думу гада — й незабутий
Жаль його серце знебуле гнїтить.
Тяжко Самсон проклинає Далїлу,
Що́ без вагання згубила його.
Жалує тяжко на себе, що силу,
Славу віддав і себе самого
Та за кохання ехидне, нїкчемне...
Серце так рветь ся! Та нащо той жаль,
Нащо ті сльози, картання даремне?
Помста лиш може вгасити печаль.
Помста... Де-ж сила його молодеча?...
Він-же і зброї в руцї не вдержить,
Не підійме навіть гострого меча,
Сили немає! Невже-ж буде жить
Тая підступниця? Нї, хай сконає!
Єсть-же на небі ще правда сьвята.
За що-ж із ним його люд погибає?
Боже, що винна країна ота?...
Гине безславно Самсон в самотинї,
Серцем-же рветь ся свій люд визволять.
Люд у полонї тепер, на чужинї,
Легко було ворогам подолать
Край Іюдейський, його боронити
Нїкому стало, — в неволї сумній
Той оборонець, він лихом прибитий,
Він не поможе країнї рідній!
Він у темницї, в кайдани закутий,
Тяжко картаючись серцем, сидить.
Жаль нерозважений, жаль незабутий
Серце знебуле і рве і гнїтить!

III.

Пишає Божая країна
І ясні хвилї Іордана, —
Хоч і в неволї Палестина
І лютим ворогом забрана...
Вже переможцї стали станом
В долинї красній та роскішній, —
Під пальмами над Іорданом,
Далеко чуть їх гомін втїшний.
А ва́таг їх? О, як для його
Веселий, радісний сей ранок, —
Багато злота дорогого,
І срібла, і вродливих бранок
Добув він. Не війна крівава
Йому дала се, — нї, — Далїла:
Її була се мудра справа, —
Вона дух сильний той зломила.
Рад Філїстимець. Гомін, гуки:
Радїє люд. Божницї димні
Від пахощів; здійнявши руки,
Сьвятці*) сьпівають вдячні гимни
Своєму божищу Ваалу.
У голос бога вихваляють,
Що він віддав їм на поталу
Всю Палестину, і сьпівають
Хвалу Далїлї, що́ придбала
Для свого люду славу вічну:
Вона Самсона подолала,
Зломила силу ту величну.
І утїшаєть ся Далїла,
Що́ славою за зраду вкрита.

*) Жрецї.

БІБЛІОТЕКА

Запорожець на чатах. (Ґрупа Позена).

У вічах втіха заясніла,
Усьмішка грає гордовита.
Гукає владар: — Приведіть
Самсона бранця у палати,
Перед мене постановіте,
Його бажаю повидати! —
Покірні кинулись слуги,
Біжать чинити владаря волю;
Ведуть Самсона для наруги,
Хай бачать всї його недолю.
Кайдани тяжкі на Самсонї,
Сьлїпий, сумний він і без сили.
Ввели його і при кольоннї
В порога там постановили.
Розлїг ся гомін, сьміх, наруга,
І жарти прикрії чувати:
— Самсоне! Де твоя потуга?
Чи ти забув ся воювати?
Самсон стоїть, мов скамянїлий,
Блїдий і мовчки вислухає
Оту зневагу; гнїв безсилий
У грудях стиснутих бурхає.
Аж ось зненацька він здрігнув ся:
До його слуху долетїли
Слова вразливі і почув ся
Ехидний, прикрий сьміх Далїли:
— Здоров, Самсоне! Твоя мила
Тебе витає! — Тая мова
Самсона серце вкрай вразила,
Не вдержав він гіркого слова:
— О, гадино! Моєї муки
Тобі, несита, ще не досить?! —
Самсон здійняв безсилі руки
І в голос бога помсти просить:
— О, Боже помсти, Адонаю!
Вволи мою останню волю:
Хай з ворогами й я сконаю,
Та дай помститись за недолю,
За сором мій і мого люду!
Дай силу давню на хвилину!
Верни менї її, — хай буду
Я знов потужним на годину! —
Вмоливши він Бога тим благанням:
В Самсона знову уступила
В остатній час перед сконанням
Незмірная, нелюдська сила.
Тодї кольонну, обійнявши,
Потряс він дужими руками, —
І стеля рушилась і, впавши,
Його покрила з ворогами!

С. Колодяжне 1888 р.

Леся Українка.

Провинник.

[Картина.]

I.

Понуре мисливе сьвітло лямпи кидало на кімнату свої непевні блиски. Вони дрожали непідхопною тїнею по помостї й по постелях, на котрих спали змучені денною службою вояки. Блїді їх лиця сьвітились утомою, на очи запали тяжко сплющені повіки; невиразний, тут і там голосний хропіт, продираючий ся з горла, нїби скавуляннє собаки або наче далекий завмираючий свист зелїзного поїзду, переривав гробову тишину кімнати. Кількадесять люда спало на постелях, віддалених від себе на який метр, і може бодай у снї переносили ся думкою з тяжкої атмосфери військового життя й гнетучої карности геть-геть далеко, де жило ся колись вольно, розмашисто й по сїльськи, де вже підносило ся весняне диханнє землї, щебет птаства, запах пуплїшок, просмак недалекої паски й зачинились веселі парубоцькі вечери зо сьміхами, жартам та сьпівами. А може? Може навряд снило ся тим безталанним, прибитим поневіркою істотам, як капраль висвистує їм понад вухом тростівкою, або й просто валить по пицї, закує в кайдани й засаджує в острог... Інколи наливали ся ті блїді лиця румянцями, зривали ся крізь сон з лежанок, присїдали на постелях, а відтак, кинені непоборною силою сну опять горілиць на ліжко, хропіли дальше.

Той хропіт проносив ся по кімнатї, повк ся відгомоном до стїн і перегомонював щораз слабше, поки згубив ся. А за ним зривав ся другий хропіт і третїй — і цїлий покіт тих несьвіцьких голосів зливав ся в якусь чудну, оріґінальну музику, таємничу та страшну, як нічні привиди.

Одинокому вартовому, що ходив по кімнатї непевними кроками, видавала ся та сонна орхестра голосом з могил. Було пізно. Опівніч давно продзвонила в його вухах, а в серцї відгукнула ся дивним чуттєм, нїби сумішкою самоти й страху. Він сторожив сну тих сплючих людий, а самому хотїло ся спати. Від часу до часу в його клїпавки западали на очи й тодї гасло в них сяєво понурої лямпи, вухо не принимало глухого голосу людських гортанок, ноги не чули свого ходу по твердому помостї. Він ходив здовж кімнати не розмикаючи очий, скручував назад, не підносячи повік, інстинктовно чув, що саме тут кінчить ся в його дорога, а дальше вже стїни та ліжка. Й він машинально повертав свій корпус, при чім усе захитував ся. Поволи-поволи й його ноги почали відчувати важкий тягар на собі. Вони підгинали ся в колїнах немов під ударом тростівки. Голова зачала похитуватись на бік. На нїй лежало щось вагітне, немов камінь. Еге-ж, камінь; він чує, що йому на голову велено покласти якийсь тягар, нїби камінь, і в йому прокидаєть ся тепер таке саме чуттє, котре збудило ся як раз тодї, коли той камінь поклав по раз перший на свою голову. Ох, як йому тодї було прикро, як тяжко! Він так його від першої хвилї зненавидїв... а та ненависть росла опісьля з застрашаючою проґресиєю. Той камінь саме в тім місци, котрим прилягає до голови, видовбаний і тримаєть ся кріпко, стискає її, в-їдаєть ся на чолї в тїло, заважує над чолом дужче. Ох, як він його ненавидить, а мусить носити проти волї. Та власне длятого ненавидить його тим більше.

* * *

Він був сином убогого урядника мійського. Батько відумер його ще в молодечому віку. За ним затужила й мати, покинула сина — сироту. Дїдусь узяв до себе внука. Внук ходив до школи, та не мав дару до науки. Пійшов до торговлї. Тут проявив ся його талан. Девятьнацятьлїтним молодцем він був уже директором провінциональної філії одного спілкового товариства торговельного. Та захопила його на тій посадї „воянська доля“. Він змалку мав страх до неї, тепер не любив її, опісьля зненавидїв. Був точний, честний і пильний, та завзяла ся на него та лиха воянська доля, може як раз за те, що не полюбив її. Любив читати. В своїй військовій скринцї мав кілька книжок. Та вдирчива рука перебушувала ті „нельояльні“ книжки й його окликали змовником, ворохобником, анархістом. Причіпило ся те імя до него, як репях до кожуха. Зачали вигоняти з його й ворохобництво й анархізм і гуманність. Ще до тієї події з книжками виавансував на фрайтера. До рядових був людяний і вони його за те любили. Та ся людяність не припала до смаку ні капралеви, ні офіцирови ні майорови. Сей останнїй найбільш лютував на його. Та й не лиш на його одного, а всїх побивав він гіркою домовою та карою. Про те усї його сердешне ненавидїли. Доїхав він не одному кінця. Мягка душа селюха-вояка не видержувала поневірки. Стрілялись оден за одним, як мухи. За чотири місяцї, відкіль обняв управу батайльону, перенесений з їнчого міста, застрілило ся шістьох вояків. По арештах повно було каранних провинників звичайне за марні дрібниці. Не минула черга й нашого вартового. Раз ідучи по касарняному подвірї, наткнув ся нечайне на лютого майора. Не сподївав ся, що за незапнятий ґудзик доведеть ся просидїти в острозї цїлий тиждень. В друге стрітив його майор на вулиці міста. Вояк не замітив його й не віддав почести, а за те просидїв знов який тиждень, та в додатку докорено його

волоцюгою. Їнчим разом шабля в його не була як сьлїд блискуча. Просидїв три́-днї. Недавно тому крізь чиїсь довгі пальцї прослизнув ся його рушник. Убогий сирота без гроший не мав за́-що купити собі новий. І за те не минула його кара. Се вже була за півтора року шеста, досї посьлїдня кара.

Ось уже минуло півтора року, як служить у вiйську. Кілько-ж то докорів, доган та кар переболїла його душа. Кілько пекучих оскорб завдала його чутливому серцю, котре й без того кровавило ся від згадки на свою сирітську долю. Кілько то разів він не міг перенести тієї зверхничої наруги, тих легковажних поглядів, що́ мірили його від ніг до голови й були для його більш діймаючими, чим слова догани. Та й не раз не два краяло ся його серце, розпукало ся з великого болю й не могло пукнути. Під спогадом тих доскучливих подій натискали ся йому сльози на очи й він міг плакати, та силою волї здушував той жаль оскорбленого чуття, затискав зуби міцно-міцно, аж щоки болїли, а з під серця виривались мимохіть хлипання. Але як то йому, воякови, та плакати, як слаба женщина, як мала дитина? І тодї будила ся в його серцї велика непокора до вояцької карности, до старшини, до карабіну й мундира, що їх носив проти волї.

І те саме чуття не то жалю, не то ненависти бурлило тепер у його в душі, коли переходив у гадцї своє вояцьке житте й дотеперішнї обиди. Йому страх бажало ся чим скорше скинути той мундир із плечий і бути вольним. Не хотїло ся дознати більше таких кар, які перетерпів досї.

— Не доведи, Господи! — шептали самохіть його губи, коли хитливим кроком проходив тепер здовж довгої кімнати в касарнї й передумував усї ті страх як немилі приключки.

Ось уже третя година. Всї сплять. Тільки йому одному не велено спати, а стерегти через ніч тих людських душ, котрі горлами й носами плачуть, свищуть, регочуть ся, сварять ся; велено стерегти, щоби який несьвіцький злодій не закрав тих знечулених сном людських тїл разом із сонливим свистом і реготом, сїниками й мундирами. Він сторожить, а його самого морить сон. Прижмурює йому повіки тяготить на голові вагітним чаком, підгинає колїна. А йому так хочеть ся спочити по тих немилих спомина́х, покріпити тїло тим несьвідомим нахилом людського тїла...

— Нї, не видержу довше, не годен ходити!

Він немов проснув ся з тієї ходючої дрімоти й сїв на лавку. Відложив на бік чако, котре немов камінь притискало його голову й запалив циґаро. Але дрімота не дала йому бути уважним на свій обовязок. Він опять здрімав ся, похилив ся в пояс та й підпер голову рукою... І бачить крізь те півчуваннє а півдрімоту дім свого дїда, котрий недавно тому поліг у могилу. В сьвітлицї лежить на марах блїдий старець, а над ним плачуть сестри, жінка, внуки, а між ними й він — плаче невидними сьлїзми перший раз у життю. Поховають дїда, а сестер, жінку та внука проженуть із дому. Й не буде він, бідний сирота, ходити більше по тому домі, гуляти по садку, не побачить тих лип, котрих запахом упивав ся в весняні вечери, попід котрі гуляв та думав молоді думи. Не побачить більше коханого дїда, котрий любив його, як свою найдорожшу дитину. Не зазнав у життю щастя, а тепер його й тілько не зазна́є — викинений на океан людського безталання одинокий безрідний молодець. Не зазна́є...

* *
* .

А тимчасом двері легенько рипнули. Подуло сьвіжим холодом і від того подуву ще більше захитало ся мигливе сьвітло лямпи на стїнї. А в кімнату увійшла півтемна постать надзорця сторо́жі нічної та й скрадаєть ся на пальцях до стола. Ось уже при столї — ось уже ловить за чако, уже вхопила чако й хутко втїкає назад до дверий...

Прокинув ся вояк. Прокинув ся, ловить за чако, а чака дасть-Біг. Він прожогом зриваєть ся з лави й простуєть ся до надзорця.

— Так ви сповняєте свою службу? Ви спите!

— Мельдую покірно, я не сплю.

— Не спите!... А ось чако ваше в моїх руках. Як ви посьміли відложити чако на бік у часї служби? Ви-ж тепер служите. Чако стояло на столї!

— Що-ж! Голова в мене болїла. Я не дрімав, тілько задумав ся.

— Але ви не чули мого приходу. Ви не сповняєте служби. Такий ви вояк? Возьміть собі своє чако, можете його опять відложити, коли вам воно вадить, а я й без того доложу завтра майорови в раннім рапортї, що ви на сторо́жі та й спали. Вас провчуть, як вам підчас служби спати. А тимчасом майте ся гаразд, доброго сну. Добраніч!...

І надзорець вилетїв із кімнати.

II.

В просторій салї канцелярийній стоїть старшина батайльону від фрайтера до майора. Майор засапаний і червоний, як бурак, ходить цїлий лютий по кімнатї скорими кроками. На боцї стоїть капітан, а низша шаржа простуєть ся в рядї. Межи нею й наш нічний вартовий.

— До чого нам ті волоцюги?! — кричить у великій злости майор і кидає на його страшні блиски. — Ті анархісти, нелїпи! по́-що вони пхають ся у вiйсько? Вони думають, нам без них не обійти ся?... Висмаруєть ся він тобі, вичепурить ся й парадує по містї, волочить ся, залицяєть ся до нехтолиць, розпустує... Чи се вояк? Книжки собі читає, мудрує, а що́ його обходить, що жовняр ходить необхарений, необшитий, неслухняний? Де тут узяти ся карности, коли пан фрайтер не ласкав подивитись, чи в вояка усї ґудзики, чи вичищений плащ, чи не подертий чобіт. Та й чого така дрянь, — майор станув перед ним і нахилив ся до його носа, — та й чого така дрянь сунеть ся в вiйсько? Чо-ого? Чо-о-о-го?

Майор засапав ся й перестав на хвилю:

— Як ти сьмів відложити чако в службі? Воя-ак? чуєш, воя-ак? Як посьмів спати? То така служба, вояк? Чи ти ще довго думаєш строїти з нами жарти? Ти вже їх досить настроїв. Тобі не в голові обовязки! Чого ти тут пхав ся? Хіба ми тебе потребуємо? Пхаєть ся до вiйська леда голодранець, аби хлїб їсти, аби з голоду не здохнути, аби мати гроші на розпусту! Може не маєш гроший, так продай чако, вояк! Продай шаблю! Воно не завадить. Розпустуй, а потім у ночі на вартї будеш спати!

Майор знову засапав ся. Відітхнув хвильку.

— Ти гадаєш, воно тобі уйде безкарно? Га! я тобі дам ся в знатте́! Я ще тобі карок скручу. Тобі не вийти цїло з під моєї руки. Не винести цїлої голови... Всему вiйську сором робиш! Раджу тобі: стріляй ся! Стріляй ся, вояк, стріляй ся!... Нам тебе не треба! Гадаєш, треба? Стріляй ся, вояк!... Ми на твоє місце дістанемо тисячу других лїпших! Тисячу лїпших! По́-що ти вступив сам до вiйська? Хто тебе силував?

Воякови бунтувало ся в грудях. На такі неоправдані докори він не міг мовчати. Хвиля крови нахлинула йому до голови й він у роз-яреню відповів з ряду зухвало та швидко:

— Пане майор! Я не жаден доброволець! Мене віддали до вiйська. Я не сам вступив. Я не жаден ледар, голодранець, я честний чоловік. Я не дам себе обижати. Карати вам можна мене, але нарушувати мою честь — зась! То неправда, що я спав. Відложив чако на стіл, се правда, але я був хорий!...

— Се що знову? Ти посьмів не питаний та ще й з ряду так до мене відзиватись? Ти до кого? Тут до мене з ряду!

Майор притьмом подав ся в зад, так що жовняр міг тепер виступити наперед і хотїв опять оправдуватись. Але майор закричав і не дав говорити.

На вісїм день суворого арешту... піст... кайдани... а в додатку переслухати менї його строго! — кричав до команданта віддїлу. — Я ті протоколи відішлю до головної команди і буде воєнний суд! Побачимо, як буде смакувати ґарнїзон! Рапорт скінчений, марш!...

III.

Тиждень тому, як списано з ним протоколи. Вони помандрували різними дорогами й оперлись о воєнний суд. А поки він ще сповняє службу, ходить і розбирає свою душу на ниточки...

Незабаром рішить ся його доля за тиждень — за два. Тільки пождати. Ах, як воно довго так ждати! Яка велика

мука! Нема сил перетерпіти, переболіти! Найстрашнійша людська мука — то ждати! Коби вже раз конець, коби засудили! А то та непевність, безконечно хитливий сумнів серце тобі на двоє роздирає: засудять, чи ні!

А перед ним ще тілько днів — що́ то днів, але кілько годин, кілько хвиль, хвилин муки під рукою такого лютого команданта, нестерпимої, убійчої муки. Кожда хвиля безталанному роком стане. Він се добре знає! Серед неперерваної самоти острога він нераз під розмірне цоканнє годинника довго вслухував ся в ті хвилі. Вони видавались йому безконечним простором, в котрім губилось його життє. Він вникав у той простор, летів за тими ударами полетом фантазиї, знайти мету для своєї гадки, опору знайти й на нїй припочити, але нїгде не находив місця спочивку; довкола него хвилював розколисаний безкрай, таємничий та незрозумілий, і він був чужий для безкраю, як і безкрай для його. Він бояв ся того самотного простору без кінця... Чув, що затрачував серед його своє істнованнє, що ставав ся дрібним, нїкчемним атомом, що́ переставав бути мисьлячою людиною, бо не міг його зрозуміти. І через ту боязнь до самоти години видавались йому довгими роками. Що-ж буде, коли його замкнуть на кілька місяців кари? Як він переживе ті довгі періоди самотности й задуми?

Та й за яку провину має їх переживати? За́-що властиве терпіти ме? За те, що здрімав ся й відложив з голови на бік чако, чи за те, що з ряду посьмів боронитись проти докорів і оскорбливих натяків майора? Признавав, що в першім разї він винуватий коли не зовсїм, так бодай в части. Допевнив ся наконець, що власне за те не минути йому кари. Але все-ж таки він не спав, він себе тямив, тілько задумав ся. Чи-ж то одному лучаєть ся, що задумаєть ся й не чує нїчого, що́ довкола него дїєть ся? По друге, чи-ж він міг мовчати на несправедливі докори? Майор взяв його за добровольця. Який він доброволець? Силоміць його взяли до війська, силоміць надягли на него мундир, гонили на муштри, до всего силували карою й погрозою — і він мусїв сповняти волю начальства. До того-ж який він волоцюга й розпустник? Не вже-ж прогулька по містї — то розпуст?... Нї, такий докір се розбій на гладкій дорозї... се нарочна секатура... Книжки читати! — чи се має бути гріх у інтелїґентного чоловіка, в котрого є ще висші пориви понад живіт і чарку? Так чого-ж вони хотять від него! А, він не дбає про підрядних, не ревідує їх строго, не накидаєть ся на них з безсоромною наглостю!... Але як йому накидати ся на бідного сірому, мужика, котрого від ранку до вечера гонять, як товарину, бють, лають, поштуркують, знущають тя до нетями?... Як ще й йому збиткуватись над тим приголомшеним військовою дісципліною й побоями селюхом, темним, безпорадним братом!... Правда, він нї одного ще з них не звалив по пицї — і се його вина! Ще нї одного не завдав на кару. І се його вина! Його той темний брат любить, в огонь за ним скочить, в цїлім війську величає. І се також його вина. Він до того брата любязний, не строгий! Се також вина!...

Накоїв він тих провин чимало. Не мине його тяжка кара!

IV.

Нахлинула весна своєю чарівною силою. Подув теплий вітрець, пригріло сонце, і зслиз із землї сьнїг, зазеленїло поле; з полових піль пробиваєть ся зелена трава. Під теплим промінням сонця будять ся до нового життя гори й доли. Гомонить свої щебетливі пісьнї весела пташа орхестра. Сади розвивають ся, дерева тягнуть нові соки, завязують ся пуплішки, пукають незамітно й дрібне нїжне листєчко пробиваєть ся з під товстої ослони. Настала цьвітна неділя. „Не я бю, шутка бє, за тиждень Великдень!“

А його засудили на чотири місяцї ґарнїзону. На кілька день перед Сьвятами його засадять у темницю відбувати кару. В самотї з чотирма голими півтемними стїнами буде дїлитись великодним яйцем. Не поїде, як сподївав ся, до осиротїлої родини на Сьвята. Не утїшить її, не розплачеть ся з нею при Сьвяченім на згадку про смерть дїда. Се перший Великдень по смерти дїда сьвяткувати буде родина без його, а він серед півтемних мурів. Кілько-ж там слїз проллєть ся, кілько болю й розпуки вистрадають милі йому особи! А його не буде межи ними й їм буде тим важче сьвяткувати без його... Господи Боже! За́-що-ж він так люто карає ся на сьвітї? За які гріхи він від малку не зазнав щастя нї потїхи? Не затямив батьківської нї материної любови... Ріс, як одинока билина в степу. Не чув на своєму лицї нї одного солодкого поцїлуя люблячої долї. Поки дїдо жив, мав бодай пристанище серед безкрайого океану життя, мав де притулитись, відпочити. А тепер куди він обернеть ся, як вийде з війська? Без засобів у руках чим почне жити? Не мати ме затишного кутка, де міг-би найти захист перед немилосердними нападами горя й нужди. Стелить ся перед ним життє без надії. Сирітське, тяжке життє для вражливої душі. Біль і біль, мука за мукою, діймаюче горе буде розпанахувати його серце, його молоді думи шарпати. Нї, він не вірить, щоб йому усьміхнула ся лїпша доля. Вона його нїколи не пестила, була для його суворою мачохою. Не покинула його у війську, не покине й поза військом.

А тимчасом він має небаром відсиджувати тяжку кару. Чотири місяцї вязниці, котрі прийдеть ся вписьля наслугувати. Та й чи сю одну кару? Хіба-ж не може його стрітити ще десяток їнчих кар? А тодї знов доведеть ся їх наслугувати! Повнити ще більш, чим півтора року ту прокляту, вояцьку службу, що її так сердешне ненавидить! І чи нема способу від неї увільнитись? Та й чи взагалї нема виходу з того безкрайого, повсечасного горя й мук і кар і розпуки? Не вже-ж нема справдї?

* * *

Ось він тепер ходить по шильваху. Далеко за містом близько великого кладовища стоїть військовий маґазин. Довкола того маґазину він ходить та сторожить. Пізна ніч. До його голови пруть ся силоміць тяжкі, томлючі думи, а в його нема сили прогнати їх проч від себе. І він мимохіть у них рієть ся.

Від кладовища заносить легкий вітрець шум дерев цвинтарних, нагадує йому могили й намогильники; від них віє на його якимсь острахом. І він з тремтючим серцем наслухує той шум дерев і йому причуваєть ся якась таємнича підмогильна нота в тім шумі. Причуваєть ся йому пісьня, в котрій хор мерців одітих у білі покривала, висьпівує радість із того, що їх постигла смерть...

Та нї, єсть вихід... Ним можна увільнитись і забезпечитись проти всїх пересьлїджувань, докорів, кар, томлючих мук і життєвої недолї. Той вихід — могила!... І як він міг се забути! Не даром-же кричав до него майор: „Стріляй ся, вояк, стріляй ся! Ми без тебе обійдемо ся!“ Вартовий знає, що без него там обійдуть ся, але тодї й він обійдеть ся без злосливої долї, без кар, кайдан і розпуки!... Без болю, без печалї і стогнання...

Й обхопила його якась дивна, незрозуміла радість. Він зачав повторяти без упину й шептати якимсь солодким притаєним голосом:

— Стріляй ся, вояк, стріляй ся!

Й горячково, тремтючими руками зняв з плеча карабін, відтягнув курок і приложивши ружжє до висок, шептав дальше:

— Стріляй ся, вояк, стрі — — —

Остальне слово заглушив гук із карабіна. Безталанний провинник докінчив його за гробом...

У квітнї 1892 р.

Василь Ріленко.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчôлка)].

(Дальше.)

Въ „Забавнôмъ вечерѣ“ розказуѥ Пчôлка про двѣ панночки, дочки паньства Костецкихъ, щó жили въ Переволокахъ. Одна зъ тыхъ панночокъ, Ксенія, була доросла, вôсѣмнайцяти-лѣтна, а друга, Любочка, не була навѣть пôдлѣткомъ, — мáла бо всего тôлько сѣмь лѣтъ. Третього дня Рôздвяныхъ Святъ выбирали ся они на забавный вечеръ до мѣста. По-за-якъ мати нездужала, а батько не схотѣвъ ѣхати, то панночки мáли перше заѣхати до своихъ мѣйскихъ знаѥмыхъ, Стефановичѣвъ, и разомъ зъ ними бути на вечерѣ. У Стефановичѣвъ же мáли они й ночувати та ажь другого дня вернутись зъ ними въ Переволоки.

Та отъ, ледви выѣхали зъ села въ чисте поле, почали санки йти якось туго, по-малу, — ставъ падати дрôбный, густый снѣгъ. Наразъ санки зупинились, а вôзница Пилипъ заявивъ панночкамъ, що загубивъ дорогу, та що радъ-бы хочь яку-небудь дорогу найти, або й до дому вернути ся. — „Отъ, тобѣ й маєшь! — до дому!“ покликнула наполохана Ксенія, котра бажала бути на вечерѣ въ мѣстѣ й побачитись зъ молодымъ Леономъ Стефановичемъ, про котрого говорили, що вôнъ нареченый Ксенiѣ. — „Ну! а що-жь вы думаѥте, паннунцю?“ вôдказавъ Пилипъ. — „Що-жь мы будемо робить у поли, якъ отаке вѣяти-ме цѣлу нôчь! То-жь-то, нехай Богъ боронить, небезпечна рѣчь!“[1]) Тогдѣ Ксенія тяжко зôтхнула, неначе зъ розпуки, а Любочка стала плакати, кажучи, що боить ся вовкôвъ.

Трохи-перегодя Пилипъ, збившись зъ дороги, заѣхавъ до Пôдгайцѣвъ, де живъ ѥго дядько Кôндратъ. Отъ и завѣзъ вôнъ панночокъ до „своихъ“, щобъ у нихъ переночувати. Въ хату ввела ихъ дочка Кôндратова, молодиця Мотря, — самого-жь господаря не було дома. Коло печи побачили панночки якусь стару жôнку и дѣвчину лѣтъ дванайцяти, котра гойдала дитину въ колысцѣ, мѣжьтымъ коли друга дѣвчинка, Любоччиного зросту, сидѣла высоко на печи, поглядаючи зъ горы на оруду въ хатѣ. Тота-жь стара жôнка була матѣрю молодицѣ, а обѣ дѣвчинки — то молодшѝ ѥи сестры.

Любочка сидѣла тихенько, а Ксенія розпочала розмову про негоду. Она сподѣвалась, що сего вечера зможе вôдсѣль поѣхати до мѣста, але Мотря сказала, що въ таку заметѣль мабуть и ранкомъ не могли-бъ панночки туды проѣхати. Тому-то погасла та маленька искорка надѣѣ, щó ще доси тлѣла въ серци Ксенiѣ.

Обѣ жôнки поставили вечеру, а панночки не мáли й думки ѥи цуратись, бо таки хотѣлось имъ ѣсти. Пôсля вечеры Любочка стала зъ усмѣхомъ переглядати ся зъ дѣвчинкою, котра до вечеры злѣзла зъ печи. Незабаромъ они обѣ стояли вже передъ кроснами, а за кôлька хвилинъ Любочка въ товариствѣ тои дѣвчинки була вже до половины пôдъ печею. — „Любочко!“ гукнула до неи Ксенія, — „куды ты лѣзешь?... Ты зовсѣмъ покаляѥшь сукенку!“ — „Ксенечко!“ гукала въ свою чергу Любочка, — „подивись! тутъ телятко!... Иди подивись, яке гарненьке!“ — И въ двохъ зъ малою Настею выдобула зъпôдъ печи на середину хаты малесеньке телятко. Коли-жь Ксенія роздивлялась на него, то озвавъ ся въ колысцѣ хлопчикъ. Мотря взяла ѥго на руки й сѣла зъ нимъ за стôлъ. Бѣднятко було якесь жовтеньке, а коли Ксенія спыталась, чи не слабуѥ оно чимъ, то вôдповѣла мати, що ѥму „вавки“ якiсь за ушками роблять ся, та що казали купати ѥго въ браткахъ. Вôдтакъ Ксенія сказала Мотри, що дитинѣ треба-бъ давати молока, то она-бъ подужала. — „А де-жь його взяти? Отъ, теперь-то и було-бъ молоко“, мовила далѣ Мотря зôтхнувши, „такъ батько хотять продати корову!“ — „На-що-жь то продавати?“ вмѣшавъ ся Пилипъ. — „Грошей пильно треба!“ одказала вже стара. — „Отъ-се-жь старый вôдвѣзъ трохи до волости, але-жь не всѣ: на всякѝ тамъ податки ще десять рублѣвъ треба дати...“ — „Та черезъ тѝ десять рублѣвъ корову продавати?“ спытала ся Ксенія, — „она-жь бôльше стоить!“ — „Ну, то щó?“ промовила стара, „знайдеться куды подѣть, якъ зостанеться. Отъ, напевно прийдеться ще хлѣбъ купувати, бо у насъ не стане свого!...“[1]) Вôдтакъ господынѣ заходились збирати зъ стола, а Мотря, положивши дитину зновъ у колыску, почала вкупѣ зъ Ксенiєю слати на полу (на широкому примостѣ коло печи) постѣль панночкамъ и собѣ. Опôсля Ксенія покликала Любочку, щó сидячи мѣжь двома дѣвчатами гралась уже зъ котикомъ, и стала ѣй розвивати кучерѣ. Обѣ панночки розмовляли про баль, а Мотря, стоячи коло Ксенiѣ, роздивлялась на ѥи сукню и спыталась: „Такъ отсе вы на баль ѣздите въ такихъ строяхъ, панночко? Якъ же се вы танцюѥте въ такôй довгôй сукни? — не падаѥте?“ — „Нѣ!“ вôдповѣла Ксенія смѣючись. Мѣжь-тымъ Мотринѝ сестрички пильнували, якъ Ксенія розвивала кучерѣ Любочцѣ. — „Чого ты, дурна, такъ дивишся?“ пытала меншу дѣвчину Мотря; — ты може думала, що то такъ росте на головѣ? ха-ха-ха!“ Саме-тогдѣ Настуся зняла зъ-долу кинутый папѣрокъ и стала ѥго уважно розкручувати.

Вкôнци всѣ поклали ся на полу: Ксенія зъ Любочкою въ-подовжь, а Мотря въ-поперекъ, въ ногахъ у нихъ, зъ дитиною коло боку. Стара лягла на печи зъ найменшою дочкою, старша дѣвчина — на лавѣ. Любочка незабаромъ заснула, але Ксенiи не спало ся, бо въ хатѣ було страшенно горячо. Въ стомленôй ѥи головѣ снувались думки про Стефановичѣвъ... Ажь ось телятко пôдъ печею стало подавати голосъ, а стара мати гукнула на Мотрю, щобы встала й понесла телятко до коровы. Та й опôсля годѣ було заснути: стали спѣвати пѣвнѣ, ґелґотѣти гуси, а незабаромъ почали вставати стара зъ Мотрею.

Якъ стало вже видно въ хатѣ безъ свѣтла, Ксенія, не заснувши й пôвъ-годины, встала та вдягла ся. Увôйшовъ у хату Пилипъ и зъявивъ господыни, що ѥго дядько приѣхавъ. Старый Кôндратъ розказавъ вôдтакъ, що вôнъ таки бувъ выѣхавъ до дому ще вчора, але блукавъ мало-не до пôвночи й ледви прибивъ ся до будки на желѣзници, де й пôдночувавъ. — Вôдъ голосныхъ розмовъ прокинулась Любочка. Приспоривши снѣданѥ стара розказала Ксенiи, що вôддала Мотрю за-мужь за приймака, — думали, якъ лучше, а тымъ часомъ не вгадали долѣ: пô-

[1]) „Зоря“, 1885; стор. 2.

[1]) ibid., стор. 14.

шовъ Мотринъ чоловѣкъ у вôйско, — зъ-за чого теперь всѣ бѣдують.

Вôдъѣзжаючи Ксенія попрощалась зъ господынями й положила на стôлъ срѣблячками пôвъ-рубля грошей, — тыхъ, щó були призначенй на оплату Любоччиного входу на той забавный вечеръ. — „Отъ“, додала Ксенія, „нехай буде дѣвчатамъ на стяжечки!“ Коли-жь прощала ся зъ дѣтьми, то при ясно̂й днинѣ маленькій хлопчикъ здававъ ся ще жовтѣйшій, — „вавки“ на тонко̂й шийцѣ выказувались значнѣйше. Повернувши головку, хлопчикъ заглядавъ до телятка. Поглядъ Ксенії перейшовъ такожь на маленьке телятко. Якійсь рухъ вагованя пройшовъ по ѥи обличю, — въ виду зъявила ся краска, — она добула портмоне й вынявши папѣрокъ сказала: „На̀-те, Мотре!... для хлопчика... Тутъ десять рублѣвъ,... нехай батько не продаѥ коровы!... Кормѣте хлопчика молокомъ!“ — И зоставивши остовпѣлу Мотрю, котра й не вспѣла подякувати за дарунокъ, Ксенія хутко выбѣгла зъ хаты. — „Ксенію!“ мовила на санкахъ Любочка, — „то-жь ты вôддала тй грошѣ, щó мама дали заплатити за наручницю?“ Але Ксенія дала на се пытанѥ якусь неприхильну вôдповѣдь и мѣркувала собѣ, що хочь мати дала ѣй на Рôздво тй грошѣ на дарунокъ, то она може ихъ мабуть повернути, куды хоче.

Якъ обѣ сестры вернулись до дому, то Любочка розказала матери всю пригоду зъ забавнымъ вечеромъ. Ажь ось приѣхавъ молодый Стефановичь, бо хотѣвъ довѣдати ся, чому Ксенія не була на вечерѣ. Почались розповѣди, дивуваня, смѣхи. Коли-жь Леонъ завважавъ наручницю у Ксенії на руцѣ и зъ тои „австралійськои“ окрасы ставъ шуткувати, то Ксенія, зрываючи єѣ зъ руки, сказала паничеви: „Прошу васъ, вôддайте наручницю пани Бѣлецкôй; — скажѣте, що я ѥи не куплю: мамѣ не сподобалась...“ „Не правда! не правда! мамѣ сподобалась“; вмѣшалась Любочка, „а тôлько Ксенія грошѣ вôддала!“ И почало дѣвча розповѣдувати... Але-жь Ксенії вже не було въ хатѣ. Леонъ знайшовъ єѣ въ батьковôмъ кабинетѣ й горячо поцѣлувавъ ѥи руку — безъ наручницѣ.

Хочь се оповѣданѥ зъявляѥ деякй прикметы идиллічнои картины, то все-жь доторкнула ся тутъ Пчôлка до болючого боку побуту суспôльного, бо вказала на тее, що бѣдній люде побиваютъ ся злиднями, мѣжь-тымъ коли высшй верствы суспôльности тратять на забавы грошѣ, котрыми могли-бъ прийти въ помôчь своимъ бездольнымъ братамъ. А вже-жь въ тыхъ сутѣнкахъ суспôльныхъ невзгодинъ благословить ся теперь на свѣтъ. До найменшого брата нахиляють ся серцемъ уже й деякй паны, а найпаче молоде ихъ поколѣнѥ переймаѥ ся подекуды новыми идеями, — свѣтломъ правды и любови.

* * *

У згаданôмъ листѣ зъ дня 13. лютого 1892. р. Олена Пчôлка просила автора сеи исторіѣ литературы, щобъ вôнъ не вважавъ єѣ „послѣдовательскою“ Марка Вовчка. Ось щó писала она мѣжь иншимъ въ сёй справѣ: „Я хочу сказать, що не въ той слѣдъ иду я, въ якій ишовъ Марко Вовчокъ и сучаснй ѥму авторы: я стала на нове поле, — хочь властиво сказавши тôлько на свѣжу ниву того-жь самого поля украинськои письменности, украинського життя“. — И справдѣ, Пчôлка вступила на свѣжу ниву того-жь самого народного поля, бо намагала суспôльно-національный напрямъ сучаснои литературы выдвигнути на першій плянъ украинськои письменности, немовь-бы хотѣла показати, що полагодженѥ суспôльного пытаня безъ національного розвою на Украинѣ не принесло-бъ ѥи землякамъ нѣякого хôсна. Ту свою думку проявила Пчôлка найпаче у своѣмъ оповѣданю „Свѣтло правды й любови“.

Се оповѣданѥ вызначуѥ ся всякими прикметами національного патріотизму и горячою любвою авторки до низшихъ верствъ суспôльности, — оно вважаѥ ся не тôлько гарнымъ беллѥтристичнымъ твором, але й вѣрною картинкою етноґрафичною. Шкода тôлько, що доси не надруковано цѣлого писаня, изъ-за чого годѣ подати поглядъ на характеристику головныхъ дѣячѣвъ въ сёмъ оповѣданю. Хоча-жь другои частины повѣсти не доведено до кôнця, дарма̀, що дожидаѥмо ще третьои частины сего твору, то все-жь можна вже теперь сказати, що „Свѣтло правды й любови“ маѥ литературну стôйнôсть изъ-за мистецкого кольориту въ малюнку важнѣйшихъ типôвъ и за-для живого драматизму въ оповѣданю авторки, щó вызначуѥ ся гуманными идеями, яснымъ свѣтоглядомъ и тепломъ нѣжного жôночого серця. Можна-бъ Пчôлцѣ тутъ лишь се закинути, що не придержуѥ ся ѥдности дѣ̀ въ оповѣданю, що навкруги головныхъ дѣячѣвъ она ґрупуѥ безлѣчь осôбъ, котрй зъ волѣ авторки стають ся подекуды вызначными типами, та що деякй епизоды не вяжуть ся, якъ слѣдъ, зъ темою оповѣданя.

Героѥмъ оповѣданя ѥ Петро Пôдгôрный. Батько ѥго, Полтавець, оселивъ ся въ Красному на Волыни, и бувъ землемѣромъ при одному мировому зъѣздѣ. Коли-жь вôнъ умеръ, то бѣдна ѥго жôнка горювала зъ дѣтьми. Саметогдѣ найстаршій сынъ, Петро, скôнчивъ науки, и, не дôставши мѣсця учителя, ставъ „письмоводителемъ“ у Красняньского мирового судьѣ, Анатолія Ухтомцева, котрый пôднѣсъ ся на верхъ при „обрусѥнью“ южнозападного краю. У того судьѣ бувавъ иногдѣ Сергій Хотько, Кивѣвець, щó, бувши урядовцемъ, одруживъ ся зъ панночкою аристократичного роду. Дочка ихъ Евгенія росла пôдъ доглядомъ тьотькъ, ґенеральшѣ и професоршѣ, та й сама мати пильнувала донѣ, щобъ не псувались у неи манѥры. Трохи-перегодя панѣ Хоткова полюбила спѣвака оперы италіяньскои, и стала зъ нимъ ѣздити саньми на тройкахъ. На одно̂й зъ такихъ проѣздокъ простудилась и вмерла запаленѥмъ легкого. Хотько продавъ вôдтакъ землю въ Кивщинѣ и купивъ собѣ маѥтокъ пôдъ Краснымъ. Якъ не стало ѥго жôнки, то ґенеральша вôдступила ѥму свою економку до ґосподарства, до догляду въ домѣ и за дѣвчинкою. Се була Нѣмкиня Емилія Францовна, котра вмѣла здобути собѣ велику владу дома; тôлько-жь Евгенія, скôнчивши науку въ ґимназіи, не думала ѣй корити ся, та супроти неи часто зъявляла свою волю.

Хотько приѣздивъ до Ухтомцева иногдѣ зô своѥю дочкою, и вôдтакъ панна Евгенія бачилась неразъ зъ Петромъ Пôдгôрнымъ, котрый бувъ „правою рукою и правымъ окомъ судьѣ“. Правду сказавъ разъ Петрови Ухтомцевъ, що тôй панночцѣ бракуѥ рôвности и чогось тоншого въ способѣ себе вести — у всѣй манѥрѣ[1]), бо Евгенія не придержувалась паньскои етикеты, а поверталась свобôдно зъ людьми, не зважаючи на те, чи то панъ, чи бѣдакъ. Пôдгôрный давъ ѣй Шевченкового Кобзаря, котрого она дотôль мало читала. И отъ, незабаромъ та панночка стала

[1]) ibid, 1887; стор. 197.

щирою Украинкою, и, ввôйшовши разъ у хату бѣднои матери Пôдгôрного, просила Людмилу, сестру єго, щобъ взяла одну роботу, — се-бъ-то щобъ вышила ѣй украиньску сорочку. И отъ, незабаромъ Евгенія призналась Петрови на польованю, що за-вдяки єму перебула она метаморфозу свого дотеперѣшнього побуту. „Вы кинули нове свѣтло въ мою думку, въ мою душу“, мовила она, — „и всѣ темнй стороны мого житя стали выразнѣйшй передъ моими очима. Те, що́ перше невыявно гнѣтило мене, теперь гнѣтить, мучить мене бôльше! Вся зъужитôсть моєи атмосферы стала для мене зовсѣмъ видною и душить мене тутъ, душити-ме й тамъ, якъ вернемось зъ-вôдси. Менѣ мрѣється теперь инше около, просторе й ясне! Замѣсць того „свѣта“ зъ єго неправдою и огидою я бачу теперь справжнє свѣтло: свѣтло правды и любови дѣйстнои!“[1])

Опôсля не було вже тайною, що Евгенія Хотькôвна полюбила патріота-Украинця, Петра Пôдгôрного. А вже-жь Петро проповѣдувавъ мѣжь своими знаємыми такй думки, котрй справдѣ зъявили єго горячимъ прихильникомъ идеѣ національноі. Ось-що́ говоривъ вôнъ Бриневичеви, котрый бувъ домашнимъ учителемъ Сашѣ, сына судьѣ, и вызначувавъ ся думками радикальными. „Вы ставите рѣзку межу“, говоривъ Пôдгôрный; — „по одинъ бôкъ паньство, експльоататоры, здирщики, а по другій — пригнетеный, терплячій всяке лихо народъ. Гараздъ! И вы хочете повести той мученый народъ проти його гнобителѣвъ, експльоататорôвъ! Але-жь прослѣдѣте вы пильнѣйше ту межу посередъ „мучителями“ й „мучениками“, и вы побачите, якъ єѣ треба буде посувати низше, — якъ вона поплутана! Останнимъ часомъ я мавъ змогу близше приглянутись до народного громадского житя и можу васъ запевнити, що въ самому народови широко розкоренилась експльоатація й утисканє старшимъ меншого, та хочь скôлько небудь мôцнѣйшимъ — слабѣйшого. Подивѣте ся, що́ робить ся въ волостныхъ справахъ, де народъ у всякôмъ разѣ має значне право вôльного орудования; — гляньте, яка тамъ неправда, якъ душить тамъ сильнѣйшій зъ народа — слабѣйшого, се-бъ-то дрôбный волостный урядникъ зъ народа, або заможнѣйшій ґосподарь — голоту! Власне-жь панамъ, посередникамъ та судіямъ приходить ся вмѣшувати ся въ волостнй розпорядки, щобъ касувати ту кривду“[2]). — Коли-жь Бриневичь натякнувъ на теє, що нове житє повстало-бъ на руинахъ паньского побуту, то Пôдгôрный вôдповѣвъ ось-що: „Нове житє — по тому-жь самому зразку! Перемѣнились бы тôлько стовпы громадськои будовы, одни на мѣсце другихъ, и бôльше нѣчого! Послѣдни стали-бъ першими — и, не мавши морального, доброго переконаня, а тôлько выдерши кращій шматокъ у иншихъ, стали-бъ такъ-само боронити його братови, — стали-бъ такъ-само утискати низшого!“ — Та отъ Бриневичь попрѣкнувъ Пôдгôрного, що по єго думцѣ треба-бъ залишити боротьбу и по-овечому корити ся. Тогдѣ-жь озвавъ ся Петро: „Нѣ, бороти ся зо всѣмъ лихомъ треба, на кождôмъ ступни, де кому приходить ся, — але треба добирати розумныхъ способôвъ, щобъ вони привели до путнього кôнця. У великому дѣлови треба шукати великихъ пôдставъ! Хочете перестановити громадську будову, то не идѣте о-слѣпъ, а несѣте й свѣтло до своєи працѣ! Безъ культуры, безъ розуму, безъ свѣтла доброго братського почування й людськои любови у всѣхъ станахъ, — безъ національного самопôзнання, поваги до себе й другого, — нѣчого не буде!“[1])

(Дальше буде).

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Ганнуся. Лывобережна поема Ивана Тарасенка. Мотто: Реве та стогне Днипръ шырокый. — Золотоноша 1891 року. Стор. 148+2 нен. 8⁰. Цїна 1 руб.

Не знаю, чому нїхто з Українців не обізвав ся дотепер про сю книжку, котрої наголовок ми що йно подали. Писали-ж Українці про малі казки, видані у їх, а про сю поему, що́ занимає 149 сторін гарно виданої у 8-ку книжки, нїхто й не згадав. Коли так, то хіба я приглянусь сій „лївобережній“ поемі, що́ на чолї має таке мотто, котре само про себе нїчого не каже. Що се за новий рід поем, що звуть ся лївобережні? Чому не правобережні? Пождїть буде вам і „правобережна“ і „сьвітова“ ще в додатку. На послїдній сторонї книжки стоїть: „Въ непродолжительному времени выйдутъ того-же автора: 1. Дидъ Оверко, правобережна поема и 2. Кырыло, свитова поема“. Поет задумав очевидно змалювати нам житє на лївому і правому березї Днїпра, а потім вже змалює нам „сьвітового“ Кирила; тому й поназивав так свої поеми. Цїкаво справдї, як живуть люди на обох берегах Днїпра, а ще цїкавійше, яке житє змалює нам автор у сьвітовій поемі. Та поки-що маємо лише лївобережну поему, тому лиш її розбирати можемо.

Яку тему з житя вибрав автор до своєї довгої поеми? Читаєш-читаєш і бачиш: любов вибрав собі автор за тему до поеми. Ну, нїчого, може бути й любов. Та цїкаво, як він її змалював? Чи так, як „старі сьпівали“, чи підправив її старим романтичним сосом, чи яким новим, що́ нам тепер до смаку, чи може вийшло так, як каже Нїмець: Wie die Alten sungen, so zwitschern die Jungen? Погляньмо.

Поема складаєсь з трех частин, а крім того з прольоґу і з епільоґу. Одним з головнїйших моторів у поемі є Днїпро. І в прольозї і в самій поемі каже ся нераз, яку ту шкоду робить повінь Днїпрова: і добро людське нївечить і богато людий житя позбавляє. Над сим то Днїпром і відбуваєсь цїла дія поеми.

І частина: У затона. Давно колись (?) над Днїпром жила бідна вдова Настя з гарною на причуд донькою Ганною (поет зве її раз Ганною, а раз Галею, хоч се не все одно). Покохала вона гарного пана Петра, у котрого на біду була вже лиха та погана жінка; а покохала тодї, коли він її виратував раз потопаючу у Днїпрї, а вдруге у церкві, коли зімлїла, побачивши жінку Петра, котрої вона не знала. Пісьля того зійшлись вони двичі в гаю над Днїпром. На перших сходинах цїлували ся, плакали, радувались, оповідали собі своє житє і т. д. На других сходинах побачила Ганна у Петра вінчальний перстень і так зажурилась, що хотїла топитись. Петро спинив її і розповів, що се лютий дядько присилував єго побрати ся з підстаркуватою вдовою. Він то й знає, що єму не слїд любити дївчину, — та шо́ з серцем вдїєш? Ганна втихомирилась. Настає буря, з хмар падуть „сльози“. Ганна шепче Петрови: „Люблю тебе, я твоя на віки!“, а він до неї: „Ганно, біжімо на втїки“. Та обоє не знали, де втїкати і рішили зайти до хати Настї, Ганниної матери, бо дощ лунув. Нараз тут де не взялась жінка Петра з трема людьми і давай ганьбити Петра та тягнути єго домів. Тому нї в думцї вертати. Жінка грозить полїцією. Але єму так Ганна забила голову, що він, рішаючись вертати з жінкою, при нїй каже трагічно:

Прощай, Ганно, прощай, її (се-б то жінки) сила!
Прости люба, прости мила, що мене любила!

[1]) ibid., стор. 219.
[2]) ibid., 1888; стор. 97.

[1]) ibid., стор. 98.

Один сьвятий Бог на небі знає мою душу,
Сама бачиш, що послухать свою жінку мушу! (Ст. 50).

Козак-Петро, та й годі! А Ганна великодушно звалює перед панею всю вину на себе і просить її, щоб Петрови простила. Та пані мовчки вийшла з чоловіком з хати.

II частина: На прощу. Погані наслідки вийшли з тих двох (!) днів сходин Ганни з Петром, а які — то звісно. Перше всего пролежала Ганна три місяці хора. Одужавши „пішла ще раз, ще раз глянуть на ті верби й лози, на ті шелюги й на воду, де я (оповідає вона матери) перші сльози, сльози радісти й любови розділила з милим, глянуть ще раз і шукати у Дніпрі могили; поки вмерти, глянуть ще раз... Дивлючись зомліла, спасла мене і на цей раз невидима сила...“ (яка? — не знати — ст. 68). Правда, як славно „несамовита“ Ганна деклямує?

На другий тиждень у безсонну ніч (обі: Ганна і мати Настя терплять на безсонність і звичайно в ночи розмавляють) признаєсь Ганна матери, що від якогось часу нападає її нудьга, стома і млість... По тій розмові снилось Ганні, що Петро з нею подружив ся... з нею, покриткою! А сон той не без значіня, він сповнить ся по волі автора, лише не так скоро...

Сватали Ганну люди, але вона не вийшла замуж, бо пана все любила. З весною повінь дніпрова забрала Настину хату і вони переселились до доброго дїда Хведора і баби Гапки. Тут привела Ганна на сьвіт кремезного синка, Олексу. Мимо того сватав її знов хороший чоловік, вдовець Грицько. Вона згодилась вийти за нього, але вперід обіцялась піти на прощу в Київ. І справді пішла. В дорозі на нічлігу снилось їй знов, що Петро з нею подружив ся, бо жінка єго вже померла. Пісьля того ми вже певні, що все скінчить ся, як треба.

III частина: З прощі. В Лаврі бачила Ганна Петра, але той не пізнав її. Вертаючи ночувала в Барисполі у дїдуся Дороша і довідалась, що жінка Петра справді померла. Вмираючи казала присягти чоловікови, що з другою не подружить ся; інакше все добро не єму запише. Але той, добряга, не присяг! В дальшій дорозї Ганна стрітила знов Петра, але той знов її не пізнав. З утоми і зворушеня прохорувала у добрих людий три неділї, змарніла дуже і аж тоді вернула домів. Тут розповіла матери про свою дорогу, про пана Петра, як єго вона бачила, як дотепер єго любить і т. д. А мати радістно відзиваєсь:

І він любить, тут він, моя Ганно,
Давно тут він, не діждеть ся він своєї Ганни.
Що дня жде він од нас звістки, як із неба манни.
Він приїхав тебе сватать. Одну тебе, доню,
Пан твій любить! (139).

Почувши таку звістку, Ганна подумала і заснула. Небавом з-явив ся Петро, вже посивілий (вчасно дуже) та нівроку гарний ще собі. Тепер пізнав він відразу свою любу, обняв її та й каже:

Ганно, Ганно, люблю тебе, голубонько мила,
І тепер нас не розлучить нїякая сила!
Люблю тебе і т. д. (143).

Дальше нема вже що й розповідати. Петро хотїв зараз справляти весілє, хоч лише шість місяців минуло від смерти єго жінки, та якось єго уговкали. — В епільоґу поеми бачимо ми їх уже повінчаними, як живуть собі щасливо з матїрю та синком Олексою. Сни сповнили ся...

А ми вдячні долї і авторови, що́ звів уже раз до купи закохану пару. Бо й як-же? Пять лїт кохали ся, а не малиби побратись? Була на перепонї жінка Петра, та від чого-ж смерть на сьвітї? Засудив її, небогу, автор на смерть, а сам посватав Петра з Ганною. Можна се було вже з самого початку поеми передвидїти, що обоє поберуть ся, знаючи шабльон різних подібних оповідань; але-ж автор хотїв нам показати, як то:

„Щастє й горе, як дві хвилї, що́ несуть ся в море,
Жисть те море, вона топить наше щастє й горе“, (90) —

і через те вийшла така довга історія. І яка-ж провідна думка сеї поеми? Мабуть не мав автор жадної, а так собі лише писав, думаючи, що з-образить нам бодай частину житя на лївому березї Днїпра. Яке-ж се житє, що воно і поемі надало назву „лївобережної“? Та-же така „сторія“, яка в поемі росказана, могла дїятись і на правому березї Днїпра, або й далеко від нього. Подробиці, малі епізоди подають нам також дуже мало житя лївобережнього. Повінь днїпрова, отсе одно лихо лївобережан, про котре більше говорить ся в поемі і котре вказувало-б, що се дїялось на лївому березї Днїпра. Та ще з поеми довідуємось, як тамті сторони менше-більше виглядають. А впрочім як живуть, чи радше жили „давно колись“ лївобережане, сего ми не дізнаємось з поеми.

За те цїлу майже поему занимає любов дуже гарної тїлом і душею Ганни (неначе-б то звичайна дївчина не могла й бути героїнею поеми, а конче мусить бути ідеальна); а любов ся росказана зовсїм на спосіб романтичних історий з-перед пів століття, або й давнїйших. Познакомленє Ганни з Петром, подвійне виратуванє її від смерти, се такий вже оклепаний спосіб, що читаючи єго мимоволї усьміхаєш ся та дивуєш ся авторови. Сентиментальна, побожна дївчина, що́ дому держалась і матери за полу, боялась вийти на вулицю, а все таки була в такім пошановку у старих, що ті їй аж кланялись, мов мійські паничі, не знати, чи за її красу, чи за добре серце, чи за обичайність, дала як раз старим доказ, що у неї кромі краси і чутя зовсїм мало було розуму і досьвіду. Мабуть і не за розум старі поважали її. З домашної, тихої сїдунки, що́ втїкає перед паробками, хоч ті її люблять, перекидаєсь вона нараз в палку́ любовницю. Але закохуєсь не в якім паробку, як-би надїятись можна від селянки, але в панови Петрі. Очевидно опанчі, чи яка там одежа була у паробків, були їй не до вподоби, у неї було ніжнїйше чутє. Пан упав їй в око, а зискав її собі своєю красою, мабуть і одягом, а найпаче тим, що злучайно ідучи понад Днїпро виратував її. Єго вибрала собі Ганна любовником, а автор героєм, другим в поемі побіч Ганни, гарним, чесним, великодушним і нещасливим, як Ганна пізнїйше, коли вже Петро зробив її нещасливою. Герой сей перше всего вже в дорослім віку дає ся присилувати оженитись зі старою, поганою і злою бабою, і як перше бояв ся і слухав дядька, так потім жінка водила єго за ніс. Ганну любить він лише змислово (нагадаймо собі лише ті два дні сходин), а цїле щастє в любови бачить він найбільше тоді, як порівнає свою жінку з молодою, здоровою, гарною Ганною... А отсе, що пан Петро вкінци женить ся з селянкою Ганною, не велике геройство або посьвяченє; се вчинок для Петра зовсїм вигідний і приємний до сповненя тим більше, що в порівнаню з поганою небіжкою, з котрою Петро мабуть два роки прожив, Ганна — як сказано — все була дуже гарна і молода... Так моральна вартість Петра не велика. Ганна і автор зовсїм нещасливо вибрали собі єго на любовника і героя. А противно, жінка Петра, коли боронить свого права, як жінка і перешкаджає любощам чоловіка, зовсїм не видаєсь нам несимпатичною, (а такою силуєсь автор нам її з-образити), овшім ми її оправдуємо, бодай в части, і не дивуємось, коли вона із зависти знущаєсь потім над Петром. Він очевидно і справедливо не мав у неї ні значіня, ні поваги, а був лише підніжком.

Так головна акция цїлої поеми — се любов пана і селянки. Навколо сеї любови все вертить ся; инші події з житя сходять на другий плян. А дїялись сї події не тепер в тяжкі часи, в котрих не заробиш без клопоту (4), а „давно колись“ за лїпших часів. Коли то були такі часи і такі пани, чи ще за Сїчи, чи за крепацтва, чи опісьля, годі довідатись з поеми. А цїкаво-б воно було знати час і обставини, коли ся романтична подія склалась. Може-би сим робом дало ся дещо в поемі оправдати. Коли-ж бо автор подає нам як найменше ілюстрациї житя, а лише любов з її нецїкавими відмінами тягне ся через цїлу поему, незмальована з якого нового боку, а лиш так, „як старі сьпівали“, та коби ще й так... А то признатись, для нас цїкавійше було-би знати, як жив Петро з першою жінкою, як він обходив ся зі своїми підданими, коли був паном, та як дивив ся він на житє у свому селї, а головно на тих дївчат, котрим доля не судила бути так гарними, як кароока Ганнуся. А то здаєсь, що Петро знав лише свою погану жінку і контраст до неї — Ганну, а впрочім цїлий сьвіт єго не обходив. Автор оправдує поступованє Петра сим, що оповідає єго злиденне житє у дядька і виставляє єго чоловіком таким, на котрого напосілась „зла доля“ і не дала єму

ні привчитись дечого в школї, ні добрих людий пізнати. Здавалось-би, що засмакувавши біди та пізнавши „добру“ Ганну, Петро її пошанує та не буде вводити і її в біду. А він бач, яку штуку втяв! Ще й не знав, що жінка єго помре, (хіба може бажав собі сего), а противно що-дня мав нагоду прийти на думку, що він жонатий, одже знав, що з Ганною годї єму побрати ся, а вже з любовницею живе собі, як з жінкою. Видко, чоловік з нього такий, що доброї Ганни пошанувати не вмів, а поступив собі подібно, як ті злі люди, між котрими виріс. Пориви у нього хоч природні, та не обчислені, сьлїпі. Напр. ще, в пів року по смерти жінки він хоче зараз побрати ся з Ганною, та аж вона і панотець єго уговкали. Видко знов, як ждав він смерти своєї жінки. Але-ж він, скажете, водив ся чутєм, був чоловіком мало образованим, нема чого єму дивуватись! Коби то автор хотїв нам єго таким виставити! Вийшов-би з нього чоловік, яких багато можемо бачити, слабого характеру і нїчим так дуже не замітний, звичайний собі. Але-ж автор хоче єго в як найкрасшім сьвітлї виставити, мовляв: „Дивись, що за добряга Петро! Заподіяв вправдї лихо Ганнї, та все таки хоч по пяти лїтах побрав ся з нею!“ Вже-ж добре вчинив він, що побрав ся з Ганною, тільки-ж не так то з чистої гуманности. Герой з нього зовсїм малий. Зі своєю Ганною і любовю дає він нїчим не цїкавий і не новий предмет до поеми. — Се кілька слів що до вибору і оброблення тематy, а іменно головних осіб.

Петро і Ганна мають хіба доказувати, що можна жонатому кохатись з дївчиною і що милив-би ся сей, хто-би думав, що се по крайній мірі не гарно. Ганна сама думає, що се зовсїм гарно:

Як не гарно? Дуже гарно, я сама те знаю,
Щебетали про те й пташки менї лїтком в гаю,
Про те-ж саме верби й лози тихо шопотїли,
Щоб по вік ми дружка дружку (?), як і перш любили. (61).

А пізнїйше каже вона:

Хіба-ж ідти малим дїтям можно проти сили,
Як в тій силї Бог і закон? Що-ж ми, сиротинки,
Проти неї подїяли-б? (118).

Виходить з сего таке розумованє, що проти сили любви, чи то проти закону природи годї іти людям, „малим дїтям“. Одже єсли природа казала Ганнї і Петрови взаїмно покохатись і заподіяти лихо, то в тім нема нїчого злого, противно добре сталось, бо в тій-же силї любви Бог і закон. І хто се говорить? Побожна Ганна, зовсїм не мала дитина, що́ на прощу ходить! Як зважимо тепер, що обопільні їх симпатиї мають за головну причину змисловість, то й побачимо моральну вартість їх любови. Повисшї слова, се неначе захвалюванє любови, котрої наслїдки що найменше шкоду наносять; хвилева розкіш з сеї любови зовсїм не рівноважить горя, яке приходить ся потім іменно дївчинї терпіти. Хоч авторова Ганнуся висказувала такі вольнодумні слова, як повисшї, та потім вона сама гірко жалувала і терпіла за свою провину, яку заподіяла в любовнім захватї. Тим самим автор осудив мимоволї любов Ганнусї. Вона й сама часто приходила на думку, що нещасливо полюбила жонатого Петра.

Инші особи поеми, як Настя, мати Ганни, баба Гапка, дїдусь Дорош і жінка єго Оксана, зовсїм блїдо з-ображені. Інтереснїйшим уже єсть дїдусь Хведір, бездїтний, старий, запопадливий, що серед свого одностайного житя найшов собі нараз заняте на старість, а іменно старанє о Ганну. — Отсе особи, що́ двигають цїлу поему.

Цїла ся частина поеми, де оповідаєсь, як Ганна іде на прощу (конець другої частини поеми) і як вертає з прощи (більша половина третьої частини) не стоїть в орґанїчній звязи з цїлостю. Ся частина неначе вложена по те, щоб Ганна і ми довідались, що дїялось з Петром по розлуцї з Ганною і щоб знов впевнити Ганну, що Петро для неї не пропав. Має вона притім нагоду і бачити єго, а сни, дуже нещасливо вложені автором у поему, вказують їй таки, що буде певно жінкою Петра. Автор не хотїв очевидно розривати оповіданя і показати нам, як Петро жив, а лише при описї житя Ганнусї причепив то тут, то там Петра. Вложенєм сеї частини про прощу розволїк автор поему, котра і так надто обширна, а живим, цїкавим і новим предметом убога. Автор неначе пливає по поверхни суспільного житя і в думку собі не кладе, що як увійти в се житє глубше, то воно інакше виглядає. Думав-би хто, що у людий тільки й горя, що нещасливе коханє.

А ще до того одностайний коломийковий вірш, якого уживає автор в цїлій поемі, хоч він і наш рідний, але на нашу думку не надаєсь зовсїм до великої поеми, в котрій він навкучить ся. Він часто і невідповідний до бесїди і обставин, які з-ображає.

Однакож признати треба, що вірш сей що до форми іде д. Тарасенкови досить плавно, тим більше, що мова у нього зовсїм добра. Правда, Галичанина разять деякі слова поеми, як басаринок (дар), росчот, щот, наказати (покарати), або незручно ужите слово „млявий“ (млява панна Ганя, млява лїлея, мляві квіти і берези, млявий туман), або форма „луга“ замість луги і т. п., та Галичанинови треба бути осторожним при осудї українських слів.

Чиста мова не вратує стійности поеми і зовсїм не треба дивуватись, коли дістанемо в руки ще правобережну і сьвітову поему, та будемо мати упередженє до них, заким ще зачнемо читати. Коби се наше упередженє показалось неоправданим! М.

Щербановская волость Єлисаветградскаго уѣзда Херсонской губерніи. Исторично-этнографическое и хозяйственно-статистическое описаніе Т. И. Осадчаго. Изданіе Херсонской губернской земской управы. — Херсон 1891 р. Ціна 1 руб. (з пересилкою). Стор. 112, дрібного друку, великого формату.

Задля пізнання типа Новороса-Українця книжка Осадчого має велику ціну. Замість довго розбалакувати ся про неї, я наведу читачеви її зміст, зупиняючись на деяких подробицях.

Стор. 1—3. *Введеніе.* Мета автора ось яка: Перш усього мають бути вияснені природні багацтва краю і ті умови, при яких веде боротьбу за істнування певна ґрупа людий, далї — їх історична минувшина, далї — етноґрафічні звістки, характеризуючі особливости кожної национальности, яка входить у склад людности згаданої волости, їх взаїмні відносини і степень здатности зближати ся і згладжувати різкі особливости, невигідні задля спільного громадського життя, та вироблять загальний тип Новороса, вільний від усяких национальних крайностїв і найгромадянський. Далї — піде опис побуту, їжі, осель, релїґійних сект, громадських відносин та роспорядків і нарештї народньої осьвіти. В другій частинї обмальовано ґосподарсько-економічне житя сїєї волости (Стор. 3).

I. Топографія, ръки, водоснабженіе, почва и климатъ. (Стор. 3—9).

II. Историческій очеркъ Побужья. (Стор. 9—17).

III. Національный составъ, бытъ и этнографическія особенности кождой національности въ предѣлахъ волости. (Стор. 17—32). Руснаки-(Українцї). Молдаване. Часте помолдаванення українських сїмей, дякуючи матері-Молдаванцї. При переписї (конскріпціï) Молдаване часто видають себе за Українців. Великоруські слободи (трохи). — Будова хати в кожної нації. Середина і обстанова осель. Дворище і будівлї ґосподарські. „Закладщина“. — Одїж українська і молдавська: празникова і буденна. Вплив европейських костюмів. Ціна ґардероби селянської. Обєм ґардероби чоловічої і жіночої; придане (одїж). — Їжа селянська в кожний час року і дня. Наїдки і напитки. Посуд („начиння“). — Етноґрафічні відзнаки кожної национальности. Становище жінок (у Молдаван) геть гіршеє, ніж у Руснаків). — Батьківський деспотизм Молдаванина. Положні боки Молдаван: щирість, твердість, пиха. Винословість Молдаванок. Ще більший деспотизм у Великорусів, їх еґоїзм, национальна нетерпимість супроти місцевої людности, брак тієї щирости, яка є в Молдаванина. Скупість Великорусів, ощадливість Молдаван і неощадність Українців, що́ зайву копійчину зараз пропивають. Працьовитість і хист до боротьби за істнування (геть сильнїйший у Українця та Великоруса, ніж у Молдаванина). Величезна громадська солїдарність в Українців новоросийських. Енерґія Українців. Проби заведення тверезости і скасування шинків. Інертність Молдаван; пасівність супроти жидівського визискування. Деморалїзація, яку вносять жиди. Селянин не вважа за гріх обікрасти жида, бо жид надбав своє добро не працею; тюремна кара за це не робить людинї безчестя. Цигани і їх бродяче життя, хоч вони мають свої наділи ґрунту. Обособленість

жидів і загальна ненависть проти їх за їх панство і експльоатацію. Наради громадські об тому, як-би виселити жидів із села. Релігійної нетерпимости тут селяни зовсім не мають: ворожнеча ця має чисто економічний характер. Любов як Українця, так і Молдаванина до землі, до хліборобства.

IV. Семейныя отношенія, обычаи, игры, удовольствія и времяпровожденіе. (Стор. 32—48). Вага родацтва в очах селянина. „Свій — не чужий: хоч не заплаче, то скривить ся". Прерогативи старших синів. Кожен син виділяєть ся з сімї, а не зостаєть ся жити вкупі [„український індівідуалїзм". Але що до громадського володіння ґрунтом — погляд геть інчий; про це див. далі]. Причини відокремлення: вплив невісток, любов чоловіків до самостійности та незалежности; солїдарність жінок із їми в таких випадках. Приймаки. „Був собака в приймах, та хвоста збувсь". Заповіт і його форми: зап. писаний і устний. Обмеження власної волї завіщателя місцевими традіціями. Опікун. Вдовиці і їх кепське становище. Одвічальність дітий за довги померших батьків. Жінка, яко подруга чоловіка-Українця, а не як невольничка. Розвите почуття своєї встойности у селян. Ненависть до різок. Сумний стан байструків. Неприхильність громади до джиґунів-бабодурів. Сироти. — Женитьба. Ціна фізичної сили в молодої, а „краси на тарілці не носити". Краще висватувати жінку з чужого села, щоб лекше забула батьків. Старости і їх одвічальність за незгоду в сімї. Розглядини. Сватання, або заручини. Торг з батюшками за вінчання, попове здирство. Весільні росходи. Докладний опис весільних обрядів. (Геть по всьому Побужжю взяли верх весільні звичаї молдаванські, а не українські). Родини. Хрестини. NB. Кумедні ймення, які дають селянам сьвященики: Емануїл, Ксенофонт, Іона („Югón"), Вакх і т. п. Похорон. Пошана до батьківських могил. — Щорічне весняне посьвящення царини всенькою громадою. Храмові празники. Піст і Великдень. Проводи. Зелені сьвятки і молдаванське jarba verdy. Забави; „музики" і „жок". Національний сепаратизм на „музиках". Орґанізация парубоцьких товариств; рівність геть усіх членів; парубоцький товариський самосуд. Зимові забави: вечерпиці; відсутність роспусти на їх. Карти. Приготова до колядування (Молдаване вчать ся колядок окроме від Українців). Сьвят вечір. Колядування і щедрування. Мясниця. Веснянки. — (Сучасні пісьні, що́ бувають попсовані великоруськими словами, звісні д а л е к о в к о ж н і м селї Побужжя). Горілка. Тютюн. Зе́рнята (або „насіння", с. е. соняшникове). Горіхи, цукерки і инчі ласощі.

V. Вѣрованія и суевѣрія. (Стор. 48—51). Чорти, відьми, чарівниці. Ворожбицтво (надто між Молдаванами). Гадання по картах. Купальські вінки та Андріївські балабушки. Гадання на новий рік. Дання і причарування. Критичне відношенне багатьох (українських) селян до всяких забобонів. Народня медицина. Ліки сімпатийні. Знахорки. Бабки-лїкарки і їх практичні знання.

VI. Общественныя отношенія. Народное образованіе. (Стор. 51—68). Авторітет громади і народнього суду, хоч у багатьох злучаях громадські присуди могли-би бути (по общеросс. законам) необовязкові. Деяке поменчання сього авторітету, дякуючи появі „аблокатів" у селах. Законні права громади і обсяг міродайности її приговорів (найпаче в питаннях аґрарних, напр. що до наділів, переділів і т. п.). Виборний сїльський „суд стариків" і область його дїяння; кари, до яких він присуджує. Громадське („общинное") володіння землею і його орґанізация. Селяни надають велику вагу сій інституції та старають ся усунути її хиби. Зрештою, „общественныя запашки" (себ-то коллєктівний обробіток землї) не геть-то великі: десятин із 20, і то лиш на громадські цїли. Гарні боки громадського володіння. „Должностныя лица" (урядуючі) в громадї: ста́роста (= війт), соцький, десяцькі, писар, ви́борні на волостний „сход" і задля обрання земських гласних. Характеристика обовязків і дїяльности кожного з їх. Їх надужиття. Зборщики податків. Правлїння волостне (засноване на бюрократичних началах); тут громада має менче ваги, бо судить-рядить усе волостний схід (з виборних), але ще частіще навіть не схід, а волостний суд, що його рішення нераз супротивні бажанням сїльських громад. Волостний старшина і спосіб його обібрання. Надужиття при виборах, невміннє вибрати старшину гаразд. Вага писарів у волостях і їх верховожденнє. Писаря вибира не сход (як-би сьлїд по закону), а старшина, людина взагалї малоосьвічена. Нелюбов селян до волостної тяганини; старання кінчати справи у громадї власній (в „расправі" або „зборнї"). — Вага і поле дїяльности волостного суда. Формалїзм, пануючий тутечки, і своволя писарська. Потреба спецыяльних шкіл задля підготови писарів; плян такої школи. Потреба рационального ширення просьвіти між простим людом (і на українській мові, додамо ми од себе. А. К.). Змагання селян до просьвіти; жадоба знаттів у багатьох хлопців. Брак відповідної літератури для народу. Недостача двоклясових шкіл і велика їх конечність. Потреба низчих технічних закладів. Невідрадне теперішнє становище народнього образования. Школи одноклясові і церковно-парафіяльні.

VII. Населеніе, его составъ и естественный приростъ. (Стор. 68—71).

VIII. Земледѣліе, скотоводство и другія занятія населенія. (71—88).

IX. Платежи (податки, земські збори) *и кредитъ.* В відділї „кредитъ" цікаві звістки: брак щадниць, сїльських банків, жиди-лихварі, свої мужики-„дуки" (= глитаї).

X. Бюджетъ крестьянскаго хозяйства. Распредѣленіе хозяйствъ по степени состоятельности. (Стор. 92—112). Всї дати, подані в сій главі, дуже цікаві та повчаючі, але переказати їх усї в сій замітці буде неможливою річчю. Скажу тільки, що совістнїщого та докладнїщого досьлїду тра пошукати.

Вже й із самих заголовків рубрик читáч міг побачити, яка цінна праця Осадчого. Можна було-б зробити їй докір за те, що в нїй нема строгої системи, що звістки подають ся иногдї якось у ро́скидку (хоч мова скрізь іде звязно та плавко), та що виклад часом страждає нерівностю, себ-то деякі речі описані дуже подрібно, а деякі — дуже коротко, дарма, що вони мають однаковісїньку важливість. Це так, але-ж зважмо, що впорати таку массу різнорідних материялів — річ не дуже-то легка; та й до того, усї подані автором звістки не теряють через це своєї цїни анї на крихту. — Книжка ся мусить зацікавити не тільки спецыялістів-етноґрафів та економістів, але й звичайнісїнького читача, котрий отаким способом на́віч побачить осьвітлений з усїх боків побут нашого селянина.

Херсонська ґуберська земська управа вже повидавала чимало книжок, котрі обєктивними, але дуже красномовними задля читача датами обмальовують життя-буття херсонського народу. [Читачі „Зорі" мали позаторік звістку М. Комара про одне з таких самих видань; див. в 19. ч. 1890 р. докладну рецензію на працю сьвящ. Сорокина що до містечка Дмитрівки]. Так, як у бібліоґрафічнім віддїлї „Зорі" не було за їх нїкотрої згадки, то я повідписую геть усі заголовки:

Матеріялы для оцѣнки земель Херсонской губерніи:
Т. I. Одесскій уѣздъ. — Херсон 1883 р. Ціна 3 кб.
Т. II Єлисаветградскій уѣздъ. — Х. 1886 р. Ц. 3 кб. 50 коп.
Т. III. Александрѣйскій уѣздъ. — Х. 1888 р. Ц. 3 кб. 50 коп.
Т. IV. Тираспольскій уѣздъ. — Х. 1889 р. Ц. 2 кб.
Т. VI. Херсонскій уѣздъ. — Х. 1890 р. Ц. 3 кб. 50 коп.

Мѣстечко Курисово-Покровское (Балай тожъ). Статистич. описаніе поселевія. — Одеса 1883 р. Ц. 50 коп.

Евгеньевская волость Тираспольскаго уѣзда Херс. губ. Статистико-экономическое описаніе. — Херсон 1888 р. Ц. 75 коп.

Результаты подворной переписи Ананьевскаго у. 1886—87 года. — Х. 1889 р. Ц. 4 кб.

Очеркъ хлѣбной торговли въ Одессѣ. А. Бориневича. — Одеса 1890 р. Ц. 1 кб.

Опытъ указателя книгъ и статей, относящихся къ Херс. губ. А. Леонтьева. Х. 1890 р. Ц. 2 кб.

Главные моменты въ хозяйственномъ развитіи Херсонскаго края. Л. Падалки. — Х. 1890 р. Ц. 20 коп.

Историческій очеркъ развитія Херсонской земской сельско-хозяйственной статистики. — Х. 1890 р. Ц. 30 коп.

Хазяйственно-статистическій обзоръ Херсонской губ. за 1889 годъ. — Х. 1890 р. Ц. 1 кб.

Idem за 1890-й рік. — Х. 1891 р. Ц. 1 кб.

Описаніе Херсонской сельско-хозяйственной и промышленной выставки въ связи съ состояніемъ главнымъ отраслей хозяйствъ въ Херсонской губерніи. — Х. 1891 р. Ц 2 кб.

Щербановская волость див. заголовок Друкуєть ся: Т. V. Матеріаловъ для оцѣнки земель Херс. губ.: Ананьевскій уѣздъ.

А. Кримський.

Колоскы. Збирныкъ казокъ та оповиданнивъ. — Одеса, 1891 р. 114 стор. 16°.

Середъ крыжаного моря. Оповидання В. Чайченка. — Одеса, 1891 р. 76 стор. 16°. Ціна 15 коп.

У наймы. (Образокъ зъ життя Днипровського повиту 1887/8 року) Дмитра Марковича. — Петербург, 1891 р. 24 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Перше ніж говорити про зміст наведених трьох книжечок, я хочу зауважити, що всї вони впорядковані не книгарями, а людьми приватними, прихильниками до рідного слова. Спасибі їм за це добре діло, бо видання Гомолинського зовсїм уже відвернуло читачів від українських книжок. Але-ж кажуть: „не було-б добра, та лихо помогло!“ Може і в сьому дїлї Гомолинський своїми виданнями навів добрих людий на думку друковати книжки не звертаючись до книгарів. Так, чи не так, але-ж останнїх два роки почали одна за другою з-являтись приватні видання і всї доволї путящі. Правда, книжечкам сїм, поки що, живеть ся на сьвітї не легко — книгарі силкують ся їх задушити (маємо на увазї київських книгарів), їм заздро і досадно, що книжечка не попалась дурнїсенько в лапи одному з їх і тепер треба платити за неї, як і справдї слїд за книжку. От і бють вони тепер коли не по коню, так по оглоблях, себ-то, або зовсїм не хочуть брати книжки на продаж, або-ж беруть на комісию, складуть її в книгарнї та й забудуть. Се робить ся на те, щоб через якийсь час сказати, що книжки не купують, і що коли хочете... одним словом, щоб згодом забрати у автора чи впорядчика усе видання трохи що не дурнїсенько і вже тодї місяцїв за два чи три продати видання все до однїєї книжки.

Так то живеть ся тепер книжкам приватного видання; але-ж через якусь годину всї отсї незгоди минуть ся, бо певне читачі незабаром складуть вартість приватним виданням і своєю потребою примусять книгарів покинути свою спільну злагоду душити названі видання.

Тепер звернемось до змісту наведених книжечок.

„Колоски“ містять у собі 31 оповідань. Деякі з їх передруковані з творів українських авторів, як напр. „Перекотиполе“ Основяненка і інші; усї-ж взагалї записані вони з народних уст і дають гарненьку поучаючу читанку задля шкільної молодїжи. Грішком можна зауважити в „Колосках“ те, що далеко більша половина казок та оповідань з-основана на грошах, так, що коли прочитаєш „Колоски“ до кінця, то враженння лишаєть ся тільки про гроші. Правда, воно тепер і вік такий, що всюди тілько й чуєш про гроші, але-ж було-б далеко краще, коли-б „Колоски“ містили у собі більш або менш рівні поділи про всякі речі, бо про самі гроші як не пиши, з яких боків про їх не росказуй, але-ж гроші зостають ся грішми і оповідання про їх хоть і цїкаві, але коли їх багато, то приїдають ся.

Оповідання „Середъ крижаного моря“ теж хороша книжечка для шкільної молодїжи. Написана вона жваво, цїкаво; читаєть ся легко і з охотою. Оповідання це знайомить читача з побитом китоловців і з тими пригодами, які не рідко трапляють ся їм, коли захопить лиха година і примусить їх жити на якому небудь холодному, безлюдному острові, аж поки не визволить з біди якийсь корабель. Читаючи про життя і обставини китоловців, читач мимохіть бачить і розуміє, що то за крижане море, що в йому водить ся, як живе і чим живе.

„У наймы“. Оповідання це невеличке, але-ж написано талановито. Зміст його такий: У одному селї Днїпрянського повіту жила удова Ганна з пятьома дїтьми; найстаршому хлопцеви було 14 років, дївчинцї 12, а останні троє зовсїм малі. Хлопець був уже більше року у наймах, коли-ж випав голодний рік його прогнали і він мусїв вернутись до дому. Маючи велику сїмю і не маючи хлїба, вдова бідкалась, хлопоталась і не знала що робити. Хлопець, бачучи такий скрут, пішов з дому шукати собі хлїба на заробітках, мати-ж і четверко дїтий зістались дома. Але-ж що далї, їсти було зовсїм нїчого, і мати, почувши від сусїдки, що в селї Миколаївцї можна найняти старшу дївчинку за няньку, повела свою Марисю за 25 верстов у найми. Це було як раз на Різдвяних Сьвятках, коли саме стояли великі морози. Ганна рада-б була і переждати холоднечу, але-ж баба сусїдка сказала, що коли хочеш найняти, то поспішай ся, бо хазяїн той дожидати не буде і як раз може найняти другу дївчину. Ганна з Марисею пішла. Пройшовши кілько верстов, на степу підняв ся великий вітер, понесло сьнїгом і Марися стала жалуватись, що в неї болять руки. Мати підбодряє дитину і роспитує далї:

— А ноги? Чи чуєш ноги?

— Нї, мамо, не чую; болїли, а тепер не чую.

Мати зупиняєть ся, стягає з дївчини черевички і починає їй відтирати сьнїгом ноги, а там руки і вони знову йдуть далї. Хуртовина-ж гуде, завиває, вітер ще дужчає.

Далї автор говорить так:

Тягне Ганна за руку дитину. Тут і самій важко йти по глибокому сьнїгу проти вітру, а ще тягти і її за собою... Сьнїг іде, фуґа виє. От уже й могила; більше половини відійшли, верстов 8 остало ся... Незабаром і Миколаївка.

— Мамо! чи далеко ще? — питає Марися ледві йдучи.

— Ось зараз, бачиш могилу? От як пройдем її, то й Миколаївку лїтом видно. Зараз буде.

І мати з дитиною йде далї. На дворі не вщухає; сьнїгом занесло дорогу і нїчого не видно. Мати турбуєть ся, чи не збились з дороги, бо щось і вітер сперва дув прямісенько, а тепер з боку і гуде так жалібно, так грізно у-у-у!

— Мамусю! мамусю! Я боюсь, хтось плаче...

— Нї, любко, нїхто, то тобі так здаєть ся, то, Марисю, вітер.

Марися дріжить від холоду і переляку. Повернуть хіба назад?.. — думає мати, далеко відійшли, близче йти... А як заблудились? Господи милосердний, дай сили! — і вони пішли.

Ідуть, а Марися тимчасом зовсїм ослабла:

— Мамо, я не можу йти... не можу.

Марися упала.

— Що ти, дурна, замерзнуть хочеш, чи що? Іди, уже ось недалечко. Уставай, ходїм!

— Не можу... Я спати хочу.

— Іди, я тебе тягти му за обидві руки.

Ганна поставила Марисю позад себе, узяла за обидві руки і пішла і її потягла.

Сьнїг по колїна. Марися пада, уже й не плаче і не говорить.

Подивилась Ганна навколо... І куди-ж це ми зайшли?... Сонцю треба по лїворуч, а воно за спиною сїда... Куди-ж це я зайшла? Кудись у праву сторону!... Заблудила.

Страшне слово у степу; нема страшнїйшого!

Марися упала і не встає.

— Уставай, ледащо! Уставай, а то бити му, як ще нїколи не била!

— Не можу, мамо! — ледві озвала ся Марися.

— Голубонько, дитиночко моя! Доню люба! Устань, моя рибко! Чуєш, собаки брешуть?

— Чую, чую... Дайте руку... Підведїть мене, я піду.

Марися підвела ся, пройшла два ступнї і упала.

— Не далеко... донесу... – думає Ганна. Взяла на руки дочку і понесла.

— Держись за шию, притулись до мене, та не спи!

— Нї, не буду... держусь.

Довго Ганна несла свою дочку і все питала її: Спиш, Марисю? Коли-ж Ганна дуже вгомила ся і побачила, що заманячіло село, вона зняла з себе спідницю, хустку, — спідницю розіслала, роскидавши сьнїг, положила Марисю і прикрила її хусткою.

— Не спи, Марисю, я зараз!... — і побігла до села. У неї була думка попросити кого небудь, щоб помогли донести Марисю в село.

Ганна бігла, спотикалась, падала і шептала без перестанку: уже недалечко... чи добіжу-ж?... Як-же-ж тая молитва?... А Марися-ж чи не заснула?... А, згадала!... Отче наш!... От уже й загата.. Слава Богу, слава Богу!... Нї, не загата, це гній... У наймы!... Я-ж хотїла молитись!... Господи! Боже! Поможи!

Ось уже вона біля млинів, ось уже стала біля вікна якоїсь хати.

— Люди добрі! Хто в Бога вірує, — ратуйте!...

Через якусь годину з села пішло у поле душ пять людий, а між ними і Ганна ледві волочила свої потомлені ноги.

Марисю знайшли. Вона лежала так саме, як положила її мати, але була мертва...

— У найми, у найми віддала!! — заголосила мати.

На сьому і кінчаєть ся оповідання.

Опис степу у Марковича теж гарненький. Мова і склад легенькі, хоча автор і з-їзжає частенько на московський склад; наприклад, на стор. 4: „цей рік великий Бог не хотів глянути на степ“ і т. д.; на стор. 8: „цілий день у Покрови ждали Степана — не прийшов“; — або на стор. 10: „Ах! промовила Ганна“; на стор. 18: „поїж, доню, хлібця“; на стор. 22: „чутно вітер доніс лай собачий“.

Одначе, не вважаючи на деякі похибки, можна сказати і сподіватись, що д. Маркович, маючи письменський хист, поборе недоладні дрібнички і дасть нам не одно цікаве оповідання.

Мусій Ш—ко.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Материяли до житєписи Олександра Корсуна. Межи материялами д. Юхименка, що́ тичуть ся до історії українського национального руху Харківщини, здибав я коротеньку автобіоґрафічну помітку Олександра Корсуна, — лист писаний до д. Александрова. Писано з села Богданівської Антипівки року 1843, вересня 3-ої дати, саме тоді, як небіщик мав там у земстві посаду „гласнаго и мироваго судьи“. Маючи на увазі те, що житєписи небіжчика, навіть найкоротенької, ніде не з-явило ся, ні в наших, ні московських часописях, ба навіть ніхто не знає, коли він і родив ся, ми подаємо тут те, чим могли скористувати ся з сього листа. Батько Олександра Корсуна, Олексій, був „надворный совѣтникъ“ і змінив сам свою фамілію на „Корсуновъ“. Син його Олександер родив ся в селі Богданівській Антипівці 11-ого травня року 1818-ого. Змалечку вчив ся він у діда читати й писати по славянському, а також і української мови. Від 7—10 літ вчив ся у фільозофа харківської колеґії Будянського, котрий тоді жив у їх родині. Будянський, а також і дід [род. 1737 р., ум. 1827 р.] Олександра кохали ся в українських піснях і часто-густо сьпівали їх. З р. 1829—1833 Ол. Корсун жив і вчив ся в ґуберньскому місті Ставрополі у тамтешнього вчителя повітового „училища“ Дмитра Гремяченського. Через сей час хлопець, маючи 13—15 літ від роду, прочитав силу розмаїтих книжок, починаючи від Четї-Минеї і кінчаючи Вольтеровими творами. Року 1834 у червні він вступив до другої кляси комерческої ґімназії в Таганрозі. Жив у пансіоні, який тоді мав директор сієї-ж ґімназії, колишній студент харківського університету. В р. 1836 змінив ся в ґімназії проґрам і через се Ол. Корсун мусів-би стратити цілий рік даремне, позаяк його полишено в шестій клясі замість останньої. Але тут він кинув ґімназию і дістав посаду в тамошній таможні. Живучи отут на урядовому місци він лагодив ся вступити на університет і справді за рік склав екзамена, а відтак в р. 1837 став слухачем харківського університету. Живучи вже в Харкові, він прочитав рукописну поему Порф. Кореницького „Вечерниці“. Дякуючи поетови Петренкови, він познайомив ся з сим Кореницьким, а також і Писаревським Петром, сином Степана Писаревського, і знаючи на память „Енеїду“, почав і сам писати, дуже пильнуючи про чистоту мови. Зшиток з його першими творами [„Чому жиди не їдять свинини“, „Відкиля узяли ся ведмеді“, „Як Петро знайшов тютюн і табаку та став курити та нюхати“] пішов по руках і дійшов до Квітки й Срезневського. Вони забажали познайомити ся з автором, який і не забарив ся з-явити ся до них. Квітка й Срезневський ласкаво привитали його й радили писати. Року 1840-ого Ол. Корсун був вже добре знайомий з Костомаровом і вкінці сього року, а також на початку 1841-ого багато писав та перекладав по українському і друковав у прихильному тоді до української літератури московському журналї „Маякъ“. Скінчив він університет р. 1842-ого. — Сей короткий і ніби офіциальний лист кінчаєть ся теплим рідним словом, де між іншим небіжчик писав: „Ось тільки на годину вирвав ся з того бісового омута, — тільки що приїхав з обїзда. Цїлїсенька могила лежить паперу — до підпису, а тут просителї...“ Сї слова досить характерні, бо по части розвязують питанне, через віщо видавець „Снопа“, як покинув Харків, так сливе вже й не з-являв ся на літературній ниві до самої смерти, коли не лічити перекладу „Переяславської ночі“ та споминок про Костомарова. Але сїх останніх його діл майже ніхто не примітив... Смерть, одна тільки смерть звернула нашу увагу й заставила говорити про першого видавця української периодичної літератури. **Іван Степовик.**

Памятник Тараса Шевченка у Львові. Відозва. Товаришки Русинки! В порозуминю з деякими подругами загадали ми занятись придбанєм фондів на поставленє памятника Т. Шевченка. В тій цїли постановили ми кожда з нас жертвувати якусь власноручну роботу, — чи то з гафтів, чи вишивок, чи малюнків, чи плетїнок і т. и., що́ котра уміє, — на базар чи льотерию фантову, з котрої весь дохід призначуємо на повисшу цїль. Знаючи, що як нам, так і всїм нашим товаришкам справа постановленя такого памятника рівно лежить на серцї і що й вони з найбільшою готовостю приступлять до того дїла, — повідомляємо їх о тій нашій постанові і завзиваємо до спільної працї. Не менче просимо пояснити сю справу і посестрам нашим, дївчатам міщанським та селянським, та запросити їх до сьпівучасти. Малі уставочки, ковнїрочки, пояси, запаски, ґердани і инші їх роботи оцїнить ся рівно а навіть висше, як наші сьвітові роботи, а лепта їх буде сто раз більша, нїж наша. Щоби можна порішити, коли дало-б ся таку льотерию чи базар урядити, просимо зголосити найдальше до 1-ого вересня сего року: хто і якою роботою причинить ся до згаданої цїли і до якого часу обовязує ся єї доставити. Всякі заяви про сьпів-участь подадуть ся до прилюдної відомости для контролї і для заохоти других. Зібрані роботи передадуть ся „Клюбови Русинок у Львові“ (що́ саме тепер завязав ся) з призначенєм на льотерию фантову, чи то на базар. Бажати-б треба, щоби першу льотерию чи базар з тих праць дало ся урядити вже перед Різдвом Христовим сего року — в часї, коли розходить ся найбільше дарунків. Тоді могла-би і розпродаж річий скоро укінчитись, а ми мали-б те вдоволенє, що перший гріш на здвигненє памятника українсько-руському Кобзареви, котрий так чудово висьпівував долю дївочу, поплив з наших рук. Всякі переписки в повисшій справі просимо адресувати до підписаної: *Ірина Герасимовичівна* в Янові під Львовом [Галичина, почта в місци].

ЛЇТЕРАТУРА.

Літературна спадщина пісьля В. Мови. В торішній „Зорі“, незабаром пісьля смерти В. Мови, появили ся звістки про те, що пісьля Мови повинно зостати ся багато ненадрукованих його утворів. І справді, хто знав Мову, як чоловіка вельми здатного, осьвіченого і роботящого, той не міг не дивувати ся тому, що імя його хіба коли-не-коли появило ся в літературі. Треба було догадуватись, що мабуть якісь особисті причини здержували Мову виявляти перед публїкою свої писання, про котрі ще за життя його доводилось чувати, що писав він чимало, і можна було сподівати ся не абиякої літературної спадщини пісьля небіжчика Мови. Сподівання сї вповнї справдили ся. Недавно ми відібрали певну звістку з Катеринодара, що родичі і приятелї покійного Мови почали вже розбирати папери, що́ зостали ся пісьля його. Паперів сих знайшло ся дуже багато, всього до 50 зшитків, окрім листів, заміток, карточок і т. д. Перший огляд рукописів Мови дав змогу визначити, що літературна праця його була дуже розмаїта: бачимо тут поезиї, оповідання, драматичні пєси, історичні статї, споминки, критичні замітки і т. д. Почав він писати з 1860-ого р., писав багато, всї рукописї зберегав в ве-

ликому порядку і дещо навіть приготовив до печатї, переписавши власноручно на чисто. Між українськими творами єсть декільки статій, писаних по росийськи, що́ призначали ся мабуть для друкованя в ґазетах. Ні на одній рукописї немає власного прізвища автора, здебільшого виставлено звісний його псевдонїм *В. Лиманський*, а на инших: *В. С. Мигуцький* або *В. Мигученко*. Всї рукописї родичі і приятелї Мови розібрали для перегляду по віддїлам. Бажання родичів таке, щоб все, що можна і що варто буде, надруковати там-же в Катеринодарі, та певне, що значна частина переслана буде в Галичину. Поки-ж то скінчить ся розбірка рукописів, подаємо для цїкавости список їх. I. Поезиї: 1) *Проліски*, віршовані твори В. С. Лиманського за 1863—1888 рік [8 зшитків, переписаних на чисто, як видно, для подачі в цензуру]; 2) *Вибірки з віршів* В. Лиманського [декільки зшитків за різні роки з 1860 р.]. II. Драматичні пєси: 3) *Старе гніздо і молоді птахи*, драматичні картини в 5 дїях з чорноморського життя 50-их років В. Мигуцького; 4) *Трівога*, жарт в 1 дії В. Мигученка; 5) *Кулїш*, *Байда* і *Козаки*, інтермедия до драми П. Кулїша „Байда“ в 3 картинах; 6) *Драма* [без заголовнього листка]. III. Оповідання: 7) *Чабани*; 8) *Шептуха*; 9) *Сякий, такий журавель*; 10) *Сердитий поштар*; 11) *З памяткової книжки слїдчого судді*: а) Каторжний; б) Катеринщина; в) Роботяги і злодії; г) Горпина Погибиха і Вівдя Тараниха; д) Городовик; е) Три мандрьохи; 12) *Малюнки з натури*, замітки слїдчого судді. Инші речі: 13) *Студенты въ 1860 году*; 14) *Критическія замѣтки* [декільки зшитків]; 15) *Розмова про давне укроїнське життя* [декільки]; 16) *Напыщенныя и пустопорожнія фразы* — документы и замѣтки, касающіеся 1864 г. въ Черноморіи; 17) *Фізіольолічна вага музики*; 18) *Украинскіе орлы* 1860 г. (оповід. по росийськи); 19) *Козачество и земскія учрежденія*; 20) *Начерки та замітки слїдчого судді по Чорномориї*; 21) *Росийсько-український Словар* — велика книжка, де заведені слова з примірами від А до И. Крім сїєї книжки дуже багато слів записано на карточках і дещо впорядковано і вписано в особливі зшитки; чутка була, що сей Словар доведений Мовою майже до кінця. У всякім разї словарні материяли, зібрані Мовою переважно в Чорноморії, стануть в великій пригоді для словарної працї, що́ ведеть ся на Українї, і бажалось-би, щоб сї материяли яко мога швидче достали ся кому слїд, як саме бажалось-би, щоб і всї инші рукописї Мови скорійше вийшли на сьвіт божий.

М. К.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Руський народний театр під управою *Ів. Біберовича* виїхавши зі Львова, гостив в Стрию, відтак в Калуши, а тепер дає вистави в Товмачи. — Товариство під орудою *М. Кропивницького* перебуває тепер в Вільнї; по 15 ст. ст. мая переїде в Мінськ, а пісьля 15 ст. ст. червня — в Харкові, де грати ме в театрі „Тиволї“. — Трупа *А. Саксаганського* гостить тепер в Ростові на Дону, де грає в театрі Асмолова; ту пробуде до 15 ст. мая, а опісьля грати ме в Новочеркаску і в Таганрозї. — Товариство під управою *М. Садовського* дає тепер вистави в Полтаві, а відтак переїде у Катеринослав. — Трупа *В. Грицая* [давнїйше М. Старицького] виїхала з Катеринослава у Симферопіль; по дорозї грати ме у Мелїтополї. — Товариство під орудою *Деркача* давало вистави в Ростові на Дону в театрі Любова, звідси виїхало в Новочеркаск; відтак переїде у Таганрог а опісьля у Сибір.

Вістки. З товариства А. Саксаганського відійшов артист Решетників в росийську оперетку, а на єго місце прибув Суслів з жінкою. — До трупи М. Садовського вступила славнозвістна артистка Затиркевич-Карпинська і М. Старицький. — До товариства Деркача прибули артисти Боярська і Манько: се товариство виставило в Ростові на Дону історичну драму в 5 дїях арт. Боярської під заг. „Кара Божа“, котра по думцї одних єсть цїнним здобутком нашого театру, по думцї-ж инших — се має бути збірка сценічних ефектів; з пєси не можна вгадати, до якої епоки відносить ся дія, а дієві особи нагадують козаків хіба тільки жупанами... — В Грицаєву трупу вернув ся давний режісер трупи М. Старицького, Касяненко з жінкою, звістною сьпівачкою Орлик, через що там знову ставити муть Лисенкові опери „Утоплену“ і „Різдвяну ніч“. — Репертуар наших театрів збільшуєть ся: багато пєс послано в цензуру. — За призволом наказного отамана донського козачого війська трупи А. Саксаганського і Деркача виставляли в Ростові на Дону виключно самі українські твори без нїяких обовязкових додатків.

Ф.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

О набутю недвижимости при екзекуційнôй продажи. Студія зъ права цивільного, написавъ Д-ръ Кость Левицкій, адвокатъ у Львовѣ. Накладомъ автора. — Львів 1892 р. 43+5 нен. стор. 8°.

Народна програма. [Принята зборомъ мужѣвъ довѣрія Товариства політичного „Народна Рада“ у Львовѣ дня 24. н. ст. марта 1892. року]. Накладомъ Товариства „Народна Рада“. — Льв. 1892 р. 14+2 нен. стор. 32°.

Значнѣйшй угодники Божй, котрыхъ память обходить руско-католицка церковь въ мѣсяцяхъ цвѣтни, маю и червни. Написавъ Сельскій Душпастырь. — [Видавництво народне у Львові. Рік XI. Книж. 5. Місяць: Май]. — Льв. 1892 р. 40 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Шематизмъ Всечестного Клира гр. кат. Митрополитальнои Архидіецезіи Львовскои на рôкъ 1892. — Льв. 1892 р. XVI+246 стор. 8°.

Шематизмъ всего клира греко-католическои епархіи Станиславôвскои на рôкъ Божій 1892. VII. Рочникъ. — Станїславів 1892 р. XXII+186 стор. 8°.

Шематисмъ всего клира греко-католического Єпархій соєдиненыхъ Перемыскои, Самборскои и Сяноцкои. На рôкъ отъ Рожд. Хр. 1892. — Перемышль 1892 р. 372 стор. 8°.

Панъ Щипавка, або раки. Коли не брехня, то правда. Разсказъ изъ малороссійской жизни. — Москва 1891 р. 71 стор. 16°. Друк. 6000 прим.

Сыва кобыла. Оповиданнн. Типомъ першимъ. — Одеса 1891 р. 16 стор. 16°. Друк. 20000 прим.

И. П. Котляревскій. **Наталка Полтавка.** Малороссійская опера въ 2-хъ дѣйствіяхъ. — Петербургъ 1891 р. Типом А. Пожаровой. 48 стор. 16°. Ціна 7 коп. Друк. 1000 прим.

Галицко-русская Библіографія XIX столѣтія дополненная русскими изданіями вышедшими въ Венгріи и Буковинѣ (1801—1886), составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Выпускъ XXIII (1880—1881). Томъ II. — Льв. 1892 р. 361—384 стор. 4°. Ціна 1 злр.

Н. Гоголь. **Тарасъ Бульба.** Повѣсть. Народне изданіе. — Москва 1892 р. 162 стор. 8°. Ціна 25 коп.

Н. Н. Өирсовъ. **Содержаніе и характеристика галицко-волынскои лѣтописи по ипатьевскому списку.** — Казань 1892 р. 14 стор. 8°. Друк. 100 прим.

б) періодичні виданя.

Дзвôнокъ [1892. Ч-а 1—9]. Вірші: Дїдуся Кенира — Щедрівка (1). Зимня пісенька (?). Лвон. Глїбова — Горшки (1), Лисиця і виноград (5), Тінь і хлопчик (9). В. Чайченка — Грак (1), Брехун (4), Весна (5), Ображений вовк (8) і Жаби (9). Днїпрової Чайки — Молитва (5). Олени Пчілки — Чарівниця (5), Безконечна казочка. Безконечна пісьня (8). О. Васюти — Ніч під новий рік (1). Одарки Романової — Пісьня (1). Данила Млаки — Циган і Нїмчик (2). Цезара Білила — Старченя (3). Петра Довбнї — Варенники (5). Перебендї — Веснянки (7). М. Школиченка — Богатий Марко (8 і 9). Мих. Коцюбінського — Завидущий брат (9). Оповідання, повістки, казочки, байки і записки: Луця — Два сусїди (1). Днїпрової Чайки — Новик (2) і Грецька казка (7). Ів. Спілки — В Америцї (3—7). В. Чайченка — Вірний друг (3). О. Конисього — Вюн та щука (4), Знахідка (6) і Як мене заучували (8). Амічіса-Шумила — Записки школяра (4 і 8). Андерсена-Андровича — Бабуся (7). Розвідки: А. Вінчина — Різдво (1). Майн-Рейд-Шумила — Пригоди ловецькі в полудневій Африцї (1—9). Шумила — Лявіна (1). Перша школа в Атенах (3). Людмилї Старицької — Т. Шевченко (5). Волод. Шухевича — Микола Лисенко (6). Дикі ведаси (9).

Буковина [1892. Ча 1—19]. Оповідання: Петра Голоти — На сьвятім вечорі (1—3). Михайла Обачного — Сни. Гість. Корабель (13). М. Школиченка — Вихрества (14 і 15). Ю. В. Ревякіна-М. Школиченка — Дїдів скарб (17 і 19). Статї наукові: А. К. — Ще про „общерусске єдинство язикове“ (4). О. Конисього — Парнель і Ірляндия (7—10 і 12). К-а — З Черниговщини (16).

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
1 (13) червня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі". Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин.

Ч. 11.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

II.

Другого-ж дня обидва наші приятелї пішли над вечір до Квітковського.

Петро Михайлович Квітковський був ще зовсїм молода людина: йому було тільки 23 роки — рік минув, як він здав екзамена з університету. Опріч Ганни Михайлівни у його не було нї братів, нї сестер. Батько його, урядовець, умер, покинувши жінці з сином та з дочкою стільки маєтку (камяницю), скільки треба було, щоб так-сяк прожити у ґубернїяльному містї.

Квітковські були здавна городяне і навіть зато́го не бачили села. Але старий небіжчик Квітковський вважав себе за вкраїнського патриота. Звісно, він не ворохнув і пальцем, щоб зробити що задля України. Раз те, що йому нїколи було сього зробити — за дїлами — от зовсїм так, як возьному у Котляревського, що „за несотужностію по должности і за другими клопотами, доселї нї одного (доброго дїла) не здїлав", а вдруге те, що се було-б навіть і небеспешно з карієрного боку. Але усе-ж старий Квітковський міг сказати про себе, що він „од рожденія свого расположен к добрим дїлам" і це він виявляв хоча тим, що мав десятків зо два вкраїнських книжок та Шевченків бюст у себе в кабінетї та дав ті книжки прочитати своїм дїтям. По правдї кажучи, і се було дїло: без цього його син та дочка могли-б так і зостати ся навіки одлученими од рідного краю.

Наші артисти драматичні:
VII. Ганна Затиркевичева-Карпинська.

Квітковський умер, як синови було 20 років, а дочцї 14. Обоє вони зостали ся з матїрю — цїлком пасивною жінкою. Вона зовсїм не могла керувати дїтьми і завсїгди сидїла у своїх хатах, витаючи своїх знайомих чи розкладаючи пасіянси. Дїти зросли більш менш самостайно і — що найкраще — пішли ще далї тим напрямком, на який штовхнув їх батько своїми вкраїнськими книжками та Шевченковим бюстом. Вони зробились сьвідомими Українцями, хоча праці в цьому напрямку досї не виявляли нїякої: Ганна тим, що не мала на се ще й часу; а її брат може й мав-би час, та якось не міг себе в шори взяти. Дїла у його було не багато: скінчивши університета, він незабаром добув собі лєкції в приватній ґімназиї. Ті лєкції, даючи йому невеличкий заробіток, брали усього години три на день.

Ґайденко та Раденко підійшли до великого будинку і подзвонили. Двері одчинив сам Петро Михайлович Квітковський — високий чепурний парубок, надзвичайно білявий [він вдавсь у матїр] та ще й блїдий. Хлопцї привитали ся, і Квітковський повів їх до себе в хату. В їй був чималий нелад та пил. Книжки купами лежали всюди.

— Сїдаймо поки тут, люди добрі, — промовив Квітковський, — а як прийде людий більш, тоді переліземо на ширше місце.

— Хіба ще хто прийде? — спитавсь Ґайденко.

— Стрівсь сьогодні з Давиденком та з Келишин-

ським — казали, що зайдуть, — одмовив Квітковський.

Вкраїнська студентська молодіж часто сходилась до Квітковського побалакати або почитати. Се було тим, що сам Квітковський був симпатична людина, а друге — він жив зовсім самостайно і мав зручну до сього кватирю, — другі-ж звичайно жили по таких тісних комірчинах, що там не зовсім зручно було збирати ся більшому товариству.

Гості не встигли ще й сісти, як почувсь дзвоник біля дверий і через кільки хвилин до гурту прийшов ще один добродій — Іван Григорович Давиденко. Се був товстенький чоловічок з швидкими очима, з дуже підстриженою маненькою борідкою та охапливими рухами. На його колись великі надії клали ся. Він захожувавсь видавати (звісно, по росийському) часопись, що́ мусіла обороняти вкраїнські книжки (він мав трохи гроший). Але на лихо собі й тому ділови, що йому він служив, він обороняв у своїй часописи не саме українство, але в небеспешний час заходивсь популяризувати соціялістичні ідеї. Йому сказано „цить“, часопись зникла, а він опинивсь секретарем у земстві; там він сам заправляв усіма справами, бо предсідатель був ліберальний та ще й лінивий.

За їм увійшло ще двоє — один худий високий студент, знайомий і Гайденкови і Раденкови і другий добродій. Раденко другого не знав, і Квітковський познайомив їх.

— Мій родич, Степан Іванович Келишинський.

Раденко глянув на Келишинського, подаючи йому руку. Се був ще молодий років 24 чоловік, високий, огрядний. Його одгодована чепурна постать у гарно пошитій одежі гармоніювала з випещеним вродливим обличчям. Голова була одкинена назад, очи дивили ся сьміливо, чепурні чорні вуси завивали ся вгору.

— Дуже радий! — промовив Келишинський, досить недбало стискаючи руку Раденкови, і зараз-же забалакав з Квітковським.

Прийшло ще декільки людий, в хаті зробилось тісно, і Квітковський попрохав гостий до салї. Як ішли, Раденко стиха спитав ся у Гайденка:

— Чи ти знаєш цього Келишинського? Що воно? Українець?

— Українець, але, — як що не помиляю ся, — зовсім не українолюбець.

— А чого-ж він, коли так, буває тут?

— Та бач, він родич ґосподареви. А про те він тут зато́го й не буває. Це якось випадком. Може діло яке...

— А що він таке? Де служить, чи що?

— Поки — ніде. „Кандидат на судебныя должности“.

Увійшли до салї, посідали, почали балакати. Трохи згодом вийшла й Квітковського сестра, Ганна Михайлівна. Вона ніяк не нагадувала брата, бо вдала ся в батька. Обличчя, може з не зовсім рехтельними рисами, було любе й чепурне — розумні темні очи під дугастими бровами та високий білий лоб була йому окрасою. Раденка дуже вразила її невисока, але струнка постать. Він не зводив з неї очий і зовсім не помітив, що і в Демида Гайденка очи відразу засяли, як дівчина увійшла в хату.

Брат познайомив сестру з Раденком. Раденко блиснув на неї своїми сьміливими ясними очима і дівчина несамохіть звернула на його увагу.

— Я чув — ви недавнечко з села? — почав Раденко, сідаючи коло Ганни.

— Еге! — кивнула вона головою.

— Я те-ж відтіль і мині-б хотіло ся провірити свої враження... Як вам здало ся село, що ви в йому знайшли?

— Ваше питання дуже широке, і я не знаю, що на його одмовити. Та я й не можу сказати, щоб я була на селі близькою до народу: народ якось одхиляєть ся од інтеліґентної людини, — тим і не легко зробитись до його близьким і добре взнати його, — одмовила дівчина, трохи соромлючись з несподіваних запитаннів.

— Я виріс проміж народом, — сказав Раденко, — і насьмілююсь думати, що вмію з їм балакати...

Але його перепинив один студент:

— Саме це й я помічав — мужик нам зовсім не йме віри. І я певний, що це буде доти, поки осьвіта порівняє пана з мужиком.

— Далеко до цього... — сказав хтось.

— Як-би була обовязкова осьвіта, то не було-б далеко, — одмовив студент.

— Ви були-б прихильником до обовязкової осьвіти? — спитавсь у його Раденко.

— Був-би, як-би можлива була вкраїнська народня просьвіта, — одмовив той.

— То ви — виходить — веліли-б народови посилати свої діти до школи?

— Не я, а закон, усім однаковий.

— А хто-ж сей закон встановляв-би? Думаєте ви, що народ його видав-би?

— Ні... — одмовив подумавши студент. — Не народ... інтеліґенция...

— А дозвольте вас спитати ся, з якого права інтеліґенция робити ме свої бажання обовязковими народови? Чи не схотів-би того й народ зробити?

До розмови уступило ще декільки чоловіка. Демид Гайденко сказав:

— Ти помиляєш ся, Гордію, — не свої бажання накида інтеліґенция народови, а загально признану правду.

— А яку-ж то?

— А ту са́ме, що сьвіт краший од темряви.

— Гаразд! Нехай і так! Але-ж невже ви думаєте, що народ сам, коли схоче, не візьме цього сьвіту? Невже ви вважаєте наш народ за дурня, що́ не розуміє він власної користи? Ви кажете: сьвіт кращий од темряви. Але — я к и й с ь в і т? Той, що ви бачите, те, що ви вважаєте за сьвіт? А може сьвіт зовсім не такий і може зовсім не такого сьвіту хоче народ? Як-же ви можете накидати йому с в о ю просьвіту, коли він може її не схоче? Невже ви думаєте, що народ дитина? Невже ви думаєте, що народ не має свого морального ко́дексу, своєї, — коли хочете, культури? Я серед народу народився, виріс серед його і знаю, що ви гірко помиляєтесь, думаючи так, як думаєте!

Раденко балакав щиро, палко. Він устав, очи йому зайняли ся вогнем, од усього обличчя пашіло надхне́нням, впевненістю. Ганна дивилась на його і, сама не помічаючи того, не могла одірвати од його очи. Других так саме вразили Раденкові слова. Бідолашний студент, що́ зовсім не думав, кажучи свої слова, сягати так глибоко, не знав тепер, що сказати. Квітковський та ще дехто пристали на Раденкову думку.

— Правда! Народ має свою культуру і спершу треба знати її, дослідити, а тоді вже рішати, чий сьвіт яснійший — наш чи народній! — казав Квітковський. Він зовсім зато́го не знав народу, але його нервову систему елєктризувало Раденкове слово і скоряло.

— От-же я таки й тепер не згожуюсь з тобою, Гордію, — знову почав Гайденко. — В принціпі воно все са́ме так і є, як ти кажеш; в теорії все це дуже гарно, але не в живому життї.

— Чому-ж се так? — спитавсь трохи задерикувато Раденко. Він був певний, що не помиляєть ся, і його здивувало, що Демид суперечить.

— Тому, що живе життя не складаєть ся відповідно нашим теориям. Дуже гарно було-б, як-би народ спокійно виробив собі потроху свою культуру. Може вона й вища була-б од тієї, що ти звеш „нашою“, може ми й пристали-б на неї. Але-ж ти забуваєш те, що поки ми будемо задля абстрактних принціпів сидіти склавши руки та дивити ся, як народ виробляти ме свою культуру, тисячі непроханих вчителів ідуть і вчать наш народ по свойому.

— Хто-ж то? — спитавсь Квітковський.

— Хто? Піп, пан, писар, суддя, салдат, фабрикант, глитай — ось хто порядкує тепер у нас на селї. І хоча зовсім не однакова річ вчитель та глитай або піп та салдат, але в нашому питанні всї вони однакові, бо всї вони несуть у наш народ змоскалення, всї вони тим його деморалїзують. І ви думаєте, що при таких обставинах можливо буде нашому народови виробити свою культуру?

Ганна дивила ся й на Демида, як він балакав. Вона любила се не дуже чепурне, але щире, гарне обличчя. Вона чула тепер, що в Демидових словах більш правди, але Раден-

кові слова були блискучійші. Чогось зітхнувши вона згодилась з Демидом. А Раденко вже одмовляв:

— Стара, але-ж і довішно нова історія! Ти, Демиде, забуваєш льоґіку. Або мій принціп правдивий, або неправдивий. Як що ти доведеш мині, що він неправдивий, тоді я з тобою згожую ся; як що-ж правдивий, тоді можна згодити ся тільки зо мною, бо правдивість принціпів не залежить од тих чи иших обставин.

Демид хотів був одмовляти, але знов повстала загальна спірка і хоч більшість була на Демидовому боці, але-ж Раденко не поступавсь.

— Я вірю в народ! — казав він.

— Справді? — обізвавсь з кутка трохи глузливий, але спокійний голос. Всі озирнулись. То балакав Келишинський. Досі він сидів самотно, граючись ланцюжком од годинника та трохи погордливо поглядав навкруги.

— Справді? — сказав він удруге. — А мині здавалось, що ця фраза вже підтоптала, так її до архіву віддано.

— Чому-ж се ви так думали? — гостро спитавсь Раденко, роздратований Келишинського тоном.

— Тому, що часи не ті. Знаєте, колись в літературі такий звичай був — малювати неодмінно героїв — се-б то таких людий, що́ становлять собі в житті яку більш менш „високу“ мету. Це велике діло було, як то кажуть, — служення правді, проповідування любови та правди, борня з злом, праця та народ і таке иньше. Прості люди читали всі ці мудрощі і собі починали вдавати з себе героїв. Отоді-о й народили ся такі фрази, як оця.

— Це не фраза тільки, сказав-би я вам, — одмовив Раденко, — але я чую в ваших словах, що й служення правді та любові, борня з злом теж фрази — тим зараз і не змагати мусь з вами про се, а спершу спитаю ся: а тепер-же які часи, що́ нам ці часи дали?

— Що? — перепитавсь Келишинський, трошки прищуливши одно око і одкинувшись своїм випещеним тілом на мягку спинку в кріслі. — А от що. Ми дізнали ся, що всі ті ідеали тільки сухі, льоґічні витвори індивідуальної думки, а нам, людям, що́ хочуть жити справжнім, а не вигаданим життям, зостаєть ся тільки та дійсність, що́ справді круг нас є. Ми цю дійсність признали. Вона не зовсім гарна, але у всякому разі не така й погана, як дехто думає. Життя все-ж дає людині багато втіх. Мета в нашому житті повинна бути така, щоб узяти в житті яко мога більш цих днів, яко мога більш вдовольнити себе.

— В цьому мета людського життя? — спитавсь Демид.

— Еге, в цьому!

— Ну, а як що вдоволення ваше, втіхи ваші стануть часом иншим людям за зло?

— Дивного нічого нема, — стиснув плечима Келишинський, — це закон природній.

— Вибачайте, я трохи може не зрозумів, — почав знову Гордій, — по вашому виходить так: нема міри моральної, нема ідеалів, а є тільки просте вдоволення себе і задля того, щоб це вдоволення здобути, нема чого церемонити ся з способами — хоч-би й грабувати?

— На що так гостро? — усьміхнувсь Келишинський. — Грабування карає закон. Я кажу про леґальні способи. А що міри моральної загальної нема, то се певно. А про те, се як хто хоче, так і дума. Я у всякому разі за мріями не вганяти му.

Гордій спалахнув зовсім.

— Ось що! Вільно кожному думати, як він хоче. Вільно вважати за мрію те, на що другий поклада усе своє життя. Вільно й вам проповідувати вдоволення потреб замісць усяких иншіх ідеалів. Але невже ви думаєте, що од цього ті ідеали зникнуть? Невже ви думаєте, що мілїйони людськости живучи безліч років та безліч років поривaючись досягти до ідеалу — бо чим-же иншим, як не поривaнням до ідеалу можна назвати те, що народи ці складали релїґії — невже ви думаєте, що ці мілїйони помиляли ся, а ви одним своїм словом знищили те, віру в що людськість довела безліччю великих мук і високих вчинків.

Келишинський трошки зморщив носа.

— Вибачайте, — я не претендую на ролю реформаторську. Але те, що мілїйони так думають, ще не довід. Смажили-ж ваші мілїйони на автодафе людий!... А про те я й так забалакав ся — мині час до дому.

Він устав, недбалими, але впевненими рухами пройшов проміж гостий до Квітковського, попрощавсь з їм, з Ганною Михайлівною, а потім з иншими знайомими гостями і вийшов з хати.

— Ось воно — нова фільозофія! — скрикнув Раденко.

— Не нова, а тільки відновлена хіба, — промовив Демид.

Зняла ся загальна розмова.

— А ви як думаєте? — спитавсь Квітковський у одного з студентів. Се був немолодий уже чоловік, коротко стрижений, з чорною бородою, з упертим, впевненим в собі обличчям та з хитрими очима. Він пішов до університету вже немолодим і був тепер на останньому курсі. Звали його Миколою Пачинським. Він не був українським патріотом, але познайомившись за кільки часу до цього з Квітковським, заходив іноді до його. Досі він уперто мовчав. На Квітковського запитання він тільки крутнув головою і одмовив питанням, кивнувши на ті двері, що в їх вийшов Келишинський:

— Ви про того дурня?

— Ні, взагалі про народню справу.

— А!... Хай колись побалакаємо... Я не люблю балакати, як багато народу.

— Добре! — одмовив Квітковський.

Тим часом унесли чай і гості заходились коло його. Був тихий гарний вечір і всі після чаю пішли в невеличкий садок, що́ був у Квітковських. Молодіж знову засперечала ся за якесь питання і побігла наперед. Тільки Демид зостався позаду, дожидаючись, поки Ганна впорається коло самоварю. Він діждавсь її і вони в-двох пішли в садок. Всі инші вже повтікали наперед. Демид був цьому радий. Ганнин óбраз давно вже запанував у його в душі і тепер, балакаючи з нею то про те, то про се, він думав тільки про одно — про те, що треба сказати се Ганні. А Ганна йшла поруч з їм по стежці, осяяна місяшним сьвітом, і здавалась йому ще кращою, ніж була досі.

— Я не можу згодити ся з Гордієм, — казав Демид. — Він не помиляєть ся, кажучи, що принціпи не одміняють ся відповідно обставинам. Але він помиляєть ся, прикладаючи свій принціп до сього випадку.

— Скажіть краще: я не зовсім ще зрозуміла вас, — попрохала Ганна.

— Виясню прикладом, хоч може й дуже для нашого випадку гострим. Принціп самодіяльности безперечно правдивий принціп і його треба прикладати до життя. Але уявіть собі, що людина втопає і сама не може подужати хвилі, щоб випливти, — невже ви почнете навчати з берега: „Будь самодіяльний!“, а не кинетесь його витягати?

— Еге, я зрозуміла вас. Ваша правда... — тихо відмовила Ганна.

— По правді кажучи, я дуже бажав-би, щоб правда була не моя, а Гордієва. Це було-б дуже добре, як-би все було так, як він каже. Тоді ми могли-б спокійно дивити ся на те, що буде, спокійно дожидати ся тих наслїдків, що неодмінно мусять бути, а самі... хоч руки склавши сидїти! Але-ж так не єсть! Не можна казати про самодіяльність у людини з завязаними очима. А такий наш народ. Ми повинні розвязати йому очи. Це не легенька праця, на неї треба жертв і ми повинні їх подати.

Ганна слухала це, і нові почування вливали ся їй у серце. Вона чула, що їй хочеть ся подати ту жертву і сподівалась, що в неї стече́ на те сили. І вона тихо сказала:

— Велика мусить бути жертва!...

— Що маю вам сказати на це? — одмовив Демид. — Великі жертви подають тільки великі душі. А ми зробимо те, що зможемо: віддамо всю свою дїяльність громадську, літературню, сімйову на те, щоб досягти цієї мети. І ми її досягнемо!

— Ви вірите в це? — спитала ся Ганна.

— Вірю і — певен — ніколи не кину вірити! І мої почування нахиляють мене до цієї віри, і дійсність впевняє мене в тому, що я не помиляю ся. І знаєте, Ганно Михайлівно, яка

це гарна річ, оця віра, і як гарно та легко віддавати себе на роботу рідному краєви!

— О, я думаю, що гарно! — зітхнула Ганна. — Тільки я не знаю цього, та й... не зазнаю мабуть...

— Чому?

— Що я зможу зробити?

— Ви любите свій край і цього досить: щира любов навчить вас, що робити.

— А ви що робитимете? — спиталась зненацька Ганна.

— Я? Я скінчу оці батькови справи, що́ держать мене тут і досі, а тоді поїду на село і спробую, що́ вийде з того, що на селі жити ме вкраїнська людина у повсякчасних близьких зносинах з народом. Я жду і ніяк не діжду ся змоги туди їхати. І тільки одно мене смутить... — і Демидів голос затремтів.

— Що? — спитала ся якось непевно Ганна.

— Ганно Михайлівно, я скажу тепер те, що давно вже хочу сказати. Мене смутить те, що я не бачити му вас, що я поїду туди без вас. Поїдете зо мною! Будьте мині дружиною і зробіть мене щасливим!

Демид змовк. Мовчала і Ганна. Вона сподівалась цього. Вона бачила Демидову прихильність, була й сама прихильна до його. Але тепер Ганна мовчала.

Щось її спиняло, щось не давало їй одмовити. Вона йшла мовчки, похнюпивши голову. Так проминуло кільки часу.

— Ганно Михайлівно!... — почувсь тремтячий Демидів голос.

Ганна вся стрепенулась. Вона чула, що мусить одмовити швидко, зараз, але одмови не було. І вона сказала:

— Коли ви їдете?

— Через місяць.

— Підождіть з одмовою до того часу! — сказала вона і поспішилась наздогнати товариство.

Але товариство не довго було в садку. Небо облягли хмари, почав накрапати дощ. Всі заходились іти до дому. Дощ уже йшов добрий, як гості пішли. Не пішов тільки Пачинський.

— Слухайте, Квітковський! — сказав він, — я живу аж на... — він наменував вулицю аж на другім краї міста, верстов чотирі од Квітковського. — Поки дійду, буде з мене хлюща. А у вас запевне є де переночувати.

— Запевне! — одмовив Квітковський і повів гостя до себе в кабінет.

— Ну й добре! — сказав Пачинський. — А то погано довелось-би. — Ось тільки їсти хочеть ся. Чи ви вечеряєте, Квітковський?

— Зараз будемо вечеряти! — одмовив той і звелів подати вечерю до себе в кабінет.

Повечерявши, позакурювали циґарки і полягали обидва в одній хаті. Гість та ґосподар розбалакали ся.

— Кумедні ви люди, вкраїнофіли! — казав Пачинський. — Дуже кумедні! Думаєте щось зробити при тих обставинах, що́ тепер істнїють.

— А чому-ж ні?

— Тому, що всяку вашу роботу задавить той, хто має силу давити.

— А що-ж маємо робити?

— Що? Одмінити обставини!

— Це легко сказати, але не легко зробити.

— Запевне! — погордливо усьміхнувсь Пачинський. — Але у всякому разї його треба не так робити, як ви думаєте. Ви хочете там гетьманства...

— Ми зовсім не хочемо гетьманства! — одказав Квітковський.

— Один кат: ви хочете того, чого не хоче уряд. Скиньте його і зро́бите, що треба.

— Ми хочемо йти шляхом культурної праці.

— І не дійти нікуди, — хіба „въ мѣста не столь отдаленныя“ або зовсім „отдаленныя“. Збунтуйте народ і матимете, що хочете. А що краще...

— Ми не думаємо, що з крівавого вибуху повстане добро. Нам він може хіба пошкодити.

— Знаю, що ви, вкраїнофіли, такі наївні, що так думаєте. Ви хочете все зробити правдою та ще й леґально. Але-ж я са́ме про те й кажу, що вам, принаймні вам Квітковський, треба одмінити погляд. От ви мабуть мучитесь там над так званою „сьвітовою загадкою“, хочете її одгадати. Але невже ви думаєте, що це мусить зробити ся так якось, саме собі? Наука дасть на це одмову, наука відгада цю загадку, але наука вільна, наука безцензурна, — розуміючи цензуру широко. А де-ж вона в нас? Чи може вона істніти в Росиї при таких обставинах? Почо́му ви знаєте, що як-би людське життя вклало ся в нові соціяльні форми, то це не довело-б людий до того, що вони зрозуміли-б мету своєму життю, бо тоді їх погляди були-б вільні од усяких традиційних загородок, їх почування були-б щирійші й гострійші.

Пачинський потрапив на болющу рану, що́ була у Квітковського в душі. Вони довго ще балакали і Квітковський чув, що Пачинського слова мов дають йому якусь надію...

А тим часом Ганна, лежачи в себе на ліжкови, думала про Демида та про його питання. Який він гарний, добрий, розумний. Запевне він багато зробить для рідного краю і гарно буде робити поруч з їм. Вона давно вже сказала собі, що з-єднає свою долю з його долею і бачила в цьому щастя. І хіба-ж це не щастя. Еге, вона його любить?

Але туж мить иншій блискучий о́браз уставав перед нею. Вона бачила перед себе горду постать Раденкову, його осяйні могутні очи, чула його натхнену мову, і цей образ починав притягати її до себе якоюсь демонїчною силою і Демидів образ бліднув і одмова на Демидове питання умирала у неї в грудях...

III.

Ганна не була якоюсь надзвичайною істотою. Вона була тільки простою розумною дівчиною, прихильною до рідного краю. Вона зростала у батька тихо, розвивалась не поспішаючись. Вчучись у ґімназиї, вона багато думала, багато читала. Се її розвило. Батькові книжки та деякі розмови з Демидом прихилили її симпатию до Вкраїни. Скінчивши ґімназию, вона випрохалась у матері погостювати на село до тітки, панії удови, що́ ґосподарювала на власній чималій землї. Дівчині хотїло ся побачити село, народ. Але побачити його вона могла тільки зверху, бо ближчих зносин з народом не могла мати: мужики сахались її, як і всякого „пана“. Це ще більш роздратовувало її цїкавість і їй здавало ся, що там, де вона не могла нїчого взнати, ховаєть ся щось надзвичайно гарне, ідеал — який са́ме ідеал — невідомо, але у всякому разї — ідеал. Ставши в обороні народніх прав, Гордій Раденко са́ме потрапив на той шлях, що на йому була тоді й думка у молодої дівчини. Тим розмови його зробили вплив на Ганну. Але незмірно більш, ніж розмови, зробив враження він сам. Енерґія, що́ нею пронято було всю його постать, врода, палкість, щирість — все це надзвичайно вражало дівчину. З Демидом вона любила балакати, любила його слухати, бачити біля себе, але він її не вражав, він був звичайною людиною, такою са́ме, як і вона. Не такий уявляв ся їй Гордій Раденко: це було сонце, що сьлїпило і все навкруги скоряло своїм могутним сьвітом...

Так почувала Ганна в той час, як вона вдруге стріла ся з Гордїєм. Це було в мійському саду. Добра частина людий з міста зіходили ся вечорами на прохідку у той садок. Пішла і Ганна з братом. Ще не встигли вони пройти й сотні ступнїв садком, як їм зустрів ся один знайомий, колишній товариш унїверсітетський Квітковському. Він пристав до їх і Квітковський зараз-же забалакав з їм. Розмова Ганнї була зовсім не цїкава, і вона трохи нудьгуючи йшла з їми. Так вони обійшли садок раз, і Ганна вже хотїла казати, що час до дому, як зненацька струнка Раденкова постать з-явила ся перед нею.

— Ганно Михайлівно! Який я радий! — забалакав Гордій, стискаючи руку їй, а тоді Квітковському.

Квітковський не довго балакав з Раденком і зараз-же повернувсь до своєї розмови з товаришом. Раденко забалакав до Ганни:

— Ну, я зовсім не сподівав ся вас тут зустріти.

— Я часто тут буваю.

— Справді? Але я тут ніколи зато́го не буваю, тим і не міг знати цього.

— То ви й тепер не на прохідку вийшли?

Ще лихо нам бажання не розбило
Іти туди, де сяє нам проміння,
І серце бути в тéмряві не хоче.
Ми на землї будуєм наші хати,
Але з небес ми візьмем сьвіт на землю,
Щоб він сьвітив і грів серця холодні.

Холодні хмари, сонце ти розбило!
Пошли-ж на землю більш і більш проміння,
Бо наші хати тьма повити хоче!

VIII. (**Сонет 6.**)

На небо знову сонце випливає,
Щоб докінчить звитяжную роботу;
Але покинь тепер свою турботу:
Вже ворогів твоїх давно немає.

Поглянь на все розложище безкрає:
Там крига й сьнїг, твого вжахнувшись льоту,
Ростанули, щоб дать води болоту,
Та вже й воно від тебе висихає.

І сонце бачить, що війну скінчило,
Бо бачить поле вільним знов і чистим, —
І стало з лютого благим і милим.

І де вогнем палючим променистим
Воно сьнїги ворожі ростопило,
Зростило там трави зелений килим.

IX. (**Сонет 7.**)

Вже скрізь травиця пишна землю вбрала.
Поглянь на гору, як там на узбочі
Природи сили молоді робочі
Її засїяли без плуга й рала.

Дай Боже-ж, щоб повік вона пишала
І тїшила всї стомленії очи;
Дай Боже, щоб з холодної півночі
Вона зими ще довго не зазнала.

Нехай не схне й не зітнеть ся косою,
А зеленїє промінем зогріта
І скроплена небесною росою.

Бо так не втїшуть пишною красою
Усї багатії дарунки лїта,
Як та травиця втїшила собою.

X. (**Сонет 8.**)

Був день ясний, — і враз зібрались хмари;
Але від них не будьмо в безнадії,
Бо то бажані гості весняної,
Що́ не приносять нам на землю кари.

Але несуть дощу благії да́ри,
Щоб дать поживу на жита новії,
А пишно вбрані луки молодії
Прибрати ще в нові яснїйші чари.

І дощ пройшов. Сіяє знов проміння
З ясних небес над пишною землею,
Вона-ж така хороша стала й сьвіжа,

Неначе в ті щасливі днї творіння,
Коли ще не глумили ся над нею
Нї лютий зьвір, анї людина хижа.

В. Самійленко.

Не плач, поет!

Не плач, поет! хоч як там трудно, тяжко буде,
Не плач, не треба сльоз твоїх;
Плаксивих дум тепер нїгде не люблять люди
І лишенько чуже їм сьміх.
Всїм веселїйше жить, коли кругом сьміють ся,
Бо горя скрізь доволї є,
І через золото, он кажуть, сльози ллють ся,
На що-ж ще горенько твоє?
Не плач, поет! жалїйсь про все собі самому,
Неси в могильний свій скиток;
„Він, — скажуть, — гореньком не докучав нїкому,
Йому хвала, йому вінок“.

Леонїд Глїбів.

Наші пісьні.

На рідній нивонцї
Зритій підковами,
Кістьми засїяній
Кровю поливаній,
Сходить нам зїлєчко
Ясні само́цьвіти.
Силу всю ярую,
Соки животні всї,
Краски розмайнії,
Все своє серденько,
Нива вщепила в ті
Нїжні лелїточки.
Ниву стинала лють,
Не зморозила їх;
Спека безводная
Не завялила їх;
Повінь розбурхана
Не замулила їх.
Ярі, зеленії,
Сильні та гожії
Все процьвітають нам:
Наші то пісеньки,
Наші жемчуженьки,
Ясні блискучії.
Поки землиця та
Ще зеленїє ся,
Руськії серденька
Доки трепечуть ся,
Поти цьвіточки ті
Нам процьвітати муть.

1887 р.

Женцї охочиї!
Станьте на загонї;
Раннєє сонїчко
Блисне-відібє ся
У ясних чашечках
У ваших оченьках.
Кождая цьвіточка
Дихне привітно вам,
Любов приманою,
Серце зворушить вам
Мовов тужливою
Жалібним голосом
Шепне розкаже вам
Як вона виросла,
Як розвивала ся,
Долев чи гореньком,
Смутком, чи радостев
Як напувала ся.
З кождої чашечки
Втягнете в грудь свою
Ясний любови жар:
Брата робучого
Не відцураєтесь
Радо пригорнете.
Братя соколи! Гей!
Станьте до дїла ви!
Раннєє сонїчко
Блисне-відібє ся
В ясних лелїточках
В ваших зріниченьках...

Олександер Колесса.

СОН.

[**Мрія.**]

An meine Mutter B. Heine.

. . . . . .

Die Liebe suchte ich auf allen Gassen,
Vor jeder Thüre streckt ich aus die Hände
Und bettelte um g'ringe Liebespende,
Doch lachend gab man mir nur kaltes Gaffen.
Und immer irrte ich nach Liebe, immer
Nach Liebe, doch die Liebe fand ich nimmer,
Und kehrte um nach Hause, krank und trübe.
Doch da bist du entgegen mir gekommen,
Und ach! war da in deinem Aug' geschwommen,
Das war die süsse, langgesuchte Liebe.

H. Heine.

Пізно увечері доволїк ся до дому Василь Піддубний — тяжкий йому був день сей! Не знаючи й сам як — дійшов до господи змордований, розбитий. В голові йому було наче по́рожнем: усї рухи він робив сли́ве несамохіть, усї враженя приймала його істота якось посередно — то́рох з гучно́ї ву-

лиці, дзвоник, що́ він сіпав, — все наче чулось з середини його власної істоти, в самім серці, а про те відгукувалось десь далеко, далеко, не доторкаючись до його уха.

Двері відчинила йому дівчина хазяйська.

— Ви ще не спите? — запитавсь він у неї, аби тільки що сказати й сам не знаючи на віщо, та таким придавленим се голосом сказав, що аж здивував дівчину:

— Що се з вами?... ви наче не своїм голосом говорите... наче з домовини... А йдіть лишень сюди до сьвітла ближче, я подивлюсь на вас, що з вами... — щебетала весела дівчина і потягла пана Василя Піддубного до лямпи, що вис́іла посеред хати.

— Та я нїчо́го! та се так, щось нездужаю трішки... — відказав той, подивувавшись тут-же на веселий та щасливий вид дівочий — йому було дивно й незрозумілим здавало ся, що можно бути веселим і щасливим.

— Мінї й дивитись аж чудно на щасливу людину — чи се в мене заздрість? — промовив він до себе й не чуючи, що йому відказала на се дівчина, пройшов до своєї сьвітлиці. Не засьвітивши сьвітла, роздяг ся він, чи краще позривав з себе одежу, й звалив ся на ліжко...

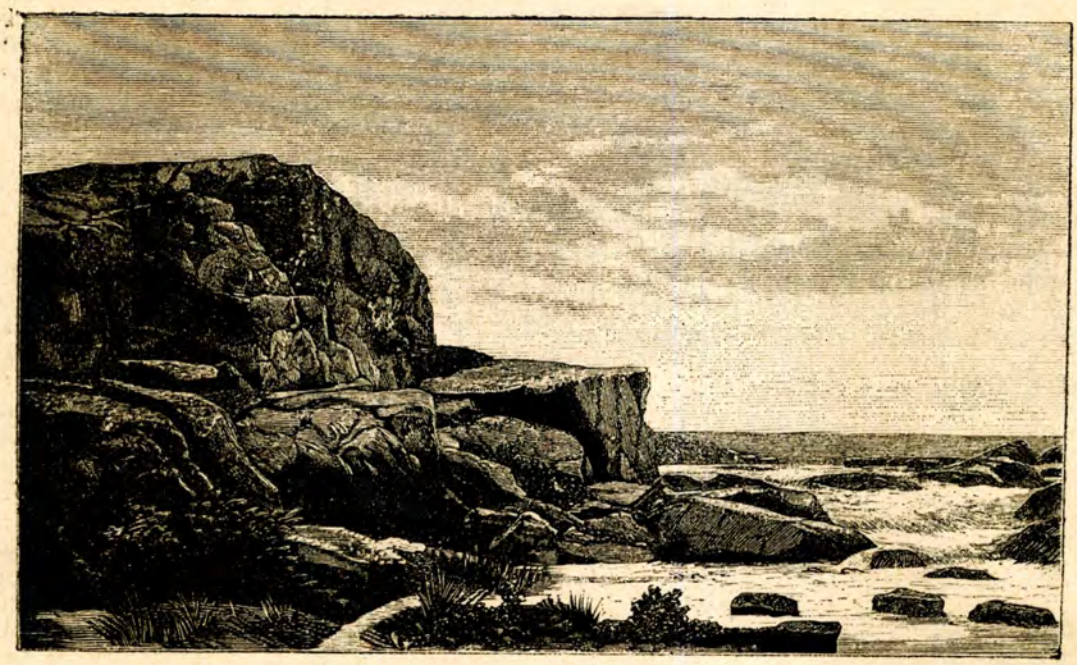
зламлена ще сила молода — знав усе і — нїчого не хотїв знати...

— Чого се ви смутні такі, — було спитає, — розкажіть краще що-небудь, ніж отак мене нудити.

Він здебільшого нїчого не розказує, або хіба часом пісню їй на здогад прокаже, або просьпіває, як парубка чарувала дівчина; як мати, побачивши, що дїєть ся з сином, питала жалібниця:

„Ой сину мій, синочку
Й жалощі мої —
Ой се-ж тебе вона чарувала...“

Так не догадалась, так не хотїла догадатись кохана дівчина... З стиснутими грудима вертаєть ся до дому бідолашний, щоб другого дня знов почути байдуже зневажливе слово, що́ мов холодом крижаним на серце йому ляже; а про те байдуже — ходив до останку... безнадійно... і тим, здаєть ся, живий був, а часом і веселий навіть, принаймнї на око, — що міг її хоч бачити і чути в сотенний і тисячний раз ту-ж саму мову, що́ виразно й отверто йому говорила: дурницї, панебрате! мінї до тебе зовсім таки байдуженьки, а коли ворушилось в сьому серденьку що-небудь, або й тепер ворушить ся,

Камінь Монастирко над Днїпром.

— Що-ж такеє сталось, яка сподїялась пригода? Стара історія! Глузлива доля помудрувала, покепкувала з його вже в життї чимало, а тут ось знову трапилось, що bricht das Herz entzwei, що серце людське вражає вкрай. Зневаживши лиху долю він покохав щире, але вже з першого разу почув і побачив, що покохав серце, котре болїє по „милому далекому“, що́ відцурався сього кохання. Чи-ж варт себе оттут занапащати даремне? — міркував хлопець завваживши сеє. Довго він боров ся сам проти себе, довго змагав ся, довго не хотїв віддати ся порыванням серця себе опанувати — та не здолав!... Так нудно, так темно само́му, така мрака, така павутина засновує тобі сьвіт життя... Несила... Чув він, як на його не вважають, бачив він, як „вона“ з одчаєм і вкупі з якимсь почуттям солодким схилялась над клаптиком паперу, що́ не їй прислав „він“, далекий. В сїм розпачливо-коханім поглядї побачив наш юнак, прочитав таке глибоке, таке вірнеє кохання, яке не йому виятрити, не йому подужати. Все чув він, все бачив — і все ходив і все ходив; і все дивив ся й що раз то більш троїв серце своє, напував себе чарами... Так метелик вєть ся округи сьвітла згу́бного, чує, що воно йому ворог смертедайний, але... скрізь за ним, скрізь оповива́ його тьма-темрява глупа — а тут перед ним сьвіт і тепло хоч на годинку, хоч на хвилину, хоч на мить одну...

Знав він, що його часи минули ся вже, що не зазнати йому вже того щастя, на яке так сподїваєть ся сьвіжа не-

то не твоя нудьга його розворушила... — Чудна людина є! якесь бо́лїзне, божевільне щастя, втїха якась в то́му є, коли ятрить рану твого серця рука тобі мила й люба, аби ти тільки міг за се стиснути її на: „здорові були“ та на „бувайте здорові!“ Якась любість і пекуча й гірка вбачати холодний усьміх тих очий, що́ тебе спалили, що́ тебе струїли й так виразно про долю твою тобі промовляють, а все-ж бажаєш їх хоч такі, байдужі та ворожі до тебе, бачити, аніж зовсім не бачити їх; якісь чари приковують твоє ухо до річий з тих уст, з котрих чув і чуєш зневаги більш твоєму горю, твоїм мукам, а хочеш все-ж чути їхню сюю мову хоч без кінця, аніж зовсім не чути — їх; якийсь супокій, якась ваба солодка огортає твою душу дивлючись на сей стан тонкий, гнучкий, роскішний, на сю голівку чарівну, на сї брівоньки, на шнурочку — хоч знаєш добре, що брів сих тобі не цїлувати, що стану цього тобі не обнїмати, голівоньки сїєї тобі не милувати... знаєш се, а дивитись все-ж хочеть ся... чарують тебе вони й ваблять і хвилька щастя мигне́ в твоїй душі зболїлій... коли на мить забудеш усю правду...

Тепер і се щастя-безталання минуло ся! Вона поїхала, — далеко, далеко... Нїчого вже нема! Нїчого! І в душі вже нїчого не зосталось — навіть муки й нудоти нема, хоч муки душу були якось наповняли — він все-ж чув себе тодї людиною живою, у котрої може й болїти що, котрій можна чогось бажати, чимсь й веселитись... хоч у мріях, хоч у-вісні — тепер нїчого! нїчого... Страшне се слово!

І заснув юнак тяжким, важким та невпокійним сном, приспаний своїм лихом, як ніч чорним, і приснив ся йому рідний край далекий, далекий від вогкої, мракою завжди оповитої фінської Пальміри; приснили ся йому як рідний край веселі та ясні веселого дитячого віку давнії години під пестливим оком у неньки, що́ промайнули наче сон... і знову сон він сей переживає — бачить себе під батьківською стріхою тихим дитям, на погляд, мовчазним та неподїльчивим на те, що в його було у душі... Чи хто зобидить його — ніколи матері було не скаже — не те, щоб він сумірний був такий вже — образи не дарував нїкому і товариші поважали його завзятість і боялись його, — а вже така натура неподїльчива: не любо йому було приймати нїякої ласки навіть від рідної неньки — йому було сором, коли було погладить його мати по голівці, попестить його і він, коли тільки міг, заздалегоди утїкав, коли помічав у матері, що́ вважала його сумирним і тому жалувала найбільш, бажання його попестити. Не те, щоб він не любив матері — він тільки соромив ся ласки — йому вона здавалась чимсь таким, що́ понижає, робить його мамїєм, а не було йому гірш над усе немиле. Він мав горду душу. Обігаючи ласки матернього — він зато́го не любив і говорити багацько з нею. Було що спитає та: „роскажи, синку, про те, чи те“ — він відбував ся завжди: „та нїчого... та на що вам“. Тільки одного разу [йому було вже років з тринадцять], як батько повіз його дивитись на небачене диво — броневий корабель, що́ зайшов був в його рідне море, став ся з їм дивний випадок. Усї дива ті, що́ бачив він на сім кораблéви, так вразили його, що вернувшись до дому, він почав з таким запалом переказувати матері про те, що бачив, що та аж не стямилась з дива: нїколи вона не чула від сина такої щирої та палкої оповідї.

А про те душа в його була добра, і підпадала жіночому впливови безборонно. Дядина його, людина вельми лагідна, розумна та релїгійна перша вчила його письма. Часами росказувала вона йому життя Сьвятих, про їхні муки, їхні подвиги. Се чулу хлопцеву душу ве́лико вражало: він слухав і не наслухав ся і бажав сам робити те, що й Сьвяті робили.

— Я піду в ченцї, як виросту, — було каже він.

— На віщо тобі в ченцї йти?

— Бо я хочу на Ахтонську гору зійти, як Сьвяті зіходили на ню.

— Але, синку, там така крута гора, — почала дядина відмовляти, — що тобі й не здерти ся, утомиш ся й пристанеш.

— Дарма́, я присяду спочити та й знову полїзу і таки аж на шпиль здерусь... — відказав завзятий хлопець.

І от вже як він виріс, як став двадцятилїтком-юнаком, він прочував наче душею, яку рішучу, яку тяжку та сумну ролю грати ме в його життї жіноча ласка, якою вагою впаде йому на душу вона, до якого одчаю й горя доведе його бажання сеї ласки, мов помстою воно стане йому, що не напившись материних пестощів, обігаючи їх, він мусить тепер жадати ласки жіночої, щоб невдовольнену, пекучу згагу загасити.

Так подорожнїй бува мандрівець, з небачки солодкої водицї не напившись досить, у подорож йдучи із селища, забувши чи не знавши, якая путь йому через степи лежить безводні — скоро покинув людськії оселї — мучить ся згагою лютою, — а тут нїде а нї криниченьки, а нї краплиночки, нї рíски... Він тодї раднїйший вже й з калюжі мулкої, брудної, а чи з гіркого солоного моря покропити посмаглі уста, коли трапить ся...

Прочував се буцїм юнак і хотїв бороти ся теоретично. Одного разу, зайшовши у розмову з товариством про те, як треба жити їм буде — він завзято обстоював за думку, що мужчина мусить, щоб не зробитись іграшкою жіночою, зневажати кохання і не знати, що воно таке, не знати жінок — тодї тільки він буде вільний і здатний до чого небудь путнього, інакше перед першою спідницею мусить зложити свої всї ідеали, думки, всього себе й не постерігши того... Бідолашний!... Він, що́ з палом говорив про се, він дескілько мі́сяцїв по то́му гинув від кохання... зневажного кохання... Не знав, неборака, що задля того, аби не кохати — треба пізнати жінок добре, — а сього без кохання, без сього Молоха-Ненажеру, що́ псує кращий вік людський — не пізнаєш їх, сих жінок страшни́х, не знати меш, схибне́ш, помилиш ся й заплатиш лютую цїну за се що-разу. Покохавши вперше й нещасливо — мусїв юнак далеко геть тїкати; й в далекому кра́ї опамятавсь не швидко... Довго ходив, як неприкаяний, не мігши нїяк збути ся ваги з душі... Буває часом, яке одне слово, що́ вдарить в наші уші, що́ забренить в їх ясно, виразно, мов блискавкою осьвітить наші думи й дає сим змогу нам прочитати їх у себе мов на папері виложено їх. Се так, се наша думка, наша гадка, кажемо собі; а доти, хоч розум наш тільки над сею думкою і працював, а не міг її в виразних словах висловити, в певній формі визначити, не міг її піймати, не міг її собі розкрити і треба якогось випадку, якоїсь окольної прояви, щоб твоя власна думка вилилась тобі в зрозумілій ясній формі і заспокоїла і осьвіжила твою знеможену душу... Як дощова хмара довго носить ся над висохлою від лїтньої спеки рілле́ю, довго земля прагнучи не діждеть ся напити ся, осьвіжитись від посухи, довго хмарки́ самі намагають ся мовляв ску́пчитись в густі, грізні хма́ри — спека та сухе повітря їх розріжа́ що-разу, сушить їх, розго́нить, аж поки громовини сила не переможе спеку й сухість, не зміцнить дощову хмару, поки не заблищить блискавка й не розіллє її краплями благодатними. Так його душа, знемігшись під молодим горем, жадала опочинку, бажала заспокоїтись — довго мозок його працював, як покінчити із сим питанням, як збутись ваги своєї — і не міг з-ясувати собі сього, не міг виразно собі сказати — аж поки не допоміг йому один випадок: зненацька якось прочитав у одного письменника, що таке справжнє кохання буває часом, каже той, що людина молода під тиском буйного розквіту сил фізичних, перелива пал свого серця на першу, що́ їй стрінеть ся людину в кохання, на людину, що її справдї не може любити тією високою любовю, яка звязує дві душі, коли вони люблять не тільки один одного (що́ може бути дочасним і непевним ви́бухом молодої сили), але коли вони усїм життям своїм, до загину, кохають щось трейтє, що́ стоїть понад їх, чому вони молять ся, що вони за свого Бога мають — тільки тодї кохають ся люди справдї, люблять душу, а не саме тїло — інакше мана́ воно, кохання те, крови молодої бурхання, сил молодих поривання...

Як блискавка впали йому сї слова истини на мозок... Він зрозумів, що справжнього кохання не було в муках його серця і не мусїло його бути — і ожив, остербнув. Ожив та не на великий час. Скільки часу і нова́ пригода, нова хвиля поняла його, нова хуртовина... та не перша, молода пригода, що й слїду не лишає по собі, не та пригода, що́ мов злегенька буйний вітерець, ясної весняної днини нажене хмароньки на прозоро-чисті плеса небесні, подме на синїм морі і здійме легенькі та веселі хвильки, що́ почнуть гойдати байдака молодого мореплавця, котрий вперше лишень й моря побачив, вперш керує байдаком легкоходим... Жваво-весело поринає, купаєть ся, мов качя́ хлюпощеть ся, байдак його на прудких жвавих хвилях; скриплять щогла, надимають ся вітрила; ряхтить кедровина міцна... а молодому недосьвідченому мореплавцеви здаєть ся, буцїм вже він пропав, що от-от байдака й його укупі поглине хвиля-хуртовина, що́ йому здаєть ся лютою такою, зле-супротивною такою, лютїйш над ню що і нема вже.

Сьміють ся тільки керманичний певний: — „Се не хуртовина, мій друже молодий, се тільки моря веселого жарти — та й нема звідки взятись тій хуртовинї злій: он сонечко вже грає з-поза хмари, легесенька серпанком що́ вкрила ясного огля́дача землї й зникає геть вже павутиння нїби; байдак-же наш міцний, моторний і сї хвильки не страшні йому — їм шкоди не зробити нам й на гич... А от мине якийсь час, попомірявши синього моря, то може й доведеть ся справжню бачить хуртовину... Коли все небо хмарами як ніч позасновує від краю та до краю, коли не повз бережечок плисти мемо, а на серед глибокого моря опинимось, коли вир грізний зареве, коли рвуч-вітер — хуґа розпаяхає вітрила наші, коли й керувати нашого човна снаги не вистачить уже, коли скажена хвиля скакати ме до ніг нам — тодї є хуртовина справдї; тодї надія одна в Бозї; тодї пропасти швидче, анїж промовить слово...

Оттаку бучу-хуртовину, лиху в життї пригоду, що́ сили підтинає, що́ нівечить і вдачу людську, псує що віру в добру душу й розум, що́ серце сушить й каменить — таку лиху годину пережив він, випливши на серед море бурхливого життя...

І хоч теоретично він признавав кохання, те, що́ про його пишуть більше по книжках, хоч він і сам, йому здавалось, бачив таке кохання щиреє на людях, та віри не діймав уже у власне щастя; надломлена душевна сила була аж надто вже вражли́ва на кожний фальшивий гук, на кожную нещиру ноту. Він постерегав, що його так доти мняке серце, що́ так прагнуло кохання — робить ся байдуже і холодне. — „Нї“ — говорив собі він часом, вертаючись до дому з товариства любого, — „чую, що не здолаю вже кохати — мінї вони (жінки), усї, усе́ньки, однакові здають ся; усїм їм одна ці́на, на один копил їх шито всї... Трішки тебе полоскоче, — поки біля неї, — а скоро із очий — забудеш вже про ню... та здаєть ся й принажує тебе до неї з нїчого робити тільки — через своє ле́дарство падлюшне не знайдеш ді́ла собі розумнїйшого над нїкчемне залицяння, над се псування сьвятого часу з сими „небесними“ потворами. Усяких я вже бачив, а нї жадна з них не перейметь ся щиро якою гадкою високою, гідною божественним розумом обдарованої людини — нї жа́дна! опріч хіба на словах... Самі найгіднїйші, яких я бачив: і добрих, і розумних, і сяких, і таких, — а що-ж таке воно справдї є? А нїчогісінько більш, як побачивши сестру свою з demi mond' у, що́ шпарко у колясцї гонить Невським — зітхне й промовить (коли нїхто не чує їй здаєть ся): „коли-ж у мене такі конї будуть, сїткою блакитною з китицями вкриті?!“... Та ще й до того: чесну людину, щире й вірне, що́ її покохала, віддала їй себе всього і що́ усю долю й надію поклала їй під ноги, людину душі високої хочай-би й розуму й осьвіти — вона, і не вагаючись навіть, без борнї, а з пташиною чисто необачністю та байдужістю, — проміня на першого прудивуса, хоч-би й неписьменного крученого джиґуна, дриґохво́ста, аби їй зуби вищирив... не посоромить ся себе покаляти, честь людини подоптати, що́ поняла їй віри і віддала себе їй на поталу... Нїжними, тендїтними пучками з небесно-пташиним осьміхом копирсати ме в скрівавленім серцї, не розуміючи навіть свого паскудства й нїкчемности — і все отсе, ви-б гадали, через що? па віщо й задля чо́го? А так собі з нудьги не більш, — так потім ще тобі сама і скаже... Чи-ж варт вони вогню сьвятого, сї пташки бездушні; чи-ж здатні вони є на що инше, як бути іграшкою на годину, бо-ж і самі нїчого більше не бажають, самі що-хвилї, що-години жадають новин, новин і іще новин...

La femme souvent varie
Bien est folle, qui s' y fie...

Шкода лишень, що сього досьвіду ми не вбираємо в себе з молоком неньчиним, що́ тільки тоді зрозуміти сеє маєм змогу, коли сї вороги щастя людського від Адамових лїт, коли сї мучительки серця чужого твоє власне життя поневічуть, коли власне твоє серце пошматують... Тяжко досьвід достаєть ся...

Аж ось зустрів іще одну... Може й тут бачить він тільки те, що бачити-б бажав, може й тут не те справдї, що здавало ся йому, як і в попереднїм разї, де він кохав мрію власну, власного серця твір, а не дійсну нїкчемність; коже се через те тільки, що серце його, ще молоде, не може погодитись з самотою своєю, боїть ся засушити собі найяснїйші, найкращі людські порывання і потреби, може... і може через те й ду́рить себе — бажає обманитись... Чи так, чи інак було, а трапилось тут, що частенько буває:

Кохав один хлопець дївчину —
Ій йнший до серця припав...

І чужими вони зостали ся, як і були до́ти... І все се, мука ся вся так йскраво, бо́лїзно так нудно над серцем його й розумом панує... Бігти куди? О, як-би від самого себе можно утекти, як-би заховати ся куди, щоб не чути як бє́ть ся, як тїпаєть ся власне серце, щоб усе забути, щоб не думати, не знати... Так-же не можна, так-же нїкуди... Хоч-би заплакати, хоч-би вилити вагу на серцї слїзми — так і слїз нема, так нема на чиїх грудях — тільки пече під серцем... Нема поради нї від кого... „Як нї від кого? А мати?“ — згадав він раптом й почув мов пільгу на душі — нїхто-ж мене так не привитає, як рідная ненька, нїхто так щиро не заплаче наді мною! Тебе, тебе одну бажаю бачити, рідна... їду, їду мерщій до тебе, моя нене, криниченько чиста спаленій душі моїй — хоч умру так, що ти мене оплакаєш...

Ось він уже на порозї рідньої оселї, ось вже зустріла його неня жалібниця, пригортає голову його до свого лона, цілує, на неї сльози ро́нить...

— Мамо, — каже він, ледві ковтаючи сльози, — я до вас приїхав, мамо у — в останнє, — щоб умерти...

— Що се ти говориш, синку, — перелякана питаєть ся матуся.

— Так, мамо, — я не жартую... Надто важка доля судила ся твоєму синови, зломила ся сила його під надмірною вагою й лишило ся її ще хоч стільки, щоб дістати ся до рідного краю... щоб не поховано мене на чужинї нїким неоплаканого, нїкому непотрібного, усїм чужого, в чужу землю...

Придивила ся пильнїйш на його ненька та й ударилась старими руками об поли... сей вид безкровний, помарнїлий, сї примерзлі очи, сї безнадійно опущені руки сказали їй правди більш, як його власні слова. Нїчого не промовила безщасна мати, тільки сльози покотились по її змученому виду, по її привялих лицях, важкі материні сльози.

Кинув ся син до матері, як нїколи не кидав ся, припав їй до плеча та й заплакав слїзми, як нїколи ще не плакав. Шкода йому стало, жаль невимовний обхопив йому душу, жаль на себе, жаль за матїрю — нїколи він, як себе памятає, не пожалував своєї неньки, нїколи не пригортавсь до неї, нїколи не сказав їй любого пестливого слова, хоч любив її, матусю, не менч всякої пестливої дитини; і ся мати, що́ не бачила від нього нїже єдиної утїхи, ласки, ся мати болить його болем, страждає його стражданьми більш нїж сам він, ся мати, що коли знала лихо гнїтюче серця, — то через свої дїти і через його найбільш може за всї, — а він, він тільки журби лютої їй додає...

— Сину мій безталанний, — промовила вона врешті, — надломлена сило молодая, квіте мій привялий, втїхо моя змарнована, надїє моя морозом мов прибита.

І почув давши сльозам волю, полехкість на душі, почув утїху, до матері пригортаючись. Він тепер вже не бажав вмирати — він мусить жити для матусї — єсть на́ що жити... Йому аж дивно стало, чого се він досї наче забував, наче не знав, що є на сьвітї серце таке, що́ радіє його радощами, сумує його сумом, плаче його слїзми; що́ сього аж надто досить людинї... Чого-ж шукав він? Чого ганяв ся за якимись мрїями, за якимсь щастям, за якимсь коханням, що́ його одна мати йому давала й могла дати?

Трохим Зїньківський.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчо́лка)].

(Дальше.)

Коли Пчо́лка своими повѣстями заняла вызначне мѣсце въ нашо́й литературѣ, то, судячи по живо́мъ драматизмѣ діяльноґо́въ въ оповѣданю, можь було сподѣватись, що она й драматичными творами збогатить нашу письменно́сть. Та отъ, авторка написала лишь одинъ драматичный тво́ръ, се-бъ-то побытовый жартъ (водевиль) въ одно́й дѣи п. з. „Сужена не огужена“, що́ єго надруковано въ Кіевѣ 1881. р. Опроче зладила она (1884) ще перерóбку комедіѣ Островского „Бѣдная невѣста“ въ чотырьохъ дѣяхъ. Сю комедію назвала Пчо́лка „Свѣтовою рѣчю“, и, не надрукувавши єѣ досѣль, передала єѣ Михайлови Старицькому, аранжерови украиньскои трупы театральнои въ Россіи.

Про водевиль „Сужена не огужена“ спо́мнула Пчо́лка въ автобіоґрафіи, що она положила въ пієску доволѣ

серіозну тему, — осмѣянє „ташкенцѣвъ, котрі готовій задля карієры кидати свою краину“[1]). А вже-жь намъ здає ся, що въ сѣмъ водевилю авторка не осмѣяла „ташкенцѣвъ“, а бôльшь попрѣкнула сатирою Марію Василѣвну, немолоду жôнку городского обывателя, Ивана Перепелицѣ. Єи бо серце загорѣлось любвою до молодого Василя Хорошого, котрый для карієры выбиравъ ся въ край Оренбурскій, але въ домѣ того обывателя довше зупинивъ ся, по-за-якъ подобавъ собѣ сестру Маріѣ, молоденьку вдову Варочку и перегодомъ зъ нею одруживъ ся. Засновкомъ интриґи въ сѣмъ побытовôмъ жартѣ є заявленє Перепилицѣ супроти Хорошого, що гарна Варочка — єго жôнка. Вôдси выходять комичнї ситуаціѣ, котрі пôдносять ся найпаче любощами Маріѣ Василѣвны до Хорошого. Та отъ, вкôнци розкаявъ ся Перепелиця, що ради зовицѣ вôдцуравъ ся вôдъ жôнки, и сказавъ, що въ останньому заповѣтѣ напише: „сужена не огужена“. Коли-жь интриґа сего водевилю засновує ся на обмѣнѣ осôбъ, то й штучно вытворенї комичнї ситуаціѣ кôнчать ся трохи недоладно. А вже-жь легенькій водевиль не має претенсіѣ до комедіѣ, списанои пôсля правилъ драматурґіѣ. Опроче Пчôлка, зладивши сю пієсу, вволила лишь волю звѣстнои Полтавки, панѣ Милорадовичь, котра бажала, щобъ ся авторка написала що-небудь для невеликои сцены, — тôлько абы було „свѣженьке, веселенькe и не трудне для постановы на сценѣ“[2]).

Олена Пчôлка сповнює вѣрно свою миссію, яку собѣ поставила въ литературному своєму змаганю, ступивши на нове поле украиньскои письменности. Народнї святощѣ суть идеаломъ єи чутливои душѣ, и вôдтакъ письменными своими творами прямує она до того, щобъ наша литература вызначувала ся прикметами суспôльно-національными. Зъявивши доси плôдну словесну дѣяльнôсть, не кидає она й теперь пера, а все ще компонує то поезіѣ, то оповѣданя. Отъ, щó пише она до автора сеи исторіѣ литературы про теперѣшнї свои змаганя: „Живу не при злидняхъ и не при якихсь выключно тяжкихъ обставинахъ, котрі бы менѣ не давали змоги писати, — хоть зновъ таки й не на стôлько рожевї тї обставины, щобъ сприяти писанню. У всякôмъ разѣ требується напруженя моєи власнои енерґіѣ для того, щобъ писати: нѣщо зъ мого найблизчого окола до того не заохочує, хутнѣй — заважає тому. Кидати-жь писання все таки не думаю; — богато маю рôзныхъ, давныхъ и новѣйшихъ розпочатыхъ писань. Може покôнчаю ихъ, а може напишу зовсѣмъ новї. Се покаже часъ, а силы ще маю доволѣ“[3]).

Велична патріотка спонукала и своихъ дѣтей, Ларису (Лесю Украинку) и Михайла (Михайла Обачного) до писаня въ мовѣ украиньскôй, и може вже втѣшатись вызначными успѣхами ихъ на нивѣ рôднои словесности. Найпаче-жь Леся Украинка є вже звѣстна на Руси-Украинѣ своими вдатными стихотворами и митецкими перекладами деякихъ Гайновыхъ поезій.

* * *

Лариса Косачѣвна (Леся Украинка) родила ся 14. лютого въ 1872. р. въ повѣтовôмъ мѣстѣ Звягелѣ (Новоградѣ-волыньскому) Волыньскои ґуберніѣ. Зъ-першу вчила єѣ и старшого Михайла сама мати, — а потôмъ ходили до нихъ учителѣ, щó вчили ихъ по ґимназійнôй програмѣ зъ деякими вôдмѣнами. Лариса вчилась вкупѣ зъ братомъ такожь латиньскои и грецкои мовы. Въ наслѣдокъ сего она може вôльно читати Гомера въ первотворѣ, то-жь и перекладає єго на мову украиньску. До пятьнацятого року житя Михайло бувъ дома, потôмъ вступивъ до ґимназіѣ по екзаменѣ въ пяту клясу, а вôдтакъ ставъ студентомъ Киѣвского университету. Ларисы-жь не вôддала мати до ґимназіѣ, бо не любить сеи школы, — опроче слабкôсть здоровя Ларисы навѣть не дозволила-бъ ѣй бути въ якôй-небудь школѣ. Подужавши въ цѣлющихъ купеляхъ Лариса почуває себе теперь бадьорно, й дуже багато займає ся литературою. Зъ матѣрю вывчила она нѣмецку й французку мову, сама-жь вывчилась ще по-польски й по италіяньски. Тому-то й перекладає она изъ всѣхъ сихъ мовъ, а найпаче зъ нѣмецкои, клясичнї творы на мову украиньску. Про Ларису й Михайла пише вôдтакъ Пчôлка въ згаданôмъ листѣ ось-що до автора сеи исторіѣ литературы: „Въ дѣтей менѣ хотѣло ся перелити свою душу й думки, — и зъ певностю можу сказать, що менѣ се удало ся. Не знаю, чи стали-бъ Леся й Михайло украинськими литераторами, коли-бъ не я? — може-бъ стали, але хутнѣй, що нѣ... Вôдъ батька вони не могли-бъ навѣть навчитись украинськои мовы, бо вôнъ нею не вмѣє говорити. Власне я „наважила“, и завше окружала дѣтей такими обставинами, щобъ украинська мова була имъ найблизшою, — щобъ вони зъ-малку пôзнавали єѣ якъ-найбôльше. Життя зо мною, та посередъ волынського люду сприяло тому“.

Леся Украинка почала писати дуже рано, — бо въ одинацятôмъ роцѣ житя, и вôдтакъ у Львôвскôй „Зорѣ“ надруковано 1884. р. два єи стихотворы: „Конвалія“ (стор. 186) и „Сафо“ (стор. 195—196). Въ першому стиху („Конвалія“) зъявила Леся наклôнъ до романтизму въ поезіи, ба й въ поезіяхъ, надрукованыхъ у Львовѣ 1887. р. въ жôночôмъ альманаху „Першій Вѣнокъ“, находимо балляду „Русалка“, писану въ 1885. р., хоча въ трьохъ иншихъ стишкахъ, а найпаче въ стихотворѣ „Поле“ добачаємо бôльшь новѣйшій напрямъ словесности. — По-мѣжь пôзнѣйшими поезіямм Лесѣ вызначує ся „Вязень“ („Зоря“, 1889; стор. 385). Въ сѣмъ-то стихотворѣ видимо наклôнъ до реализму, бо ось тутъ зъобразила Леся нещасного вязня, щó въ темници понурый, смутный край вôкна сидить. Передъ вôкномъ — сѣльска, широка путь, а по нѣй идуть чужї, байдужї люде. Хто йде, хто ѣде — на темницю гляне, — холодный поглядъ! Тутъ конає жива душа, — нѣхто-жь того не чує и не знає. Ажь ось иде дорогою жôнка молода — сумна, убога та блѣда, — а на рукахъ несе малу дитину, обгорнену въ подерту сѣрачину. Побачивъ вязень ту жôнку и зрадѣвъ, — се-жь єго дружина, — а се єго дитинонька. — „Здоровъ бувъ, любый!“ промовила жôнка крôзь сльозы. Але весела й жвавенька малá Марусенька залепетала: „Куку-куку! а де ты? тутъ? татусю? Вôзьми на руки, поцѣлуй Марусю!“ — Здавалось бѣдному дитяти, що татко жартами сховавсь за краты. А тато ручку донѣ цѣлувавъ и гôркими сльозами обливавъ. И промовила жôнка, що бѣдне дитятко радѣє, — єго ще й лихо не дôймає, дарма, що вже другій день, якъ у нихъ хлѣба немає. — „Въ недѣлю ще за той нещасный хлѣбъ остатню худобу жидъ загрѣбъ“, мовила она далѣ, — „продавъ за довгъ остатню корову!“... И сльозы перебили жôнцѣ мову, — до камѣня холодного припала й гôрко-гôрко зарыдала. Тогдѣ й дитина почала квилити й

[1]) „Зоря“, 1888; стор. 17.
[2]) ibid.
[3]) Письмо зъ д. 13. лютого 1892. р.

зъ-тиха просила въ матери ѣсти. — „Прощай!“ промовила жôнка понуро до чоловѣка, и пôдсадила дитину до вôконця, а тато цѣлуючи свою донечку давъ ѣй скоринку невôльничого хлѣба. Якъ же они вôдôйшли, то вязень дививъ ся за ними, — теперь не плакавъ вôнъ и не рыдавъ, — на очахъ у него сльозы не блищали, — они на серце камѣнемъ упали! И заломавъ вôнъ свои руки зъ журбою и тяжко зôтхнувъ кажучи: „Охъ! краще-бъ мы не бачились зъ тобою!“...

Леся Украинка видячи бѣдныхъ людей бажаѥ имъ долѣ-волѣ и въ стихотворѣ „Рыдання“ звертаѥ ся она ось-такою апострофою до волѣ й до бѣдного люду:

Ой де-жь бо ты воле, ты зоре таѥмна?
Чому ты не зôйдешь на землю изъ неба?
Осіяти землю безщасную треба!
Ты бачишь, якъ все въ насъ покрыла нôчь темна?
Ты чуѥшь, якъ правду неправда скрôзь боре?
Ой горе!

О люде мôй бѣдный, моя ты родино!
Браты мои вбогѝ, закутѝ въ кайданы!
Палають страшнѝ незагойніи раны
На лонѣ у тебе, моя Украино!
Кормигу тяжку хто розбить намъ поможе?
О Боже!

Поетка вѣрить въ лучшу будущину народу, бо каже въ сѣмъ стихотворѣ, що душа недолуга повстане и буде боротись до загину, — або загине, або переможе! — „Або погибель, або перемога!“ каже она вѣщимъ духомъ, — сѝ двѝ дороги передъ нами стане!... Котра зъ сихъ двохъ намъ судить ся дорога?... Дармá! повстанемъ, бо душа повстане!“[1])

Леся, идучи слѣдомъ за матѣрю, любуѥ ся такожь въ библійныхъ мотивахъ и вôдтакъ на таку тему написала она гарный стихотвôръ „Самсонъ“[2]).

Стихотворы Лесѣ Украинки друковано у Львôвскихъ часописяхъ и выданяхъ, якъ въ „Зорѣ“, въ жôночôмъ альманаху „Першій вѣнокъ“, въ „Дзвôнку“, въ „Народѣ“, въ Буковиньскôмъ православнôмъ Калѥндарѣ (1891) и въ Буковиньскôй Библіотецѣ для молодѣжи. Въ „Зорѣ“ надруковано такожь переклады деякихъ стихôвъ нѣмецкого поета Гайного[3]) и перекладъ частинки поемы Мицкевича „Конрадъ Валлѥнродъ“[4]). Переклады зъ Гайного находять ся такожь въ иллюстрованôмъ Калѥндарѣ товариства „Просвѣта“ на рôкъ 1892. Вôдтакъ Олена Пчôлка выдала у Львовѣ 1892. р. „Книгу пѣсень Гейнриха Гейне“ въ перекладѣ Лесѣ Украинки й Максима Стависького. Въ „передмовѣ“ сказала Пчôлка мѣжь иншимъ осьщо: „Скôлька нашихъ молодыхъ лутературныхъ силъ, зложивши литературну громадку, взяли ся думки, подати на украиньскôй мовѣ цѣлый рядъ перекладôвъ зъ славутныхъ свѣтовыхъ авторôвъ, выбираючи до перекладання выдатнѣйшѝ ихъ творы. Першою працею сеи громадки, працею зовсѣмъ выготовленою до друку, выйшла „Книга пѣсень“ Гейне, черезъ щó вона й уявляѥться на свѣтъ першою.... За якимъ часомъ маѥться выйти украинській перекладъ и иншихъ творôвъ Гейне; одночасно выготовляють ся громадкою переклады зъ иншихъ славно-звѣстныхъ свѣтовыхъ авторôвъ, французькихъ, англійськихъ, італіянськихъ, польськихъ и россійськихъ. — Въ нашôй литературѣ ще такъ многѝ пытання не рѣшенѝ, що зостаѥться не зважене ще й те, надъ чимъ намъ бôльше треба клопотатись? чого бôльше постачати, чи оригинальныхъ творôвъ, чи перекладôвъ? Зоставшись при думцѣ про бôльшу користь оригинальныхъ творôвъ, деякѝ нашѝ выдавництва зовсѣмъ выключили всякѝ переклады, хочь бы й найкращѝ, хочь бы зъ найславутнѣйшихъ авторôвъ. Маючи-жь таку свою думку, що добрѝ переклады добрыхъ авторôвъ однаково потрѣбнѝ, якъ и власнѝ добрѝ працѣ, нагадаю при тôмъ, що кожна литература, зовсѣмъ не выявляючи тымъ якогось свого убожества, чи занедбання власнои творчости, клопочеться объ тôмъ, щобъ мати въ себе переклады найкращихъ творôвъ иншихъ литературъ. А для письменности такои молодои, якъ наша, въ котрôй справжня литературна мова тôлько-що починаѥ выроблятись, — переклады (звычайно, переклады добрѝ) мають бути ще користнѣйшѝ, нѣжь для якои иншои, бо, даючи багатый свѣтовый змѣстъ, творы славутныхъ метцѣвъ слова, стилю, мають багато послужити, при пильнôй праци перекладачѣвъ, до выробу вдатнои, добôрнои литературнои мовы нашои“... (стор. V—VI).

Треба признати, що переклады „Книги пѣсень“, якѝ зладила Леся Украинка, вважають ся справдѣ вдатными такъ гарною мовою, якъ и вѣрнымъ вôдданѥмъ думокъ первотвору. Леся наблюдала не тôлько метричный складъ, але намагала писати такожь правильнымъ римомъ.

(Дальше буде).

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Оповидання Грыцька Чулая. 1. Якъ я шершнивъ зъ грушы выкурювавъ. 2. Якъ я роя выганявъ. 3. Божый попустъ. — Кіїв, 1891 р. 36 стор. 16°.

Грицько Чулай — новий письменник, і вижше наведені оповідання, це його перша надрукована праця. Зміст перших двох оповіданнів зоснований на спóгадах про дитячі лїта і їм прямісенька стежка до села і взагалї до читачів малолїток. В третьому оповіданнї автор коротенько росказуѥ життя молодої бездїтної пари — Івана та Марусї, котрим, пісьля довгого ждання, Бог послав таки сина Івася — і кохали його батько та мати, душі в йому не чули! Але Бог забрав їх коханця — Івась умер підлїтком.

З охотою прочитали ми оповідання Гр. Чулая і скажемо по щирій правдї, що він маѥ і письмацький талан, і тепле, нїжне чуття, живенько і поетично малюѥ природу, а також склад його річи легкий, рівний і з хорошою мовою. Витаѥмо нового письменника! Але-ж не обходимо і його грішків. Ось вони: При хорошій мові, легенькому складї і очевидній талановитости автора, читáч бачить скрізь в його оповіданнях авторську невмілість вести нитку оповідання, він не сям то там обриваѥ її, і, треба сказати, не навмисне, не задля того, щоб відступивши десь набік, більше зацїкавити читача, нї, ниточка рветь ся у його сама по собі. Певна річ, що автор не окрýглюѥ заранї свого оповідання в думцї, а пише без пляну, так як виливаѥть ся воно у його, починаючи з тієї тільки хвилини, коли він бере у руки перо. Така недбалість до округлення пляну оповідання заранї, показуѥ, що автор або ще дуже молодий чоловік і не вміѥ ще справлятись з своїми сюжетами, або-ж він зовсїм мало читав книжок, бо згадану недбалість

[1]) „Народ“. Львів, 1891; стор. 115—116. — Въ „Народѣ“ (1891) надруковано такожь перекладъ зъ Виктора Гюго п. з. „Бѣдній люде“ (стор. 173—175), щó єго присвятила Леся Украинка своему дядькови Михайлови Драгоманову.

[2]) „Зоря“, 1892; стор. 186—189.

[3]) ibid.. 1889., стор. 5; — 1890., стор. 371.

[4]) ibid., 1887; стор. 167—168.

легесенько можна залишити одним навіть читанням, і читанням-же таки виробити льоґічний звязок власних думок. У коротеньких оповіданнячках грішок сей ще не велика шкóда, він иноді зостаєть ся навіть непримітним, бо в таких річах хоч як розривай думку, але як оповідання коротке, то думка під кінець виявить ся вся і буде зрозуміла. А сяя-ж таки сама недбалість у таких річах як повість, роман і инших чималих творах, може накоїти нїсенїтниці. Тож то і раяли-б ми д. Чулаєви звернути на се увагу, щоб заздалегідь скасати ся того, що згодом може вельми пошкодити. **Мусій Ш—ко.**

Хутиръ. Малороссійскій литературный збирнькъ на 1890 рикъ. Зибравъ Т. В. Каленичeнко. — Кобеляки, 1891 р. 99 стор. 8'.

Зміст сього збірника такий: 1) Що то добре хутір мати — Грицька Бульби; 2) Вивчене лихо — Миколи Гниди; 3) Сокільський ярмарок Правої Середи — М. Гниди; 4) Семен і Настя — М. Гниди; 5) Восьмачка [побрехенька] Т. Долинця; 6) Кручена вівця [з Гребінки] — В. Василенка 2-гого; 7) Зажурив ся парубіка — Т. К. і 8) Раки [оповідання] Т. Калениченка.

З одного боку радісно, що в Кобеляках, невеличкому повітовому містї, є наші патриоти й ініциятори. Але се тільки з одного боку. А з другого скажемо вже більше. Поперед усього нас здивувало в заголовку слово „малороссійскій". Думка була, що се по московському, але-ж нї: далї йде „збирнькъ". Де чув видавець слово „Малороссія"? Чи в наших народних пісьнях, чи то в народній лїтературі, а чи взагалї хоч де в нашій лїтературі? У нас кажуть і пишуть: „Украïна" або „Русь", то й треба вже писати „украïнський" або „руський". На першій сторонї передмова видавця, а по нїй іде поезия та така вже погана, та така роблена, така вже без змісту й без душі, якої у нас мало. Ось коли хочете... Та далебі не знаю, що й вибрати: тут гаразд, а там ще гірше. Хіба от Бульби поезию послухаєте, то цїлком вже подам:

Що то добре хутір мати,
Та ще у нїм й жити;
Коло тебе батько й мати,
І маленькі дїти.
Еге! добре, та де взяти
Гроший, щоб його купить?
Адже-ж так він не дають ся,
Грошї треба заплатить!
Одже-ж треба працювати,
Та грошенят трохи збить,
Та хутір собі купити
Та у нїм гарненько й жить. [Ст. 6].

А що? От вам і Бульба! За поезиєю Бульби йде поезия Гниди [псевдонїми зовсїм відповідають поезиям]. Гнида вже, хоч теж погано пише, але багато: аж 64 сторін написав! Воно, звичайно, написати не диво, але він не тільки написав, а ще й надруковав. От і читають земляки „на здоровя", спасибі йому. По поезиї йде проза. Проза, правду сказати, краща. Про те ще далека від того, щоб було можна сказати „гарна". „Восьмачка" — побрехенька Долинця об тім, як Панталеймон Савкович Восьмака любив чай і випивав цілого самоваря і як раз, напившись чаю упав з крутого місця на пеньок пузом та й пробив ся: „Як хлинула-ж з його вода та й досї біжить річка, котра у Кобеляцї називаєть ся Восьмачкою". Далї — „Кручена вівця" (з Гребінки) В. Василенка 2-гого, то звичайна казка, як Москаль обдурив Украïнця. Написана нїчого собі, як-би не мова та не помилки. По сьому така сама поезия Т. К., а нарештї оповідання „Раки". Тут багато води й наївности. Жінка посилає зранку чоловіка Степана в друге село до Гарбуза по раки. Степан вперше чує слово „раки", хоч і живе недалеко від річки. Пішов він „та сам собі під ніс балака: к...ряків... к...ряків.." По дорозї здибав ся з Грицьком Борщем і пробалакав з ним про се, та про те, аж 4½ сторін дрібного друку. Потому — 1 сторону ще з жиденям, а далї балакав сам з собою, аж заблудив ся. Нарештї таки показано йому село, але тут він забув, до кого йде. Згадав: „Мармуз!" Здибав чоловіка і питає ся, чи є там в селї „Мармуз"? На те каже йому чоловік, що такого в них на селї немає. Ну так: „Гар... Гар..." гарчав, гарчав, та й не сказав, поки той чоловік каже: „Може Гарбуз? — Еге-ге...!" От бачите, який був той Степан, що й слова „гарбуз" не знав. Адже-ж сьмішний? Чекайте трішки, далї ще не так сьміяти мете ся. Прийшов Степан до Гарбуза і, пробалакавши з ним 2 сторони, купив раків і потяг... думаєте до дому? Нї, він попереду ще заблудить ся, далї йому дядько якийсь покаже дорогу, а далї він схоче подивити ся, „що воно це така за птиця", що він несе? Раки почнуть його щипати за руки, а він кричати ме на пробі, а ще далї розсердившись надумаєть ся потопити їх у річцї, і... потопить і аж ось коли вже в вечері, прийде до дому, звичайно, без раків. Ну, тут жінка почне його за чуба тягати, бити — й не пустить в хату ночувати... От вам і вся казка. Уся, але ще не конець: ще й заїдки до неї є... Тут уже так розумно й гарно, що й Боже-ж мій! Ось хоч шматочок покоштуйте. Автор каже, що треба дїтий віддавати до школи. Коли-ж хто сього не робить, то се „яке небудь ледащо, щó дома на печі валяєть ся і не зна шо він є таке: чи людина — чи скотина, от йому грамота і не нужна (!), йому коли-б землї побільше. А що він з тією землею робити ме, коли сам дурний". Далї каже про мужицьку лїнь, про недбалість: „Нї, йому [хлїборобови] таки хочеть ся, щоб з неба хлїб падав, а він-би тільки лежав, рот роззявив та й їв-би" [стор. 98]. Вибачайте, д. Калениченку: адже-ж ви не хлїборób? Відкіля-ж вам падає той хлїбець? Хіба з неба? Усе було-би й справдї сьмішно, як-би не було так сумно й боляче за авторську нéтям. — У передньому слові видавець обертаючись до земляків, каже: „Читайте на здоровя... Як що уподобаєте, то я незабаром видам і другий. До зобачення". Ой, добре, як-би такого зобачення та не було. Коли вже конешне нам побачити ся, то не беріть з собою хоч Бульбу та Гниду з їх поезиєю. Та й самі з своєю прозою приходьте без такої грубої деморалїзуючої моралї. Усї, бач, ми розумні і беремо ся других навчати, але щоб попереду хоч трохи самим повчити ся — сього вже вибачайте. От хоч-би й вам там усїм, щоб то почитати нашу украïнську лїтературу. Принаймнї не була-б у вас тодї така чи то кримська, чи воронїжська мова, та й помилок у книжцї менш було-би, а може й знаки навчили ся-б розставляти.

Іван Степовик.

Г. ЗАТИРКЕВИЧЕВА-КАРПИНСЬКА.

[Портрет на стор. 201].

Ганна Затиркевичева-Карпинська, дочка украïнського поміщика, родилась 10. сїчня 1856 р. в містечку Срібнім, прилуцького уїзду, полтавської ґубернії. В 1864 р. відвезли її у кіївський дївочий інститут на науку, котрий скінчила з добрим поступом 1871-ого р. і вернулась знов в родинне містечко. Яко дочка заможного поміщика, Петра З—ча, побувала в Одесї, Петербурзї та в инших великих містах, відвідуючи при тій нагодї дуже пильно театри. Побачивши та налюбовавшись театральними виставами, виконуваними знаменитими артистами, запалала жива вдача молодої дївчини незвичайною жадобою замінити нудьгу у глухому закуткови на шумне, повне примани житє театральне. Позаяк одначе сему супротивив ся рішучо її батько, та молода дївчина мусїла покоритись своїй долї і вернутись у Срібне та хіба лише перед своїми подругами виявляти задушевні мрії про виступи в театрі. В 1874 р. Ганна вийшла замуж за Затиркевича, поміщика села Блотницї, одначе й ся переміна не вплинула на неї, щоб забула про сцену; навпаки, искра та розжеврювалась щораз більше і вона вже тепер не скривала перед своїм чоловіком, свояками та знакомими заміру вступити на сцену. Жадобу її посьвятитись штуцї усї висьміяли, наводячи при тім, що вже пізно, — та як таки їй приходить на думку кидати семейне житє, а шукати на сценї чогось непевного. А було їй тодї 24 роки. Так воно минуло ще два роки, в котрих приходилось З—ій-К—ій хіба у снї марити про театр. Між тим лучилась важна подія, котра рішучо вплинула на її постанову вступити на сцену, — а то: в 1882 р., у поблизькому містї Ромнах, задумала місцева інтелїґенция дати театральну виставу і до сего вибрано оперету Квітки „Сватання на Гончарівцї". На ролю Уляни знайшлось, як се опроче звичайно буває, чимало охочих пань, але на ролю старої Одарки нїхто не квапив ся. Хтось із знакомих порадив удатись до п. З—ої-К—ої, щó дуже охоча до сцени. Так зроблено і Ганна З—ва-К—ка з великою охотою приняла ролю Одарки. Вистава відбула ся 9 грудня 1882-ого р., а Ганна З—ва-К—ка прямо здивувала усю публїку. Багато знакомих радило їй всту-

пити на яку-небудь столичну сцену. Саме тоді славний наш артист М. Кропивницький з своєю українською трупою давав театральні вистави у Київі і до нього то написала Г. З—ва-К—ка, що бажала-б попробувати свої сили на справжній сцені. М. К—ий згодив ся на дебют в Чернигові або у Харкові, куди трупа невдовзі мала виїхати з Київа. Аж в маю 1883 р. удало ся Г. З—ій-К—ій поїхати у Харків задля дебюту, одначе трупа вже була виїхала у Полтаву. Нїчого було робити і Г. З—ва-К—ка поїхала у Полтаву, де і справді [під прибраним іменем Прилуцької] задебютовала 20. мая у водевілю: „Як ковбаса та чарка, то й минеть ся сварка“. Дармо, щоби хто силкував ся описувати ті чутя, які володіють молодою дебютанткою... Мороз, тепло, піт, дрож опановують її на переміну. А кромі сього ще й завистні в тій трупі артистки на ті ролї, в яких дебютантка хоче пописуватись, старають ся яким то й не було-б способом помішати дебютови. Одначе дебют удав ся, а головно з того взгляду, що дебютантка володіла українською мовою як не можна вже лїпше, що вона зрослась з тими типами, які прийшлось їй представляти на сценї, що вкінци у неї була та искра божа, що́ з експромту вириваєсь крізь дрожачі уста і приємним теплом вражає слухача́. А з тих то причин директор трупи М. К—ий сказав дебютантцї, що наколи вона справдї хоче посьвятитись українському театрови, то може зголоситись осеню в Одесу, куди трупа мала з-їхати на зимовий сезон. Але чи-ж могло бути інакше? Могла Г. З—ва-К—ка відказатись тепер від тих думок-мрій, котрі так довгий час пестила-голубила у своїй голові і серцю? Нї!... Вернувши на хутір не могла вона діждатись тої осенї: лїчила на пальцях днї, скілько їх минуло, а скілько ще ждати до зимового сезону? А коли вже наблизив ся серпень до кінця, почала пильно складати своє збіжя... Як небудь і чимало не напредставлялись їй родичі та знакомі, щоби не кидала родини, хазяйства, нїчо не помогло, — вона прямо утекла з дому в Одесу, де вже й застала трупу М. Кропивницького, котрий що-йно зійшов ся з М. Старицьким і вкупі почали давати театральні вистави в Одесї. Перший виступ назначили З—ій-К—ій в „Сватанню на Гончарівцї“ в ролї Одарки; але позаяк в трупі була артистка на такі ролї, то вона почала докладати усїх сил, щоби виступ не удав ся і щоби дебютантку відправити туди, звідки приїхала, бо се вже очевидно готовили Г. З—ву-К—ку на її амплуа. Одначе усе те нїчого не помогло: оба директори обстали за Г. З—ою-К—ою, котрій виступ в ролї Одарки удав ся далеко лїпше, нїж перший в водевілю „Як ковбаса і чарка...“, і задержали її в своїм товаристві за місячною винагородою 75 руб. Хто хоч трохи знакомий з житєм театральним, той знає добре закулїсові історії: усе те має місце особливо в тім злучаю, коли який з молодих адептів штуки подає більші надії; коли у нього запримічає ся талан, усї старші, що́ займають становища, мов-би подали собі руки в тім намірі, щоби вигнати його з театру... Тут вистає, щоби такий молодий актор ось хоч-би отак перекрутив фразу, замість: „Я люблю тебе“ нехай скаже: „Ох! як-же я щиро тебе люблю!“, — а вже посиплесь на нього цїлий град уваг і скарг; закинуть йому, будьто-би він полював на ефект і т. и. Не иншого привіту дізнала й Г. З—ва-К—ка. Через чистилище — у рай... Одначе, чого-ж то чоловік не пережиє, не перебуде, коли лише має тверду постанову допняти задуманого дїла?! Настав одже і для Г. З—ої-К—ої час, що вона скинула ярмо з плечий. В 1885 р. М. Кропивницький віддїлив ся від М. Старицького і вкупі з М. Садовським, М. Заньковецькою і А. Саксаганським засновав нову українську трупу, котрої управа покликала вже й Г. З—ву-К—ку на перші характеристичні ролї. Вона справдї і заслуговала на се, бо помимо того, що займала вельми невдячне амплуа, якими є звичайно характеристичні ролї майже у всїх народних творах, визначувалась артистичним їх виконуванєм так, що ставала на рівні з тими, що́ грали самі вдячні ролї. Під конець 1886 р. ся трупа заїхала перший раз у Петербург, де їй поводилось знаменито. Сам Цар заінтересував ся трупою, котра виставила в присутности високого гостя [в двох вечерах] „Назара Стодолю“, „Наталку Полтавку“ і „Бувальщину“, — і відтак представлялась: опісьля усї значнїйші одержали від Царя коштовні дарунки; між ними була й Г. З—ва-К—ка, котра за знамените виконанє ролї Стехи (в „Назарі“), Химки (в „Бувальщині“) і Терпелихи (в „Наталцї“) дістала дорогу бранзолєту. В 1889 р. засновав М. Кропивницький знов нове товариство, в склад котрого увійшла й Г. З—ва-К—ка. Тепер [від цьвітня с. р.] вона заанґажована до трупи М. Садовського.

Ганна Затиркевичева-Карпинська єсть незрівнана в ролях: Шпачихи [„Шельменко наймит“], баби Риндички [„Поревізиї“], Свекрухи [„Зайди-голова“], Стехи [„Глитай“], Христї Московки [„Під Івана Купайла“], Лимерихи [„За двома зайцями“], Мелашки [„Наймичка“], Свекрухи Ганни [„Безталанна“] і Одарки [„Сватання на Гончарівцї“]. Визначає ся з усїх инших на Українї характеристичних артисток тим, що найлїпше з них знає українську мову і взагалї є найтипічнїйша.

К. П—цький.

Нагадування.

8. червня рік, як умер Трохим Зїньківський. Була се людина з широкою осьвітою, з добрим знанням рідної мови і з великим патріотизмом. Коли ми додамо до цього розум та письменницький хист та надзвичайну працьовитість його, то зрозуміємо, що мали ми в йому таку людину, яка могла значно посунути наперед нашу мляву справу. Мали, та збули ся... Через віщо?

Син убогого тоді поденного робітника Трохим Зїньківський пробиває собі шлях цїлком самотужки до вищої осьвіти. Чого йому се коштувало? Запевне не малого: їв він і салдацьку страву з безлїччю зварених у їй тарканів, що́ нападали з стелї в казан, крутив за пять карбованцїв на місяць колесо машинове в друкарнї, продавав перїжки на базарі в Харкові і жив напів голодний, важко працюючи, поки досяг того, що потрапив у юнкерську школу, а потім ставсь офіцером. Тут знов важкі обставини військового життя починають гнїтити його, бо вони не можуть не гнїтити чесну людську душу, і він поривається ся геть звідси. Страшенно працюючи, самотужки досягає він середньої осьвіти, досягає академії юридичної, кінчає її і наміряєть ся занехати всю офіціяльщину, жити хоч з малого, але вільного, заробітку і всю свою силу класти на служення рідному краєви. Але тут знесилений голодним життям та великою працею змалку не дуже здоровий орґанїзм не стерплює і р. 1891 ми вже насипаємо могилу над Трохимом Зїньківським.

Хто винен? Доля? Еге, доля. Але може і ми — ті, що́ не пішли на зустріч такій людинї, що́ не пособили їй, що дивили ся з холодною цїкавістю або з цїлковитою байдужістю на те, як молода сила гинула у нерівній боргї з важким життям. Еге, йому нїхто не пособив, а він однією рукою за одним заходом працював задля української лїтератури, задля власної осьвіти і задля шматка хлїба. Чи не докоряє нас сумлїння?

Рік минув зато́го, як став через „Зорю“ відомий замір написати життєпис покійного та видати його твори. Цього року ці твори мусїли вже побачити сьвіта.

Але-ж вони його не побачили. Життєпису, що́ мусить додати ся до їх, написати не можна. Я, той, хто хоче його писати, не можу цього зробити. Не можу тим, що не маю ширших звісток про петербурське та київське життя покійного (сам він був надзвичайно неохочий казати що небудь про власні вчинки). Я вдавав ся до багатьох земляків з проханням прислати свої згадки про покійного. Один його товариш (не зву його на імя, бо не здобув цього права) прислав мінї цїлу частину життєпису з молодих часів Трохима Зїньківського — за се тут складаю йому мою велику дяку; один письменник прислав коротенького листика. Всї-ж инші — нїхто, ні єдиного слова, хоча й обіцяли ся, хоча я й не один раз прохав... І ось тепер, у роковини Трохима Зїньківського смерти, я знов, уже друком, вдаю ся до всїх, хто знав покійного

в Петербургї та в Київі (чи де инде) з проханням пособити мінї. Я думаю, що не зробити сього — се значити ме зародіяти зневагу памяти дорогого покійника, памяти українського патріота Трохима Зіньківського.

В. Чайченко.

Наша байдужість.

Наші земляки-патріоти звичайно дуже нарікають на ті обставини, серед яких їм доводить ся жити й працювати. Кажуть про цензурні та инші утиски, яко про таку річ, що спиняє зовсім їх национальну роботу. На підставі цього можна було-б думати, що скоро зникнуть ті перешкоди, зараз-же і наші земляки виявлять велику дїяльність. От-же той, хто так думати ме, цїлком помилить ся. Придивившись ближче до того, як справдї стоїть наша справа, побачимо в тих нарїканнях та зітханнях чималу частку лукавства. Цього може й самі земляки не помічають, але так воно є. Фактів, що доводють мою думку, можна було-б знайти дуже багато. Візьмемо хоч два-три.

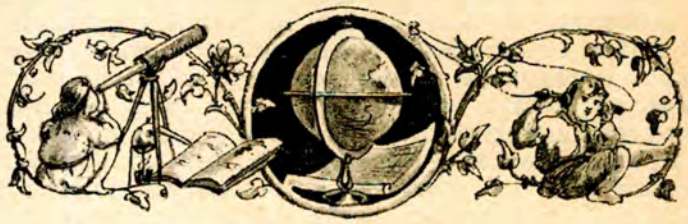
Були такі часи для української лїтератури, коли цензура дозволяла нам і наукові, і навіть релїгійного змісту речі. Це було не один раз і навіть досить довгий час іноді. От-же, не вважаючи на се, ми не маємо української істориї, хоча й маємо таких істориків, як Костомарів та инші. Але усї історики пишуть дуже талановиті наукові свої твори по московському. Через віщо? Адже був такий час, коли можна було написати по українському українську популярну історию (доводом цього єсть видані в Росиї історичні книжки Кулїша, Левіцького, Драгоманова) — чом-же її не написано? Сором таке питати ся, а гріх і мовчати: чи не через те, що московську мову знаєш, а своєї лїньки навчити ся так, щоб викладати нею наукову річ? чи не через те, що за вкраїнське писання не мати меш і шелягу, а за московські твори по журналах платять великі гроші? — Вдаючись до инших віддїлів наукової лїтератури, побачимо цїлком теж саме: зато́го нїчого нема зробленого.

Другий факт. Сподіваємо ся, що нїяка цензура не забороняє нашим землякам балакати і серед людий, і дома рідною мовою, вчити її змалечку свої дїти. От-же ми бачимо, що навіть у вкраїнських письменників дїти балакають по московському (є звісно й одинокі винятки), вчать ся змалечку по московському, читають московські дитячі журнали. І се в той час, як у нас є свої такі видання: „Дзвінок“, „Бібліотека для молодїжи“. Наші землячки можуть казати на се такі навіть речі, що мов он бач московський „Родникъ“, який великий та гарний і коштує усього 5 руб. на рік, а „Дзвінок“ який маненький і 4 руб. коштує. Звісно, того вони не хочуть тямити, що мусять передплачувати „Дзвінок“ чи „Бібліотеку“, хоча-б *„Родникъ“* був і вдесятеро кращий, мусять їх передплачувати, а не „Родникъ“, бо „Родникъ“ не наш, а ті видання наші. І того вони не хочуть тямити, що коли маєш яких 170—200 передплатників, так не маєш нїякої сили і змоги зробити, щоб журнал був кращий.

Еге, от цензура дозволила в Росию *„Батьківщину“*, *„Зеркало“*, *„Учителя“*, *„Буковину“*, *„Бібліотеку для молодїжи“*, *„Дзвінок“* та *„Зорю“*. Здавало ся-б, що вони, ці видання, мусять мати багато передплатників, бо чут уже нїяких перепин нема. От-же нї! З „Зорі“ дізнаємось, що за р. 1891 вона мала 1000 злр. недобору, про „Дзвінок“ — що́ він не лїчить і трьох десятків передплатників з Росиї, з „Бібліотеки“ — що вона ледві вибирає видавницькі кошти, з „Батьківщини“ — що́ сама вона має на рік 500 злр. втрати, а „Буковина“ мусить сього року позичати гроші, з „Учителя“ такі-ж звістки, в „Зеркалї“ говорить ся про те, що воно вже хворе на грошові сухоти.

Он як стоїть справа! Любійше нашим землячкам читати яку хоч ґазету, аніж свою! Як-же-ж пісьля цього не назвати всякі нарікання на цензуру та инш. лукавством? Як-же-ж не сказати пісьля цього нашим землякам: Ви кажете, що з вами поводять ся погано? Але-ж ви і не варті, щоб з вами краще поводились, бо єсьте лукаві і байдужі до рідного діла. Нїякі виправляння та виправдовування тут не пособлять, бо річ видима. — Що-ж на при кінцї зостаєть ся запитати? Хіба оце: чи ви ще маєте сором, панове-земляки?

В. Чайченко.

НАУКА.

Реформа нашої правописи в школах галицьких. Дня 25. н. ст. мая с. р відбуло ся в ц. к. [галицькій] краєвій радї школьній у Львові під проводом віцепрезидента тої-ж ради [М. Бобжинського] засїданє анкети в справі правописи руської в школах галицьких. В засїданю тім кромі краєвих інспекторів шкільних Івана Левіцького, Болеслава Барановського і д-ра Северина Дністрянського взяли участь запрошені радою шкільною пп. д-р Омелян Огоновський професор університету у Львові, д-р Степан Смаль-Стоцький професор університету в Чернівцях, о. Олекса Торонський, Наталь Вахнянин, Кость Лучаківський, Іван Верхратський і Ілярий Огоновський професори ґімназиї руської у Львові, о. Онуфрей Лепкий катехит ґімназиї Франц-Йосифа у Львові, Теофіль Грушкевич професор II-ої ґімназиї у Львові, Омелян Партицький учитель мужеської семінариї учительської у Львові. Запрошений п. Олександер Барвінський, учитель тої-ж семінариї, не міг прибути на засїданє задля занять посольських у Відні, одначе надіслав письмо, в котрім заявляє ся за заведенєм правописи фонетичної. Засїданє відкрив віцепрезидент такими словами: „Нинїшні наші збори присьвячені квестиї правописи руської. В кругї, зложенім зі знатоків, було-би річию злишною, аби я пригадував цїлу історию тої квестиї, що́ веде ся від так давна в науковім сьвітї і в руськім письменстві. Натомість годї менї не зазначити зараз на вступі становища, яке краєва рада шкільна заняла і займає супротив сеї справи. Для шкільної власти річ се не байдужна, чи якась правопись, уживана в школї, утрудняє або улекшує науку язика, тож власть шкільна мусить бажати, щоби правопись була як найпростїйша і найлекша, — одначе сей взгляд не єсть для неї рішаючим. В справі того рода не може шкільна власть брати ініциятиви і випереджувати письменства, — не можна наражуватись на те, що школї і молодїжи накинесь правопись, а єї не прийме письменство і лїтература. Длятого краєва рада шкільна приняла для руських шкіл правопись, яку собі в 1848 р. уложили [галицькі] Русини, і длятого удержує єї в школах досї, хоч ясно здає собі справу з єї недогідности. І супротив частих домагань, виходячих з учительських кругів, щоби сю правопись зробити простїйшою в напрямі фонетичнім, краєва рада шкільна поводилась досї пасивно і майже відпірно, бо не мала поруки, що голоси ті і домаганя суть виразом загалу або бодай переважної більшости осьвічених верств руської суспільности. І нинїшна анкета не вийшла з ініциятиви краєвої ради шкільної. Причину до неї дало письмо видїлу товариства ім. Шевченка у Львові з дня 25. грудня 1891, внесене до мінїстерства просьвіти у Відні, в котрім той-же видїл домагає ся заведеня правописи фонетичної. Се письмо Ц. К. мінїстер рескриптом з дня 14. сїчня 1892 р. Ч° 129 переслав краєвій радї шкільній, щоби здала справу. Рада шкільна, не хотячи забирати в тій справі голосу не поінформовавши себе: як на се глядить загал учительства, — вислала до всїх учителїв шкіл середних і семінарий учительських, котрі учать язика руського або удїляють науки в руськім язиці викладовім, запитанє: „чи правопись руську, тепер в школах уживану, уважають за відповідну, чи може узнають зміну єї в напрямі правописи фонетичної за пожадану?“ На се питанє дістала рада шкільна ряд опіній, з котрих переконала ся, що 63, то є три четвертини учителїв промовляє за

введенєм фонетики, а 21, то є одна четвертина учителїв заявляєсь за задержанєм правописи дотеперішної. Краєва рада шкільна, маючи перед собою голос так переважної части учительства шкіл середних, звернула ся до двох професорів язика і лїтератури руської в унїверсітетах у Львові і в Чернівцях, до д-ра Омеляна Огоновського і до д-ра Стефана Смаля-Стоцького, з просьбою, щоби заявили свою фахову гадку: Чи уважають дотеперішну правопись, уживану в школах наших, за відповідну, чи може узнають за річ властиву змінити єї і в якій мірі? В такім злучаю просила рада шкільна о виготовленє і предложенє подрібного проєкту тої зміни. Оба пп. професори заявили ся за заведенєм правописи фонетичної, і предложили внесеня, котрі єї подрібно формулують. Внесеня ті годять ся з собою, з виїмкою одної подробиці, і послужать за основу нинїшних наших нарад. Ухвали, які тут западуть, предложить рада шкільна Ґ. Е. міністрови просьвіти разом з протоколом засїдань, в котрім гадка кождого з Вас, панове, буде докладно зазначена". По тій промові приступила анкета до нарад над внесенями і ухвалила їх, деякі одноголосно, другі переважною більшостю, ось як:

1) Знак ъ уживаний по согласних твердих, відкидаєсь, одже треба писати: *дуб*, *хат* і т. и. В словах зложених з приіменниками *в*, *з*, *над*, *об*, *під* треба в середині замість ъ класти ', щоби у вимові согласна приіменника не зливала ся з слїдуючою самогласною, — на пр.: *в'орати ся*, *з'явити ся* і т. и. [Ухвалено 10 голосами против 2]. — **2)** Знак ь писати там, де служить до мягченя согласних, — на пр.: *коваль*. Всяке инше ь в окінченю відміни іменників і тото, котре повстало з занидїня самогласної *і*, єсть злишне, бо тепер в звукословю не має значіня, — одже писати: *муж*, *кров*, *дам*, *пю* і т. и. [Ухвалено 10 голосами против 2]. — **3)** Йотоване *е* треба виражати буквою *є*, — одже писати: *житє*, *здоровє*, *бє*, *пє* і т. и. [Ухвалено одноголосно]. — **4)** Букви *я*, *є*, *ю* служать до означеня йотованих самогласних *ja*, *je*, *ju* на початку слова, по самогласних і по таких согласних, котрі не можуть мягчитись, — на пр.: *лгня*, *моя*, *вяну*, *Жабє*, *здоровю* і т. и. По таких-же согласних, котрі мягчать ся, *я*, *є*, *ю* означають властиво самогласну чисту з попередущим *ь*, котрим мягчить ся попередуща согласна, — на пр.: *зять*, *знанє*, *королю* і т. и. [Ухвалено одноголосно]. — **5)** Для означеня йотованого *о* писати *йо* на початку слів і по самогласних, — на пр.: *Йосиф майор* і т. и. [Ухвалено 10 голосами против 2]. По согласних-же, котрі мягчать ся, писати *ьо*, — на пр.: *слюза*, *сього* і т. и. [Ухвалено 11 голосами против 1]. — **6)** Букву *і* писати там, де чути чистий звук *і*, — на пр.: *дім*, *сіль*, *добрі*, *імя*, *іду*, — одже *і* писати там, де попередуща согласна не мягчить ся, на пр.: *віра*, *місто*, *ніс* gen. *[носа]*, *мід*, *тобі* і т. и. З того виходить, що знаки *ѳ*, *ѣ*, *ъ* і *й* усувають ся яко злишні. [Ухвалено 9 голосами против 3]. — **7)** Йотоване *і [ji]* треба писати знаком *ї* [з двома точками], — на пр.: *їду [jіду]*, *мої*, *поїти*, *доброї* і т. и. Досї писано в таких випадках або *ъ* [ѣду], або *и* [поити, доброи]. — Того-ж знаку *ї* уживати також тодї, коли самогласною *і* мягчить ся попередуща согласна, — на пр.: *лїс* [льіс], *лїд*, *в селї*, *менї*, *нїс* [нести], *лїтература*. Досї писано в таких випадках або *ъ*, або *ѣ* [ъ], а навіть *и* [*і*]. [Ухвалено 9 голосами против 3]. — **8)** Знак *и* писати там, де чути звук *и*, — на пр.: *син*, *риби*, *добрий*, *шия*, *лис*, *робити*, *бий*. Досї писано в таких словах або *ы* [сынъ, рыбы], або *и* [лисъ, робити], або *і* [бій]. [Ухвалено 11 голосами против 1]. — **9)** Звук *ґ* треба виражати знаком *ґ*, — на пр.: *ґазда*, *ґанок* і т. и. [Ухвалено одноголосно]. Наконець ухвалено одноголосно друковати в книжках шкільних азбуку кирильську з відповідними текстами церковно-славянськими, щоби ученики могли читати молитви і книги лїтурґічні.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Камінь Монастирко над Днїпром. [Гл. стор. 208]. Коло порога Ненаситець на Днїпрі лежить праворуч камінь, котрого люди прозвали Монастирко. Природа як-би нарочно придвигнула єго сюди к самому порогу, щоб ще більш лякати людий. Коло него є місце в Днїпрі, що зве ся Пеклом.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Редакция „Правди" видавши 10 аркуш (стор. 145—158) скінчила друк II-ої части Гомерової Одисеї. За виданє цїлого, в сьвітї науковім високо цїненого памятника грецької лїтератури, в гарнім перекладї на нашу мову, належить ся „Правдї" велике признанє. Редакция „Правди" невдовзї стане друковати Гомерову Ілїяду, рівно-ж в перекладї П. Байди, як се вже давнїйше заповіла. — Редакция „Народа" роспочала друк працї Мих. Драгоманова під заг. „Шістьсот років Швейцарської спілки" (1291—1891) окремою книжкою. — Коштом Костя Паньківського вийшла I-ша часть Бібліотеки „Батьківщини", котра містить в собі збірник оповідань: 4 в оригіналї, а 1 в перекладї. Заголовки оповідань подаємо рівночасно в „Бібліоґрафії". — Відіслано до цензури: Богдан Хмельницький в народних думах та пісьнях, Сократ, оповіданє житєписне, Веселий оповідач (виданє друге, значно побільшене), Зірка, побожні сьпіви, Вірші В. Чайченка (сто пєс) і Сумлїння, драматичні картини Т. Зїньківського. - Друкує ся і має незабаром вийти: Скарб та инші вірші В. Чайченка, — Яйце-райце, народня казка, — Збірничок з оповіданнїв та віршів Квітчиних, Стороженкових, Гребінчиних та Гулака-Артемовського (всї три книжки у Київі), — і Збірник з трьох оповіданнїв В. Чайченка, друкованих раніїйше у „Дзвінкови": „Олеся", „Украла", „Грицько" (у Москві). — Редакция „Дїла" друкує в своїй Бібліотецї найзнаменитших повістей II-ий том повісти Ганни Кірі „Замок Делї". Досї вийшло 16 аркушів (стор. 241—256). — Наш земляк Д. І. Еварницький видав нову працю під заг. „Исторія запорожскихъ казаковъ" з 22 рисунками. [Дістати можна в маґазинї „Новаго времени", Петербург, Невскій просп. д. № 38).

Василь Лукич.

„Кіевскій Сборникъ въ помощь пострадавшимъ отъ неурожая" вийшов саме тепер під редакциєю І. В. Лучицького. Збірка має міжнародний характер, бо не тільки Укуаїнцї і Москалї, але Шведи, Норвежцї, Французи і инші запомогли се виданє лїтературними працями. Виданє — обємисте, позаяк містить 27 аркушів дрібного друку 8-ки. З творів лїтературних, що́ мають для нас більший інтерес, згадаємо: уривок з повісти В. Короленка „Щось буде!", — оповіданє Леопольда Захер-Мазоха „По тернистому пути", — розвідку М. Владимировського-Буданова „Формы крестянскаго землевладѣнія въ литовско-русскомъ государствѣ XVI в." і два-три вірші С. Бердяєва і В. Висоцького. До збірки додав шан. видавець кількайнайцять фототипічних образків, між котрими бачимо: „Днѣпръ" проф. В. Д. Орловського, — „Сватанье" худ. М. К. Пімоненка і „Свадьба въ Малороссіи" худ. М. К. Бодаревського. Ціна прим. 2 руб. 50 коп. (без пересилки), а набути можна у впорядчика [Київ, Левашевская 14].

Домонтар.

ШТУКА.

Виданя тов. „Просьвіта". Тов. „Просьвіта" видало фотодруком портрет Т. Шевченка, рисований ним самим, коли жив на засланю, — і продає примірник по 25 кр. Формат 8-ка, на гарнім папери; виконанє старанне. — Нові дуже гарні грамоти видала саме тепер „Просьвіта" для своїх членів. Суть то фототипічні відбитки, краски чорної, на грубім, гарнім папери. Грамоту сю малював ученик монахійської академії штук красних, наш земляк Івасюк. Сама грамота висока на 33 цм., а широка на 22 цм. Образ має алє-

ґоричне значінє. В р. 1868 заложено „Просьвіту“. Так ото на образї представлено над тим роком духа просьвіти [дївчина зі смолоскипою], що́ уносячись у воздухах, розкриває довкола себе сьвітло, а дух темноти [мужчина з крилами лилика] лежить неживий, розпростертий на землї коло єї ніг. У споду грамоти на далекім виднокрузї виднїють церкви. По правім боцї образу єсть відповідне посьвідченє, що сего а того члена принято до товариства „Просьвіти“. Грамота ся може бути справдї прикрасою хати кождого члена, бо образ артистично виконаний і знаменито відбитий. Сю грамоту діставати мусять нові члени, що́ вступають де товариства, а хто-би з давних членів хотїв єї дістати, то може єї купити в канцелярії товариства за 20 кр. оден примірник. Ціна назначена зглядно високо тому, бо й кошти виконаня тої грамоти були дуже великі.

Новий образ Осипа Брандта. На сьогорічній виставі образів в петербурській „Академії Художеств“ звернув загальну увагу новий образ Осипа Брандта, представляючий „Побідну пісню Запорожців“. Образ справдї гарний. Який сьвіжий, яркий і сильний кольорит! Кілько житя, простору і веселости в тій юрбі їздців, сьпіваків і музик, що́ їдуть без дороги по зеленому степу прямо на глядача́. Загальне вражінє образу прегарне і незвичайно живе! Але головна єго прикмета — се загальна композиция, вельми гарна. пейсаж, повний сьвітла та воздуху, і конї. Та на жаль їздцї ті — се не Запорожцї. Хоч вони прегарно нарисовані, гарно вбрані і бадьорно сидять на конях, — але по типови се скорше Мадяри, а не Запорожцї. Рівно-ж і вираз на всїх лицях оден і той сам. Запорожцї сї мимоволї аж просять ся, щоби їх порівнати з Запорожцями нашого земляка І. Е. Репина, що пишуть звістну відповідь турецькому султанови Махмудови IV., тим більше, що і виставлено оба сї образи в Петербурзї майже рівночасно. Репин одначе обробив свій сюжет зовсїм інакше. Єго образ великих розмірів, особи в натуральну величину і він вводить глядача́ майже в середину юрби до стола, на котрім пишуть відповідь, то є в самий центр образу. Тому-то, стоячи перед нею, ви натурально чуєте, що вам тїсно і силкуєтесь віддалитись від сеї юрби далї, щоби обійняти єї одним поглядом. Але се надармо. Як-би далеко не відійшли ви від образу, перший плян лишає ся першим пляном і ви все таки окажетесь лицем до лиця перед сею ґрупою і будете мусїли оглядати всї ті лиця окремо. Тут також зібрались тільки люди одної народности і всїх одушевляє оден загальний настрій, як і в образї Брандта побідна пісьня. Одначе погляньте, яка тут ріжнородність що до живих типів від красавця отамана аж до страшної фізіономії єго сусїда, що́ посинїв від сьміху, яка незвичайна яркість виразів з незвичайними відтїнками, властивими характерови кождого лиця! Пісьля Запорожців Репина Запорожцї Брандта зовсїм зникають, мов-би їх і не було в образї, і лишає ся тілько пейсаж і жанр. Конї справдї прегарні, оживлені рухом, і так блестять на сонцї своїми різнокольоровими мастями.

Артист.

ТОВАРИСТВА.

Руська Бесїда у Львові. Загальні збори сего товариства відбулись 25. н. ст. мая с. р. при численній участи членів. Зібрані пошанували память пок. Дамяна Гладиловича повстанєм з місць. Відтак секретар товариства д-р А. Кос відчитав справозданє з дїяльности виділу і з обороту грошевого за час від 1. сїчня 1891 до 15. мая 1892. Виділ товариства відбув 22 засїдань, на котрих головно займав ся справами театральними, хоч попри се не оминав і инших справ, які входять в обсяг дїяльности товариства. Між иншим старав ся о уряджене забав для членів товариства. Куплено білярд, уряджено три вечерки з танцями, на котрих зібрані забавляли ся добре. Збільшено читальню товариства новими видавництвами періодичними. Виділ не залишив брати участи і відповідно запрезентуватись при нагодах обходячих Русинів; і так в похоронах пок. Гладиловича взяло товариство знатну участь, а навіть одну четверту часть коштів похоронних в сумі около 100 злр. покрито з своїх фондів; ювілєй М. Лисенка сьвятковано урочистою виставою опери „Різдвяна ніч“; роковини Тарасової смерти обходжено враз з иншими товариствами урочистим концертом; при нагоді ювілєю артиста А. Стечинського справлено і доручено єму срібний вінець в признаню єго заслуг. Рівно-ж давала „Руська Бесїда“ всяку можливу поміч товариству „Львівський Боян“, а дїяльність сего товариства причинилась також до оживленя руху в „Руській Бесїдї“. Число членів товариства виносить 104. — Відтак зложив секретар справозданє з обороту в ґосподарськім фондї. *Прихід* в 1891 р. за час від 1. сїчня до 31. грудня 1.521 злр. 71 кр. [в тім з вкладок 768 злр. 40 кр.], а *розхід* — 1.374 злр. 16 кр. *Прихід* в 1892 р. за час від 1. сїчня до 15. мая виносив 748 злр. 22 кр., а *розхід* — 687 злр. 84 кр. — Опісьля референт театральний д-р Ярослав Кулачковський складав докладне справозданє з управи руського народного театру. На внесок В. Шухевича збори подяковали референтови повстанєм з місць і оплесками за єго щиру і невсипущу працю. Опісьля голова товариства д-р Савчак закрив збори повідомляючи, що невдовзї скличе другі, щоби вибрали новий виділ і порішили справу зміни дотеперішнього льокалю товариства на більше просторий з увзглядненєм товариств „Львівського Бояна“ і „Клюбу Русинок“.

Ф. Ж.

ТЕАТР.

Львівський руський народний театр. Виділ Львівської „Руської Бесїди“ зложив на загальних зборах товариства 25. н. ст. мая справозданє з управи руським народним театром за час від 1. н. ст. сїчня до 15. н. ст. мая 1892, з котрого подаємо важнїйші дати:

В часї, до котрого відносить ся справозданє, оставав театр під управою Івана Біберовича, з котрим товариство Львівська „Руська Бесїда“ заключило контракт на два роки. Пісьля контракту сего, затвердженого Виділом краєвим, платить товариство дирекциї підмогу річно в сумі 5.400 злр. а. в., а за се директор обовязаний удержати відповідні сили драматичні і сьпівучі. В груднї 1890 р. виїхало твориство драматичне зі Львова до Перемишля, і перебувало в р. 1891-ім: в Перемишлї, в Добромилї, в Золочеві, в Тернополї, в Збаражи, в Підволочисках, в Скалатї, в Хоросткові, в Копичинцях, в Гусятинї, в Чорткові, в Заліщиках, в Городенцї і в Коломиї; а в р. 1892-ім: в Станїславові, в Стрию, у Львові, в Калуши і в Товмачи. Одже загалом об-їхав наш театр 19 місць східної Галичини і дав в них 310 вистав. Найбільше вистав припало в Тернополї і в Станїславові (36), а найменше в Копичинцях (4). З оріґінальних творів виставлено 29. Заголовки їх такі: Вихованець, Різдвяна ніч, Хто винен, Глитай, Дай серцю волю, Павло Полуботок, Федько Острожський, Не судилось, Пилип Музика, Мартин Боруля, Сто тисяч, Дїти недолї [Лимерівна], Молода з Босни, Запорожець за Дунаєм, Наталка Полтавка, Чорноморцї, Марійка, Мандатор, Гнат Приблуда, Янош Іштенгази, Підгіряни, Сватанє на Гончарівцї, Ярополк, З моря житейського, Довбущук, Пошились, Чернигівка, Маруся і Кум мірошник. Перекладів виставлено 19 з заголовками: Галька, Свояки, Лєна, Верховинцї, Над берегом прапасти, Дочка Фабриция, Властитель гут, Дївчина з чужини, Дві сироти, Він не заздрісний, Трійка гільтайська, Два злодії, Мікадо, Барон циганський, Дзвони з Корневіль, Гаспароне, Весела війна, Зелений остров і Честь. — Персональ театральний складав ся з 27 артистів і артисток, 10 музикантів і двох помічних осіб технічних. При виїздї зі Львова виступило кількох артистів, але дирекция виповнила їх місце; і так місце сьпівачки К. Клїшевської обняли П. Кравчуківна і Н. Фіцперівна, на місце М. Ольшанського вступив Антін Витошинський, давний артист сцени українсько-руської, а ролї М. Кирницького, В. Курмановича і А. Клїшевського переняли новозаанґажовані І. Бенза і М. Левіцький та давнїйші молодші артисти. — Виділ товариста Львівська „Руська Бесїда“ не залишив подбати о осьвіту ардистів, котрі також з своєї сторони загадали оснувати читальню. Читальня не ввійшла ще в житє, позаяк в статутах були деякі похибки формальні

і ц. к. намісництво у Львові звернуло їх до поправи. Видїл товариства подав в тій справі всяку поміч і можна надіятись, що статути небавом будуть затверджені. А поки що видїл товариства закупив для сеї читальні всї видавництва літературні з Бібліотоки найзнаменитших повістий „Дїла“, повісти, драми і історичні твори, видані руськими товариствами. — Що до конкурсу, розписаного видїлом краєвим, то надійшло вісїм творів. Видїл краєвий передав ті твори перед відданєм спеціяльній анкетї конкурсовій, видїлови Львівської „Руської Бесїди“ до оцїнки. Видїл Львівської „Руської Бесїди“ розглянувши основно надіслані твори, ухвалив заявити краєвому видїлови, що нї один з надісланих творів не відповідає вимогам конкурсу, тож радив-би, щоби речинець конкурсу продовжити о оден рік. Краєвий видїл прихилив ся до тої гадки видїлу Льв. „Русь. Бесїди“ і продовжив конкурс до вересня с. р. — Велику вагу поклав видїл Льв. „Русь. Бесїди“ на утворенє фонду емеритального для артистів руського народного театру. Скликано одже персональ театральний, вислухано гадок і тепер укладає ся статут сего фонду. В емеритальнім фондї добачає видїл запоруку, що артисти будуть більше привязані до сцени руського народного театру. [Засновок до сего фонду, остаючий під зарядом Льв. „Руської Бесїди“ виносив з кінцем 1891 р. 1.225 злр. Єсть се очевидно дрібний капітал, але досї на сю цїль актори нїчого не зложили і не складають: повисша сума зібрала ся з вистав на сей фонд, з датків дирекциї, з кар грошевих наложених видїлом і відсотків від гроший з підмоги краєвої]. — В разї хороби і инших потреб удїляв видїл запомоги членам трупи з побираної підмоги краєвої. — Що до контракту з дирекциєю, котрий кінчить ся з 1892 р., порішив видїл Льв. „Русь. Бесїди“ розписати як найскорше оповіщенє що до условин нового контракту, котрий буде заключений на три роки.

Підмогу одержав видїл Льв. „Русь. Бесїди“ з краєвого фонду від видїлу краєвого 1891-ого року в сумі 7.250 злр. і з того видав: 1) На контрактову підпомогу дирекциї театру 5.400 злр. 2) На стіпендию Л. Лопатинському в школї драматичній від 1. сїчня до кінця червня 1891 р. 180 злр. 3) На підпомогу дебютантцї Орленко на науку сьпіву 100 злр. 4) На винагороди авторські [за „Вихованця“, „Пилипа Музику“ і партітуру до них, — і „Не до пари“, „Честь“] 275 злр. 25 кр. 5) За інструментованє пятьох партітур музичних 225 злр. 6) За друк лїбрета „Різдвяної ночі“ і т. и. 65 злр. 7) На запомоги артистам з причини хороби, дорожнї, сьвят і т. и. 315 злр. 8) На податки за рр. 1890 і 1891 і еквівалєнт 237 злр. 77 кр. 9) На ґардеробу 32 злр. 10) На книжки для режісера і збірники пісень 42 злр. 76 кр. 11) На канцелярию і архів 240 злр. 12) На подорожи інспекцийні, видатки канцелярийні, стемплї, кореспонденциї, телєґрами і т. и. 129 злр. 82 кр. Разом 7.242 злр. 60 кр. Осталось одже з кінцем 1891-ого року ще 7 злр. 40 кр.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Памятник на могилї С. Руданського в Ялтї. В торішній „Зорі“ [Ч" 2 з 1892 р. на 39—40 стор.] надрукована була замітка І. Степовика про руїну на могилї С. Руданського в Ялтї. Замітка ся зробила вражінния і викликала серед одеських земляків бажання упорядкувати могилу любого поета. Для сього зібрані були грошї на роковинах Шевченкових та за продані портрети С. Руданського, і тепер на могилї його пишаєть ся недорогий, але доволї гарний памятник. Поки буде зроблений для „Зорі“ малюнок памятника, подаємо хоч коротенький опис його. Памятник поставлено на прежньому містї на могилї поета. Поверх міцного мурованого цоколю лежить плита з дикого каменю, а на плитї поставлено памятник, зроблений з рожевого з білими жилками мармору, з мармуровим хрестом, обробленим під дерево. Памятник має вигляд скелї і заввишки буде від цоколя до хреста 1 сажень і 5 вершків. На скелї зверху вниз навкось відполїрована довгенька і широченька хартия, на котрій вирубано і залито чорною фарбою такий напис: „Степан Руданський. Малоруський поэт. Помер квітня 21 дня 1873 року, 39 літ“. Вгорі над сим меншими літерами виписка з віршів Руданського:

„На могилї не заплаче
Нїхто в чужинї,
Хіба хмаронька заплаче
Дощем по мінї“ —

а внизу „1892 р.“, коли поставлено памятник. З боку коло хартиї зроблено круглу нїшу, куди буде вправлено бюст поета, що має зробити приятель його В. Ковалев, а до того часу вправлено буде під склом фотоґрафічний портрет поета. Могила С. Руданського стоїть на чималому горбочку, відкіля дуже гарний вид на Ялту і на море. **М. К.**

Споминки про Петра Гулака-Артемовського. Отсе подаю деякі вістки про житє і відносини покійного нашого письменника, що задержались в моїй памяти. Правда, сї вістки відносять ся до приватного, домашнього житя поета, але звістно, що так звані „домашні обставини“ грають в житю дуже важну ролю і частенько в них то і треба шукати ключа до вияснення багато дечого темного і загадкового в суспільній і літературній дїяльности дотичної особи. Сї вістки я роздобув із споминок одного харківського старого мешканця, що стояв в близьких зносинах з Гулаком а навіть кумував у него, і з оповідань вдови покійного, що чув я вже більше як 13 літ тому назад. Гулак-Артемовський був жонатий два рази. Перший раз він оженив ся около 2-ої половини 20-их років з француженкою, мабуть ґувернанткою, котра невдовзї вмерла з перестуди. Другий раз він оженив ся в самім початку 30-их років, коли був членом деяких учебних або педаґоґічних рад при харківськім і полтавськім женських інститутах. Тут-то і познакомив ся він з своєю будучою жінкою, Гальшкою Панютиною, в той час пепінєркою при харківськім інститутї. Гальшка була бідна дївчина. Як кажуть, Гулак був сердечно привязаний до своєї жінки і се чувство прихильности задержав аж до смерти. Тим сильнїйше мусїв він відчути тяжку душевну хоробу, що навістила Гальшку невдовзї пісьля замужя. Средства до житя Гулак роздобував виключно власною працею: окрім професури, він мав лєкциї в кількох приватних інститутах і держав у себе студентів; жінка єго, як сказано, не принесла нїякого віна. Не треба і казати, що хороба єї, підриваючи не дуже великі доходи Гулака, тяжко відзивалась і на єго родинних відносинах. Оповіданя одного з старих знакомих Гулака темними красками рисують єго невідрадне, домове житє. Менї незвістно, чи у покійного нашого поета були дїти з першого подружя, бо з другого було їх чимало таки, мабуть коло 10. Ненормальне родинне житє шкідливо відбилось на тих дїтях — переважна їх частина вийшла невдалицями. Як то часто буває, нї оден з синів Гулака не остав не тільки в межах харківської ґуб., але навіть і в поблизьких місцевостях. Дві єго дочки жили в Харкові ще в 70-их роках. Жінка єго, котрій він записав весь свій маєток, виїхала пісьля єго смерти кудись у Фінляндию, де купила собі на березї моря невеличкий хутір, і вмерла, як менї розвідали, при кінци 70-их або на початку 80-их років. Літ тому 13 назад вона приїздила до Харкова і вдалась з деякими своїми орудками до мене. Між иншими, в розмові, вона передала менї кілька споминок про свого покійного чоловіка. Оповідала, що невдовзї пісьля смерти Гулака приїхав до неї добрий знайомий покійного, звістний наш ґуморист Олекса Стороженко і, оглянувши єго папери, вибрав з них дещо і за згодою вдови, забрав з собою. Передаючи на мою просьбу, невеличкий останок рукописів, вдовиця додала, що се все, що лишилось тепер у неї пісьля єї чоловіка. Може бути, казала вона, що лїпший і цїннїйший материял вибрав і взяв з собою Стороженко. Рукописї ті передав я покійному вже професорови О. Потебнї, котрий надруковав їх в журналї „Кіевская старина“ (Май, 1888). З споминок вдови про покійного чоловіка цїкаве оповіданє про єго відносини до бувшого в 20-их і 30-их роках „малороссійского“ ґенерал-ґубернатора звістного князя М. Г. Репнїна. Гулак був grata persona у князя і між єго особливими прислугами Репнїнови вдова пригадала оден злучай, котрого подробиць, на жаль, і вона сама добре не знала і длятого передала єго менї лише в загальних рисах. Дїло се було в часї польської кампанії 1830—31 р. або, може бути, зараз по нїй. Тодї-то стояли козаки в полтавській і черни-

гівській ґуберніях (здає ся два полки) і власть, коли кампанія скінчила ся, хотїла зачислити їх між реґулярне військо. Чутка про такий розпорядок викликала в масї козаків велике невдоволенє. Кн. Репнїн скористав на сей раз з особистого морального впливу на козаків Гулака, і він, як оповідала вдова, сповнив се важне порученє так добре, що сам покійний цар Микола Павлович, довідавшись про се, в ласкаво жартовливім тонї називав іноді Гулака „мой милый дипломатъ“. Розуміє ся, годї безуслівно спускатись на споминки жінки про єї покійного чоловіка, але у всякім разї в тих споминках було дещо реальне. Бабуся згадувала ще про оден злучай в житю єї покійного чоловіка, котрий трафив ся, мабуть, при кінцї 40-их років, а то про якийсь політичний донос, що зроблено на покійного і другого єго товариша в харківськім університетї проф. Кронеберґа. Донос сей зробив якийсь низький урядник Чернов чи Черняєв і на часочок викликав великий переполох в домї Гулака-Артемовського; як оповідала вдова, ревізия зроблена по тій причинї у него була так строга, що не тілько переглянули все до найменших подробиць, навіть у молодїжи, що́ мешкала у него але навіть здіймали дошки на тротуарі біля єго дому. Одначе з самою Артемовською, як вона оповідала, обійшлись в тім злучаю дуже делїкатно: під якимсь позором затаїли перед нею правдивий характер тої ревізиї і вона доперва по ревізиї довідалась о єї значіню. Груба брехня доносу виявилась вже з сего, що донощик закидав лиходілний намір Гулакови і Кронеберґови, котрі саме були заєдно між собою у великій незгодї. Ся брехня виявилась невдовзї і, як казала Артемовська, сам цар Микола Павлович, переїзжджаючи через Харків, обурював ся по причинї тої підлої клевети, а донощик висидів за се дїло в острозї. Збираючи споминки про Гулака, ми розпитували старих Харківців про особи, о котрих згадує ся в остатній одї, з надрукованих в „Кіев. стар“, про Терешка і Одарку і про вбитого на війні з Французами їх сина Власа. Особи ті оказались зовсїм незвістними навіть тим, котрі були майже домашними людьми в родинї поета; тому-то треба думати, що осиротїла пісьля втрати сина стара супружа пара, Терешка і Одарка, належали до кружка близьких полтавських знакомих Гулака, і мабуть, входили в сферу тої дворянської чи урядничої полтавської інтеліґенциї, центром котрої був гостинний дім кн. Репнїна. Се видно і з остатних віршів оди: „Вони-ж пішли круглять, і я кажу: піду ‖ Розбуркаю в журбі Терешка та Одарку“ і т. и. У всякім разї се були, видно, якісь дійстні, живі особи. Споминки Харківців про моральну фізіономію Гулака двоякі; майже без сумнїву, що якийсь-то глибокий роздвій виявляв ся в душевнім складї покійника. Гулак-Артемовський, видно, був одним чоловіком pro domo sua, а другим pro foro, при тім з лїтами сей „другий чоловік“ видно переміг першого і при кінцї, може бути, став вже головним ґосподарем. „Лихо і з правдою, лихо і з брехнею“. — писав він ще в хвилї своєї молодости, — „за правду бють, за брехню віри не дають; от-така лови ся!... Що чоловік тобі і зглуздом не збереть ся, як на сьвітї обертать ся!“ Ще при кінцї 50-их років нам довелось бачити раз Гулака, коли він був вже на пенсиї або кінчив довгі лїта своєї служби. В першій комнатї університетської управи стояв замітно високий і, як здавалось, ще доволї бодрий, сивий дїдусь і добродушним тоном просив о щось слуги-салдата чистою українською мовою. Видно було, що чиста українська мова була для него щоденним язиком. Так і склад сеї мови навіть в кількох словах показував, що він дійстно був спосібний на таке прилюдне слово до народної маси, котре могло успокоїти єї навіть в хвилї острого непорозуміня та глухого невдоволеня... Недавно менї довелось бачити дуже гарно викінчений (фотоґрафия з акварелї) портрет покійного Гулака ще в хвилї єго молодости, коли єму на вид не більше 30—35 лїт. Портрет сей переховує ся в Харкові у нашого шановного письмовця д-ра Володимира С. Александрова. Скромний, одноповерховий, деревляний домок поета ще і до нинї істнує в Харкові на нїмецькій вулицї. Кілька лїт тому назад в нїм мешкала одна з дочок поетових. До кого він тепер належить — не знаю. **А. Ш.**

Трийцять перші роковини смерти Т. Шевченка сьвятковали в Галичинї і на Буковинї дальше [гл. „Зоря“ 1892 р. Ч° 6 на стор. 120] прилюдно музикально-декляматорськими обходами: Ученики коломийської ґімназиї 13. нов. ст. марта, Ученики бродської ґімназиї 26. н. ст. марта, Ученики бережанської ґімназиї 27. н. ст. марта, Руські коломийські народні товариства 3. н. ст. цьвітня, Ученики стрийської ґімназиї 5. н. ст. цьвітня, Львівський руський народний театр в Калуши 27. н. ст. цьвітня і Черновецькі руські народні товариства 13. н. ст. червня с. р. **В. Л.**

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Галя, оповіданє О. Шмідтовои. Переклала зъ россійскои мовы и де-що додала М. Загірня. [Книжка тов. „Просьвіта“ Ч° 144, — а 5-а за 1892 р.]. — Львів 1892 р. 44+4 нен. стор. мал. 8°. Ціна 10 кр.

Зборникъ оповѣдань. Бібліотека Батьковщины. Часть перша. — Львів 1892 р. Коштом Костя Паньківського. 93 стор. 16°. Ціна 24 кр.

Зміст: I. Вовче лихо, оповіданє П. Р. И. Доля, як сонечко, — блисне і сховаєть ся, оповіданє Олекси Катренка. III. Хата, оповіданє В. Чайченка IV. Волосний суд, з росийського, оповіданє І. Потапенка, переклав В. Кравченко. V. Щасливий купець, образок Юстина Гаврисевича.

Родина Ракочихъ въ замку Мункацкомъ, исторична оповѣстка Василя Чернецкого, пароха зъ Свльця белского. — Львів 1892 р. 63 стор. мал. 8°.

Кіевскій сборникъ въ помощь пострадавшимъ отъ неурожая. Подъ редакціей П. В. Лучицкаго. — Київ 1892 р. 433 стор вел. 8°. Ціна 2 руб. 50 коп.

б) періодичні виданя.

Правда. [Том XIII. Випуск 39. За місяць май 1892 р. 257—320 стор. 8°]. Зміст: Непримиренa (з записок сїльської учительки па Украйиї) О. К Віщованнія про XX вік. Нові приказки С. Руданського. Вісти: З Катеринославщини. З Київа. З Москви. Безвиглядність соціальної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е. А. Шефлє. Ненадрукований лист М. Костомарова [з 19/I 1864 р.]. Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого. З Ради державної. Сучасна хронїка. Дїяльність руських товариств і інстітутів. Переписка Редакциї і оповіщенія на окладцї.

Кіевская Старина. [Май. 1892. Том 37. Стор. 157—328 + 2 + 209 — 224 + 33 — 48 в 8°]. Зміст: Малорусскія вирши нравописательнаго содержанія, П. І. Житецького. Современная малорусская этнографія, проф. М. Т. Сумцова. Изъ семейнаго архива. II. Записки Евстафія Петровича Рудыковскаго (1796—1874), В. Щербини. Путешествіе импер. Екатерины II въ Южную Россію въ 1787 году, Г. В. Есипова. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Родина Калнишевскаго, Т. Н. Prof. M. Kowalewsky. Mariage Among the early slaws. (Folk-lore, quartfrly rewiew of myth. Lond. Dec. 1890). Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Приложенія: 1) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича. 2) Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда 1612—1699.

МУЗИКА.

Музикалія. б) фортепян на чотири руки. [Гл. Ч° 22 з 1891 р.].

1) *M. Bernard.* Marche Cosaque (N° 9255). Ціна 85 коп.
2) *А. Даргомыжскій.* Малороссійскій казачекъ. Фантазія (N° 333). Ціна 90 коп.
3) *І. Kapry.* Op. 40. Marche cosaque (N° 13239). Ціна 80 коп.
4) *П. Чайковскій.* Кузнецъ Вакула. Попурри (N° 5967). Ціна 1 руб. 50 коп.
5) *П. Чайковскій.* Гопакъ изъ оперы „Мазепа“ (N° 5867). Ціна 1 руб.
6) *П. Чайковскій.* Мазепа. Попурри. (N° 5969). Ціна 1 руб. 50 коп.
7) *П. Чайковскій.* N° 21. Пляска Запорожцевъ. Danse cosaque (N° 2946). Ціна 60 коп.
8) *And. Kalliwoda.* Premiére Guirlande musicale sur des thèmes nationaux de l' Ükraine. Первый музыкальный вѣнокъ изъ украинскихъ пѣсенъ. Ціна 1 руб. 80 коп.

9) *And. Kalliwoda.* Premiére quadrille français sur des thêmes nationale d l' Ukraine. Ціна 1 руб. 5 коп.
10) *М. Лисенко.* Op. 4. Украинскій козакъ — шумка. Danse nationale d l' Ukraine. Scherzo. Arvangé pour le piano à 4 mains par l' Auteur. Ціна 1 руб. 65 коп.
11) *М. Лисенко.* Увертюра изъ оперы „Різдвяна ніч". Ouverture „La nuit de Noel" opera lirique. Ціна 1 руб. 50 коп.
12) *I. Witwicki.* Op. 35. Druga Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
13) *Mich. Zawadzki.* Op. 24. Pierwsza Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
14) *Mich. Zawadzki.* Op. 31. Druga Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
15) *Mich. Zawadzki.* Op. 52. Trzecia Szumka Ukraińska Ціна 90 коп.
16) *Mich. Zawadzki.* Op. 80. 4-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
17) *Mich. Zawadzki.* Op 81. 5-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
18) *Mich. Zawadzki.* Op. 82. 6-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
19) *Mich. Zawadzki.* Op. 83. 7-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
20) *Mich. Zawadzki.* Op. 120. 8-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
21) *Mich. Zawadzki.* Op. 127. 9-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
22) *Mich. Zawadzki.* Op. 142. 10-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
23) *Mich. Zawadzki.* Op. 300. 11-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
24) *Mich. Zawadzki.* Op. 314. 12-me Schoumka Ukrainienne. Ціна 90 коп.
25) *Евгеніевъ.* Козачокъ. Народная пляска изъ малороссійской пантомины „Украинская свадьба". Ціна 1 руб.
26) *Е. Ф. Направникъ.* Op. 20. N° 2. Малороссійскій казачекъ. Ціна 1 руб. 50 коп.
27) *А. Н. Сѣровъ.* Гопакъ. Малороссійская пляска изъ пантомины „Кузнецъ Вакула". Ціна 1 руб. 20 коп.

☛ Музикалія 1—7 можна купити у П. Юргенсона в Москві [Неглинный проѣздъ N° 10 (уголъ Кузнецкаго мѣста), — а 8—27 у Б. Корейва в Київі].

б) скрипка в супроводі фортепіяна.

1) *В. Кажинскій.* Думка. Малороссійская пѣсня (N° 8255). Ціна 40 коп.
2) *А. Киндингеръ.* Музыкальные вечера. N° 12: Не ходи, Грицю, на вечерниці і Гей, у полі вишня (N° 8799). Ціна 60 коп.
3) *В. Лаубъ.* Попурри для скрипки и фортепіяно. N° 9: Мазепа. Ціна 1 руб. 25 коп.
4) *A. Gallenkowski.* Op. 2. Fantaisie sur une chanson de la Petite Russie. Ціна 1 руб. 35 коп.
5) *A. Gallenkowski.* Op. 3. Fantaisie sur une chanson de la Petite Russie le Rossignol de Glinka. Ціна 1 руб. 35 коп.
6) *A. Gallenkowski.* Op. 4. Fantaisie brillante sur deux chansons de Petite Russie. Ціна 1 руб. 65 коп.
7) *A. Gallenkowski.* Op. 6. Adieux a' la Petite Russie 2-me melodie. Ціна 90 коп.
8) *A. Gallenkowski.* Op. 8. Souvenir de Kieff. Mazurka pour Violon avec accompagnement de piano. Ціна 1 руб. 50 коп.
9) *A. Gallenkowski.* Op. 10. Fantaisie sur une Chanson de Petite Russie „Ох я нещасний, що маю дїяти". Ціна 1 руб. 50 коп.
10) *A. Gallenkowski.* Op. 11. Fantaisie pour Violon avec accomp. de piano sur deux chansons de la Petite Russie: 1) Ой на горі та женцї жнуть. 2) У вчора горох і сьогодня горох. Ціна 1 руб. 80 коп.
11) *В. Кажинскій.* Гандзя. Ціна 50 коп.
12) *And. Kalliwoda.* Prémiére Guirlande musicale sur des thêmes nationaux de l' Ukraine. Ціна 1 руб. 80 коп.
13) *And. Kalliwoda.* Prémiére Quadrille français sur des thêmes nationaux de l' Ukraine Ціна 90 коп.
14) *Marsicani.* Op. 12. Le carnaval de la Petite Russie variations burlesque et comique sur des airs populaires. Ціна 1 руб. 75 коп.
15) *Schlosser.* Six morceaux de salon sur des motifs favoris du ballet Koniok Gorbounak. N° 2. Малороссіяне — пляска. Ціна 40 коп.
16) *Mich. Zawadzki.* Op. 24. Pierwsza Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
17) *Mich. Zawadzki.* Op. 31. Druga Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
18) *Mich. Zawadzki.* Op. 52. Trzecia Szumka Ukraińska. Ціна 90 коп.
19) *Mich. Zawadzki.* Op. 120. Huitieme Schoumka Ukrainienne burlesque. Ціна 90 коп.
20) *Mich. Zawadzki.* Op. 300. XI-me Schoumka Ukrainienne de Concert. Ціна 90 коп.

☛ Музикалія 1—3 можна купити у П. Юргенсона в Москві, а 4 - 20 у Б. Корейва в Київі.

ЗАЯВА.

В 6-ім Числї „Зорі" з сього року д. О. Пчілка взиває Марию Олександрівну Марковичку „нахабною кацапкою" за те, що вона, ідучи слїдом за своїм чоловіком, написала вкупі з їм відомі українські твори. Істориї літератури невідомо досї, скільки власне працї клала д-ка Мария Марковичка на ті твори, а скільки Опанас Маркович. Певна тільки річ, що була в тих творах і її така чи инша частка та що ті твори посунули наперед українську літературу. Ми можемо тільки дякувати д-цї Мариї Марковичцї за те, що вона, бувши Московкою, віддала частину своєї сили на працю для нашої літератури. Взивати за се „нахабною кацапкою", се значить кидати на людину незаробленою образою і виявляти тим невдячність до неї, нетолєрантність до другого народу і нарешті просто нетактовість, бо річ видаєть ся так, мов-би Московку лають за те, що вона Московка, — ми-ж, стоячи до загину за своє національне право, мусимо вкупі з тим дбати не про межинародне ворогування, а про межинародну згоду. Думаючи, що вчинок сей лягає на українську літературу плямою, — вважають підписані за свою повинність запротестувати проти його.

1892. IV. 26 (V. 8).

М. Загірня. В. Чайченко.

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

Торік надрукована була в 20 Ч-ї „Зорі" моя статя п. з. „Чайченко і Франко" і у ній, зовсїм не по моїй винї, лишились значні похибки і тепер повели за собою непорозуміння. Так на стор. 396, у другому стовпцї, третя стрічка знизу, надруковано: „От на такі слова і слїд би не звертати увагу", а написано було: „От на такі слова і слїд-би нам звертати увагу" і т. д. Ся друкарська помилка повела за собою те, що д. Осун, в статї своїй „В справі язиковій", у 8 Ч-ї „Зорі" за сей рік, на стор. 157 пише: „ото-ж ні, добродії! власне слїд звернути увагу на тото слово..." А вже-ж слїд, про се нема чого і казати! — Далї на стор. 397, у першій стрічцї згори, пісьли слів: „і означає собою слово жінка", зроблено такий пропуск: „на Україні-ж слово ж і н к а має такі відтінки: молода жінка, що має ще свекруху — н е в і с т к а, а не н е в і с т а; молода жінка, що не має свекрухи — м о л о д и ц я, жінка середнїх лїт — просто ж і н к а, а коли вже стара, і т. д. На тій-же стор., у серединї другого стовпця, замість: „дїлитись впечатками, вихопленими з найвижчих, всесьвітніх справ", надруковано: „з н а й в у ж ч и х всесьвітніх справ".

М. Школиченко.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Самійленко. Одержали, спасибі Вам: просимо присилати і дальші частини — **Вп. др Александрів.** Перекладів не друкуємо в „Зорі". Просимо одначе прислати конець, — а постараємо ся видрукувати. — **Вп. І. Шумлян.** Вірші для „Зорі" непридатні. — **Вп. М. Ш—ко.** Газети подали хибну вістку. На львівськім університетї має бути заснована катедра українсько-руської істориї. В Коломиї буде отворена нова українсько-руська гімназия [вже третя в Галичинї]. — **Вп. Автор нарису „При заході сонця".** Просимо подати свою адресу. — **Вп. М. В—ий.** Не будуть надруковані. — **Вп. Катренко.** Оповіданє „Як чоловік собі науку добував", спасибі Вам, дістали — і надрукуємо. — **Вп. Ковалько.** Прийшло, але досї не мали коли прочитати. — **Вп. Г. — Г. А.** „Дещо про волю" і „Москаль" непридатні. — **Вп. М. Федоренко.** Раді-б містити, та на жаль не маємо в тещї ні одної статї історичної. Наші історики пишуть гарні статї ріжними мовами, тілько не своєю рідною: та й инші наші учені, з дуже малими виїмками, роблять те саме. Не дивуватись відтак, що нїтома наука не поступає: ту годї нарікати на кого иншого, хіба на себе самих. Ми не можемо допроситись не то розвідок наукових, але навіть відповіди на письма. — **Вп. Грицько Чулай.** „Сон" не буде в „Зорі" друкований. — **Вп. Гр. Коваленко.** Частина перекладу „Фавста" для нас непридатна, бо перекладів не друкуємо.

Впорядчик части літературно-наукової Василь Лукич. **За редакцію відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Р. XIII.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
Передплата виносить: на цілий рік 6 злр. [для заграниці 6 руб., або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр.
Одно число коштує 30 кр.

1892.
У Львові
15 (27) червня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциєю непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин.

Ч. 12.

НА РОСПУТТЇ.

Повість В. Чайченка.

(Далї.)

З цього часу образ Гордіїв вже не покидав Ганниної душі: вона носила його в собі, не могла збути ся його. А збути ся вона хотїла. Вона бо вже почувала, що робить якесь злочинство проти когось. Проти кого? Вона знала, але не зважувалась поки наменувати його. Ці думки вбивали в неї всю енерґію. Вона сновиґала з хати в хату без діла, не мігши його собі знайти, бо її обхоплювала чи то якась важка нудьга, чи то сподївання чогось. Вона почувала, що щось мусить стати ся і це не давало їй спокою, дражнило їй нерви. Демид заходив тепер до їх не часто: він мав багато клопоту з батьковою справою і йому було нїколи. Але Гордій сам бував досить часто, познайомив ся з її матїрю, і Ганна виразно бачила, що він ходить задля неї. Вона се бачила і тільки дожидала того часу, як він це скаже. Але що вона тоді йому одмовить?

Що одмовить! Як-би вона знала! Вона знала тільки, що вона на пів звязала вже себе з Демидом. Вона завсїгди була до його прихильна. Його тиха, але кремезна вдача, його ласкавість та щирість приваблювали її. Але тепер инший став перед нею і той инший був такий блискучий, що Демидова постать зовсїм зблїдла перед ним. Демид був звичайна гарна, чесна людина, а цей був повитий якимсь героїчним сяйвом. І дівчинї неповолї згадували ся Гейневі вірші про духа сьвятого лицарів, про того духа, що́

....that die grössten Wunder,
Und viel grössre thut er noch;
Er zerbrach die Zwingherrnburgen
Und zerbrach des Knechtes Joch.
Alte Todeswunden heilt er,
Und erneut das alte Recht;
Alle Menschen, gleichgeboren,
Sind ein adliges Geschlecht.
Er verscheucht die bösen Nebel
Un das dunkle Hirngespinst,
Das uns Lieb' und Lust verleidet,
Tag und Nacht uns angegrinst.
Tausend Ritter, wohlgewappnet,
Hat der heil'ge Geist erwählt,
Seinen Willen zu erfüllen;
Und er hat sie muthbeseelt.
Ihre theuren Schwerter blitzen,
Ihre guten Banner wehn!
Ei du möchtest wohl, mein Kindchen,
Solche stolzen Ritter sehn?

— Еге, і я бачу його, — казала вона собі, — він перед мене цей лицар, що́ йде на борню за Вкраїну!

І дівчина чула, що блискуча постать Гордієва, одягнена в її мріях в сьвятого духа лицарську зброю, запано́вує у неї в душі, а Демидова по́стать оступаєть ся далеко назад.

Але їй було сором. Вона подала Демидови надії і вона була через це винна. Що-ж вона мала робити? Чи не мусила вона зректи ся усяких думок про Гордія і справдити Демидові надії? Але-ж се було-б їй через лад важко...

Саме тут набіг один випадок. Одного разу нацїляли ся їхати в театр. Квітковський узяв льожу, бо хотїла їхати й мати. Але мати потім щось рознемощіла і зостала ся дома. Брат та сестра поїхали в-двох. Давано якусь скучну росийську драму. З початку другої дії Ганна вже не слухала. Її просто роздратовувала та нїсенїтниця, що балакано на сценї і вона хотїла була вже попрохати брата їхати до дому, як зненацька побачила, що він комусь кивнув головою на ґалерию.

— Хто там? — спитала ся вона.

— Раденко, — він мабуть зараз прийде.

Ганнине серце чомусь відразу стрепенулось і затихло.

— На що йому приходити? — промайнуло у неї в головї. І потім їй здали ся надзвичайно довгими ті хвилини, що́ проминули, поки одчинились двері і в льожу увійшов Раденко.

— А Гайденка нема? — спитав Квітковський здоровкаючись.

— Нема — не схотїв.

— Сїдайте! — попрохав Квітковський і поступивсь Гордієви своїм стільцем поруч із Ганною, а сам сїв трохи позаду.

Поздоровкавшись, Ганна повернулась до сцени і, здавало ся, не зводила з неї очий. Вона не дивилась на Гордія, що́ сидів поруч з нею, але вона вгадувала всї його рухи, вона

чула, що він тут, біля неї. Брат балакав з їм про щось там, але Ганна не дослухалась до їх розмови.

Завіса впала після третьої дії. Квітковський пішов з льожі. Ганна зостала ся сама з Гордієм.

— Ну, як вам подобаєть ся премудра драма? — спитавсь Гордій, вперше вдавшись до неї.

— Ніяк, — одмовила вона.

— І ви не помилили ся! — весело промовив Гордій. — По правді кажучи, нас одурив заголовок афіша. А! у вас він є! А дозвольте мині глянути!

— Він простяг руку. Ганна мусїла повернути ся до його. Їх очи зустріли ся, рука доторкнула ся до руки. Ганна здрігнулась. З тих очий ливсь на неї такий сьвіт, що ій відразу зникло з перед її погляду все навкруги — і льожа, і сцена, і увесь театр з сотнями людських голів. Вона встала, мов хотїла оборонити ся од цього впливу, що скоряв її. Але вона нїчого не могла зробити і знесилена знов сїла на стілець. Цієї саме митї завіса піднесла ся вгору.

— Вам не душно? — спитавсь Гордій. — Може трохи одхилити двері?

— Ні, ні, — з якимсь о́страхом сказала дівчина і зараз-же пожалїла, що так сказала. Їй треба було бігти од цього впливу, бо він її — вона виразно чула — скоряв цїлком, але бігти вона не могла.

— Боже мій! чи довго-ж ще? — думала вона. На її щастя драма була в чотирьох діях і саме це була четверта. Але поки-ж скінчить ся!

А тим часом Гордій не зводив з неї очий. Його палка вразлива натура теж тягла його до Ганни і в його в грудях займало ся бажання вхопити ці малі руки і вицїлувати їх усї, потім впити ся губами їй у губи...

— Сказати їй все? — промайнуло у його в голові. — Чи не краще-б дома? Та хіба не однаково? Хай собі там той натовп слуха драму, а вони прислухають ся до тієї пісьнї, що в їх у душі сьпіва.

Вони сидїли вже трохи далї в глиб у льожі. Їх мало було видко. Гордій повернув ся до Ганни і його ясний погляд упав на неї.

— Ганно Михайлівно! — почав він і зупинив ся на хвилину.

Вона вся здрігнула ся.

— Ось воно! — подумала вона.

Але Гордій себе подужав і сказав тільки:

— Ганно Михайлівно! завтра, як що я прийду, то не одніму у вас потрібного на що инше часу?

— Ні, — тихо одмовила дівчина.

— Я маю дещо вам сказати, — почав знову Гордій, але цієї хвилини двері одчинились і увійшов Квітковський. Гордій стріпнув плечем — так у його звичайно виявлялось пересердя — і змовк. Мовчки досидїли вони до кінця дії і не дожидаючи водевілю вийшли. Прощаючись, Гордій палко стиснув Ганнї руку, а Квітковському сказав:

— Я у вас незабаром буду.

Ганна вернулась до дому зовсім иншою. Вона почула, що ступила на новий шлях і що з того шляху несила звернути, або вернутись назад.

Вона не спала всю ніч. Вона вже не думала — бо не могла — боротись з тим почуванням, що її обхопило. Вона тільки почувала себе страшенно винною перед Демидом.

— Що робити? що робити? — стукала ій у голові, як вершляґом, страшна думка у той час, як дівчина, стиснувши зуби та втупивши очи в темряву, лежала непорушно на своєму ліжкови, закинувши руки за голову.

Другого дня вона не вийшла з своєї хати. Мати, побачивши її, звелїла їй не вставати, думала навіть посилати по лїкаря, але Ганна не схотїла його.

Але вона не могла й лежати. Блїда, змучена блукала вона по своїй хатї. Вона не вийшла обідати і тільки увечері стріла ся з братом.

— А у нас були Раденко та Гайденко, — сказав Квітковський. — Кланялись тобі.

— Вкупі? — спитала ся Ганна.

— Що́ вкупі? Кланяли ся вкупі? — засьміяв ся брат. — Ні, нарізно.

— А! який ти!... Були́ — вдвох?

— Ні, спершу був Раденко, а тодї Гайденко і навіть останнїй не знав, що перший був — якось розминули ся. А що хіба?

— Та нїчо́го, так...

— Я сказав, що ти хвора, і Раденко обіцяв ся зайти завтра.

— Були обидва! — думала Ганна. — Спершу був Раденко, а тодї Гайденко. Обом треба дати якусь одмову. Одному вона вже обіцяла сю одмову, а другий ось-ось попроха її. А що вона одмовить?

— Спершу був Раденко, а тодї Гайденко, — знову проходили братові слова у неї в голові. — Еге, спершу. Але чого вона мучить ся? Хто пізно приходить, той сам собі шкодить. Ну, і хай так буде! Хіба вона не вільна вже? Хіба вона звязала вже себе з Гайденком. Вона йому сказала, що одмовить згодом, але хіба се визначало, що вона одмовить: е г е? Ні, треба швидче якось це скінчити!

Але як саме скінчити? Чом вона не може сказати йому: н і, та й годї? Що її зупиня? Вона не розуміла, зовсім не розуміла.

Але другого дня вона зважилась. Треба-ж щось було робити. Вона вхопила аркушик паперу і написала на йому швидко:

„Простїть! Не можу. Забудьте!

Г. К.“

Вона похапцем запхала папірець у коверту, написала адресу. Але як одіслати цього листа? Почтою вона не хотїла. Вона скористувалась з чоботаревого хлопця — у їх у дворі жив чоботар і його гарненького хлопця знала Ганна і часом давала йому читати книжки. Навчивши його куди нести листа та не казати від кого і не дожидати одмови, вона послала його. Хлопець побіг і швидко знайшов Гайденкову кватирю. Він постукав у двері. Одчинив сам Демид. Гордія в хатї не було.

— Що тобі, хлопче?

— Вам лист.

— Од кого?

— Не знаю. Беріть!

Хлопець пхнув Демидови в руки коверту, а сам одним ско́ком уже вибіг з сїний.

Демид зачинив двері і глянув на адресу. Він пізнав писання.

— Що таке? — подумав він. — Чи не стало ся чого? Вона була хвора.

Він розідрав коверту і прочитав:

„Простїть! Не можу. Забудьте!

Г. К.“

Рука з листом затремтїла в Демида. Ось і стало ся! Тільки стало ся зовсім несподіване. Він иншого, зовсім иншого сподївав ся. Ні, він навіть певний був. А тепер... Що-ж це? Через віщо? За що?

Демид засунув листа у коверту і сховав його у кишеню. Тодї підійшов до столу, сїв і, зіперши ся на стіл лiктями, обхопив руками голову. Він чув, що йому треба зрозуміти те, чого він нїяк не міг розуміти...

А Ганна тим часом дожидала ся чоботаревого хлопця [їй хотїло ся бути певній, що лист уже в руках у Демида] і не мігши всидїти в хатї, одяглась і пішла йому на зустріч. Виходячи, вона зустріла ся з братом.

— Куди ти? — спитавсь він.

— Так... пройти ся... голова болить.

— Ти хвора, Галю, — промовив брат, беручи її за руку.

— Глянув-би на себе, який ти сам! — одмовила Ганна. — Не я хвора, а ти!

Не дожидаючись одмови, вона вибігла з хати, а Квітковський зостав ся сам. Він знав, що Ганна каже правду, що бозсонні ночі поклали свій о́дслїд йому на обличчя. Але-ж останнїми часами думки чимало мучили його. Дуже рано, ще з хлопячих лїт загубив він віру. В університетї він, як здавало ся йому, рішив усї питання на підставі останнїх здобутків науки і все було так просто і так зрозуміло, а найбільш — гарно. Гарно тим, що замісць сьлїпої віри, що́ доводила часто й густо до забобонности, запанувало ясне сьвітло людсь-

кого розуму. І так просто здавалось усе: слухайсь у всьому власного розуму, роби на підставі великих принципів — і все буде гарно, і ти будеш гарний.

Але так було не довго. Невикрутне питання: а що-ж потім? а на що-ж це все? повинно було з-явити ся зараз-же, скоро людина заспокоювала ся на самолюбному зданню на власний розум. І воно з-явило ся і в Квітковського.

З того часу, як воно з-явило ся, він не мав спокою. У його була щира душа, прихильна до усякого добра, але тепер він не бачив, на що він робити ме те добро, якого бажала його душа. На що він робити ме, коли все мусить загинути, загинути без нїякого слїду, — не тільки для його, а для всякого з тих, кому він робити ме те добро? Він уже чимало змучив ся, шукаючи одмови, як зненацька стрів ся з Пачинським і це неначе штовхнуло його на новий шлях.

— Як можна досягти якої одмови, коли социяльні обставини такі, що все життя людське зопсоване і ця засноваиість не дає людинї нї думати, нї почувати так, як треба, бо запоморочує людину, замикає її у безлїч традицийних загородок. Людинї здаєть ся, що виходу нема, що ці загородки одвішні й довішні мéжі, і вона мучить ся, не знаючи, що помиляєть ся, так думаючи. Нї, розваліть сьогочасню будівлю і тодї, як буде лад новий, ви знайдете одмову на всї ваші запитання.

Ось що казав і усїма способами доводив Квітковському Пачинський. І Квітковського вразила ця думка. Він ухопив ся за неї так, як та людина, щó втопа, ухопила ся-б і за бритву.

Душевні муки давно вже зопсували Квітковскому нерви. Він не міг керувати їми, і вони цїлком панували над їм. Це, звісно, не могло пособляти йому в тій важкій душевній борнї, що він її тепер одбував. І він тільки крутивсь біля тієї думки, що нею хотїв заспокоїти ся, але нїчого свого не міг до неї додати. Він за останнїй час зблід і зробивсь дуже нервовий — се помічав кожен, хто його бачив.

Сьогоднї він дожидавсь до себе Пачинського, що за останнїй час почав частенько до його заходити, і йому дуже не сподобалось, як прийшов до його Раденко.

Власне Раденко не до його прийшов. Він прийшов скінчити справу з Ганною, але Ганни не було, — брат сказав, що вона кудись пішла. Посидївши кільки хвилин, Раденко пішов і тільки вийшов з двору, як стрів на вулиці Ганну з чоботаревим хлопцем. Хлопець проскочив у двір, а Ганна спинила ся.

— Ганно Михайлівно! а я у вас був! — сказав Гордїй, стискаючи їй руку та сяючи очима. Він помітив, яке стурбоване в Ганни обличчя, але вона здала ся йому ще кращою, нїж звичайно, і його серце радісно затрiпалось, як він подумав.

— Вона моя, вона буде моєю, ця чудова дївчина! Моя люба, моя...

— Ви дуже поспішаєтесь до дому, Ганно Михайлівно? — перепинив він сам себе.

— Нї... — ледві одмовила Ганна.

— Коли так, то пройдемось трохи, і я скажу вам, чого я приходив до вас.

Ганна мовчки повернулась назад і пішла поруч з Гордїєм.

— Пройдемо у мійський садок, — попрохав Гордїй.

Ганна кивнула головою.

Мійський садок був за кільки ступнїв звідси. Вони увійшли в його. В йому тепер нїкого не було і Гордїй міг балакати.

— Ганно Михайлівно, ви не догадуєтесь чого я до вас, власне до вас приходив? — спитавсь він.

У Ганни застукало в голові і вона ледві могла промовити:

— А чого?

— Скажу швидче й просто: я люблю вас. Я приходив прохати вас бути моєю дружиною.

Вони йшли безлюдною стежкою, сховані од людського ока за густими деревами. Ганна схилила голову і мовчала.

— Ганно Михайлівно! — почав знову Раденко і голос йому затремтїв. — Галю!...

Вона підвела голову і глянула йому в вічі. Перед нею була могутня осяйна врода, перед нею була людина, щó сперечати ся їй вона не могла. Гордїй зрозумів це і ту-ж мить його губи впили ся в її...

Демид ще сидїв за столом, стиснувши голову руками, тяжко замисливщись, як Гордїй увійшов у хату. Його обличчя сяло надзвичайним сяєвом.

— Ну, друже, — скрикнув він, вхопивши Демида за руки, — поздоровляй мене з моєю радістю і радїй, бо я знаю, що моя радість — і твоя. Я одружуюсь з Ганною Квітковською.

Грім, щó вдарив-би зараз серед хати, не так-би вразив Демида, як ці слова. Він зблід ще дужче і занїмів. Але се тільки на хвилину. Міцна душа перемогла сама себе. Він мовчки стиснув другови руки, обняв і поцїлував його.

Гордїй за своїм щастям не помітив нїчого. Він почував потребу росказати про своє щастя і, ходячи по хатї, радісно оповідав своєму другови про свої заміри, про те щастя, щó має бути, про те, що Ганна буде ідеалом дружини, що вона зможе зробити навіки щасливим того, за кого піде і багато иншого такого, — багато такої щасливої нїсенїтницї, щó звичайно рветь ся з уст у безмірно на той час щасливих людий, заспокоюючи тим їх радісне збуріння.

А Демид все те слухав, і кожне слово було йому гострим ножем у груди. Довго балакав Гордїй, балакав і за обідом і тільки у вечері побіг з дому — до Ганни...

Демид зостав ся сам. Він упав на ліжко. Він навіть не думав. Нї, він думав, але то були вже не думи, то були найглибші почування, бо не можна було-б розібрати, де кінчаєть ся дума і де починаєть ся почування.

Він завсїгди марив про те, як він щиро працювати ме на користь рідній землї, але поруч з тією, що їй віддав-би він своє серце. „Вона“ була у його в уяві чимсь вищим, що перед їм він мусїв схиляти ся і без кого він не міг жити.

І він знайшов свій ідеал. Та, яку він знайшов, не різнила з тим óбразом, щó змалювала йому його фантазия. І він віддав їй своє серце на віки, без звороту.

Він був певний, що й вона віддала йому своє серце. Вона була до його така прихильна, така ласкава! І він був певний.

Але він помилив ся. Мало того ще. Мало того було, що однято в його щастя, — доля направила зробити це його єдиного щирого друга. І Демид почував, що його нещастя робить ся у-двоє важчим.

На що це так? Через віщо це так? — питавсь він. — На підставі якого права, на підставі якого закону розбито його сподївання, зламано його життя. Де пісьля цього розумність в життї?

І Демидови здавало ся, що все це життя, щó крутило ся навколо його, було якоюсь безладною мішаниною: постатї крутили ся, ходили, переходили, балакали, плакали, сьміяли ся і все крутили ся, крутили ся без краю. Крутили ся не круг себе, а мов у калєйдоскопі І всї крутили ся без мети, без нїякої мети і без нїякої розумности. Він пізнавав навіть знайомі обличчя, пізнавав Квітковського, товаришів, Гордїя, пізнавав її і навіть себе. І все крутило ся, мішма безладно мішало ся, бючись, штовхаючись одно об одне, завдаючи одно одному біль, рани — і все те без мети, а так, тільки тим, що туди їх крутонýло. Цей крутїнь сповняв невеличку хатину, тїсну погану норю. І ця норя була той сьвіт, що його так славлено за безкраїсть та пишність. Брудна норя, безладний крýтїнь.

Але-ж, Боже мій! скільки їх, скільки їх! Вони сповняють усю хату. Вони не дають йому дихати, не дають йому жити. І він не може їх прогнати, не може оборонити ся, бо що-ж він може зробити серед цього крутїння, серед цієї безладної, безрозумної мішанини?

І мішанина крутить ся, і Демид не тільки бачить, а й чує, як вона крутить ся, чує безладне шамотїння од одеж, чує безладний гук од гомону. Шамотить! шамотить! шамотить! Якось особливо шамотить: шам-шам! шам-шам!

І Демида мучить цей ш а м - ш а м. Йому здаєть ся, що кожне ш а м бє його по голові. Він хоче затулити уха, але кричати несила. Нї, він кричить, але тільки голосу його не чути. Він це добре сам поміча, що голосу його не чути. Тодї він збира останнї сили і скрикує...

*

Що це? Крутінь зник, але навкруги темрява. Демид починає пригадувати собі, де він і що він. Промина кільки часу, поки він догадується ся, що це ніч, що він у своїй хаті. Треба-б спати. Але Демид спати не може. Він починає думати, але думки знов стають уявами і знову постаті крутять ся...

Глянувши Гордій вранці на свого друга аж злякав ся:

— Що тобі таке, Демиде? Ти як з хреста знятий?

Демид махнув рукою, сказавши просто, що трохи нездужає. Йому важко було балакати з Гордієм. Тим він страшенно зрадів, як того-ж дня приїхав до його батько. Демид сказав, що поїде з їм погостювати до дому. Він казав погостювати, а найсправді не думав у місто вертати ся. Гордій мав написати йому, як буде весілля, бо він неодмінно хотів, щоб Демид був боярином. Батькови треба було найменше тиждень, щоб покінчати усї свої справи. Цей тиждень був Демидови важким тижднем... Але минув і він і нарешті вони поїхали.

Гордій-же заходився діяльно доводити до краю те, що почав. Він не мав ще ніякої посади та особливо і не дбав про неї, бо йому кращою здавала ся непідлегла адвокатура. Через місяць він уже мав таку-сяку адвокатську практику, що давала йому змогу жити в-двох з жінкою. Він написав тоді до Демида, але Демид написав, що хворий і не встає з ліжка і тим не може приїхати.

Через тиждень після цього Гордій одружив ся з Ганною.

IV.

Заробітку, що мав Гордій Раденко з своєї адвокатської практики, було поки ще мало: його ледві вистачало на те, щоб прожити в-двох з жінкою, наймаючи малюсеньку домівку з трьох сьвітличок, — з їх одна була спочивальнею, а друга — всїм, чим тільки можна: і салею, і їдальнею, і Гордієвим кабінетом, — третя-ж, найуряженїйша, витальнею. Сьвітлички були тїсні, та наші молоді не дуже тим журили ся: хоч грошей мало, так щастя багато.

А щастя справді було багато в цих маленьких сьвітличках, молодого палкого щастя, що́ стуманює голову і примушує забувати про все навкруги, опріч себе.

Прокидаючись Гордій вранці, бачив на подушці вродливу жінчину голівоньку. Обличчя зачервоніло ся зо сна, волосся трохи скуйовдило ся, довга чорна коса впала на груди. Яка тепер гарна тут його Ганна! Йому так хочеть ся поцїлувати її, але він боїть ся її збудити. Ще рано, ще тільки шість годин, а вони вчора пізно поснули. Йому треба дещо зробити, налагодити в суд — він туди ходить що-дня вранці — а вона хай спить. Тихо, обережно устає він з ліжка, швиденько одягаєть ся. Але тільки він хоче вийти з хати, як чує, що дві теплі руки обхопили його з-за плечий за шию.

— А! ти думав утекти!

Він повертаєть ся до ліжка. Ганна напів підвівшись з постелї, обхопила його за шию і прихилилась голівонькою йому на груди. Гордій не стерплює: він хапа її на руки, пригортає до себе і починає цїлувати обличчя, шию, плечі, руки...

— Пусти! — боронить ся вона. — Пусти! Я одягати мусь — іди собі геть!

Вона завсїгди вигонить його вранцї. Він покірливо йде і зачиня за собою двері. Він хоче вмити ся. Та ледві встиг він узяти ся за воду, а вже двері відчиняють ся і Ганна вибіга з їх одягнена, але з голими рученятами, і сьміючись вихоплює у його воду.

— А! ти хотїв утекти од мене! Ранїйш од мене одягти ся і вмити ся хотїв! От-же не буде цього!

Але Гордій однїма в неї глечик з водою: він хоче їй зливати, бо хоча в їх і є дївчина Химка, але-ж Химцї він такого гарного дїла не приручить. Ледві вона нахиляєть ся над мискою, як ту-ж мить Гордієві губи вже доторкають ся до її шиї.

— Слухай, Гордїю, — не пустуй бо!

Гордій починa зливати на руки Ганнї, а тоді вона йому. Вона неодмінно хоче сама зливати, — інакше й йому не дозволя зливати її. Ще кільки хвилин і вони вже одягнені, веселі, щасливі і вже Гордій знов ухопив її на руки.

— Але-ж ти просто неможливий! Адже тобі треба йти в суд.

— Треба.

— То сїдай і пиши свої папери.

— Сяду! [Одмова кінчаєть ся поцїлунком].

— Пусти, мінї треба прибирати! — пручаєть ся вона.

Гордій нéхотя пуска і ще більш нéхотя сїдає за свої папери.

Поки Гордій напише, що йому треба, самовар уже стоїть на столї і вони поруч сїдають за стіл.

Вони вже обоє виголодались чимало і Гордій хотїв-би й чого більшого, ніж ті франзолї, що́ на столї. Але на більше, треба й гроший більше, а їх ще поки мало, а життя в місті коштує дуже дорого.

— Хочеш їсти? — питаєть ся лукаво Ганна.

— Чому нї?

— І дуже? — ще лукавїйше запитує вона.

— Запевне! Але ще дужче хочеть ся тебе поцїлувати.

— Ну, це вже нехай завтра! — одкручуєть ся вона. — А ти глянь краще, що оце!

Відкілясь у неї в руках з-являєть ся щось жерстяне, блискуче.

— Що? Мабуть сардини!

— Який ти догадливий! Але ти вгадай, де я їх узяла?

— Це дуже хитро вгадати, бо ти в мене надзвичайно мудра ґосподиня. Але я сподїваю ся, що ти будеш така добра, що сама про це скажеш.

— Ну, доброю я можу й не бути... Але-ж найсамперед треба їх їсти. Розріж!

Гордій розрізує і вони у-двох починають їсти.

— Не знаю, як ти добула цю річ, але у всякому разї на тще серце воно дуже гарна річ! — каже Гордій.

— Запевне! — одмовляє Ганна. — Се здобуто ощадністю на чому иншому.

— О, ти моя люба, чудова ґосподине!

— Глузуй! глузуй!

— І не думаю глузувати, а навпаки — схиляю ся покірно перед твоїм фінансовим ґенієм.

Така розмова могла-б тягти ся дуже довго, як-би не надходив час іти в суд. Але він, на превеликий жаль, надходить, і Ганна зостаєть ся сама.

Вона деще прибира і тодї сїда робити. Вона шиє або вишива. Вона робить довго — поки спина заболить і робить щиро: се Гордієви сорочка. Шиючи, вона дожида його, дума про його, і час минає швидко. Поробивши ся годин до дванадцяти, вона кида. Їй хочеть ся їсти, і вона витяга дещо з того, що зосталось од чаю. В цей час і Гордій звичайно снїда — там, у буфетї у своєму судї.

— Ось ми й снїдаємо! — каже Ганна. — Ми — се-б-то — вона і Гордій.

Як вони поснїдають, то тодї вона одягаєть ся, бере книжки і йде в бібліотеку. Вона робить се що-дня. Гордієви зато́го нема часу читати ґазети. Се-б-то: він-би їх читав увечері, але увечері далеко веселїйше розмовляти, а хоч коли й читати, то яку гарну книгу. А тепер вона, Ганна, вільна. І вона біжить у бібліотеку і перебіга очима сьогоденні часописи. У неї дуже гарна память, і вона увечері роскаже Гордієви все цїкаве. Адже правда, що розмовляти краще, ніж читати? Гордій каже, що все, що проходить через її уста, робить ся вдесятеро цїкавїйшим. Вона сидить у читальнї з годину, бере нові книжки і йде до дому.

Часом вона забіга до матері. Стара одинока панїя завсїгди рада дочцї. Вони розмовляють і мати жалїєть ся дочцї на сина: він зовсїм змарнїв, зробивсь ще нервовійший і до його все ходить отой „Ораб“ — так вона звала Пачинського — вона його чомусь дуже не любила. — Часом почне мати розмову й про Ганну та про Гордія — здебільшого на тему: чому Гордій не силкуєть ся зробити ся багаччим. Але почувши таке, Ганна швидче втїка од матері. Мати це помітила і вже про се не балака, а здебільшого все про сина.

Ганна й сама трохи помічала, що брат зробивсь якийсь бїльш стурбований. Але вона жила дуже швидким, дуже щасливим життям і якось не могла спинити ся над цим.

Од матері вона йде до дому. Вже три години. В чотири завсїгди приходить Гордій. Ганна цю годину перебува звичайно читаючи.

Переяславська Рада.

Надходить чотири — двері одчиняють ся, і він уже в хаті, а вона в його в руках... Через кільки хвилин вони обоє вже ідуть з хати. Вони не обідають дома. Вони йдуть у ближчу кухмістерську і зїдають з превеликим смаком свій дешевий обід. Тоді знов вертають ся до дому.

Дома — одпочинок.

Ні, не одпочинок, бо хіба-ж можна назвати одпочинком те, що в їх часом бува? Бува, що Ганна біга по хаті, а Гордій за нею ганяєть ся. Але-ж се, звісно випадком — от так, як сьогодні наприклад. Вони посідали в-двох читати, і Гордій читати не схотів, а схотів пустувати з її руками. Вона сказала, що так не хоче і що втече і справді втекла. Але він почав за нею ганяти ся і зараз-же наздогнав її у тій хаті.

Пісьля короткої борні вона скорила ся, але-ж за те й його скорила. Вона привела його знову на канапку до книжки...

Часом буває, що до їх дехто приходить увечері. Дуже рідко брат, а більш чужі люди, знайомі... Але-ж мабуть без їх краще.

І без гостий вечір втіка, збіга швидко. Се тільки день іде довго — тоді вони не вкупі. А вечір швидкий, такий швидкий, що Гордій нічого не встига робити. Він давно вже хоче заходитись коло однієї вкраїнської праці, але ніяк не оббере вільного часу, щоб почати.

— Ну, та почнеть ся колись! — каже він, — а поки...

Се значить, що Ганна у його в руках.

(Далї буде).

Поділє перед жнивами.

Недоглядний межи збіжем стою серед поля
Наче дрохва на сторожі, і красу Подоля
Оглядаю.
Доокола простір непомірний,
Благодатної землиці уровень добірний,
Розстеляєсь позначений збіжа полосами,
Наче скатерть мережана гарними красками.
Тло єї важке колосся жовтої пшениці,
Пишної ланів подільських кралї-красавиці,
Мріє і мінить ся, наче парча злототкана,
Що плїсьнїє неужитком у скринях султана.
На тлї в полоси широкі краєм, долиною
Як гай густе жито сяє лямою срібною,
А відтак у всякі взори, в хрестики і цьвіти
Скатерть тую мережають инші збіжа віти:
Бараболї, кукурудза, вівси і ячмена,
Що́ в відтінях пишають ся, як габа зелена.
Декуда і гречка білим цьвітом заяснїє
І льон, наче шовк тоненький в дали засиніє.

На скатертї і малюнки суть: то гарні села,
Заборола степу сего кріпка і дебела,
Що́ шість віків не щадила нї труду, нї крови,
А берегла батьків віри, звичаїв і мови.
Ті малюнки надїнуті за зелені рами
Садів пишних темнїють ся. А поміж садами
Блисне стїна вибілена, мов дївча із хати
В вишни́к вийшло із миленьким любо розмовляти,
Або стріха зажовтїє недавно пошита,
Як лисиця, що́ чатує за корчами вкрита.
Серед того підносить ся поважно в просторі
Баня церкви; хрестом ясним, що́ взбив ся ід горі
І на річку невеличку і на став глибокий,
І на хати глиняні, низькі, білобокі,
На людий і їх прожиток поглядає стиха
Мов стереже дїток своїх від всякого лиха.

17. сїчня 1892 р.

О. Філяретів.

Нездужа дївчина.

Настала ніч і зорі сяють,
Огонь в будинках скрізь горить,
Пани у городї гуляють,
Музика весело гремить.

Одна не спить і не гуляє
Нездужа дївчина давно;
Сама з собою розмовляє,
Та пильно дивить ся в вікно.

Худеє личенько палає,
Очиці карії горять,
Дївчина руки простягає:
Туди де зіроньки блестять.

Ой тяжко, тяжко, мов в неволї!
Пустїть в садок мене, пустїть!
Матусю, чуєте, у полї
Сьпіває пташка. От летить!

Музика грала і греміла...
Пани почали таньцювать.
Дївчина тихо полетїла
Туди де зіроньки мигтять.

18. квітня 1890 р.

Одарка Романова.

клявдиї л-ко.

Ти правду сказала, що в серцї
Я иншої о́браз витаю,
І я тобі, люба, признаюсь,
Що, справдї, я другу кохаю...

У неї очиці мов зірки,
Сказать тобі правдоньку мушу,
І я тим очицям на віки
Віддав своє серце і душу.

Коса у дївчини — на диво!
Вона аж до долу спадає,
І наче по ниві роскішній
Вітрець по нїй хвилї ганяє.

Весною в коханки моєї
Квітками голівонька вкрита,
А її станочок косником блакітним
Неначе Днїпром оповитий.

А як засьпіває вона моя люба,
Я сьвіт і себе забуваю, —
Сьмію ся і плачу, молю ся до неї,
І краю коханню не знаю!

А, борони Боже, сльозину побачу,
Тоді я від туги нїмію,
І тодї для неї, для її спокою,
Я навіть життя не жалїю!...

Люблю і тебе я, кохана,
Люблю усїм серцем єдина,
Але-ж тебе К. називають,
А тую дївчину Вкраїна!

М. Школиченко.

Як чоловік собі науку добував.

[Спогад].

Не так давно, не так й недавно, а саме так, як років з пять тому, а може ще й з хвостиком, довело ся менї, і довгенький таки час, перебувати у місті Єлисаветї, херсонської ґубернії. Там у одного щирого і вельми сьвітлого земляка, мешканця таки там тамошнього, пана М., випадком зустрів ся я з селянином хліборобом; він був з далеченького окола Єлисавету; завитав-же до пана М. за порадою, а за якою, то ще порано вам казати. Ось послухаєте терпляче, що далї вести му, то тодї почуєте об тім там, де слїд те буде. Еге. Трохи спізнавшись з тим дядьком, так, як тільки те було можливе за один вечір побачення нашого, з запомогою ґосподаря, менї пощастило одержати від його оповідь самого про себе. Як на мою думку, коли не помилю ся, то може та оповідь і й ще кого як і мене тодї зацїкавить. Ото-ж по такій гадцї своїй, оце, як бачите, я собі і налагодив ся кому охочим те саме, що чув, розказати. По цій мові оце хто пристає до того, щоб слухати мене, то й милости прошу. Еге. Тільки з умовою: перве на перве беріть що найдужче уха в руки та ще й держіть, як мога міцнїйш не пускайте, а вдруге що ще й головне, язика, у кого він довгий, припянїть собі добре, та й найдобре, не просторікайте їм і мене, дивіть ся, не перебивайте. Не перебивайте, а то я такий, щоб ви знали, розсерджу ся, возьму та й покину. Еге. Ото-ж майте собі на увазї. Ну, тсс... слухайте готового, що я теж казати му з готового. Слухайте-ж!...

* * *

Мелють люди, дехто, буцїм то я вчений! Еге, базїкають. Але де там! Більш що, на мою думку, глузують, насьміхають ся, кепкують. А то-ж! Та Господь з ними! Нехай собі! Не вражаю ся я тим собі дуже. Не вражаю ся і не турбую ся вельми. Еге. Нагадаю собі тільки те старе і всїм відоме послівє, що, мовляв, іноді і з посьміху люди бувають, та й сїлькісь й знов беру ся по трошку, по змозї, по маленьку до свого. Еге. Про те-ж нема де таки й правди дїти, та нема й за чим її й ховати, як признати ся, то воно й справдї було і є таки з чого до того охочим, з поровом не з сумним, веселим, і попосьміяти ся. Що-ж поробиш, сам те добре знаю. Та коли хочете, то самому, як згадаєш все і не то щоб, сказати, вже дуже й давне, ні, навіть і близеньке, з себе сьміяти ся хочеть ся. З другого-ж боку, то-б-то опріч сьміху того, і горя було такого, що і в торбу не забрати його; не влїзе. Наїв ся таки і його гемонського я до несхочу, поки навчив ся собі і тому небогацькому, що тепер знаю. Еге, вчений! Бач вчений! Знайшли вченого! Хіба-ж такі вчені бувають?! Ось-ось, не видно як під шістьдесять років життя мого підбиваєть ся на білім сьвітї, а що з мене?! Чого я знаю?! Почитай, що нїчогісенько. Дуже, дуже мало. Та що-ж! І не можна було більшого пізнати, не можна! Не винен власно в тому, бо до всього сам по собі доходив, однїєю самоучкою. За мої часи, бачите, молодости моєї шкіл не у нас, а нї а нїде, не було; й не пахтїло, чуєте, ними. Був час кріпацтва, час неволї, був час безпросьвітної темної темноти. То тепер, здаєть ся, буцїм-то почало хоч і по троху, дуже по троху, а все таки хоч як небудь та прояснювати ся. Нї, нї, та хоч поки ще й місяць, а, дивись, й вигляне з-за густих хмар, вигляне і блимне і кине своє темнувате, невиразне проміння, а воно, гляди, ненароком і впаде там в яку небудь душу, зачепить серце, озарить їх трохи, а аби-б хоч трохи... Є вже в їх трохи, то вони тодї і самі беруть ся й до більшого, шукають тодї собі вже і яснїйшого чого, навіть і сьвітлого соняшного проміння. Пощастить, що знайдуть його, то тодї вже ще й далї, далї поберуть ся добивати ся і до цілого сьвітла. Подумаєш, погадаєш, то чудно, без краю чудно з тими душею і серцем! Ненажерливі вони якісь: скільки їх не годуй, а все ніколи не нагодуєш. Якось все їм помалу, все ще бажають чогось, просять. Був я собі не панським, Господь милував від кріпацтва того, належав я до казни; казьонний хрестянин був, та й все. Виріс я собі, як і всї наші такі-ж — неписьменним. Й парубкував вже, а про науку нїяку нїчого не чув і не дбав. Та але мабуть таки коли небудь місяць і на мене ззірконув. Еге, не інак, як заглянув і в мою душу. Скоїло ся зо мною щось непевне. То було, кажу-ж, ані гадки нї об чому, а це чогось і об чімсь почало кортїти: мучити щось почало, невимовно мучити. Що найбільше-ж, як ото було піду, як і всї хрещені люди, до церкви. Стою там, пильную, пильную й слухаю було. Все чую до малости, як піп, дякон, дяк по книгах сьвяте письмо читають, нам темним його виявляють; виявляють, та ще самі мабуть тямлють об чому воно і до чого, ми-ж такі темні, такі темні, що Боже-ж мій! Слухаємо зо всїєї сили готового, та й то не тее, а нїчогісінько-ж тобі, ані одного слова не второпаємо. Оттак було слухаю, оттак було думаю, та аж за печінки тебе ухопить і жаль і досада і ще щось таке інче, чого вже не знаю, як воно й зветь ся. Так боляче, так нетерпляче було зробить ся, що як вдержиш ся було не крикнути тільки. Так, кажу, припече, хто зна й що воно, там у серединї тебе, що було забудеш, де й стоїш. Схаменеш ся, оглянеш ся, обдивиш ся навколо, глянеш на людий, що вони молять ся, та аж мороз тебе подере, аж злякаєш ся було. Перехрестиш ся мерщій, та: — Що це, Господи, на мене находить, що зі мною дїєть ся? — подумаєш. Але силкуєш ся, силкуєш ся вже більше не піддавати ся, нї об чім не думати і робити тільки те за чим прийшов і за чим всї люди до церкви приходять, молити ся. Й почнеш зо всїєю пильностю знов прислухати ся, що воно читаєть ся. Прислухаєш ся, прислухаєш ся, та й тільки й всього: нї бе, нї ме, як не силкуєш ся, не розбереш. Знов на тебе найде, знов не счуєш ся, як піддаш ся й тільки й того, що одно грішиш було. — Ех, як-би менї хоч трохи!... — аж зітхнеш було ледві не в голос, та й з церкви мерщій дременеш, від ще більшого гріха утїкаючи. І ото оттак, як бачите, шо-разу. Нарешті-ж розд атував ся вже я до самісінького краю. Роздратував ся, кажу, і наче мене щось сьвітом осяло, догадав ся, що менї треба робити. Догадав ся і відразу поклав: — Та не сьвяті-ж й горшки лїплють! Що буде, те й буде, — побачимо, але навчу ся-ж і я якось грамотї. Еге. Поклав, як чуєте, і зараз-же, мерщій; не однїєї митї не гаючи ся, на царину вийшов, вспіймав свою кобильчину, вскочив на неї, охляп вскочив, не було, бач, коли й окульбачити, або хоч мішок підмостити або що, так поспішав ся, так воно у менї загоріло ся, — та й гайда до міста, до Єлисавету, шукати тієї грамоти. Майнув, чуєте, так швидко, що й домашні мої не вглядїли де я й подів ся. Молодицї моїй і їй навіть нїчого не сказав, не встиг. Приїхав ото, прибіг, та сюди-туди метнув ся, глянь, аж Москаль-коробейник. А голубчику, от менї тебе й треба! До його:

— Дай менї таку книжку, що грамотї навчає!

— Єсть, каже.

— Купив я. Купив і не торжив ся. Сховав її, наче яку сьвятощ велику, поклав аж за пазуху і обережненько привіз до дому. Другого-ж дня, дав Бог ранок, а я й до дїла. Звалив на плече собі добрий, і казати нїчого ґосподарський мішок борошна, книжку під паху другої руки і прямісінько до дячка подав ся. День був будний, служби у церкві нїякої не було і дячок був дома. Через те я сьміливо шмиг до його у хату, мішок з себе до долу, а сам йому в ноги так і повалив ся, пластом впав та:

— Пане дяче, що хочете, возьміть з мене, навчіть тільки мене грамотї!

Подивив ся дяк на мене, глянув на мішок, а тодї вже й подумав, подумав, та й каже й питає:

— Що це в тебе?

— Борошенця, — відповідаю, — принїс вам.

— Ага, добре, — каже, — але це не один тільки мішок цей борошна, коли хочеш, коштувати ме! В тебе, здаєть ся, й кабанець годуєть ся?

— А то-ж, — кажу, — закинутий.

— Ну, ото-ж, — каже, — шматків десять сала менї даси, як заколеш його.

— Добре, — кажу, — дам.

— Та ти й просо цього року мабуть сїяв?

— Сїяв, — кажу; — десять сажнїв сїяв.

— Ага, ну то мірки з дві менї пшонця принесеш.

Та як почав вигадувати та перебирати, так до найманїйшого-ж все перебрав, що тільки у мене не було. Дійшло дїло і до курий, і до качок, до гусий і до прядива — й всього

В галицькім місточку.

йому дай. Я все обіцяю ся, аби тільки він згодив ся, бач думка. Нарешті ще він заправив, щоб я йому літком, жнивами і десятину пшениці викосив, а потім ще, щоб і звозив її, і змолотив і провіяв. Хай тобі, думаю, та й на те поклав згоду; і не скривив ся навіть не то що. Тоді вже він, спасибі йому, подивив ся і на мою книжку. Взяв її у мене з рук, розгорнув її, наставив око, придивив ся їй, та й промовив:

— Це азбука!

— Як? — питаю; — бо, — кажу-ж, — де-ж менї; зроду вперше таке слово й вчув.

— Азбука! — знов він менї каже.

— Виходить, не голить ся-б то?! Не грамота воно?! — з великим о́страхом запитав ся я і вже думка мелькнула: обманив Москаль, ач замість грамоти, що всунув, щось таке інче, якусь азбуку, он як цей каже. — Так не грамота, кажете?

— Оце-ж, — заспокоїв дя́чок мене, — вона сама і є. Азбукою, — каже, — іменуєть ся сія книжа: понеже аз, буки первії лїтери гражданськії, яко і славянськії, то й виходить значить ся по реченію просьвітительному си єсть не інако што інче друге, яко азбука. Яко-ж ти менї за труда моя повинив ся мзду воздати, якую я ізрек з тебе, то благословля ся і з помогою Бога со троіца і со всїма сьватими со страхом приступіте! Приступімо, сїдай.

Набалакав менї такого, що я тільки і втямив, буцїм моя книжка гожа і треба сїдати, та догадав ся, що мабуть оце зараз почну й вчити ся, більше-же менї нїчого й не треба було. По такій своїй мові дяк перехрестив ся і пішов до припічку; я дивлю ся, знайшов він там собі гладеньку, коротеньку трісочку і повернув ся з нею у руках, та й поліз тоді вже за стіл і сїв, як печериця, на саме покуття. Сїв і знов обернув ся до мене:

— Сїдай! — каже, приказує.

Упав я попереду перед образами на-вколїшки, вдарив три земні поклони, щирою гадкою від всього серця попрохав у Господа помочі і тоді вже несьміливо й собі на кінчику лавки, на самісінькому ріжкови столу біля дяка примостив ся. Він і почав. Тріскою тією тика у лїтеру, тика і промовляє: — Це—а, це—бе, це—ве. А я за ним вже і собі веду: — Це—а, це—бе, це—ве. Вимовляю. На першого того разу оттак показав він менї щось тих лїтерів з пять, а може й з шість, не згадаю вже насправжки скільки. Я їх швидко й второпав. До дому навіть прийшов, та й то не забув, ще взяв, та й жінцї проказав, хоч про те вона звичайно тільки витріщила ся на мене. Про теж цїлий день роблю, роблю було, а про книжку не забуваю таки; нї-нї, та й до неї і кину ся, чи не забув бувало. Другого дня так саме трохи далї посунув ся і менш ніж у тиждень так вивчив всї лїтери, наче зроду їх і знав; як молитву, так і запамятав їх. Таким самим робом швидко і склади проковтнув і в місяць не більш став розбирати вже й цїлі слова. Ну, тут тоді вже і дячок не під нужду менї став. Почав вже я й сам далї доходити. В пів року щось, здаєть ся, наломив ся так що, що не попадеть ся було під руку, все розберу, та ще і швиденько, по верхах. Тоді вже побрав ся я, та й до письма присїкав ся. Давай і його, думка, покоштуємо. Вкінцї, бачите, моєї тієї книжки „азбуки“ були і писані букви причеплені. Заходив ся я, кажу, й біля них. Заходив ся, і в нових пів року, без нїякої запомоги дяка навіть, почав і писане розбирати і сам, коли хочете, хоч як небудь, а писати. Було що божого дня, як-би сутужно по ґосподарстві не впадало, як-би ділa богацько не трапляло ся, а вже виберу, знайду час, сяк-так, а увірву ся і до розправи, хоч на хвилинку таки, а доскочу. А чого? Знаєте? Почитати, бач, там тих бумажок, що їми всї стїнки обліпляні. Не так вони, сказати-б вже цїкаві менї були змістом своїм, як, бач, їми наломлював ся я. Он що! Всї їх, коли хочете, перегриз, та так що деякі навіть, часто їх вживаючи, аж на памятку вивчив.

Еге. Як-же почав вчити ся писати, то по первині вуглем було, крейдою по дошцї виводив, або й так де попадеть ся: й призбу всю вугіллєм обмалював, як не може бути й краще, й стїни всї в хатї й на дворі пописав, та вже жінка почала дуже лаяти ся й тим мене на далї спинила:

— Не встигнеш за тобою й підмазувати! — було кричить. — Ач який! збожеволїв чоловік! Зовсїм маненький зробив ся! З дурного розуму змалив ся!

От так, як чуєте, як запорощить було, і тим, кажу, й віднадила мене. Але тодї вже я роздобув ся у Єлисаветї таки олівцем і папером, та і по людському побрав ся.

Ну, добре, здаєть ся-б і край: вмію читати, вмію й писати, але нї — забажало ся вже тепер менї чого-б цїкавого, інчого вже над ті бумажки у розправі почитати, але де-ж його чого такого взяти? До кого, або куди обернути ся? Довго я об тому турбував ся і нїчого не вигадав, та вже якось ненароком пощастило. Раз бувши у розправі, зирк я і постеріг, що туди частенько приходять якісь друковані листи, довгі вони і широкі, як дві, то й повітку вкрити можна. Писар ті листи, запримітив, і у самій розправі вживає, а інколи, то ще і до дому йдучи, у кишеню їх ховає; мабуть, гадаю, ще й дома читає. Покрутив, покрутив я мозком, поворушив їм і сказав собі: Е, це треба буде якось... Еге, так, не так, а треба буде відшукати спосіб і собі їми посмакувати. От тільки горе, що як-би то так? Яким-би таким способом?! Думав, думав, довго думав і вигадав, знайшов! Звичайно, аби-б чоловік тільки забажав як слїд, а то все зробить. От так і я. Нема нїчого в сьвітї, мовляв, неможливого. Першої-ж неділї, а може й сьвято яке було, вже не згадаю, запросив я писаря до шинку. Запросив і розщедрив ся на всї заставки. Трухнув кишенею так, що скільки тільки моя мога до того була. Підмогоричив так його, що краще кращого, та тодї вже й нумо до його підлазити, як менї було треба. Нумо розпитувати ся, що воно за диковина ті листи такі будуть? Він менї на те й каже:

— Та то ґазети: „Ґуберньскі вєдомості“.

— А що воно за ґазети? Об чому, наприклад, в їх пишеть ся, друкуєть ся?

— Обо всїм, — каже писар. — Найбільше-ж всякі і різні прикази, розпорядки начальства нашого: от як ґубернатора, архірея то що. Про теж є і новини деякі: наприклад у кого шкапа заблудила ся, та до кого прибила ся, або мертвого чоловіка де знайдуть то що. Й друге інче дещо буває. Богацько там, як почнеш читати, то начитаєш.

— Та-а-а-к! А чи не можна-б було менї як небудь почитати того, добродїю, спасибі вам? А я-б вже вам за таку вашу добрість ще, колись такого, ось якого, ще не такого могоричу удрав-би!

Прошу його, а він менї ані слова, схилив голову й сидить, дума, тодї я:

— Гей, Лейбо! А-ну всип-но ще пів кварти! Гуляти, так гуляти!

Та й знов до писаря:

— Так як-же?

Вчув він, що я — пів кварти, й зауважив й схаменув ся й каже тодї:

— Чому-ж? Чому-ж й не можна? Можна, як кажеш ще могорича, то й можна. Коли могорич буде, то заходь хоч наприклад й завтра, а я тобі й дам.

— Дам, чому-ж не дати? От нових, то вже не дам. Не дам, бо знищиш. Еге, як небудь, не вміючи з ними обертати ся, й попсуєш, бо що ти? Неук, чорний мужик, та й годї, так куди-ж тобі! Що я з тобою біля горілки, так це моє бажанє честь тобі зробити, бо я не гордую, я добрий, от що! Й ти повинен те тямити.

— Та я тямлю, дуже тямлю, Господь з вами!...

— Ну ото-ж то й то. Ну, й молодець, ну й ти гарний, але все таки нових не дам, бо й дїти пошматують дивись, а воно що я буду робити опісьля? Еге, треба буде, а я де їх тодї возьму, коли може їх вже і на сьвітї таких других нема й не буде. Ото-ж то й є! Не дам!

— Та в мене, кажу я йому, й дїтий нема.

— Та ти менї того й не кажи. Нема? Дїтий нема? Так будуть. Мовчи, вік мовчи! Я вже певне знаю, що будуть! Й годї, й край, й мовчи, й мовчи, диш і мовчи! А от що.... Ось що: Є там у мене... у нас старі, еге старі. От ті, так я дам тодї, коли хоч; хоч за ввесь рік дам.

— Та спасибі, кажу, добре. Менї все однаково. Я бач радий був і старим тим. Менї аби-б, мовляв, хоч побачити, хоч трохи довідати ся, що воно таке за річ така?

Зрадів й тому, не вам кажучи так що аж-аж-аж, аж

затрусив ся від радости. Як-же-ж було і не теє... і не зрадіти, коли воно моє діло, та ось як до ладу повернуло, краще навіть ніж я й сподівав ся! Вже хоч і потратив ся, так і не жалко, бо-ж ось як не по даремному. Коли-б ви знали, то цілісїньку ніч я не спав. Як є всю її довгу, найдовгу з одного боку на другий перекидав ся: все про ті ґазети міркував. Сила в силу викріпив, не знать з якою тією великою нетерплячкою того сьвіту тільки діждав ся. Швидко-ж, ледві трохи на його поблагословило ся, а я вже й на ногах опинив ся, так і схопив ся. Дарма що люди ще всї на селї сплять, я на те не потураю, та заходив ся мерщій умивати ся. Похапцем навіть і Богу помолив ся, хай простить за те: проказав через пяте-десяте молитву, не знаю вже чи й перехристив ся, та й до розправи гайда. Прибіг туди, наче несамовитий, та й тпру, стій ряба, бо там-же повинно ще нїкого й не було, та й не можливо-ж було кому й бути так зарані. Один десятник-сторож тільки й був, та й той на всї сїни такого хропака вигравав, що аж у димарі гуло. Нїде було навіть менї і дїти ся. До дому-ж вертати ся, та ще там скільки довго мучити ся, то нехай йому, краще вже тут й здавивши свою нетерплячку ту, на призьбі примостив ся; сїв і дожидаю. Та й довго-ж довело ся й дожидати! Так довго, таким довгим час той здав ся, як ще нїколи й до того і пісьля того таким менї він не здавав ся. А тут мій добродїй писар ще й приходив пісьля того, як вже добре було випє і в щерть поснїдає, та ще й все те, стежучи за панськими звичаями, іноді й чаєм запє. Я було про це й забув. Згадав вже сидячи там собі. Ну, та вже як-не-як, а таки побачив і я решту свого дожидання, діждав ся таки. Діждав ся, слава Господеви до того, що й писаря побачив! Ще вельми, вельми з віддалї, що інчий, другий навряд чи й сказав-би хто то, навіть і не розібрав-би, чи чоловік воно, чи може шкапа, або корова посуває ся, а я пізнав його почуттєм швидче, нїж очима, а пізнав. Еге, і не помилив ся, бо швидко він поважно, так як звичайно начальникови, та ще й писареви, і наближив ся до мене. Вздрів тодї мене і він, та:

— А!... Ти вже тута? Дивись, мене дожидає ся?

— Дожидаю ся, добродїю, пане писарю, дожидаю ся, Вашої милости дожидаю ся. Чи-ж дасте, спасибі вам, обіцяночки? — кажу йому, питаю його швиденько, схопивши ся з призьби, скинувши шапку і низенько, кланяючи ся. Кажу, прошу, питаю ся, а сам ось як бою ся, аж душа мре, аж серце холоне: — А що, думка, як по тверезому передумав, та й не дасть.

— Ну, йди! — каже він. — Йди за мною у розправу!

Так він мене тими словами заспокоїв, так втїшив, такими вони менї солодкими здали ся, гарними, наче найкраща музика, що аж сьміяти ся, реготати ся менї забажало ся. Слїдкую за ним, та все сам собі хто його зна й чого, мов дурний, усьміхаю ся, та так легко йду, самі ноги несуть, аж підскакую навіть. Ввійшли ми й у розправу. Зараз-же стягнув писар аж з самого найверху шафи ось який здоровий оберемок, завбільшки з цілого снопа, того друкованого паперу; стягнув і менї до рук тиць його:

— На, — каже, — тобі це добро, та йди здоров, та не забувай про могорича.

Я, здаєть ся, на те йому, від превеликої радости, нїчого і не відповів. Мерщій схопив те й не то що спасибі, навіть і прощай йому не сказав, та й у двері гайда.

— Пострівай! Куди ти навіжений? Пострівай! Адже шапку забув! Шапку, слухай, возьми! — вже в слїд менї промовив писар.

Оханув ся я мало-мало трохи та: — Бач! І насправжки ледві було не забув її невірну!

— Ну, спасибі вам за все! — і знов за своє, швидче втїкати!

— Слухай! Гляди-ж, щоб цїлїсеньке все було до послїдного клаптика!

— Та цїле, цїле буде! Вже не турбуйте ся, краще ока берегти му, — відповів я йому вже з-за дверий.

— Та пострівай лишень, куди-бо так поспішаєш ся?! Слухай-бо! Як прочитаєш, то повернеш-же! Чи чуєш? Повернеш, кажу, а я тодї знов інчих ще дам. А про могорич не забувай! — кричить писар менї, вигукує, — а я вже й з двору вибіг.

— Принесу!... Спасибі!... Буде, буде! Не забуду!... — навіть не повертаючи ся, я йому на те прогукав теж.

Приволїк ото того снопа до дому. Розвязав його, бо був він бичівкою ізвязаний, й нумо зараз-же не гаючи ся, ту-ж мить починати читати. І чи піймете віри! Не їсть ся було менї, не пєть ся, не спить ся, знай одно тільки тягне до тих ґазет, до того читання. Невгаваючи щось з пів року біля їх нудом нудив ся. Мучив ся, аж поки таки не побачив їм кінця-краю; не перечитав всїх від стрічки до стрічки, до послїднього листочка. Еге. А що вже цїкавого впізнав, яких новин різних і розмаїтих довідав ся, так і не сказати нам. Чисто аж сьвіт було замакітрив ся менї, аж мозок нещасний в голові мабуть поперепав ся, як та земля в сушу. Було читаєш, а з-за плечий тебе так і бере щось, аж волосся дурне на голові було дибки стає, душа мліє, серце вяне, кровю обливаєть ся. Де-ж пак таки! У нас, усюди навколо а нїчогісїнько-ж тобі не чутно, все тихо, та смирно, аж сумно. Живемо, хлїб всї жуємо, у кого він є, іноді, як хто, горілочку лигаємо, та й все. — а там десь у якійсь Таврії, у якомусь Криму, у — хто його зна де воно й є — містї Севастополї, так така бійка, така велика колотнеча, що Боже-ж мій, Господи милосердний! Дитиною був, так як крізь сон памятаю, немов буцїм тодї таке щось чув, як старі балакали, а тут виходить і тепер воно й досї там таке. Буцїм що не хвилини, то й тисяча людий, й тисяча людий гине й гине. Дивовижа, страховина, та й годї. Аж віри було не ймеш своїм очам: чи так я прочитав, чи не помилив ся? Знов возьмеш ся, в друге знов, в третє, іноді і в десяте перечитаєш і що хоч, а виходить так: бють ся! Не вам кажучи, Господь тільки порятував, ледві не збожеволїв. Вийду було на вулицю між люди, не втерплю й давай їм про таке лихо розповідати, нумо їм всї ті новини викладати. Й що-ж! Слухають люди, слухають було, та й в регіт з мене, кепкувати було почнуть. Візьмуть ся і на такий сьміх піднимуть було мене, що Боже!

— Морочиш, чоловіче, — було кажуть. — Вигадуєш! Це в тебе, чоловіче, з великого розуму почало щось непевне робити ся!

— Та нї! Де-ж там... як-же таки морочу? Адже єй право у ґазетах написано. Сам не вірив, але десять разів прочитав, не то що. Не помиляю ся тепер вже.

— Понеси ти ті ґазети до кого інчого, а нас не дури, прочитаєш їх своїм дїтям, як вони в тебе будуть. Поки-ж що, то радили-б тодї обернути ся до баби Рябокобильчихи, хайби пошептали. Бач, каже, десять разів! Піди-ж ще десять прочитай тієї брехнї, та нїсенїтницї, а нам чорт зна чого нема чого вернякати. Плете казки! Чисто буцїм йому, або дїти, або дурні які здали ся!

Ну, що його робити з ними?! Не вірять! Аж-аж щоб було зробив, щоб їх впевнити, так нїчого-ж не бере їх. Одно мене, як чули лають вкупі з моїми часописями. Кинеш ся було знов, знов перечитаєш те-ж саме й тодї вже й покладеш: Бог з ними, бо вони не винні в тому що дїють зо мною, позаяк люди темні, — й заспокоїш ся трохи тим. Та вже якось, не знаю й сам як, звернув я таки увагу куди було давно слїд подивити ся, й розібрав й розжував, що ті-ж „Губернські вєдомості“ ще аж з 1856-ого року! Й звичайно, що все, що в їх надруковано, ще тодї було, тодї все те дїяло ся! Ігі-ігі-ігі лиха година! От так справдї набрав ся сорому! Оце так, так! От так вскочив! І як я не втямив того ранїйш, завчасу?! Він-же менї, той писар, і казав-же, що старі, так бач я-ж тодї був, чорти його батька знають, і яким з своєю божевільною радістю. І не завважав-же тодї на те! Ну, та дарма! Все однаково нїчого не поробиш: що було, того вже не виправиш. Так тому й бути. Тепер вже попрошу, роздобуду ся в писаря ще нових. Прочитаю їх, та тодї вже й виправлю ся перед людьми хоч трохи.

(Конець буде).

Олександер Катренко.

Сумлїння.

Драматичні сцени Трохима Зїньківського.

I.

[Пишний палац панський XI віку, замок на Ренї. Сидить граф Оттон в сьвітлицї. Увіходить чернець].

ЧЕРНЕЦЬ. Поздоров, Боже, ясневельможного!

ОТТОН. Здоров, здоров, паночку!

ЧЕРНЕЦЬ. Вельможний пан хай не здивує, що я насьмілив ся прийти до його мосцї не з тим, щоб любим йому бути, але щоб правду всю сказати...

(*Оттон дивить ся на його здивовано*).

ЧЕРНЕЦЬ. Як Анахтан, сьвятий пророк, перед Давида, так я перед вельможного стаю; я зважуюсь сказати правду щиру: і бучно, й пишно в тебе в за́мках; на сьвітї роскошуєш ти; нема того бажання, нї тієї утїхи, зна́ди, щоб ти собі відмовив. Що-дня музики грімотять в твоїх сьвітлицях, галас, сьпіви, регіт на милї йде круго́м луно́ю. Щасливий ти і сяєш розумом, осьвітою, красою. Господь тебе обдарував дарами кращими своїми. А тільки, тільки... твої підданці несуть свої проклони аж до неба, неситим зьвіром, недолюдком вони тебе звуть, скрегочучи зубами з муки. По всїй країнї голоднеча люта, люд гине з голоду по перехрестях, роздоріжжях, — а ти у їх останню працю забираєш, про все тобі байду́же! Тим часом, поминувши вмерлих, поглянь хоч на живих твоїх підданців! Сї люди бідні, що о́браз божий носять на собі, в тяжкій щоденній працї своє життя конають й за працю невсипущу живуть немов зьвіри, в багнї, у злиднях і пухнуть з голоду — усе іде в твої високії комори. Ба, навіть сьвята божі вони мусять, натомість слово божеє послухать, хвалу і дяку Тому воздати, що́ усїх в своїй руцї нас держить, — то мусять працювати з рана та до пізна, переливати піт-кріававицю у злото панське, собі-ж не маючи й шматка цвілого хлїба!... Зглянь на Бога, пане, схамени ся, згадай про Його, врешті, суд і не мордуй оттак людий: всї рівні перед Ним, перед Його престолом вічним, і ти не більш єси, як та-ж людина, робаче тлїнний перед Ним!...

ОТТОН. Байки мінї росказуєш, паночче! Либонь ти добре, думку маю, пізнавсь на Арістотовій науцї й шануєш ве́лико сього божественного мужа. То знати мусиш, якої думки він про чернь-рабів — такої й я держу ся: ті думки є, що чернь, то се підва́лина, підмуря те, на котрому збудовано величню оселю осьвіти і науки. Мусять бути раби, як тепер є, як бувало по всї віки і як до віку мусить бути. Бо-ж і справдї, коли-б зрівняти ся усїм, щоб кожен працею себе морити мусїв — щоб стало ся тодї із славним лицарством, з мужами вченими, з життям високим духа і осьвіти? Хто-б знав тодї про Арістота, про Платона, хто-б зрозумів тодї закони мудрії сьвітобудови, що Птоломей так викопав незрівняне, хто-б міг свій час віддати на славную науки працю, що́ вже дива́ такії показала? Усе-б се цвіллю узялось, усе-б забуло ся, а люди без науки та осьвіти — що-б вони були такеє, чимби вони стали? І ще-ж не все пак росказав я. Хто-б пильнував лицарювання, хто-б натомість тримав-би прапор чести вгору, хто міг-би і хотїв служити їй, шляхетні заповіти пильнувати, високих лицарських ідеалів досягати? І відкіля-б взялись тодї славетні ті юристи, ті мудрії законовіди, су́ддї, що́ на Юстінянових новелях ще краще знають ся, нїж ви, ченцї, на віри правилах, канонах? Та й ви, попи, ченцї та біскупи, — як-би ви змогли при рівности людській так вільно і без працї жити, канони та Письмо Сьвятеє пильнувати? Натомість, ви-б мусїли чи під пекучим сонцем, чи й під дощем, негодою лихою, за плугом та за ра́лом швандять; ви-б мусїли серпами добре володати, або яке ремество пильнувати.

ЧЕРНЕЦЬ. Вважай, ясновельможний, — ми й так все сеє робим, до того і науку ще пильнуєм: і божественную науку і людську́ю. От глянь лиш, подиви ся, якого тих ченцїв, мужів величньої осьвіти, розуму і духу, що́ роблять хлїб, як справжні хлїбороби, в реместві, що́ кохають ся усякім, що́ всяку працю, як Бог її велїв, пильнують, Його сповняючи завіти: свій їсти хлїб, у потї зароблявши. А скільки тих, що́ покладають усе своє життя страждённим людям на послугу: недужих доглядать, слабих, — їм муки на душі й на тїлї улекшати.

ОТТОН. Твоя то правда, тільки от що: перш, нїж стали вони вчені та письменні, — скажи, що мусїли вони робити? Вчитись? А відкіля-б їм взяти того вчення, коли-б в їх не було даремного прожитку в манастирях та скитах велелюдних? Та і на віщо їм оте письменство, та наука? Адже вони його геть чисто забувають із черню панькаючись завжди, або життя усе марнуючи в роботї чорній. Вони й не покористують ся з того, з тієї духовної утїхи, яку осьвічена людина мусить мати з божественного дару осьвіти і науки. Я-ж, я не розумію життя злиденного такого і згодитись на його не можу. Мій є девіз, що Епікур його на брамі написав в саду у себе, — девіз життя роскішного, солодкого і тїлови, й душі.

ЧЕРНЕЦЬ. Я й не турбую ся про те, вельможний пане мій, щоб ти покинув свої замки пишні, одяг ся щоб з одеж порфирних у цупке драння, щоб годувавсь єси замість нектару й амброзії чверстим окрайцем, - - чи житняко́м, чи яшним гливако́м давив ся; не хочу теж, щоб твої панські і пухкі, й тендїтні руки від безугавної важкої працї зашкарубли, пухирями вкрились. Я далебі про те не дбаю, щоб відцурав ся ти утїх і радощий веселого життя. Крий, Боже! Се подвиг є не задля тих, чия мета в життї — утїхи, се не для тих, кохають ся що́ в Епікурі; се подвиг тим лише́нь по силї, що кращої науки і не знають в сьвітї, як та, що проповідав її в своїх глаголах Божих Син Вседержителїв і Божий. Бажають й волять подвигу сього се тільки ті, що́ вище від Платона й Арістота і мудрих всього сьвіту й віку Сьвяте Письмо вважають і держа́ть; що́ вчать ся жить не по Епікуру й по софістах, а за зразок собі беруть сьвятих пророків, побитих, мучених за правду апостолів її; що їм вся мудрість людська тільки тоді єсть варта вваги, коли, як у славетній книзї, в Christi Imitatio вона слїдкує слїдом за Божим словом. Нї, я вже про се і не гадаю, вдаю ся тільки я до серця до твого, його порушить хочу я, помякшити, щоб жаль воно почуло до мук й нещастя братнього. Твої бо скринї і сховницї під тяжаром добра, одеж роскішних гнуть ся; сам ти в єдвабах, адамашках, шовках, в гаптованих, цяцькованих у самоцьвіти шатах, — а що-ж, чи дав ти голому сорочку, чи дерту кожушину тому, що́ мерзне на морозї в час лютої негоди? Ба нї! Ще і останнюю свитину, останнюю сорочку-дранку велиш здирати в бідаря за чинш, що не заплачено завчасу. Твої комори і житни́ни є повні збіжжя завжди, що́ там гниє і тлїє непорушне, — а ти-ж чи мірку хоч коли відсипав із голоду сїмї опухлій? Ба, де там! До незлїчених скирт, до переповних збіжжям вже комор велиш узять останнього снопа у мужика, наказуєш той колосок, що́ удова з чужої ниви підняла, узяти й кинути до купи — на згнив, на тлїн даремний. В твоїх скарбах згромаджено срібла та злота либонь ще більш, нїж у Кордовського калїфа, — а що-ж, хоч шеляга, шага злиденного хоч дав ти на церкву Божу чи старцеви сьлїпому? Ба, нї! Твоїм сїпакам-старшинам, не працею, а загорбованого крівю шага, чи попід віконню за Христа ради на хлїб насушний випроханого ти кажеш відбирати і до скарбів, де срібла й злота, - крів удовиці прикладати! В твоїх палатах веселощий широке море, музики, сьпіви, раювання, — а що-ж, хоч раз ти за життя утер сльозу вдовиці? Ба, нї! На сльози ти сьмієш ся, не хочеш навіть віри няти, що є вони на сьвітї, ба більше ще: розлив єси сліз безневинних море! Твоя трапеза, то не сором і цареви сїсти, а хоч коли маслак ти кинув тому, хто руку простягає Христа ради? Ба, де там! Остатнюю козу, вівцю береш у бідаря, остатнїй в старця шмат гнилої ковбаси, щоб пси твої нагодувати, щоб переситить. Ти ку́пелї береш в солодких ви́нах італїйських, не тільки пеш їх, — а хоч чи кухлика води казав єси подати подорожньому, засмаглиї його уста від згаги покропити? Ба, нї! Нїхо з колодязїв, криниць чи копанок в твоїй держав і води не сьміє зачерпнути, не заплативши і за ню, за божий дар, на вільний людям вжиток даний. Коли-ж, безщасний, за ківш води не сплатиш чиншу, то умирай від згаги вільно — того нїхто не заборонить. Єдинеє твоє єсть право — вмерти!

ОТТОН. Гай, гай, паночче, та й наказав ти тут багацько всячини, а більш — то на вербі груш. Коли-б се слухати тебе, то-б справдї страшно стало. Не дурно-ж бо єси учив ся, як душу розволожити, у пана ретора, у Квінтіліяна: шануємо і ми і знаємо творця de oratore і знаємо тому всьому

*

ціну, але усе-ж сї жалібнії речі прибережи, мій друже, для авдиторії, придатної до того... Чого ти тільки не наплів в своїй промові дикій: і сльози удовиці, й стареча рубя, кріваві шеляги і талярі, і згага... Забув єси іще багато дечого, я мушу зауважить — забув про материй ридання, голосіння, про крик та про проклони дїточок маленьких в сповиточку, сиріт невинних про одчай і муки і дечого іще ти не згадав, — а шкода чимала: картинка вийшла-б ще більше прикра і сумна, ще жалісніїша і більшою мене звірюкою іще-б намалювала... Кажу-ж, що слухача́ невдячиого єси надибав і дармо серця запал благородним потратив пак. От, як збереть ся в тебе перед амвоною твоя громада щира й жаліслива, що́ слухати раднїйша усякії чернечі бриденьки, — ти певен будь, що не змармуєш часу й твоя орация прекрасна придбає серце слухачів тобі, — а я хоч як шаную вельми твою діялєктичню вченість, але про те не розіллюсь на сльози пекучі з каяття, не розпанахаю свої я шати дорогії й не одягну натомісць дрантя й не сяду в попелї, як Йов стародепний, і не посиплю порохом свою пещену голову, — я навіть тому не йму і віри, що ти отсе наговорив мінї. То правда є, податок збираю свій я так, як треба і грішми, й працею, й збіжжям. Ше правда й те, що не даю я хлопству марнувати часу в піяцтві по шинкнх, у ледарстві ледачім, до котрого вони такі прихильні єсть. Але-ж вони нї слїз не проливають стільки, як тут се наказав єси; ні тих вони не чують злиднїв, в яких вони живуть і мруть: потреби їхнього життя такі малі й немудрі, що те, що тобі лихом, панотченьку, здаєть ся лютим, — їм воно байдуже й звичайна річ й инакшою вони чи можуть і бажати. Чверстого гливака шматок вони їдять з таким са́ме смаком, а то ще може й більшим, нїж ми найкращії наїдки поживаєм. Курінь або землянка хлопови така саме привітна оселя єсть, як королеви золоті палаци. А праця? Та й що-б робив-би він без неї? Зледащів, розпіячив ся, розбещив ся-б до решти. А хоч йому і мулько трішки часом виймати таляра на чинш ясновельможному, або у його на ланах яку годину попрацювати зайву. — то що-ж по тому? Ти хіба ясновельможний мусить сам іти в старцї, сам мусить сїяти, косить, громадити, або-що? Дурницї, пане-брате! Бог хлопа й сотворив на те, щоб панству було із чого жити і сьвіт собою закрашати, — бо коли-б панства не було, кохана чернь твоя так запаскудила-б його, що й глянути-б було на нього гидко. Нї, проповідь твоя даремна!

ЧЕРНЕЦЬ. Ясновельможний пане, схамени ся, побій ся Бога! Він нам всеправедний суддя усїм — він покара тебе колись незримо й люто, твоє сумлїння заговорить й не дасть тобі спокійно в роскішному мнягкому ложі спочивати; твої одежі золотії важкі, мов ті кайдани, тобі стануть; ростопленим пекучим воском удовині сльози на душу упадуть тобі; солодкії напої і наїдки тобі згоонить піт кривавий і солоний змордованих неситістю твоєю. Вже не одна душа вола́ до Бога про помсту на тім сьвітї за марне згублене життя, за мордування-муки, якими ти катуєш, хто завинив перед тобою чим, — чи — краще — без вини, — твою неситість не маючи нагодувать спромоги.

ОТТОН. Ну, ти вже наказав як на вербі груші, а на осиці ростуть кислиці: і муки, й мордування, і небесну помсту, і сумлїння. Ти далебі мінї уже обрид, — іди ти геть собі і покій дай мінї, щоб і тобі не довело ся на тім сьвітї на бессердечність нарікать мою.

ЧЕРНЕЦЬ (*журливо здихнувши*). І я піду, не набридати му тобі, вельможний пане, бо правда коле очи й мудрим: не хочуть її собі й на очи підпустити, — не всї такі, як був Давид, пророк і цар, що́ смирного послухав ся од Анахтана гласу. Нема серед дотеперішнїх державців і серцем лагідних і богобійних Давидів-піснепівців. Прощай-же, пане, й вибач, що для стражденних ради потурбував я мосць твою, — прощай! (*Виходить*). Але не забувай: на небі Бог ще є — він і тобі правдивий судия!

ОТТОН (*сам, ходячи по сьвітлицї*). Ото-ж й набрид мінї і остобісів сей дурень із своїм братерством, рівністю людською перед Небеським Володарем, Богом, і з гнївом Божим й з помстою Його! Аж очортів! Усе-ж отсе мене обходить так, як мертвого, мовляв, кадило! Байдуже пак мінї і кров і піт людський — хай служить він мінї у злото-самоцьвіту перелившись, на втїху, владу, панування, бо се єдина річ, що нашого життя й уваги варта. Нехай дурні і невігласи тремтять, жахають ся розгнівати Того, що́ там десь у високостях сидить на хмарах грізно, як кажуть нам попи, ченцї сї юродиві! Я не боюсь його, сього Юпітера нового́: він сам живе у мріях лиш людських, утвор він тільки мозку є людського! Його я не боюсь, бо анї пекла, анї раю моя душа не зна й не розуміє їх. Доки живем ми на сім сьвітї — у нас душа є, розум, тїло, чуття тонкі, роскошувать бажання, раювати; доки живем ми — спочуваєм і голод, й холод і муки серця, муки й гнїт злиденного життя — се пекло, а то рай! І те, і друге на землї, а иншого якого нема нїде! Небесний рай, підземне пекло — хай темна чернь годуєть ся такими бриденька́ми — се й користна річ нам — інакше-б захотїла і вона свій пай у сім життї узяти, коли-б нї пекло не лякало, нї рай її не потїшав... Тодї-б чи нам зостало ся багацько?... Гм! Умреш бо, чоловіче, і все з тобою слизне, розійдеть ся мов слина по водї, ввесь сьвіт погине із тобою, не тільки сам ти: він є, покіль і ти живеш, такий, як чуєш ти його, яким ти розумієш: твої чуття, твій розум, твоя пак vis vitalis творить усе округи тебе. Тебе нема, — нема й нїчого — nihil! Дак відкіля-ж тут взяти ся якомусь раю, якомусь пеклу там, посмертному життю якомусь та иншим вигадкам чернечим? (*Іде до скарбницї, відмикає скриню і каже, пересипаючи на руцї червінцїв жменю*): Божественний метале, як перше кохання мінї любий! Душі людської ца́рю, держи́телю роско́шів всїх землї, — пан над владиками єси й царями! Що́ більше є тебе у мене, то почуваю більшу силу я в собі, то більш приточую собі життя, то більш його я споживаю! Коли на бу́чних й пишних забавках лица́рських в палацах королївських збереть ся роскіш, квіт всеї держави, — то хто там є такий, щоб не вшанував Оттона дуку, того, що́ бе́нкети над королївські пишні славетному лицарству він справляє? Яка високошляхетня панї, красою дивною над янголів небеських пишна, — не забажа Оттона серцем володіти? Оттонови хто сьміє суперечить, його не слухатись, не поважати? Хто не бажав-би порівнятись з ним? Ба, і король запобігає ласки в його? Тебе, Оттоне, злото до королївського стільця зблизи́ло, воно тебе зробило можновладцею й державцем — без його був-би що́ ти? Шляхтич невідомий, темний, що́ за попихача життя усе своє поневіряв ся-б поме́жи панством пишним, служив-би десь за челядина якомусь невігласу, що́ є не варт твоєї і підошви! Тепер-же пан єси ти над панами, володар тисячів людий, владика тїлу їх і душам... І міць, і влада, і шаноба, але це не усе: хто́, що́ може тобі дати роско́ші всї в життї і твою душу напоїти пахощами з раю, пестити розум твій і тїло, купати їх в тих ва́бах, що їм і ви́слову, і ви́разу нема, в тім морі втїх, веселощий, і безжурного, безклопітного споживку всїх дарів природи — моря, суходолу і повітря! Без тебе, мій метале найдорожчий, — сухе, непривітне життя, клопітнява нудна, чверстеє мізкування про ті щоденні злиднї, що́ сушуть мозок, душу холодять, життя окрасу й милощі у нівець повертають, веселощі ясні у темну ніч, в безрадісне та сіре́є чвалання до труни. Тепер-же море иншого життя, і кожна мить, година кожная мінї підносить сього солодкого напою кубок повний, що́ весело шпує й на сонцї самоцьвітом, діямантом грає і вабить твою душу, серце твоє гріє, і кожную годину, кожну мить я почуваю, я поживаю втїхи цїлеє життя і цїле море!... Так є воно! Мій Бог, моя ти заповідь єси, ти все, в що вірю я, на що молю ся й поконяюсь!...

II.

[Бенкет в палацах у Оттона. Гості].

ОТТОН. Ходи сюди, мій джуро любий! (*Джура підходить*). Що се я чув за бовкання що-дня? Що се таке? От і тепер...

(*Чути подзвіння по мертвому*).

ДЖУРА. Та се, вельможний пане, велика пошесть на людий: мруть дуже вельми: торік був неврожай, сей рік теж недорід великий, — то й голоднеча, пошесть, недуги всякі, і люд як мухи мре, мовляв, ув-осенй.

ОТТОН. Але! у мене бенкет, а тут се бовкання по мертвому — от наче назарошне!... Чи се на сьміх мінї подзвіння? Щоб я не чув його вже більш нїко́ли? Чи чуєш, що кажу я?

ДЖУРА. Так, чую, я закажу, щоб більш ніхто не сьмів дзвонити по душі.

ОТТОН. А то-ж бак, закажи! Бо за подзвіння карати му як за образу маєстату — псувать мінї життя ба хочуть?!

(*Джура вклонившись виходить. Трохи згодом чути знадвору гомін все чутнійш і чутнійш*):

— На Бога милосердного, нехай вельможний зглянеть ся на наше лихо люте!

ГОЛОС ДЖУРИН. Гетьте, йдіть собі! Його мосцї не до вас!... Чого сюди набрались? За се вам буде ще! Як сьміете ви пана турбувати, юрбою цїлою д' палацу підступати?

(*Оттон, почувши голоси зриваєть ся і вибігає на рундук. Стовпище народу коло брами — галас, гармідер, скиглїння*).

ОТТОН. Чого се тут вас назбиралось? Що се таке? Се бунт? Не слухатись наказу слуг моїх? Призвідників за се я покараю люто — на палях голови стреміти муть їх завтра-ж... Геть, розійдіте ся мінї ви зараз! (*Гомін з невдоволення*). Й мене не слухатись? Мене?!... Мовчіть мінї, ані чичирк! Усїх скараю, повішаю на шибеницї всїх!

ПЕРШИЙ ГОЛОС. Зглянься, панотченьку вельможний: з біди, із лиха прийшли єсьмо́ до тебе... із голоду вмираємо — не дай загинути твоїм підданцям!

ДРУГИЙ ГОЛОС. Молити мемо Бога ввесь вік за тебе, Ваш' Мосць! Не попусти нам дїти бачити свої у лютому із голоду конанні!

ТРЕТЇЙ ГОЛОС. Усе тобі відробимо, все віддамо сторицею, — не дай на смерть нас, бідолашних!

ЧЕТВЕРТИЙ ГОЛОС. Уже й тепер — хай знає Ваша Мосць! — що-дня вмирає з голоду по скільки чоловіка.

ОТТОН. Але-ж як сьміли ви, неро́би про́клаті, харцизи окаянні, як сьміли набридать мінї і стовпищем нахабливо сюди аж підступати? Ще й хочете, щоб я віддав на ззідень вам ввесь хлїб мій, все збіжжя на рострату, а сам хоч з голоду тут згинув? А ви-ж робили що? Натомість панови іще-б яку користь принести, йому чим не́будь заплатити, що він за вас піклуєть ся що-дня, хистить від на́падів дряпіжного гультайства, — натомість і мене ще хочете-сте розорити, зрабувати? Нероби про́кляті, ви сподіваєтесь, що пан вас нагодує, — то до роботи й рук не прикладали, на хлїб собі нездатні заробити? Сю-ж мить, кажу вам, розійдїтесь, а там уже побачу, кого за бунт сей покарати.

(*Між людьми глухий гомін*).

ПЕРШИЙ ГОЛОС. Ми не відступимось, поки нам хлїба не даси! Ми тут зостанемось вмирати біля брами... Хай Біг тебе скара за нашу муку!...

ДРУГИЙ ГОЛОС. Що тут нам панькатись із розбишакою отсим? Ламайте браму!... Коли не візьмемо почеськi, то певне — вже попеськi треба!

ОТТОН (*люто кидаєть ся до брами, витягши меча*). Що? що? се зрада! бунт! Гей мої слуги вірнії, сюди! Я посїчу вас, пошматую, у пень проклятих ледарів повитинаю! (*Збігаєть ся десятків зо два челядї замкової*). Гей слуги, джури мої любі! Провчімо погань сю ледачу!

(*Чути стукання в браму друччям, зброєю, чути крики*):

— Убєм його, поганця! Спалимо на попіл, на цурочки палац сей розбишацький рознесїмо!... Палац сей нашою умив ся крівю і муками та горем нашим веселить ся!... Бий!...

ОТТОН (*до челядї*): Пильнуйте брами, щоб ще сї харцизяки сюди не вперлись! (*Спиняєть ся, міркуючи*). Проклята чернь забунтувала... Що маю я чинити? Опріч двадцятка челядї, немає, як на те, тепер у мене війська. (*Іде в сьвітлицї до гостий*).

ОТТОН (*в сьвітлицї*). Мої кохані гостї! Ви чуєте оттам за дворищем сей галас навісний? Моя се чернь бунтує. Нас всїх із челяддю й півсотнї чоловіка не збереть ся, а їм там — безлїчь, і хоч опріч ломак, сокир та вил, в їх иншої немає зброї, може, про те нам скрутно мусить бути. Але волїєм краще вмерти, аніж подати ся поганій черні... Лицарська честь наказує нам уброїтись і боронитись до загину... А я пішлю гінця по військо, що́ позавчора вийшло у похід...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ. Чого-ж бунтує чернь? Чого їй треба?

ОТТОН. Прокляті харцизяки, байдикувавши, не заробили буцїм то й на хлїб собі, — то й намагають ся, щоб я віддав їм своє збіжжя...

ДРУГИЙ ГІСТЬ. А чи не краще-б такечки було, шановний пане ґосподарю, щоб люту чернь задоволити, віддати збіжжя їй оте?... Бо нас усїх тут небагацько, і доки поміч прийде там яка, нас як курчять поріжуть, на вогнї живцем спечуть, а з наших спин ременї виріжуть собі на па́си — ти звістен єсть, що чернь не знає чести й лицарських звичаїв... Ми всї поповним своїм збіжжям твою страту...

ОТТОН. Проклятий день, година та, що чую в себе я такую мову! Коли-б ти, пане мій, не був єси у мене гість, то не почув-би більш нїхто від тебе гласу!... Бо за свою обра́зу так тобі-б я відказав, як гонор й честь лица́рська вимагає!... Мінї не шкода збіжжя, нї! Але боюсь безчестя й сорому несьвіцького я — черні зробити ся за іграшку! Але не є тепер той час, щоб нам сварити ся оттут...

ТРЕТЇЙ ГІСТЬ. Се правда, пане ґосподарю, — але скараєш чернь тоді, тк можна се зробити, — тепер-же треба зміркувати, що за даремне віддали ся-б ми на люту смерть. Ну, далебі, се не годить ся!... Нїхто із нас не затремтить і навіч смерти, хоч сто разів, хоч тисячу, але у чеснім бої... Не ляк, не жах в мінї заговорили отсе тепер. Ось подивись лишень на мене спильна: шрамів чимало на виду й по тїлу скрізь за сьвідків будуть хай, що я не із лякливих. Але... але... хоробрий мусить теж і мудрим бути і обачним.

ЧЕЛЯДИН (*вбігає*). Ясновельможний пане, чернь розбива зовсїм вже браму... Ми вже не здужаємо оборонятись... Що маємо чинити далї?

ОТТОН (*стоїть замисливщись якусь годинку, потому каже*): Утихомирте чернь, скажіть, що я віддам їй збіжжя, скільки треба. (*Челядин виходить*).

ДЖУРА (*незабаром увіходить*). Ясновельможний пане! Чернь вгамувала ся і жде, що скажеш їй тепер.

ОТТОН. Звели... Комори відомкни, пусти їх, — хай набере собі по лантуху чи борошна, чи збіжжя кожен.

(*Джура виходить. Трохи згодом чути веселе гукання*):

— Віват ясновельможному!... Многая лїта нашому батькови!... Ясновельможного!... Ми хочемо бачити ясновельможного!...

(*Оттон виходить. Шапки полетїли вгору*).

ОТТОН. Мої піддані любі! Розважившись і роспитавшись, бачу, що справдї ви бідуєте і безневинно... Мене узяв великий жаль, — я й досї бак не знав, яку велику ну́жду терпіли-сте: від мене-ж слуги покривали все, — за це належну кару всї винні незабаром приймуть. А все і лихо й кривди, які чинились вам моїм йменням, — нехай забудуть ся: від сього часу їх не буде більше. Мої-ж льохи й комори, збіжжям повні, вам вже відчинено тепер, — беріте, скільки кому треба...

ГОЛОС ПЕРШИЙ. Батечку наш! голубоньку сивий! даруй нам милости́ве і проба́ч нетречність нашу й бешкет, що ми нахабно в браму перлись.

ГОЛОС ДРУГИЙ. До віку-суду ласки ми твоєї не забудем.

ГОЛОС ТРЕТЇЙ. Слїдочок твій ми цїлувати мем, твої обіллєм слїзми ноги.

(*Кидають ся до його, руки, ноги й одежу йому цїлують*).

ОТТОН (*вириваючись*). Ну-ж годї, люди добрі, годї! Дайте мінї спокій і йдіть собі... Он в ту велику шопу: я застелити ще звелю столи тим часом — я вас нагодувати хочу моїх дїток, підданців, моїх щирих, бенкет вам урядити... (*Гука на слуги*): Гей ви, — понакривать столи у шопі! (*Іде в сьвітлицї*).

(*Народ радісно йде проз дворище. За скільки часу в шопі чути веселий гомін — їдять і пють і сьпівають*):

Слава ой нашому панови, слава,
Слава по всяк йому час!
Божая кара змінилась на ласку,
Лихо покинуло нас!
Годї-ж і слїз, і журби уже годї —
Біди минули страшні,
Радість і втїхи до нас завитають,
Знати мем красниї днї!

Маємо доброго пана такого,
Кращого-б і не знайти!
Гріх-же проклонів на його великий,
Боже! сей гріх нам прости!
Мати муть дїтоньки наші се ймення
В їх янголиних устах,
Дяку і рано, і вечір до Бога,
Славши в сьвятих молитвах.
Богу-ж ми дякуймо, серцем радїймо:
Байдуже голод, зима!
Слава-ж ой нашому панови, слава, —
В сьвітї такого нема!

ОТТОН (*прислухаючись до сьпіву*): Послухаю, якої засьпіваєте ви за годину. (*Кличе до себе пальцем джуру*). Збери ти миттю молодців і перш кажи замкнути браму, щоб ні чоловік не вискочив звідсїль, ані забрів сюди. Потóму шопу зачини і засувом припри — зроби се раптом, швидко і премудро, щоб ще сього не постеріг хто і шелесту заздалегоди не зробив. Потім гарнесенько кругом соломкою всю шопу обклади, й дровами теж і підпали усе отсе із чотирьох кінців, із звідусюди. Зроби-ж мінї це все хутенько й чисто — я у вікно дивити мусь на вашу працю... Гайда!

ДЖУРА. Все миттю ізроблю. (*Виходить*).

ОТТОН (*ходить по сьвітлицї стурбований, лютий*). Ледаче хлопство попилось уже, як слїд, — не постережуть вони, як несподївано біда їм упаде на розбуялі голови, на їх скажений розум. О, до схочу́ помщу ся я над вами — гнїй проклятий, ледача твань, смердючеє багно! Мене, мене ви нахвалялись вбити, зрабувати, мене оттак зневажити!... Горять із сорому у мене лиця, кипить і жовч, і кров моя на згадку про те, що я допіру мусїв перед ними удавати, що хоч на мить одну я мусїв догоджати їм! Стрівай, проклята ледаре! (*Зазира у вікно*). А, уже замкнули, уже багаття підкладають. (*Кричить, зіпявшись у вікно*): Мерщій, мерщій палїте! Вернїть мінї мій гонор, честь мою, — позолочу вас, вірні слуги! (*До гостий*): Сюди, мої кохані гості! сюди, лицарство благородне! Я покажу вам огневу картину, чудову вельми й дивну — ви ще не бачили такої, — тепер-же подивітесь, що ґраф Оттон не закаляв своєї чести й лицáрства він свойого не зганéбив, на ласку хлопству не віддавшись. (*Гостї збігають ся й у вікна зазирають. Шопа в кінцї замкового двору окутана вже димом і полумям, а звідти смертельної муки галас чути і проклони*). Дивіте ся, се шопа там горить моя — там повно збіжжя, що шкода наче-б то мінї його... Дивіте ся, що се брехня! Казав його я запалити, щоб вам було чим по бенкетї побавить ся й розважити ся трішки — я не пожалував на те і коштів — нехай згорить, нехай і миші з ним згорять — он чуєте, яка там пúскнява у їх і ґвалт! Горять всї миші там, печуть ся на вогнї, шкварчять!... Як любо слухати музику сю мінї! О, ще, іще!... Печи їх, підкладай, підпалу ще підкинь, щоб чули смерть свою, щоб зрозумїли, що мука є, щоб пекло вбачили й спочули за життя!... Оттак! оттак чортячу їхню матїр!... Носїте більш підпалу! Мало!... Хіба носить не поспіваєте, чи що? Я сам піду його носити, коли так... (*Вибігає*).

(*Гостї починають виходити*).

ПЕРШИЙ ГІСТЬ. Який він лютий, — мов той звір!

ДРУГИЙ ГІСТЬ. Він зовсїм ісказив ся.

ТРЕТІЙ ГІСТЬ. Він справдї збожеволїв, знависнїв: спалити тисячу якую люду, їх муки смакувавши! У мене серце мліє!...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ. І справдї божевільний: побіг носити дрова на підпал.

III.

[Сьвітлиця Оттонова. Він сидить у фотелю. Бє в долонї, — ввіходить мажордом].

ОТТОН. А що... як тая шопа... знаєш, що згоріла... Її розібрано уже? Вона мінї проклята снить ся уже вдруге — я аж прокинув ся і більш не можу спати. Мишви проклятої вона мінї приснилась повна, що все пищить, як навісна, — от аж тепер в ушах лящить!... Кáжи її знести, щоб ані цурочки там не зосталось... Такі в їх очи — злі, маленькі, так дивлять ся на мене люто, — вони, ті миші, вищеривши гострі зуби, і так пищать голодні, людськéє мясо вчувши, — а як пищать, — мороз іде у мене поза шкуру...

МАЖОРДОМ. Сон — мара, ясновельможний, а Бог — віра! На сни не слїд багато й уважати.

ОТТОН. Я геть від шопи втїк сюди — се у-ві-снї таке було — вони за мною гнатись — от-от здогонять!... — насилу вскочив я у двері й на зáсува мерщій їх зачинив. Вони — ну́ гризти двері, мури й пищать пекельним писком. Тут я прокинув ся, увесь облившись потом. (*Замисливсь ся*).

МАЖОРДОМ. Чудний се дуже сон і так неначе натякає...

ОТТОН. Що, що він натякає, кажеш?... людий голодних?... Чи чуєш ти, вони й тепер пищать... А глянь лиш у вікно — нема їх там? (*Сам зскакує до вікна і з ляку кидаєть ся назад*). Вони!... вони!... он під дверима вже й під віконню?... Скоріще двері замикай? Мерщій, мерщій, бо загризуть вони мене!

МАЖОРДОМ. Та схаменїть ся, пане мій! Нїяких тут миший нїде не видко і немає.

ОТТОН. Кажу тобі, що двері замикай! (*Той іде і замикає*). Замкнув? Ну, гаразд тепер!... А що, як і крізь двері?... Нї, нї, — крізь двері не пролїзуть!...

* * *

[Кімната Оттонова в баштї серед Рену. Він лежить на ліжку, спить. Коло його сидить лїкар і сповідник].

ІІІІ-СПОВІДНИК. Побила нас лиха година й нещаслива — ясновельможний зовсїм збожеволїв: усе йому ввижають ся страшні ті миші, що́ буцїм то загризти його хочуть... От як дались йому ті миші, то й дались!... Ізхопить ся вночі і ну́ галасувати про́-Бі, що у кімнатї повно їх. Збіжить ся челядь, почнуть його втишати — де там! Забéть ся у кутку на ліжку, очима так несамовито водить, а сам тремтить увесь, махаючи руками: „Ось вже вони на ліжко лїзуть!“ — кричить він гласом не своїм, — „візьміте геть їх, повигоньте звідси! Ратуйте-ж ви мене, ратуйте, бо загризуть! Чи чуєте пекельне пискотїння люте?...“ І потім він не втихомирить ся, аж поки не почнуть вдавати кругом його, буцїм мишву вигонять ту непевну. А вдень то і нїчого, тільки похмурий та сумний і все щось дума день увесь, наморщивши чоло. Ізмордував ся сам геть чисто і всїх помордував круг себе. А раз оттак, у вночішню таку турботу, почав казати нам, що буцїм якийсь чернець йому в-ві-снї з-явив ся й грізно так повідáв, що вже нема йому ратунку, що сила божа мишви тієї із попілу на пожарині наплодила без лїку і без міри, і не вгамуєть ся мишва голодна доти, аж поки пожере його вона, свій голод вгасить. Через якийсь час в страшенній був тривозї, а далї духом звеселив ся і радісно загомонїв був: „Доміркував ся пак тепер, як від Твого суду я утечу: не знайдуть вже мене і не дістануть, — не переплúнути широкого їм Рену, потопнуть всї, геть чисто всї почезнуть...“ Й казав себе перенести у башту серед Рену, що́ порожнем стоїть уже відкóли — тут думав він від Бога заховать ся. Та й тут не довго він спокійний був і тихий. Я став читать йому Письмо Сьвяте, щоб просьвітило ся у його серце глаголами сьвятими. Уважно спершу й пильно слухав, і розум, супокій вертав ся вже до його. Але як прочитав йому я з псалтиря отті сьвяті слова: „Камо пойду я й убіжу від Духа Твоєго Сьвятого?“ — Йому вид раптом похмарнїв, і вже спокій і тиша не завитали більш до його в душу. Він проказав собі отті слова: „Камо піду й біжу від Духа Твоєго Сьвятого?“ й схопив себе за голову з гризóти: „А я, я думав бідолашний втїкти від Його і сховатись. Його суду, хотїв я утїкти, в отсї нїкчемні мури зачинившись! О, бéзуме пребеззаконний! забув єси про божий прúсуд і міць Його, і силу, і владу!“ І знов про миші навісні: „Та де-ж тут бути їм? де їм узятись тут?“ його питають, заспокоїти бажавши. — „А он, не бачите хіба, — он, річкою пливуть сюди і Рен увесь широкий загатили... Як жар блищать в їх очи по водї“. — „Та то від місяшного сяйва сріблом по річцї відбива“, — відказують йому на речі божевільні. — „Ба, нї — я чую як пищать уже...“ — „Та то, вважайте, хвилї плюскотять...“ На дарма все: — „Вони мене і тутки знайдуть, і тут я не сховаю ся від його помсти! О, Боже, Боже!...“ — і руки ламле й рве волосся на собі. Й до сьвіту такого лиха повно. Тепер вже знову наступає ніч, і я не знаю, що то буде... Вже позасьвічувати-б сьвітло треба — час.

ОТТОН (*прокидаєть ся, тихо підводить ся на ліжку і сідає замислившись*). Яка вага у мене в серцї! Мов дві

гадюки люті в клубок звили ся вкруги його й впили ся з обох боків і ссуть і випивають кров із нього!... Чернече, чоловіче божий! Чи знаєш ти, що єсть таке сумління муки, душі розшарпаної муки, що їх вона не знала звіку й не думала про їх ніколи? Тепер вони мене спіткали, люті... Я загубив на сьвітї душ чимало — я їх губив байдуже, без уваги, без спомину їх я забував. Душа моя міцна була, як зброя лицарська, як згубнеє залїзо й така-ж холодна, як воно, і люта. Я не діймав ні в віщо віри — ні в людськеє добро, ані в небесне. Добро і зло були мінї — се тільки слова два, без жадної ваги, порожні, як повітря... Ніколи моє серце не болїло за муками людськими, я не любив нікого в сьвітї, опріч себе, — і я щасливий був — мінї здавалось так — і так бажав я жити і умерти... А от тепер всї муки, бач ся, тих, що я замордував, бездольними зробив їх, — всї муки тисяч тих, — вони усї злились у мене в серцї і палять, рвуть його і душу розкидають і не дають спочинку їй й на мить. Такі пекельні муки люцїпер, пекла володар, терпіти мусїв, коли із янгола він чистого відпалих сил небеських ставши ватажком, пісьля небесних кар до розумів приходив й оглядав ся на свій тисячепекельний гріх, на гріх ворогування з Богом... на гріх, що їм тьми-тем він з янгольського чину загубив, у пекло звабивши з собою. (*Відразу кидає очима на двері*). Ви їх не зачинили?... Вони сюди біжать!... біжать... Убігли вже!... пропав же я!... ратуйте! ратуйте, вірує хто в Бога! (*Забиваєть ся в куток і дріжить*). Женїте з ліжка їх, сюди уже плигають... Обороніть мене!... В вічу у кожної я бачу чоловіка — отих самих, отих самих, що в шопі погоріли!... Вони мене заріжуть і зїдять!... (*Закрива руками очи, потім схоплюєть ся з постелї й хоче дверима бігти, але раптом відвихнув ся звідти*): А, тут їх мілїйони і всї на мене з лютим пискотінням!... (*Пада до долу*).

ЛЇКАР (*кидаєть ся до його і подержавши живчика йому*). Вже вмер!

Петербург. 1889. IX. 12.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[18. Ольга Косачева (Олена Пчôлка)].

(Конець.)

Саме-теперь друкує ся у Львовї збôрникъ стихотворôвъ Лесї Украинки п. з. „На крылахъ пѣсень“.

Она писала дещо такожь прозою. Въ „Зорї“ (1889. р., стор. 24—25) помѣщено образокъ зъ житя п. з. „Така єи доля“. Въ сѣмъ творї добачаємо манєру оповіданя Марка Вовчка. Вôдтакъ у „Дзвôнку“ находимо казочку п. з. „Бѣда навчить“ (1891; стор. 186—187). Не надруковано повѣсти „Жаль“, що єї пôслано Олесї Озаркевичевôй для жôночого альманаху.

Вкупѣ зъ братомъ Михайломъ зладила Леся перекладъ Гоголевыхъ „Вечерницъ“, що ихъ надруковано вôдтакъ у Львовї 1885. р.[1]).

Самъ же Михайло Косачь пôдъ криптонимомъ „Обачный“ змалювавъ образокъ п. з. „Рôздво пôдъ хрестомъ полудневымъ“[2]), и написавъ розповѣдь, присвячену матери, п. з. „На огнище прогресу“[3]). Опроче зладивъ вôнъ перекладъ розповѣди В. Короленка п. з. „У великодну нôчь“[1]). Єсть у него ще переклады зъ деякихъ англійскихъ творôвъ Бретъ-Гарта, зъ польскихъ творôвъ Сѣнкевича и т. и. — Поки-що треба намъ вдоволитись симъ починомъ литературнои дѣяльности Михайла Обачного. Єго образокъ „Рôздво пôдъ хрестомъ полудневымъ“ вызначує ся оригинальнымъ кольоритомъ малюнку, хочь зъявляє тему подекуды перемелену. Вôдтакъ розповѣдь „На огнище прогресу“ пригадує намъ манєру казокъ Андерсена.

19. Левъ Василовичь (Левъ Сапогôвскій)[2]).

Є на свѣтѣ люде, що имъ вѣтеръ все вѣє въ очи, — що въ голодѣ й холодѣ побиваютъ ся злиднями й недолею, хочь они й вызначуютъ ся талановъ и гарными прикметами душѣ, — хочь зъявляютъ запопадливу працю въ хосенъ суспôльности. Такимъ безталаннымъ чоловѣкомъ бувъ Левъ Василовичь.

Вôнъ уродивъ ся 11. квѣтня 1858. р. въ Скалѣ, мѣсточку повѣту Борщѣвского на Подôлю галицкôмъ, де отець єго Иванъ бувъ лѣсничимъ въ добрахъ графа Голуховского[3]). Левъ бувъ найстаршимъ мѣжь пятьма сынами и трьома дочками своихъ батькôвъ. Зъ-першу вчивъ ся вôнъ въ народнôй школѣ въ Лосячи, селѣ Борщѣвского повѣту, а вôдтакъ въ нормальнôй школѣ въ Скалѣ, де приняли єго въ клясу четверту. Опôсля пôславъ єго батько въ гимназію въ Бучачи. Живучи тутъ у вогкихъ кватирахъ молоденькій Левъ попавъ въ тяжку недугу ревматизму, за-для котрои бувъ приневоленый покинути науку, скôнчивши третю клясу гимназіяльну. Прiѣхавши до батькôвского дому, не встававъ вôнъ бôльшь року зъ лôжка. Коли-жь трохи подужавъ, то дôставъ вôнъ (1. вересня 1876. р.) мѣсце провизоричного учителя народного въ Сапоговѣ, селѣ Борщѣвского повѣту. Тутъ бѣдувавъ вôнъ зъ-першу чи-мало, бо, хочь свои обовязки сповнявъ запопадливо й щиро, мусѣвъ вдоволитись платою рôчныхъ 127 зол. р. Та ба, добрый сынъ помагавъ матери-вдовѣ: одного молодшого брата удержувавъ своими грôшми въ Бучачи, а другого повелось єму помѣстити въ конвиктѣ у отцѣвъ Василіянъ. Зъ перегодомъ пôддавъ ся вôнъ въ вересни 1878. р. испытови вô Львовѣ й одержавъ квалификацію на учителя шкôлъ народныхъ. Вôдтакъ бувъ вôнъ учителемъ въ Сапоговѣ до р. 1879. Въ сѣмъ селѣ умѣвъ вôнъ зъєднати собѣ любовь и поважанє не тôлько у громадянъ, але й у священика, Ивана Ляторовского. Сей-то свѣчный патріотъ пôзнавши у Василовича щиру душу, ставъ єго приятелемъ и вôддавъ єму свои дѣти въ науку. А вже-жь Левъ, пѣклуючи ся щиро шкôльною дѣтворою, не залишавъ и своєи науки, а читавъ цѣлыми ночами, користуючись библіотекою Ива-

[1]) Порôвн. „Історію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1892. р., стор. 110.

[2]) „Зоря“, 1889; стор. 392—393.

[3]) ibid., 1891; стор. 205—206; 227—230.

[1]) ibid., 1889; стор. 79—81. — Въ замѣткѣ написала тутъ Пчôлка дещо про творы В. Короленка (стор. 79).

[2]) Литература: „Левъ Василовичь (Сапогôвскій)“. Посмертна згадка. Написавъ Володимиръ Маслякъ. („Зоря“, 1883; стор. 167—168). — Порôвн. Иллюстрованый Календарь товариства „Просвѣта“ на рôкъ 1884; стор. 52—54. — Деякѣ звѣстки про житє Льва Василовича-Сапогôвского подали авторови сеи исторіѣ литературы Иванъ Ляторовскій, священикъ Сапогова, та й професоры Олександеръ Стефановичь и Корнило Заклиньскій.

[3]) Иванъ Василовичь бувъ родомъ зъ Буковины, де батько єго бувъ священикомъ.

на Ляторовского, и книжками, які найшовъ у Добровольского, учителя въ Борщевѣ. А по-за-якъ вонъ сѣльскихъ дѣтей вельми любивъ, то вчивъ ихъ не только въ школѣ, але й у себе дома, а бѣднѣйшимъ дававъ у себе неразъ пристановище въ ночи. Про свою тогдѣшню долю говоривъ вонъ приятелямъ ось-що: „Простый людъ навчати — се розкошь! — ну, та шо-жь? кобы не лихі зверхники!“ Такого недоброго зверхника добачавъ Василовичь въ инспекторѣ школьномъ, котрый єму неразъ закидувавъ, що рускі школярѣ не вмѣють говорити по-польски; — а впрочомъ найшлись подлі товаришѣ, що оклеветували Льва передъ инспекторомъ, мабуть-то вонъ Москаль и соціялистъ. И отъ, той инспекторъ, що давнѣйше хваливъ „учтиву працю“ Василовича, коли побачивъ въ тецѣ єго повѣсть „Татарска бранка“[1]), въ наслѣдокъ тыхъ доносовъ озвавъ ся до него зъ докоромъ: „Лучше-бъ вы зробили, якъ бы писали выказы школьні, нѣжь по рускихъ газетахъ!...“

Тому-то зъ Сапогова перенесено Василовича до Скалы, де бувъ молодшимъ учителемъ до р. 1880. Опосля водъ р. 1880. до 15. липня 1882. р. бувъ учителемъ въ Вольховци надъ Днѣстромъ. Хотячи-жь зробити мѣсце учительцѣ, що й до-теперь учить дѣтей въ томъ селѣ, заявивъ вонъ Радѣ школьной, що хоче уступитись изъ своєи посады въ хосенъ тои учительки, и водтакъ просивъ, щобъ вызначено єму инше мѣсце. Але Рада школьна не дала єму вже нѣякои посады. — Вже водъ р. 1876. листувавъ ся Василовичь зъ Иваномъ Франкомъ, прочитавши єго фантастичну повѣсть „Петрѣй и Добощуки“. Коли-жь въ 1880. р. арештовано Франка въ Яблоновѣ, Коломыйского повѣту, то у Василовича водбулась ревизія и водтакъ стоявъ вонъ подъ доглядомъ полиціѣ.

Въ 1882. р. приѣхавъ Василовичь до Львова. Жалобно ставало серцю, слухати оповѣдань про єго безталанне житє, — про безсонні ночи, про голодъ и холодъ та иншї невзгодины, які терпѣвъ вонъ въ часѣ довголѣтньои недуги на селѣ. У Львовѣ пригорнувъ єго до себе професоръ Омелянъ Партицкій, редакторъ „Зорѣ“, що вже водъ р. 1880. помѣщувавъ єго повѣсти у своѣмъ литературно-науковомъ письмѣ. Такъ отже ставъ Василовичь стойнымъ помочникомъ при редакціи. Одначе й во Львовѣ знемагавъ вонъ часто тѣломъ, хоча духъ єго зъявлявъ ся дѣяльнымъ безъ впину. Недужому прийшлось лежати въ головному шпиталю, а водтакъ выѣхавъ вонъ на село до свого приятеля, Омеляна Друка, що бувъ учителемъ въ Целѣвѣ, Гусятыньского повѣту. Тутъ и вмеръ Василовичь 8. мая 1883. р. — Володимиръ Маслякъ, присвячуючи покойникови посмертну згадку, наводить отъ-сї слова Тараса Шевченка:

Одинъ у другого пытаємъ,
На-що насъ мати привела?
Чи для добра, чи-то для зла?
На-що живемъ? чого бажаємъ?
И не дознавшись умираємъ,
А покидаємо дѣла...[2])

* * *

Левъ Василовичь (Сапогівскій) придбавъ собѣ въ исторіи рускои литературы годяще мѣсце своими повѣстками и новелями. Ось и они:

1. „Смерть зъ любови“. Новеля („Зоря“, 1880; стор. 215—219; 231—233).

2. „Троитель“. Гумореска (ibid., стор. 309—311).

3. „Марійка“. Оповѣданє зъ народного житя („Зоря“, 1881; стор. 32—34; 49—52).

4. „Кавярня подъ Трефовою Дамою“. Оповѣданє зъ вояцкого житя (ibid., стор. 262—264; 280—282).

5. „Придыбашка зъ дороги“. Гумореска (ibid., 1882; стор. 55—56).

6. „Безвинній“. Изъ споминокъ Льва Сапоговского (ibid., стор. 165—169).

7. „Вырвана картка зъ моєи автобіографіѣ“ (ibid., стор. 279—281; 295—297).

8. „Пригода новоженцѣвъ“ (ibid., стор. 362—363).

9. „Скринка на листы“ (ibid., стор. 380—381).

10. „Петровъ день“. Оповѣданє Гринька Недотятьки (Калєндарь товариства „Просвѣта“ на рокъ 1882; стор. 44—45).

11. „Недобра дитина“ („Зоря“, 1883; стор. 5—7).

12. „Брилянты“. Зъ Вѣденьского житя (ibid., стор. 278—280).

13. „Бозъ и соловейко“. Казочка (ibid., стор. 355—356).

14. „Старый палацъ“ (ibid., стор. 259—261)[1]).

15. „Добра челядина“. Оповѣданє зъ житя учителя („Школьна часопись“. Львовъ, 1883; стор. 17—22; 25—28; 35—38; 43—45; 52—54; 60—63; — недоконченo).

Мѣжь сими беллєтристичными творами Льва Сапоговского вызначує ся найбольше оповѣданє зъ народного житя п. з. „Марійка“[2]), про котру авторъ ось-що написавъ до редакціѣ „Зорѣ“: „Посылаю Вамъ свою Марійку; — она склалась менѣ, самъ не знаю якъ? Поплыла менѣ повѣстка зъ щирои душѣ, зъ правдивого вдохновеня. Вечеромъ зачавъ, о повночи скончивъ, и скоро свѣтъ посылаю на почту. На милость Бога! не змѣняйте нѣчого!“[3]).

Авторъ розказує, що бѣдному „халупникови“ Василеви Бѣлому й єго жонцѣ Настѣ давъ Богъ гараздъ: найшла ся дѣвчинка. Хата Василя стояла надъ самымъ яромъ, выжолобанымъ водъ дороги ажь до Днѣстра. Спомнувши про той яръ, авторъ пише далѣ ось-що: „Не знаю, чи хто любить такъ яры, якъ я. Бувало сиджу въ такомъ ярѣ колька годинъ, та такъ ми тамъ солодко, любо, затишно, що не хочесь и выходити мѣжь люди. А не придавалось менѣ ще нѣгде такого гарного яру бачити, якъ той въ Вербовци, що надъ нимъ стояла хатина Василя... Сядешь на днѣ яру, дивишь ся въ небо, а думки-гадки снують ся, плынуть мовь во снѣ. Та й добре-жь тамъ и думати: чоловѣка и на зазоръ нема, — тихенько мовь въ могилѣ, навѣть вѣтеръ листочкомъ не шевельне, хиба часомъ пташка перелетить та цвѣркне, або яка комашка, що лѣзла по стѣнѣ въ гору, скотить ся на долину, та зновъ карабаркаєсь до горы... Люблять собѣ иншї горы, верхи, шпилѣ, гамборъ, житє, — а я люблю глубину, тишину, смерть“... Водтакъ до сихъ своихъ словъ навязує авторъ ось-яку рефлєксію: „То-жь и дивно и досадно менѣ було, на-що Богъ давъ Василеви дочку? Щобъ жила,

---

[1]) „Вырвана картка зъ моєи автобіографіѣ“. („Зоря“, 1882; стор. 296—297).

[2]) „Зоря“, 1883; стор. 167.

[1]) Повѣстку „Старый палацъ“ написавъ Левъ Сапоговскій 7. серпня 1879. р.

[2]) Оповѣданє „Марійка“ присвятивъ Левъ Сапоговскій своѣй сестрѣ Оленѣ.

[3]) „Зоря“, 1883; стор. 168; замѣтка.

мучилась, розцвитала, вянула и гинула?... Побачимъ“[1]). — Тутъ насуваѣ ся намъ мимохôть пытанѣ, по-що авторъ своєю тяжкою задумою вже напередъ вгадувавъ безталанну долю Марійки? Чей же той глубокій яръ не мôгъ бути вѣщуномъ будущихъ мукъ и смерти тои особы, щó єго навѣдувала!

Гадавъ бы хто, що батько втѣшивъ ся зъ-за того, що Богъ давъ гараздъ, — такъ нѣ! Якъ дитинка побачила свѣтъ Божій, то звитавъ вôнъ єѣ тяжкимъ словомъ: „Бѣда! — Давъ Богъ дитинку, та нема за-що охрестити!“ сказавъ Василь до старухи-бабы, щó заходилась коло немовлятка. Вôнъ оглядѣвъ кожухъ, та жалкувавъ нести єго на заставъ, бо крôмъ кожушины бувъ лишь одинъ сердакъ, — не було-бы въ що й загорнутись. Погляннувъ вôнъ на жердку надъ постелею, — тамъ лежало кôлька верень, щó жôнка ще на вѣно дôстала. Зайшовъ вôдъ припѣчка та почавъ тягнути двѣ веренѣ. — „Ой, нещаслива моя доле! — послѣдню вереню вôднесешь вôдъ хаты!“ простогнала хора Настя. — „Цить, цить, Насте! — я зъ недѣлѣ вôдроблю та выкуплю“, — одказавъ Василь, — „бачишь сама, що треба й на охрестины й на гостину, а дома нема нѣ шелюжка!“

Охрестили дитинку та прозвали Марійкою. Жôнка три днѣ не вставала зъ постелѣ, — треба було Василеви самому всьо робити, варити, воду носити, жôнки доглядати, дитину колысати... Помагали єму добрî сусѣды, та за то треба було ще двѣ веренѣ до жида занести. Четвертого дня пôднялась Настя та стала сама заходити ся коло печи й дитины. Опôсля Василь тяжко працювавъ, товкъ камѣнє при дорозѣ, а коли змореный приходивъ до дому, то Настя бувало насыпле въ миску пôснои стравы, посолить своими слезами та ставить на стôлъ. Попоѣдять трохи, бо змореный не годенъ ѣсти такъ, якъ той, щó все привыкъ до ѣды; — попоѣдять та дякують Богови. „И за-що они дякують?... Той, щó маѣ, чи дякуѣ?“[2])

Настала весна. Пôйшли Василь зъ Настею не на своѣ, але на чуже поле, — роблять вôдъ ранку до вечера, а покрѣпитись нема чимъ; — пôйшовъ уже й кожухъ въ заставъ. Настало лѣто. Василь зъ жôнкою жнуть на ланѣ, — а Марійка лежить закрыта пôдъ кланею. Бѣднятко укололось ручкою о стернину й заплакало. Вôдтакъ авторъ навязуѣ до сеи незначнои подѣї ось-яку моралізуючу науку: „Бери собѣ, доню, вôдъ теперь на умъ: щó тобѣ случайно сталось, въ дальшôмъ житю буде закономъ. Не боронись! коли ѣдять, — а то ще гôрше буде!“ На плачь Марійки прибѣгла мати. Хотѣла нахилитись надъ дитину, та не здужала, — впала на колѣна. Опôсля стала зновъ жати, але въ головѣ ѣй крутилось, — въ очахъ темнѣло, — тѣло деревѣло. Завязала послѣдній снôпъ та сѣла коло него спочити. Ажь ось надôйшовъ економъ. Настя схопилась та вже стоячи на-въ-колѣшкахъ силувалась жати. Економъ пôдôймивъ єи снôпъ и кинувъ на землю; — снôпъ розвязавъ ся, — стебла розсыпались. — „А ты, ледащице! якъ вяжешь?“ кричавъ гнѣвно економъ и вдаривъ недужу жôнку. Настя скрикнула й въ обмороцѣ впала на землю. Василеви-жь вся кровь збѣгла до серця, — вôнъ выпустивъ серпъ изъ руки й промовивъ: „Пане! за-що бѣте?“ — „Мовчи!“ крикнувъ економъ. — „Богъ бы тя побивъ!“ шепнувъ Василь и пôднѣсъ руки, та не до бôйки, але до Бога о пôмсту. Тогдѣ економъ вдаривъ Василя палицею въ груди. Зъ зойкомъ упавъ нещасный на землю та вже не пôднѣсъ ся... Серпъ вбивъ ся въ плечѣ, — не пускавъ єго. Вôдтакъ Настя остала ся вдовою, а Марійка сиротою. Перегодомъ постарѣлась хатинка Настина, — стѣны поосѣдались, стрѣха почорнѣла, — зъ плотика й слѣду не стало. Бѣднôй Насти хотѣвъ панъ нагородити смерть Василя и велѣвъ ѣй давати стôлько прядива, що она не могла обробитись: пальцѣ у рукъ стали сухî та тонкî, якъ зубцѣ у граблѣвъ, — пушокъ и знати не було. Та все-жь таки вôдъ тои роботы Настя зъ Марійкою не були нѣ сытî, нѣ огрѣтî. Зъ тяжкои працѣ знемагала Настя и розпростила ся зъ симъ бѣдолашнымъ житѣмъ. Чотырнацяти-лѣтня Марійка остала ся круглою сиротою.

(Дальше буде).

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Гомерова Одиссея. Гексаметром на мову українсько-руську переві́ршував Петро Байда. **Часть I.** Львів 1890 р. Стор. XVI+161 вел. 8°. Ціна 1 злр. 20 кр. — **Часть II.** Львів 1892 р. 157+3 нен. стор. вел. 8°. Ціна 1 злр. Накладом редакції „Правди“.

Перекладчик „Одиссеї“ Петро Байда присьвятив свій довголітний труд перекладу памяти історика Миколи Костомарова. Заки появить ся фахова рецензия, ми скажемо загально, що переклад читаѣ ся з великою приѣмностию. Перекладчик, знаний уже з перекладу Софоклевої „Антіґони“, добре знаѣ мову грецьку [стару і новочасну], добре знаѣ і нашу мову українсько-руську, то й може вірно і легко та зручно віддавати в перекладї гадки первотвору. У „Вступнім слові від видавництва“ перекладу „Одиссеї“ справедливо піднесено, що той переклад — річ дуже важна для нашого письменства, дуже значне национальне придбанѣ. Переклади ґеніяльних творів — се великий і вельми потрібний привід до духового розвитку народу і мови. Той нарід, що спроміг ся перекласти на власну мову твори великих ґеніїв, вже тим самим і найпевнійше доводить, що маѣ не тільки право, але й змогу на самостійний розвиток духовий. Думка про переклад на українсько-руську мову ґеніяльних Гомерових поем народилась на Україні вже здавна. Тому вже буде зо двайцять років, як небіщик Степан Руданський переклав Гомерову „Іліяду“, але метром народним українсько-руським. [Переклад сей друковав ся свого часу частинами в „Правдї“, та не доведено єго до кінця ні в журналї, ні окремим виданєм; вкінцї в р. 1881 відіслано зі Львова на жаданѣ Кіевлян цілу рукопись до Кіива, де вона і спочиваѣ]. Ще на довго перед Руданським Українець [Полтавець] Микола Гнїдич збогатив московську літературу гексаметровим перекладом „Іліяди“. В тім перекладї багато українізмів. Вже-ж шкода, що Гнїдич не зробив перекладу на рідну українську мову, але годї єму за те дорікати, бо тодї, в часї занедбаня нашої рідної мови, чого иншого й не можна було сподіватись. В 1870-их роках надрукував Ксенофонт Климкович одну пісню „Іліяди“ у львівській полїтичній часописї „Основа“. Недавно в харківськім альманасї „Складка“ сучасний український поет В. Самійленко надруковав частину власного гарного перекладу „Іліяди“ і треба сподіватись, що переклад свій він веде далї. Нарештї покійний вже професор харківського університету лишив в рукописи переклад цїлої „Одиссеї“ на нашу мову, котрий задумуѣ видати „Харьковское Филологическое Общество“.

Автор „Вступного слова“ основно розбираючи Гомера, каже, що для нас „Одиссея“ і єї дух блисші і симпатичнійші, як завзятя і бійки „Іліяди“: читаючи „Одиссею“, більше добуваѣш втїхи, і житѣ тогочасне малюѣ ся в ній далеко ширше і рїжностайнійше. Так одже переклад „Одиссеї“ маѣмо вже цїлий надрукований в нашій мові — і се уважаѣмо одним

[1]) „Зоря“, 1881; стор. 32. — [2]) ibid., стор. 33.

з тріюмфів нашого язика і єго літератури. Нехай-же „Одиссея“ в нашій одежі загостить до кождої українсько-руської хати, де шанують і кохають своє, рідне! [Дістати можна в редакциї „Правди“ у Львові, при ул. Академічній Ч° 8].

Ів. Б—ей.

Нові твори драматичні.

Титарівна.

Драма в 5 дїях і 6 відмінах Марка Кропивницького.

Стережітесь, дївчаточка,
Сьміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Що тій Титарівні...

Т. Шевченко: „Титарівна“.

Знаменитий наш артист, батько українських театрів в Росиї, написав нову драму, до котрої сюжетом послужив єму знаний стихотвір Т. Шевченка під заг. „Титарівна“. Давно се дїялось колись, „ще за Гетьманщини сьвятої“, як каже наш великий поет. По українських селах ходили борцї, дурили дївчат, кпили з громади, били хлопців та верховодили в селї... Так одже до одного села прийшов такий борець Рогач, і нумо в орандї, де зібралось чимало людий, між ними і козаки, визивати парубоцтво боротись: „Кому кортить чмелїв послухати — виходь! А може хто цїкавий повчитись, як лика деруть, — з-явись! То ось які у вас юнаки! Геть капостні поцьвірінькы у запічок кашу їсти, Орда-б вас полонила, Татарва-б вас роздавила!“ Такі слова мусїли визвати молодїж битись із борцем. Ось і виходить до него сїльський юнак Тимiш. Козаки заохочують єго держатись добре та захистити лицарську славу. Виходять одже на простор, а в орандї лишає ся тільки сама танцюриста молодїж і при грі та сьпівї сьлїпого бандуриста Явдокима пускає ся у танець. Між дївчатами є і Настя Титарівна, дочка старого заможного сотника Трохима Рокоти, котрого по вуличному прозивають Титарем. А гарна ся Титарівна: висока, стан гнучкий, очи блискучі та вабливі а брови мов на шнурочку... Лишив ся в орандї також Микита, син козачки Марти... Хоч і в сїрій свитинї, але з обличчя найкращий: плечима аж стелю підпер, — та на жаль — безбатченко... З Титарівною танцюють хлопці вихилясом-викрутасом, але вона все споглядає на гарного Микиту. Він завважав се, платить гроші музицї і підходить до Настї. Але Титарівна — горда, не хоче з ним танцювати, відзиваючись: „Що з тобою у танець? Відчепи ся, пройдисьвіте! Хіба тобі наймичок не стало?“ Микиту вразили сї зневажливі слова тяжко. „Згадаєш ти мене, Титарівно!“ — відповів він і прожогом метнувсь з хати, а з очий аж неначе іскри посипались... Між тим вертають сьвідки боротьби і звіщають, що Рогач переміг. Козаки тяжко засумовались, бо козача силонька похилилась до землї... Та Рогач знов визиває до борнї — і вкінцї осаул Глоба обіцає дати юнака під умовою, що побідженому відітнуть чуприну і відтак він мусить постригтись у черцї. Коли-б не найшов ся юнак, то сам Глоба готов битись під тою умовою, щоби ратувати козацьку славу. Молодїж запалюєть ся... З Титарівною одначе скоїлось дивне диво. Вона затужила за тим, з кого так страшно закпилась.

Диво дивнеє на сьвїтї
З тим серцем буває:
У вечері нуряєть ся,
В ранцї забажає,
Та так тяжко забажає
Що хоч на край сьвіта
Шукать піде. Оттак тепер
Не знає, де дїтись
Титарівна... Хоч у воду
Аби до Микити!...

[*Т. Шевченко*: „Титарівна“].

Нудить сьвітом Титарівна... Іде до ворожки Морозихи за порадою. Ворожка каже, що се зазїх та відшептує єго... А Микита? Покинув стару матїр, та пішов там, „де відвага мід пє“, — пішов на славне Запороже здобувати слави. Пішов там і Тимiш та чимало й инших юнаків... Затужили дївчата за парубками, а найпаче побиває ся Настя за Микитою... Де він тепер, єї сокіл ясний. Титарівна чахне і вяне з дня на день більше... Старий сотник з жінкою везе єї до Кіїва на прощу. Ту служать молебен в Лаврі, у Варвари, в Михайлівськім, у Брацькім, у Фльоровськім, — і поять сьвятими травами... Та нїчо не помагає, Титарівна вертає до дому ще більше обезсилена. Нїчо єї не займає, нїчо не радує... вона марить день і ніч про Микиту. В тім він являє ся у село, в дорогім жупанї при блескучій зброї, вже яко борець, впадає з музикою в хороми Титаря та бундючно відзиває ся до нього: „Гей, титарю-дукарю! Бравий на втіху, щедрий на пиху, багатий на дукати, — відчиняй палати! Станови на стіл меди та вина, бачиш які до тебе завитали гості!“ Ту одначе довідує ся, що Настя тяжко хора... Тяжко вразила єго ся вістка. Він опускає шаблю, ломить руки та питає, що вона з собою заподіяла? „Караю ся за погорду... Не бій ся, вже більше не ображу“, — і падає перед ним на-вколїшки. Та Микита прилинув тільки на хвилину, щоби побачити Настю: нїколи єму довго побувати, бо обовязок лицарський кличе єго назад у Сїч. Обіцяв ся прибути за тиждень, але не додержав слова, — прибув відтак аж за чотири місяцї... Настя поздоровіїшала і не могла діждати ся свого чорнобривого; вкінцї прибув до неї у зелений садок під умовлену яблуню на коханнє-щебетанне... Прибув та не на довго: умовив ся з товариством, як місяць зійде, оточити враз з усїх боків татарський загін, що вже здавна оташував ся під нерубаївським лїсом. А товариство вже єго жде-дожидає... Попрощав ся з коханою і через тиждень обіцяв ся знов прибути. Пішов, а Настї стало знов сумно-невесело... Кругом немов пустиня. Сумує і тужить щоднини більше. З виду змарнїла і перестала показувати ся поміж люди. Та чого їй показуватись? Люди ще насьміють ся з неї та з єї нещастя... Так бігли днї за днями на велике безталанне Титарівни, що почулась материю .. А Микити нема та й нема... Вкінцї вона привела на сьвіт сина... Починаєсь робота язикови злих сусїд-цокотух... Настали для Настї тяжкі злиднї. Люди сьміють ся, а батько і мати дорікають їй, що їм такого сорому наробила. Де-ж Микита? Чутка недобра прийшла в село, що усю ватагу, з котрою він пігнав ся за татарським загоном, що оташував ся під нерубаївським лїсом, по більшій части в ясир забрали Татари, а останних перебили. А Микиту ледви пізнали між трупом, геть пошматованого. Зрадив котрийсь з ватаги — мабуть Гаврик, суперник Микити до Титарівни, – бо зовсїм несподївано Татари обгорнули Козаків з усїх боків Ось і втратила Титарівна усе своє щастє... Нема їй вже просьвітлої години. Тяжко вона горює і вбиває ся за своїм Микитою. Куди-ж їй дїти свого сина безталанного, куди їй заховатись? Не чує Микита єї жалю, не бачить єї горя. Єго мертві очи видовбають орли, а єї живе серце потнуть люди! Єї тїло ізшматують звірі, а єї душу звялять сусїди... Вийшла з дитиною на вулицю... Але нема їй супокою. Серце холоне, душа мре, мозок стигне... Між тим надходять люди. Вона з ляку ставить дитинку на цямрину і затулює єї плечима перед людьми... Їй привиджує ся в калинї мертвий Микита, а там Гаврик, у нього руки в крови — то Микитина кров .. Він простягає до неї кріваві руки, хоче задавити... Настя вириваєсь, з ляком відкидаєсь на цямрину і ненароком звалює дитину в криницю... За душогубство карає народний закон смертю: велить грішницю закопати в яму живою поруч із страченою дитиною... Привели і Настю, закуту в заліза, в супроводї довбиша, сурмачів і приоружених козаків з військовими корогвами. Найстарший віком козак проголошує засуд і відтак наступає сцена прощаня з батьком та з матїрю. Вже хочуть виконати засуд — та до Настї..., але вона вже не жиє... Господь покликав єї до себе...

Отсе зміст найновійшої драми М. Кропивницького. Взята вона з житя козацького, котре в нашій драматичній літературі мало ще оброблене. Шан. автор переносить нас в часи, коли ми ще жили лицарським житєм, обороняючи з шаблею в руках рідний край та віру Христову. Виводить нам перед очи родинне житє сотника козацького і окружаючої єго сферы, котра добре тямить обовязки, честь і закони козацькі. Познайомлює нас з борцями сїчовими, із значінєм бандуристів між козаками, з вербунком до преславного війська запорожського і з моральними та правними кодексами лицарів-невмираків. Драма читає ся вельми приємно і з великим інтересом, котрий не опускає читача від самого початку аж до кінця. Акция в цїлій драмі вельми оживлена і розвиває ся скоро. Діяльоґи пливуть гладко і живо, а монольоґи повні глубокої аналїзи

серця героїв драми. Язик — дійсно чудовий! Сьвіжий, гнучкий, ядерний, щиро-народний, повний зворотів поетичних. Драма має чимало сцен веселих, які випливають з дотепної розмови між побічними, епізодичними особами дії. Се і має користний вплив, бо увага слухача не надто мучить ся і відсьвіжує ся. Багато в драмі ефектів реальних, цїкавих і таких, що́ глибоко порушують душу і серце.

Своєю „Титарівною“ знаменитий автор дуже збогатив як лїтературу нашу драматичну так і репертуар театральний, в котрім вона, на наш погляд, займе вельми визначне місце. Досї єї ще не виставлювано ні на одній нашій сценї і Вп. автор надіслав єї в рукописи до надрукованя в „Зорі“, за що складаємо єму на сім місци щире спасибі. Драму почнемо друковати з Ч-ом 13.

Василь Лукич.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Переяславська Рада. [Гл. на стор. 225]. Дня 8. сїчня 1654 р. скликав Хмельницький бачучи, що сам не дасть неладови ради, в Переяслав Раду, на котру прибули всї полковники і старшини козацькі. Ухвалено тут більшостию піддатись на підставі статей званих „переяславськими“ з чотирьох предкладаних володарів, найсильнїйшому з них: цареви московському. Цар обіцяв тодї зіставити на Українї окремий лад і окрему управу під властию гетьмана, вибираного вольними голосами. Гетьман мав мати право зноситись з заграничними володарями і приймати їх послів, обовязував ся лише платити цареви дачку, а цар мав за те боронити своїм військом Україну від єї ворогів. Се обіцювано — а що зроблено?!

ЛЇТЕРАТУРА.

Нові видання. Місяць червень с. р. якось незвичайно сприяв розвоєви нашого письменства. В тім місяци опустили друкарню товариства імени Шевченка два перші томи творів Чайченка, друга часть Гомерової „Одиссеї“ в перекладї Петра Байди, Книга пісень Гейнріха Гейне в перекладї Лесї Українки і Максима Стависького і роман Григорія П. Данилевського під заг. Збігцї в Новоросиї в перекладї В. Р. та М. Ч. Не дуже то гарно сьвідчить про розвій нашої лїтератури, коли ми появу в однім місяци пятьох, обємом більших книжок, мусїли назвати вже незвичайною. А на жаль, нїгде правди дїти, се таки факт — сумний, але правдивий. У нас появляють ся окремими виданями, окрім часописий, хіба брошури — і то часто мало вартні, от на пр. водевілї, жарти, недотепно склеєні віршики та байки, — а більші обємом і цїннїйші змістом книжки належать до рідкостий. В бібліоґрафиї доводить ся нам нотувати з книжок більших обємом хіба видання бібліотеки „Дїла“, книжки школьні, публїкациї Ів. Франка та Календарі... Хто сему винен? В Галичинї — очевидно нїхто більше, тільки ми самі: на наші книжки нема по́купців! Бо коли-б були по́куцї, то виходили-б більше обємисті і вартні книжки, позаяк на охоту у наших письменників до вистачуваня чи перекладаня цїнних творів, на їх щирість і безінтересовність певне годї жалуватись. Наші письменники можуть бути в тім взглядї взоровзором для инших народів... У нас виробилась та практика, що всякий хоче усе найти в ґазетах і на них не жалує гроший пренумеруючи по кілька з того самого дїлу (на пр. полїтичних), але купити книжку та ще більше обємисту по цїнї над 1 злр. а. в., не дуже то спішить ся. Авторам одже тяжко найти накладцїв, бо тоті не тілько не можуть рахувати на який-такий зарібок (хоч би на відсотки від вложеного капіталу), але навіть їм і наклад дуже часто не скоро а часами і зовсїм не вертає ся... З тої причини приватні люди не хочуть давати накладу на більші книжки і той тягар, як і чимало иншої великої роботи, спадає на наші незасібні товариства і редакциї ґазет. Ось і тепер — з 5 книжок, дві вийшло коштом товариства імени Шевченка, одна коштом редакциї „Правди“, а по одній коштом приватних людий, щирих патриотів. Про сякутаку винагороду для авторів вже і не говорити. Нашій осьвіченій суспільности немов здає ся, що укрїнсько-руські письменники самі дуже заможні люди... Такий невідрадний стан не повинен довше трівати. Нашій суспільности треба отрястись з тої апатиї до поважних книжок, видаваних рідною мовою, а то дотеперішний застій тяжко відібє ся на нашім поступі лїтературнім.

Василь Лукич.

Дрібні вістки. Виданє творів Т. Шевченка, коштом львівського товариства єго імени, під наглядом Вп. проф. львівського унїверситету дра Ом. Огоновського, заєдно поступає наперед. Тепер друкує ся тринайцятий аркуш (стор. 192—208). Виданє на гарнім папери, в мал. 8⁰, обіймати ме около 50 аркушів друку. — Подано до цензури ось які рукописї: 1) „Як Терешко собі волю залучив“ і 2) „Як чоловік собі науку добував“ — Ол. Кирпатого; 3) „Снопочок“, збірник 19 оповіданнїв, впорядкував Ол. Кирпатий; 4) „Козача пімста“, оповіданнє Івана Снілки і 5) „Наймичка“ Т. Шевченка. — До чеського „Збірника сьвітової поезиї“ [Sbornik světové poesie], котрий видає чеська академия наук, приготовляє п-а Ружена Есенська [Růžena Jesenská] писателька в Празї вибір Шевченкових поезий. — Для тої-ж академиї виготовляє приятель нашого народу Франтішек Ржегорж 1-ий випуск свого обширного етноґрафічного дїла про австрийських Русинів. Перший випуск містити ме в собі: Svátky a dny celého roku pořadim dle unitskeho kalendáře. — В Петербурзї вийшла праця А. Старчевського під заг. І. „Труды А. В. Старчевскаго. Проводникъ-переводчикъ по русскимъ окраинамъ. Томъ І, заключающій въ себѣ 24 языка“, а між иншими під 8) „Малорусскій“. Цїна 1 руб. 50 коп. ІІ. „Труды А. В. Старчевскаго. Проводники-переводчики на языки, которыми говорятъ въ Россіи на ея окраинахъ и ея сосѣды. Наши сосѣды. Томъ ІІ. Пограничный переводчикъ (по нашей западной границѣ) заключающій въ себѣ 12 языковъ“, — між иншими також: „Русинскій“. Цїна 1 руб. 50 коп. Дістати можна у В. А. Березовського. Петербург („Колокольная“ 14).

Василь Лукич.

Лїтературна спадщина пісьля Олександра Потебнї. Пісьля покійного професора харківського унїверситету лишились: *Переклад Гомерової „Одиссеї“ на українсько руську мову*, *Материали для українсько-руського словаря*, *3 тя частина „Записокъ по русской граматикѣ“* і *Курс теорий словесности*, та ще чимало різних окремих заміток. „Харьковское Филологическое Общество“, де покійний наш земляк був довго головою, задумало приступити до видання тих творів, а також до нових видань ріжних єго статій. Бажати треба, щоби „Общество“ енерґічно взялось за сю справу і з успіхом єї покінчило.

В. Л.

Конкурс тов. „Просьвіта“ на книжочки популярні. Ч⁰ 1270. Головний Виділ тов. „Просьвіта“ у Львові розписує отсим конкурс на написанє для товариства „Просьвіта“ книжочок такого змісту: 1. Повістки з житя суспільно-народного і оповіданя морально-релїґійні. 2. Оповіданя історичні. 3. Розвідки економічно-ґосподарські, як також образки з істориї промислу і торговлї. 4. Розвідки з гіґієни. 5. Короткий правотар народний. 6. Образки етноґрафічні і ґеоґрафічні. 7. Образки з природи. 8. Про обезпеченє на житє. Книжочки мають бути написані в спосіб приступний для народу, а обємом не можуть переходити трьох аркушів друку. [При виборі предмету працї звертає ся увагу на зміст дотеперішних видань тов. „Просьвіта“]. За оріґінальні працї платить товариство від аркуша 15—25 злр. а. в., а за переклади: 8—15 злр. а. в. Рукописї належить надсилати до Головного Видїлу тов. „Просьвіта“ у Львові [при ул. Вірменській ч. 27] до дня 15. нов. ст. падолиста 1892 року. Рукописї непридатні будуть звернені авторам. За Головний Виділ тов. „Просьвіта“ у Львові 16. н. ст. червня 1892 р. *Др Омелян Огоновський*, голова товариства. *Іван Ґуляй*, секретар.

Конкурс тов. „Просьвіта“ на премію „фундациї імени Стефана Дубравського“. Ч⁰ 1271. Головний Виділ тов. „Просьвіта“ у Львові оголошує отсим, на підставі акту фундациного з дати Стрий дня 27. червня 1890 р., конкурс на премію „фундациї імени Стефана Дубравського“ в квотї 90 злр. а. в. Премія тота призначена фундатором за написанє найлїпшої популярної розправи в руськім язицї — з істориї, ґеоґрафії, етноґрафії, економії полїтичної, ґосподарства або права. Премію має право признавати Головний Виділ тов. „Просьвіта“ у Львові [при ул. Вірменській ч. 27], до котрого належить надсилати працї конкурсові по день 15. н. ст. падолис-

ста 1892 року. Премійована рукопись стає ся власностию тов. „Просьвіта“ у Львові. Рукописї непремійовані не будуть звернені авторам. За Головний Видїл тов. „Просьвіта“ у Львові дня 16. н. ст. червня 1892 р. *Др Омелян Огоновський*, голова товариства. *Іван Гуляй*, секретар.

ТЕАТР.

Вістки. Ново-заснована в тім сезонї українська трупа під управою І. Райського розпочала свої вистави по Великодних Сьвятах в Александриї, херсонської ґуб., а звідтам переїхала до Миколаєва. Відтак завитає до Одеси, а опісля задумує вибратись до Константинополя. Се буде перша проба Українців дебютовати за границею. Українські драматичні товариства вже нераз збирали ся їхати до Парижа або до Праги, але до сего якось все не приходило. Трупа І. Райського [сьпівак-барітон, щó служив в трупах М. Кропивницького і М. Садовського], зложена з молодих сил чотирьох першорядних українських товариств. В склад єї входять: Райський, Потапенко, Пономаренко, Ярошенко, Овчинників, Рудиків, Ярмоленко, Москаленко і инш., Кохановська, Ґай, Сьвітловська, Зинїна, Іскра, Селиванова, Нечаївна і инш. В репертуар входить кілька нових пєс, котрих не грають в инших трупах. — Недавно в Севастополї таврицькім завязав ся невеличкий, поки-що, кружок любителїв українського театру. Кружок сей числить в собі членів [мужчин і женщин] людий з трийцять. Кождий, хто вступає до кружка, повинен зложити карбованця для заснованя фонду для перших потреб. Вступають до кружка дуже охочо не одні лиш Українці, але і Москалї. 10. ст. ст. квітня в „Городскомъ Собраніи“ дали любителї першу виставу з дуже добрим успіхом. Для почину вибрали Шевченкового „Назаря Стодолю“. „Крымскій Вѣстникъ“ відізвав ся про виставу з великими похвалами: хвалить у любителїв вимову українську, гру і хори. Тепер приготовляють до вистави в лїтнім театрі драму М. Кропивницького „Дай серцю волю, заведе в неволю“. Кружком орудує укінчений юрист П. Токарський, а впорядчиком театральних вистав є Пропський. Побажаємо від щирого серця, щоб кружок любителїв цвів і розвивав ся та розповсюднював і в сих кутках українську мову і нарештї станув в ряді инших робітників на полї народньої просьвіти! О. В.

НАУКА.

Новий поділ літератури українсько-руської. У львівськім „Товаристві історичнім“ читав Іван Франко дня 21. н. ст. мая про „Характеристику літератури руської в XVI до XVIII віку“. Між иншими загальну увагу звернув єго поділ нашої літератури на поодинокі периоди. Пісьля погляду Івана Франка ціла істория нашої літератури повинна ділитись на три периоди, а то перший период до 1569 року, другий до 1794 р., а третїй досї. Середнїй период від 1569 року до року 1794 уважає Ів. Франко за час, коли Русини заходили ся коло утвореня власної полуднево-руської літератури і школи. Сей период розпадає ся на три доби, відповідно до історичного розвою Руси південної, а кожда доба виказує замість поступу рішучий постепенний упадок. Перша доба треває від 1569 року до року 1648. Був се час, коли руська література почала двигатись; видно в нїй запопадливу працю і оріґінальність. Друга доба, доба Хмельниччини і Сїчі, помимо розбудженого житя полїтичного, виказує вже значний упадок літератури, котра відриває ся в тім часї від житя суспільно-полїтичного і єго інтересів. Вкінцї третя доба починає ся від битви під Полтавою 1709 р. на Українї лївобережній а від принятя львівською Ставропігією унії в р. 1708 на правобережній Українї і треває на Українї до появи Котляревського „Енеїди“ (1794 р.), а в Галичинї майже до 1830 року то є до виступленя Маркіяна Шашкевича. Сю останню добу знаменує найбільший упадок нашої літератури. Найлїпші твори з того часу лежать в рукописях або цїлковито марнїють. На лївобережній Українї московщить ся старшина козацька, між тим як шляхта і міщаньство на Українї правобережній і в Галичинї польонїзує ся. Аж найновійший период літератури українсько-руської виказує постепенний, досї ще повільний поступ, і зріст сил по тій добі упадку. Ко.

Нїмецько-руська правнича термінольоґія. Відозва. Товариші Правники! Від довшого часу відчуваємо брак підручника руської термінольоґії правничої. Видана у Відні в р. 1851-ім нїмецько-руська „Правничо-полїтична термінольоґія“ не відповідає нинїшному поступови і вимогам язиковим нашої руської мови, а окрім того наклад тої-ж від кількох лїт вичерпаний. Неменше й тота обставина, що наша мова руська з кождим днем здобуває собі ширшу основу в житю публичнім, вказує на нагальну потребу виданя словаря правничого. Увзглядняючи тоті обставини постановив підписаний приступити з кінцем біжучого року до виданя нїмецько-руської правничої термінольоґії, котрої обєм буде виносити около двайцять аркушів друку, а ціна примірника в дорозї передплати по конець 1892-ого року два золотих а. в. Материял, зібраний підписаним при підмозї других правників в часї останних десяти лїт, увзглядняє не лиш найновійший розвій нашої руської мови, але також пісьля потреби та можности термінольоґію давного права руського і других народів славянських. Хотячи однакож сповнити тяжкий обовязок, якого підняв ся підписаний, — осьміляє ся той-же просити о ласкаве надсиланє до кінця місяця липня 1892 р. на єго руки всяких материялів [хоч-би найменших] до термінольоґії, особливо-ж зібраних з уст нашого народу, — щоби в той спосіб діло, маюче вийти, бережучи чистоти рідної мови, змогло станути на висотї належній народови руському. *Др Кость Левіцький*, адвокат у Львові [при ул. Корняктів ч. 1. „Народний Дім“].

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

Твори Василя Чайченка. Том I. Оповідання. [З портретом автора]. Виданнє Василя Лукича. Коштом товариства імени Шевченка. — Львів, 1892 р. 207+8 нен. стор. мал. 8⁰. Ціна 80 кр.

Зміст: 1. Екзамен. 2. Без хлїба. 3. Сестриця Галя. 4. Сама, зовсїм сама. 5. З згадок про дитячі лїта: I. Дядько Тимоха. II Ксеня. 6. Хата. 7. Непокірний. 8. Нелюб. 9. Зустріч 10. Каторжна. 11. Утїкачка. 12. Байда. 13. Оповіданнє про Павла Хлїбороба. 14. Дрібнички: I. Чудова дївчина. II. У церкві. III. Вербы IV. Квітка. V. Вітер. VI. Лїс. 15. Дїти: I. Олеся. II. Грицько. III. Уврала. IV. Кавуни.

Твори Василя Чайченка. Том II. Соняшний промінь. Виданнє Василя Лукича. Коштом товариства імени Шевченка. — Львів, 1892 р. 174+6 нен. стор. мал. 8⁰. Ціна 60 кр.

Украла. Оповиданнє. Написавъ В. Чайченко. — Москва, 1892 р. 53+1 нен. стор. 16⁰. Ціна 10 коп.

Зміст: Украла. Олеся. Грицько.

Гомерова Одиссея. Часть II. Гексаметром на мову українсько-руську перевіршував Петро Байда. Накладом редакциї „Правди“. — Львів, 1892 р. 157+7 нен. стор. вел. 8⁰. Ціна 1 злр.

Всесвітні твори. Книга пісень Гейнріха Гейне. Переклад Лесї Українки і Максима Стависького. — Львів, 1892 р. 103+VII в мал. 8⁰. Ціна 80 кр.

Збігці в Новоросії, роман Григорія П. Данилевського. Переклали з россійського В. Р. та М. Ч. Коштом і заходом Д. Гладиловича. — Львів, 1892 р. 337 стор. в мал. 8⁰. Ціна 1 злр.

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В 10 Ч-ї „Зорі“ в рецензиї А. Кримського на стор. 197, стовп. 1-й. рядок знизу 33—35 має бути: „Сучасні пісьнї, що бувають попсовані великоруськими словами, звісні далеко не в кожнім селї Побужжя“.

В сїм Числї просимо спростовати: Стор. 231, стовп. 2, вірш 23 з долу зам. де має бути до, вірш 11 з долу зам. Нхо має бути Нїхто, вірш 10 з дол. зам. держав і має бути державі. Стор. 232, стовп. 1, вірш 5 з гори зам. голосїпня має бути голосїння, вірш 10 з гори зам. невдячиого має бути невдячного, вірш 14 з гори зам. змармуєш має бути змарнуєш, вірш 23 з гори зам. шинкнх має бути шинках, вірш 28 з гори зам. инакшою має бути инакшого, вірш 26 з долу зам. згоонить має бути згоронить.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Одарка Романова. „На кладовищі“, спасибі Вам, дістали. **Вп. К. Г. Лозинський.** Дещо помістимо. Може-б пробувати також прозою? **Вп. М. Косюра.** Надрукуємо обі статї. Просимо о розвідки наукові **Вп. В. Степняк.** Помістимо дещо. Твори прозою, особливо статї популярно-наукові, придали ся-б нам. **Вп. С. Шишковський.** Частину надрукуємо. **Вп. Охрім Варнак.** Добре, зробимо як бажаєте. **Вп. Ол. Колесса.** Одержали. **Вп. Чорний.** Можете відобрати в нашій адмінїстрациї.

Впорядчик части літературно-наукової **Василь Лукич.** За редакцію відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Товариство імени Шевченка.** З друкарнї Товариства імени Шевченка — під зарядом К. Беднарського.